

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ОБОРОНА

№ 4-5 (141-142)

2013

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Шеф-редактор Людмила Шангіна
Редактор Алла Чернова
Макет Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна
підтримка Володимир Кекух

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво KB № 4122

Журнал видається з 2000р.
українською та англійською мовами

Загальний тираж 3800 примірників

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16
2-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: <http://www.razumkov.org.ua>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
“Національна безпека і оборона”
обов'язкове

Фотографії:
zn.ua – стор.60, 73, 74
hvylya.org – стор.123

© Центр Разумкова, 2013

Видання журналу здійснене за фінансового
сприяння Національного Фонду
підтримки демократії (США)

З М І С Т

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ:

ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ І ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ

(Аналітична доповідь Центру Разумкова) 2

РОЗДІЛ 1. **УКРАЇНА – ЄС НАПЕРЕДОДНІ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО
АСОЦІАЦІЮ: ОКРЕМІ ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ** 3

РОЗДІЛ 2. **ГОЛОВНІ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПОРЯДКУ ДЕННОГО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ** 17

РОЗДІЛ 3. **ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ** 27

РОЗДІЛ 4. **ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ
В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ** 37

РОЗДІЛ 5. **ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ** 45

РОЗДІЛ 6. **ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ** 51

ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄС: ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

(Заочний Круглий стіл, українські державні та політичні діячі) 55

Сергій АРБУЗОВ, Костянтин ЄЛІСЄЄВ, Віталій КАЛЮЖНИЙ,
Віталій КЛИЧКО, Леонід КОЖАРА, Олег ТЯГНИБОК, Арсеній ЯЦЕНЮК

ІНОЗЕМНІ ДИПЛОМАТИ ПРО ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ

(Заочний Круглий стіл) 65

Ян ТОМБІНСЬКІ, Хосе Родрігес МОЯНО, Пітер Ян ВОЛТЕРС,
Йон ЕЛВЕДАЛ ФРЕДРІКСЕН, Корнел ІОНЕСКУ, Стефан ГУЛЛГРЕН

СТАТТІ

■ ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ

Стівен ПАЙФЕР 71

УКРАЇНА І ЄВРОПА: ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ?

Джеймс ШЕРР 75

■ ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

УКРАЇНА: ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ

Павло ГАЙДУЦЬКИЙ 78

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС З УРАХУВАННЯМ МОЖЛИВОЇ РЕАКЦІЇ РОСІЇ

Олександр ШНИРКОВ 90

■ НОВЕ РЕГІОНАЛЬНЕ УГРУПОВАННЯ – МИТНИЙ СОЮЗ

РОСІЯ, ЄВРАЗІЙСЬКИЙ МИТНИЙ СОЮЗ ТА ЄС:

СПІВПРАЦЯ, СТАГНАЦІЯ ЧИ СУПЕРНИЦТВО?

Рілка ДРАГНОВА, Катерина ВОЛЧУК 94

ГРОМАДЯНИ ПРО ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ФОКУС-ГРУП 98

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЧИ МИТНИЙ СОЮЗ: ГРОМАДСЬКА ДУМКА 104

Проекти “Європейська інтеграція України: внутрішні чинники і зовнішні впливи”
і “Громадська думка про зовнішньополітичний курс України: європейська чи
євразійська інтеграція” виконані за підтримки Міжнародного фонду “Відродження”

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ І ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ

Наразі проблема остаточного вибору свого інтеграційного шляху є визначальною і невідкладною для України. У листопаді 2013р. на III саміті Східного партнерства у Вільнюсі очікується підписання Угоди про асоціацію, заснованої на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі.

Це якісно новий рівень співробітництва Києва і Брюсселя, розрахованого на стратегічну перспективу. По суті, підписання Угоди має стати стартом запровадження масштабних реформ у різних сферах внутрішнього життя України, в результаті яких країна має наблизитися до стандартів, що відповідають статусу держави-кандидата на вступ до ЄС. Очевидно, що успішність реалізації Угоди вирішальною мірою залежить від спільних зусиль влади, опозиції, громадських структур, українського суспільства в цілому.

Слід мати на увазі, що після можливого підписання Угоди розпочнеться тривалий процес її ратифікації національними парламентами країн ЄС. Проте, є реальна можливість ближчим часом забезпечити тимчасове запровадження окремих позицій документа, що активізує як контакти Києва і Брюсселя, так і процеси внутрішніх перетворень в Україні.

Якщо документ не буде підписаний, або буде виконуватися повільно й непослідовно, як виконувалися попередні домовленості з ЄС – історичний шанс для України буде втрачено.

Водночас, країни Митного союзу (насамперед Росія) нараховують зусилля із залучення України до цього утворення, а в перспективі – до Євразійського економічного союзу. При цьому, підписаний 31 травня 2013р. Меморандум про поглиблення взаємодії між Україною і Євразійської економічною комісією керівники Митного союзу вважають першим кроком України на шляху євразійської інтеграції.

Обидва процеси – підготовка до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, з одного боку, та посилення намагань Росії залучити Україну до євразійської інтеграції – з іншого, збіглися в часі. Причому, речники як ЄС так і Митного союзу заявляють про однозначну альтернативу – або Україна підписує Угоду про асоціацію з ЄС, або приєднується до Митного союзу.

Інтеграційні проекти Брюсселя і Москви на пострадянському просторі відрізняються характером, змістом і цілями. Російська сторона заохочує Україну насамперед “енергетичними преференціями”, намагаючись створити на європейському континенті регіональну структуру на противагу ЄС. При цьому залишаються “поза кадром” проблеми забезпечення демократичного характеру розвитку країни.

Для Брюсселя визначальним фактором подальшої євроінтеграції Києва є саме рівень розвитку демократії, громадянського суспільства, забезпечення верховенства права, незалежності судової системи, прав і свобод людини.

Два напрями інтеграції – проблема вибору країною базових, фундаментальних цінностей, моделі подальшого розвитку. Або Україна приєднується до проекту ЄС, який об’єднує країни Європи на основі європейських норм, правил і стандартів, або стає учасницею утворення пострадянських країн з перехідною економікою і численними проблемами у сфері демократії.

На реалізації європейського вибору України помітно впливають ряд внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед внутрішніх, що заважають руху до ЄС, – практика вибіркового судочинства, недосконалість виборчого законодавства, брак реальної протидії корупції, повільність проведення реформ, передбачених Порядком денним асоціації. На вирішенні цих питань наголошує ЄС. Це визначено у висновках Ради міністрів ЄС (10 грудня 2012р.), і в наступному так званому “списку Фюле”.

Серед зовнішніх чинників – вагомий геополітичний вплив на Україну як з боку ЄС, так і Росії. Сьогодні цей вплив посилюється – Москва і Брюссель демонструють серйозну зацікавленість у залученні України до своїх інтеграційних проектів.

Результати аналізу ситуації, наведені в цій доповіді, свідчать, що стратегічним національним інтересам України відповідає європейський шлях розвитку. Але очевидно й те, що європейський вибір України не має бути альтернативою розвитку взаємовигідних, паритетних і прозорих відносин в різних сферах з країнами Митного союзу, насамперед – Росією.

Аналітична доповідь складається з шести розділів. У них розглядається нинішня ситуація в зовнішньополітичній, політико-правовій, економічній, енергетичній та безпековій сферах політики України в контексті її підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС. У шостому розділі формулюються стислі висновки та наводяться пропозиції дій і заходів, вжиття яких сприятиме реальному досягненню Україною політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС.

Список скорочень

GRECO – The Group of States against Corruption, Група держав проти корупції; **ОЕСР** – Організація економічного співробітництва та розвитку, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD); **БДІПЛ** – Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR);

Адміністрація ДПС України – Адміністрація Державної прикордонної служби України; **Венеціанська комісія** – Європейська комісія за демократію через право; **ВР** – Верховна Рада; **Головдержслужба** – Національне агентство України з питань державної служби; **ЄСПЛ** – Європейський суд з прав людини; **Закон** – Закон України; **КМУ** – Кабінет Міністрів України; **МВС** – Міністерство внутрішніх справ України; **МЗС** – Міністерство закордонних справ України; **Мінекономрозвитку** – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; **Мінінфраструктури** – Міністерство інфраструктури України; **Мінсоцполітики** – Міністерство соціальної політики України; **Мінфін** – Міністерство фінансів України; **Мін’юст** – Міністерство юстиції України; **НБУ** – Національний банк України; **ОБСЄ** – Організація з безпеки і співробітництва в Європі; **ОДІПЛ** – Офіс демократичних інституцій і прав людини (ОБСЄ); **ПАРС** – Парламентська асамблея Ради Європи; **СБУ** – Служба безпеки України; **ЦВК** – Центральна виборча комісія.

1. УКРАЇНА – ЄС НАПЕРЕДОДНІ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ: ОКРЕМІ ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Сьогодні характер і специфіка політичних відносин Києва і Брюсселя визначаються підготовкою обох сторін до підписання в листопаді 2013р. Угоди про асоціацію між Україною і ЄС – визначального кроку на шляху української інтеграції до європейської спільноти¹.

Підписання Угоди може стати стартом глибинних і давно очікуваних реформ в Україні, мета яких – запровадження європейських демократичних норм і стандартів у всіх сферах суспільного життя, зміна нинішньої політичної практики, природи і способу дій влади, стану врядування в напрямі утвердження принципів правової, демократичної, соціальної держави, як це записано в Конституції України.

Водночас, процес підготовки до підписання ускладнюється наявністю внутрішніх чинників і зовнішніх впливів, які можуть перешкодити успішному його завершенню. Слід зауважити, що в цьому контексті вплив ЄС назвати зовнішнім можна досить умовно – оскільки процес європейської інтеграції за своїм змістом є не просто міжнародною взаємодією України та ЄС, а насамперед процесом реалізації визначених національним законодавством цілей інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір та набуття членства в ЄС. У такій своїй якості зобов'язання перед ЄС виступають для України радше як чинник внутрішнього характеру.

У цьому розділі розглядаються окремі політичні аспекти відносин України та ЄС у контексті підготовки до підписання Угоди про асоціацію, стисло також окреслюються зовнішні впливи на євроінтеграційні позиції України.

1.1. Перспективи підписання Угоди про асоціацію: вимоги ЄС до України і стан їх виконання

На цей час Україна продемонструвала певні практичні дії, що наближають її до ЄС. Зокрема, у 2010р. перспектива вступу до ЄС закріплена Законом “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, у 2011р. – Україна приєдналася до Договору про заснування Енергетичного співтовариства; впродовж цього часу **Парламент ухвалив ряд законів, зокрема у сфері інформації, юстиції, боротьби з корупцією тощо. Ухвалено новий Кримінальний процесуальний кодекс.** Спільно з ЄС ухвалено ряд нових програм співробітництва (бюджетної підтримки, управління кордонами, адміністративної реформи, реформи системи юстиції та ін.).

Триває реалізація раніше узгоджених планів – Порядку денного асоціації Україна-ЄС, Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а також – Національного плану виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України (таблиця “*Результати громадського моніторингу виконання Україною Плану дій...*” є додатком до цього Розділу). Слід зазначити, що реалізація останнього документа є дуже важливою для українського суспільства в контексті євроінтеграції: результати соціологічних досліджень Центру Разумкова засвідчили виразну кореляцію власного досвіду громадян у відвідуванні країн ЄС і їх підтримкою європейського напрямку інтеграції України².

Водночас, у процесі виконання спільних документів і домовленостей спостерігалася певна повільність і неовов’язковість української сторони. Тому 10 грудня 2012р. у висновках Ради ЄС перспектива підписання Угоди про асоціацію була поставлена в залежність від прогресу України у **трьох сферах**: а) реформа виборчої системи; б) розв’язання питання вибіркового судочинства; в) виконання реформ, визначених у Порядку денному асоціації. У лютому 2013р. ці вимоги були конкретизовані Єврокомісаром з питань розширення та європейської політики сусідства Ш.Фюле у вигляді “*non-paper*” – тобто документа, який не був офіційно висунутий Україні інституціями ЄС, але фактично є **пакетом вимог, з яким погоджуються обидві сторони** (врізка “*Список Фюле для України*”).

“СПИСОК ФЮЛЕ” ДЛЯ УКРАЇНИ

- Виборче законодавство, практика виборів та баланс висвітлення у ЗМІ
- Вибіркове судочинство, виконання рішень Європейського суду з прав
- людини та умови утримання під вартою
- Кримінальний процесуальний кодекс, запобігання тортурам, адвокатське
- самоврядування
- Судова реформа та реформа прокуратури
- Реформа органів внутрішніх справ
- Конституційна реформа
- Підготовка до зони вільної торгівлі з ЄС
- Боротьба з корупцією
- Реформа управління публічними фінансами
- Розширення повноважень Рахункової палати
- Покращення бізнесового та інвестиційного клімату

¹ Угода парафована 30 березня 2012р. у Брюсселі главами переговорних делегацій України та ЄС.

² Докладно див. матеріали: “Громадяни про інтеграцію України: результати фокус-груп” “Європейський союз чи Митний союз: громадська думка”, вміщені в цьому журналі.

Оцінюючи перспективи виконання цих вимог і, відповідно – перспективи підписання Угоди про асоціацію, слід мати на увазі наступне:

а) загалом ідеться не про нові вимоги, а про виконання Україною раніше взятих на себе зобов'язань;

б) нереалістично очікувати виконання всіх вимог за кілька місяців і перетворення України на країну з розвинутою демократією, досконалою судовою системою і низьким рівнем корупції. Розуміючи це, ЄС очікує від України *відчутного прогресу*, тобто конкретних дій, спрямованих на розв'язання зазначених у вимогах проблем;

в) вимоги ЄС потребують зміни способу врядування, а не лише ухвалення певних законодавчих актів;

г) рішення про підписання Угоди має стратегічний характер для обох сторін. Зокрема – як вагомий контраргумент спробам залучення України до Митного союзу.

Стан виконання вимог. Виконання вимог ЄС офіційними особами, з одного боку, та громадськими моніторами – з іншого, оцінюється по-різному.

Так, Представник України при ЄС К.Єлісєєв у травні 2013р. заявив, що “З 11 позицій, які нами спільно визначені з ЄС, по 8-ми досягли різного рівня прогресу... У деяких питаннях ми досягли відчутного прогресу, в іншій сфері ми досягли обмеженого прогресу, але для мене головне, що процес іде”³. Перебуваючи на засіданні Ради із співробітництва Україна-ЄС (Люксембург, 24 червня 2013р), глава українського Уряду М.Азаров з приводу виконання вимог зазначив: “Залишилося немало зробити, але у нас є впевненість, що ми виконаємо те, що взяли на себе”⁴.

Водночас, за результатами громадського моніторингу, в жодній з 11 визначених сфер не досягнуто *відчутного прогресу*, натомість:

- **певний прогрес** спостерігається в чотирьох сферах: вибіркове судочинство; Кримінальний процесуальний кодекс; боротьба з корупцією; розширення повноважень Рахункової палати;
- **мінімальний** – у п'яти: судова реформа та реформа прокуратури; конституційна реформа; підготовка до зони вільної торгівлі з ЄС; реформа управління публічними фінансами; покращення бізнесового та інвестиційного клімату;
- **жодного прогресу** – у двох: виборче законодавство; реформа органів внутрішніх справ⁵.

Мірою наближення Вільнюського саміту, Україна активізувала євроінтеграційні зусилля. Так, у лютому 2013р. затверджено План першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2013р⁶. У березні – Указом Президента введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 березня 2013р. “Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України”⁷. У червні – Президент України вкотре підтвердив незмінність європейського курсу, заявивши на саміті глав держав ЦСЄ: “Повноцінна інтеграція України до ЄС – це поки що невикористаний потенціал економічного зростання для Європи, зміцнення загальноєвропейської стабільності та безпеки... Об'єднана Європа – це цивілізаційно-історичний вибір України”⁸.

Водночас, дедалі більше занепокоєння європейської сторони викликає готовність і здатність України до практичного розв'язання наступних найбільш актуальних проблем (поряд з проблемами виборчого законодавства, реформування прокуратури та іншими, що розглядаються в наступних розділах).

1. Вибіркове судочинство, що використовується для переслідування лідерів опозиції. За всю історію партнерства Києва і Брюсселя не було такого гострого конфлікту, який виник у 2011р. довкола “справи” лідера опозиційної партії “Батьківщина”, екс-Прем'єр-міністра України Ю.Тимошенко. Серія заяв керівництва ЄС, лідерів країн-членів, Європарламенту засвідчують вкрай негативне ставлення до дій української влади. Помилування Указом Президента від 7 квітня 2013р. іншого лідера опозиції, екс-Міністра внутрішніх справ Ю.Луценка та колишнього члена Уряду Ю.Тимошенко Г.Філіпчука керівництвом ЄС було оцінено стримано-позитивно – лише як паліативний крок, який не вирішує проблему вибіркового правосуддя.

2. Посилення авторитарних тенденцій у країні, згортання демократичних процесів. За оцінками міжнародних рейтингових агенцій, з 2010-2011рр. спостерігається зниження індексів демократії, свободи, свободи преси та, навпаки – підвищується Індекс сприйняття корупції (врізка “Україна в міжнародних рейтингах”⁹).

Україна в міжнародних рейтингах

3. Брак реальних кроків у сфері протидії корупції. Зокрема, привертається увага до Національного антикорупційного комітету (НАК), склад якого неодноразово змінювався, а діяльність – не набула публічності. GRECO у Третньому додатковому звіті (18-22 березня 2013р.) висловила “сумнів стосовно достатнього рівня незалежності Комітету. Інституційно НАК підпорядкований Президенту України, який головує на

³ Україна досягла прогресу у 8 з 11 критеріїв, необхідних для підписання Угоди про асоціацію з ЄС – Єлісєєв. – УНІАН, 13 травня 2013р., <http://www.unian.net>

⁴ Україна виконає усі взяті на себе зобов'язання для підписання Угоди про асоціацію з ЄС у листопаді – Азаров. – УНІАН, 24 червня 2013р.

⁵ Моніторинг здійснив консорціум незалежних експертів у рамках проекту Міжнародного фонду “Відродження”. Див.: Асоціація з ЄС: як Україна виконує умови для підписання Угоди. – Сайт фонду “Відродження” – http://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/report_ua_eu_18.6.2013.pdf

⁶ Розпорядження КМУ №73-р від 13 лютого 2013р.

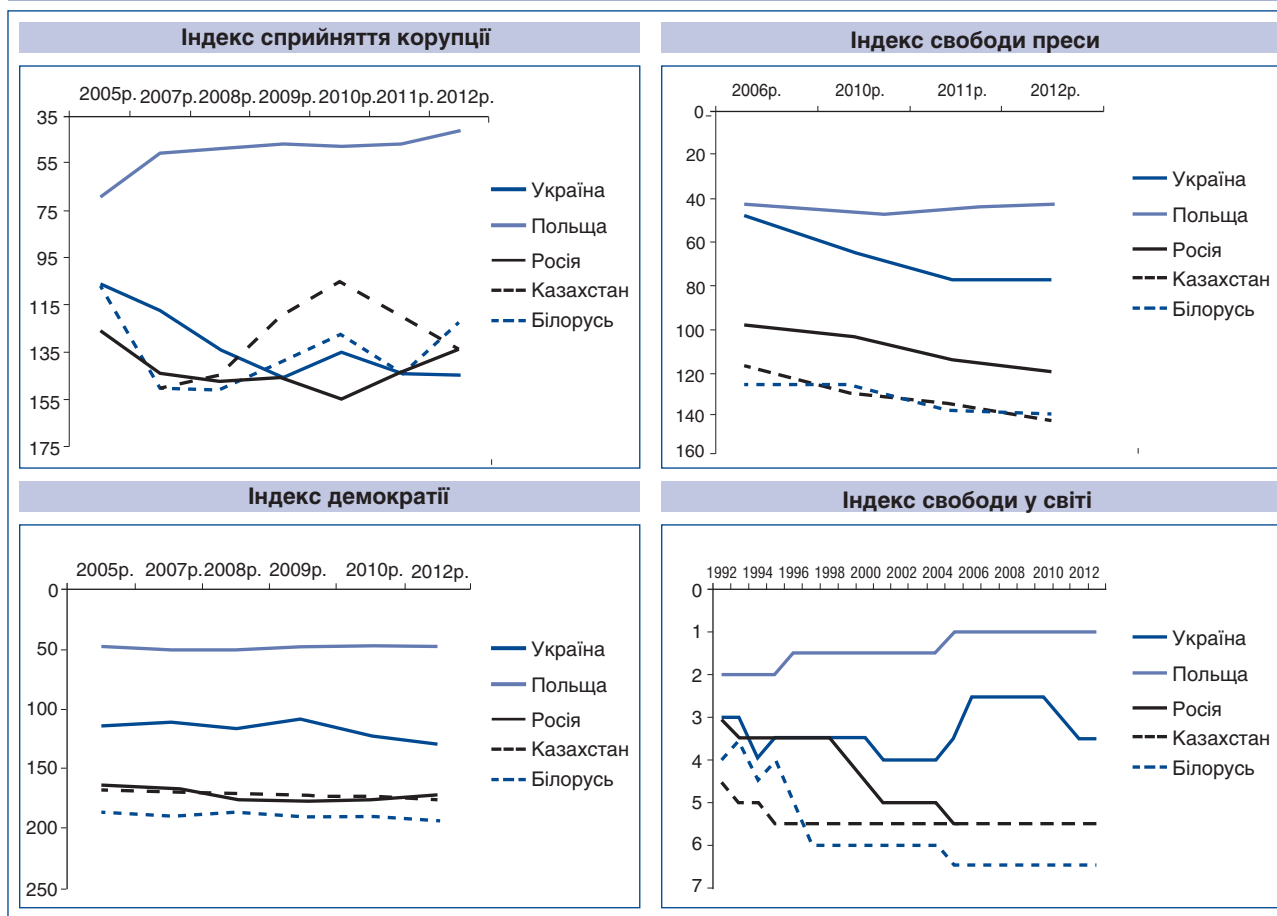
⁷ Указ №127 від 12 березня 2013р. Див.: Сайт Президента України, <http://www.president.gov.ua>

⁸ Украина выступает за продолжение процесса расширения ЕС, ее цивилизационным выбором является объединенная Европа – Янукович. – Интерфакс-Украина, 13 июня 2013г.

⁹ Джерела: Індекс демократії: дані Economist Intelligence Unit, https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Democracy/Index12; Індекс свободи: дані Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>. Індекс свободи преси: дані Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-press>. Індекс сприйняття корупції: дані Transparency International, <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>.

Україна в міжнародних рейтингах

його засіданнях і затверджує призначення всіх його членів”. Результати діяльності НАК, оскільки немає відповідних офіційних документів, “залишаються невизначеними”¹⁰. У Звіті наголошується також, що з 25 рекомендацій GRECO Україна виконала задовільно лише 14.

Додаткове занепокоєння ЄС спричиняє та обставина, що в політичному і громадському дискурсі України **реальною залишається альтернатива євразійської інтеграції**: приєднання до Митного союзу та в перспективі – до Євразійського економічного союзу. Саме останнім часом ідея зміни європейського курсу дедалі активніше мусується в інформаційному полі, просувається окремими представниками виконавчої влади, політичними силами (в т.ч. КПУ – парламентською партією) і громадськими рухами (зокрема, “Український вибір” на чолі з В.Медведчуком). У цих процесах тісно переплітаються як суто внутрішні чинники – відмінності геополітичних орієнтацій українського політикуму та суспільства загалом, так і зовнішні впливи.

Зовнішні фактори процесу євроінтеграції

Україна, як і кожна держава сучасного глобалізованого світу, перебуває під впливами провідних країн-світових лідерів, міжнародних організацій, регіональних об’єднань. Однак, увесь спектр зовнішніх впливів, з точки зору їх значимості для євроінтеграції

України, можна загалом звести до *західного* (ЄС, США, міжнародні організації) і *східного* (Росія). Ці впливи мають різну специфіку, характер і цілі.

Європейський Союз. Вплив ЄС здійснюється загалом через офіційні політико-дипломатичні канали, формальні інститути двостороннього співробітництва та має публічний, прозорий і легітимний характер. Брюссель використовує стосовно України усталену загальновизнану практику міжнародних відносин, закріплену у відповідних нормативно-правових актах. Як відзначалося вище, ЄС вимагає виконання зобов’язань, які *добровільно* взяла на себе Україна, уклавши спільні з ЄС угоди. Отже, по-суті, цей “контролюючий вплив” ЄС перетворюється на вагомий чинник внутрішніх трансформацій в Україні.

Інтереси ЄС (які обумовлюють його дії і вплив на українському напрямі) визначаються ідеологією європейської політики сусідства і пріоритетами “Східного партнерства”. Йдеться про створення на кордонах ЄС смуги демократичних, заможних і стабільних держав, які поділяють з ЄС спільні цінності (зокрема – верховенство права, належне врядування, ринкова економіка, стійкий розвиток), формування зони безпеки довкола ЄС, а також розширення сфер його впливу на Півдні і Сході. Інтерес ЄС – в “європеїзації” України, в запровадженні в її внутрішню та зовнішню політику європейських норм і стандартів.

¹⁰ Третій додатковий звіт про виконання рекомендацій Україною, затверджений GRECO на 59-му пленарному засіданні (Страсбург, 18-22 березня 2013р.). – Офіційний сайт Мін’юсту України, <http://www.minjust.gov.ua/section/268>

Очевидно також, що одним з геополітичних пріоритетів ЄС є обмеження впливу Росії на теренах СНД, запобігання розширенню Митного союзу на Захід за рахунок України.

США. Власті США оцінюють внутрішні процеси в Україні так само, як і ЄС. Зокрема, про це свідчить спільна Заява Саміту ЄС-США (листопад 2011р.), у якій наголошується на спільній співпраці у просуванні демократії і сприянні модернізації в країнах Східної Європи (в т.ч. в Україні)¹¹. В березні 2012р. під час саміту з ядерної безпеки в Сеулі Президент США Б.Обама на зустрічі з Президентом України В.Януковичем висловив занепокоєність США “з приводу вибіркового переслідування політичної опозиції”¹².

Згодом, 22 вересня 2012р. Сенат США ухвалив резолюцію із засудженням “вибіркового та політично мотивованого переслідування та ув’язнення колишнього Прем’єр-міністра Ю.Тимошенка” та закликом до Державного департаменту США запровадити заборону видачв віз “особам відповідальним за ув’язнення...”¹³.

25 липня 2013р. Комітет з міжнародних справ Сенату США затвердив проект Резолюції про звільнення Ю.Тимошенка¹⁴.

З подібними заявами виступили представники держдепартаменту США М.Торнер і В.Нуланд, Посол США в Україні Д.Тейффт, Президент Асоціації конгресменів США Д.Слеттері, экс-держсекретар США К.Райс, колишній Посол США в Україні С.Пайфер та ін.

Міжнародні організації. Одним з важелів впливу на Україну з боку міжнародних організацій є прийняття відповідних резолюцій. Про глибоку стурбованість європейської спільноти подіями в Україні, зокрема, згортанням демократичних процесів свідчать Резолюція ПАРС (26 січня 2012р.) та резолюція Парламентської асамблеї ОБСЄ (8 липня 2012р.)¹⁵. В документах наголошується на неприпустимості вибіркового правосуддя, кримінального переслідування опозиції. ПА ОБСЄ закликає Україну “звільнити всіх політ’язнів”¹⁶.

Росія. Росія в реалізації свого впливу на Україну активно застосовує заходи не лише політико-дипломатичного характеру, але й економічний та енергетичний тиск, здійснює масштабну гуманітарну експансію в українському інформаційному просторі, використовує фактор військової присутності на українській території. Найбільше занепокоєння викликає дедалі більш активне і скориговане використання РФ проросійських настроїв серед

значної частини політичної еліти і громадян країни. Як відомо, ці настрої мають в Україні виразний регіональний характер і їх політизація є реальним ризиком для штучного поділу українського суспільства.

Загалом, РФ розглядає Україну переважно як об’єкт впливу. Метою нинішнього керівництва РФ є зміцнення проросійської складової у внутрішній і зовнішній політиці України, перетворення її на союзню, підпорядковану російським геополітичним цілям країну, яка рухатиметься у фарватері зовнішньої політики РФ.

Залучення України до повномасштабної участі в Митному союзі та в перспективі – в Євразійському економічному союзі офіційно визнано одним з пріоритетів російської зовнішньої політики. Так, у Концепції зовнішньої політики РФ наголошується необхідність “будувати відносини з Україною як пріоритетним партнером в СНД, сприяти її активному підключенню до поглиблених інтеграційних процесів”¹⁷.

Слід зазначити, що російська сторона розглядає підписання Україною Меморандуму про поглиблення взаємодії з Євразійською економічною комісією як крок до її інтеграції до Митного союзу. Про це заявили перший віце-прем’єр Уряду РФ І. Шувалов і радник Президента РФ С.Глязев, а також – і найбільш чітко, глава російського Уряду Д.Медведев¹⁸.

З наведеного випливає висновок: Росія об’єктивно зацікавлена в розвороті України в євразійському напрямі, а відтак – згортання її європейської інтеграції. Керівництво РФ усвідомлює, що успішна інтеграція України до ЄС – це: *по-перше*, приваблива для пострадянських країн альтернатива як моделі “суверенної демократії”, яку будують російські лідери, так і реінтеграційним проектам Москви на пострадянському просторі.

Попри ряд важливих кроків України у євроінтеграційному напрямі, ситуація у відносинах Києва і Брюсселя залишається складною. Низка внутрішніх проблем України гальмує просування до ЄС і створює ситуацію невизначеності стосовно підписання Угоди про асоціацію. На цей час пакет вимог ЄС виконується досить повільно.

Водночас, керівництво України та його бізнесоточення не зацікавлені у втраті повного контролю всередині країни в разі приєднання до Митного союзу, розглядаючи підписання Угоди про асоціацію як інструмент протидії зростаючому тиску Кремля. Отже, українська влада об’єктивно має зробити ряд важливих конкретних кроків для забезпечення успіху у Вільності, – що кардинально змінить умови відносин як з Брюсселем так і з Москвою.

¹¹ У документі сторони закликають уряд України “виконувати свої зобов’язання щодо прихильності демократичним цінностям і верховенству права, щодо проведення справедливих, відкритих і неупереджених судових процесів, пов’язаних з колишніми членами Уряду, включно з будь-якою апеляцією у випадку пані Тимошенко”. Див.: США та ЄС закликають Київ допустити Тимошенко до виборів. – Українська правда, 29 листопада 2011р., <http://www.pravda.com.ua>

¹² Обама висловив Януковичу занепокоєність США переслідуванням української опозиції. – УНІАН, 28 березня 2012р.

¹³ Текст Резолюції див.: Сайт Сенату США, <http://www.foreign.senate.gov>

¹⁴ Радчук А. В США нашілись борці за свободу. – Коммерсант-Україна, 27 лютого 2013г.

¹⁵ Див., відповідно: Текст Резолюції ПАРС: Сайт “Тиждень”, 28 січня 2012р., <http://tyzhden.ua>; Резолюції ПА ОБСЄ: Офіційний сайт ОБСЄ, <http://www.oscepa.org>

¹⁶ Там само.

¹⁷ Сайт МЗС РФ. – <http://www.mid.ru>

¹⁸ За словами Д.Медведева “Це [підписання меморандуму] перший крок, важливий крок... Ми щиро вітаємо його. Але ми розуміємо, якщо наші партнери справді хочуть брати участь у нашому створюваному інтеграційному об’єднанні – Євразійському економічному союзі, то вони повинні прийняти і цілий ряд велими складних, часом непопулярних рішень. Причому всі рішення, а не тільки їх частину, і, звичайно, не брати на себе зобов’язань, які виключають участь у Євразійському економічному просторі і союзі”. Див.: Медведев закликав Київ до подальших рішень щодо інтеграції в ЄСП – УНІАН, 31 травня 2013р.

РЕЗУЛЬТАТИ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ ПЛАНУ ДІЙ З ВІЗОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ (ПДВЛ)

Цей незалежний моніторинг здійснюється громадською організацією “Європа без бар’єрів” та містить аналіз виконання Україною 1-ої, законодавчо-планувальної фази ПДВЛ, одержаний Україною ЄС 22 листопада 2010р. Цей документ є суттєвим кроком у напрямку подальшої лібералізації міжлюдських контактів між Україною та ЄС.

Моніторинг враховує не лише факт ухвалення чи неухвалення нормативно-правових актів, але й передбачає аналіз рівня відповідності критеріям ПДВЛ.

У таблиці оцінки представлені візуально: темним фоном позначено виконаний критерій 1-шої фази ПДВЛ, смугастим фоном – у процесі виконання.

Станом на червень 2013р., української стороною здійснено значний обсяг нормотворчої роботи

в рамках 4-ох блоків ПДВЛ (безпека документів, міграційна політика, управління кордонами та громадський порядок). Утім, аби зафіксувати перехід України до виконання 2-ої імплементаційної фази цього прогресу замало.

Передумовою переходу є пришвидшення ухвалення Україною законів і підзаконних актів, які ще залишаються неприйнятими в рамках Першої фази, та передача стороні ЄС остаточного третього національного звіту про виконання ПДВЛ, який має засвідчувати виконання Україною усіх критеріїв першої фази.

Умовні позначки:

 – Виконано

 – У процесі виконання

У таблиці використані певні скорочення, які вжито в таких значеннях:

ІКАО – International Civil Aviation Organization (ICAO), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО); **GRECO** – The Group of States against Corruption, Група держав проти корупції (ГРЕКО); **ОЕСР** – Організація економічного співробітництва та розвитку, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD); **EMCDDA** – European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності (ЄМЦННЗ); **БДІПЛ** – Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR); **ЄКРН** – Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (Рада Європи), The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI).

Адміністрація ДПС України – Адміністрація Державної прикордонної служби України; **Головдержслужба** – Національне агентство України з питань державної служби; **Закон** – Закон України; **КМУ** – Кабінет Міністрів України; **МВС** – Міністерство внутрішніх справ України; **МЗС** – Міністерство закордонних справ України; **Мінекономрозвитку** – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; **Мінінфраструктури** – Міністерство інфраструктури України; **Мінсоцполітики** – Міністерство соціальної політики України; **Мінфін** – Міністерство фінансів України; **Мін’юст** – Міністерство юстиції України; **НБУ** – Національний банк України; **СБУ** – Служба безпеки України.

“Європа без бар’єрів” – неприбуткова організація, одним із пріоритетом діяльності якої є сприяння набуттю Україною безвізового режиму з ЄС: моніторинг виконання Угоди про спрощення оформлення віз консульствами країн Шенгенської простору, проведення незалежної експертизи переговорного процесу щодо безвізового режиму (“візовий діалог” Україна-ЄС). Організація є першою в Україні, що фахово та послідовно здійснює моніторинг виконання Україною Плану дій з візової лібералізації. Більше інформації про організацію див. на її сайті: www.novisa.org.ua.

Складові Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ)	Заходи, передбачені Урядом (згідно з Національним планом з виконання Плану дій з візової лібералізації)	Коментарі
БЛОК 1: БЕЗПЕКА ДОКУМЕНТІВ, ВКЛЮЧНО З БІОМЕТРИКОЮ		
1. Схвалення законодавчої бази для випуску машино-зчитувальних біометричних закордонних паспортів у повній відповідності до найвищих стандартів ІКАО на основі безпечного управління ідентифікацією (документи про цивільний стан і первинні документи, що посвідчують особу) та беручи до уваги належний захист персональних даних	Подання в установленому порядку КМУ для внесення на розгляд Верховної Ради проекту закону про документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, в якому передбачити запровадження документів України для візду за кордон з електронним носієм біометричної інформації та врегулювати питання щодо особливостей закупівлі бланків таких документів (травень 2011р.)	15 лютого 2012р. на засіданні КМУ ухвалено розроблений Міністерством внутрішніх справ України проект закону "Про документи України, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України, дають право на виїзд з України та візд в Україну". 20 лютого 2012р. законопроект зареєстровано у Верховній Раді (№10036-1). Однак 20 березня 2012р. у Раді не вистачило голосів (лише 206 – "за") для внесення цього законопроекту до порядку денного. Подальші спроби ухвалити урядовий законопроект також зазнали невдачі. 2 жовтня 2012р. прийнято Закон "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" (проект якого підготовлений народними депутатами), що встановлює законодавчі рамки для випуску машино-зчитувальних біометричних закордонних паспортів. Уряд не заперечував проти депутатського законопроекту (№10492) під час його проходження, однак незалежні експерти вказували на невідповідність його окремих положень законодавству щодо захисту персональних даних
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України (до прийняття Закону)	2 жовтня 2012р. прийнято Закон про "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус", що встановлює законодавчі рамки для випуску машино-зчитувальних біометричних закордонних паспортів. Експерти вказують на невідповідність його окремих положень законодавству щодо захисту персональних даних
	Прийняття нормативно-правових актів, необхідних для запровадження документів України для візду за кордон з електронним носієм біометричної інформації, зокрема щодо затвердження технічних описів відповідних зразків паспортів громадянина України для візду за кордон, проізоного документа біженця для візду за кордон (у місячний термін після прийняття Закону)	13 березня 2013р. прийнято Постанову КМУ "Деякі питання виконання Закону України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" №185, яка затверджує технічні описи та порядки оформлення і видачі документів, передбачених Законом. 12 червня 2013р. КМУ Постановою №415 зупинив дію Постанови №185. Нові технічні описи мають бути затверджені протягом трьох місяців від зазначеної дати
2. Схвалення Плану дій, що міститиме часові рамки повного переходу на видачу біометричних закордонних паспортів, що відповідають стандартам ІКАО, у т.ч. в консульствах України за кордоном, та повного вилучення з обігу паспортів, що не відповідають стандартам ІКАО	Затвердження плану заходів із запровадження документів України для візду за кордон з електронним носієм біометричної інформації і створення національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яким зокрема, передбачити заходи розробки системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які проживають в Україні, персоналізації документів, що посвідчують особу, та контролю над обігом документів, що посвідчують особу, з електронним носієм біометричної інформації (у місячний термін після прийняття Закону про документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України)	У I кварталі 2013р. розроблено і внесено на розгляд Уряду проект розпорядження КМУ "Про затвердження Плану заходів із створення Єдиного державного демографічного реєстру та національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, запровадження документів України для візду за кордон з електронним носієм біометричної інформації на 2013-2011рр.". Станом на початок червня 2013р., очікується ухвалення цього документа
	Розробка програми вилучення з обігу документів для візду за кордон, зразки яких не відповідають стандартам ІКАО (вересень 2011р.)	Наказом МВС №693 від 20 вересня 2011р. затверджена Програма вилучення з обігу документів для візду за кордон, зразки яких не відповідають стандартам ІКАО

3. Створення навчальних програм та схвалення антикорупційних кодексів етики для посадових осіб будь-якого органу державної влади, що має справу із закордонними паспортами, а також національними паспортами та іншими первинними до документами, що посвідчують особу	Забезпечення супроводу у Верховній Раді: проекту Закону про конфлікт інтересів у діяльності державних службовців (реєстр. №4420): проекту Закону про правила професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів (реєстр. №4420-1 (до прийняття Закону))	17 травня 2012р. прийнято Закон "Про правила етичної поведінки" (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4722-17) Законопроект про конфлікт інтересів у діяльності державних службовців – на стадії повторного першого читання
	Видання спільного нормативно-правового акта про кодекс поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить оформлення та видача документів, що посвідчують особу (Гравень 2011р.)	Документ ухвалено спільним Наказом МВС, МЗС, Мінінфраструктури та Голодержслужби №319/149/145/145 від 14 червня 2011р. (http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0784-11)
	Розробка програми навчання та підвищення кваліфікації працівників, до функціональних обов'язків яких належить оформлення та видача документів, що посвідчують особу (червень 2011р.)	21 червня 2011р. МВС затверджена Навчальна програма підвищення кваліфікації працівників, до функціональних обов'язків яких належить оформлення та видача документів, що посвідчують особу
БЛОК 2: НЕЛЕГАЛЬНА ІМІГРАЦІЯ, ВКЛЮЧНО З РЕАДІМІСІЄЮ Управління кордонами 4. Схвалення всіх необхідних заходів з імплементації правоохоронної програми розвитку та реконструкції державного кордону на період до 2015р. та Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015р., включно з правовими засадами для міжвідомчого співробітництва між Прикордонною службою, правоохоронними органами та іншими установами, що задіяні в управлінні кордонами, а також надання Прикордонній службі можливості брати участь у виявленні та розслідуванні прикордонних злочинів у координації з усіма причетними правоохоронними органами 5. Схвалення Національної стратегії інтегрованого управління кордонами та Плану дій з її ефективного імплементації, що міститиме часові рамки та конкретні цілі для подальшого розвитку законодавства, організації, інфраструктури, матеріальної бази, а також достатні фінансові та людські ресурси у сфері управління кордонами 6. Запровадження навчальних програм та схвалення антикорупційних кодексів етики, що безпосередньо стосуються посадових осіб прикордонної служби, митних органів та інших посадових осіб, що задіяні в управлінні кордонами		
	Продовження реалізації Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015р., схваленої Указом Президента №546 від 19 червня 2006р. (упродовж 2011р.)	Ще 5 листопада 2009р. було прийнято Закон "Про прикордонний контроль". 2 грудня 2010р. до Закону внесені зміни. Упродовж I половини 2011р. Уряд ухвалив вісім нормативно-правових актів з метою забезпечення його належної імплементації. Упродовж 2012р. до Закону було внесено ще ряд змін у зв'язку з прийняттям інших нормативно-правових актів, а також прийнято кілька постанов КМУ стосовно питання пропуску через державний кордон
	Продовження виконання Державної цільової правоохоронної програми "Облаштування та реконструкція державного кордону" на період до 2015р., затвердженої Постановою КМУ №831 від 13 червня 2007р. (упродовж 2011р.)	Загалом завершено створення чотирирівневої системи управління та реагування на зміни обстановки: Головний центр управління службою, регіональні центри, центри управління службою органів охорони державного кордону, центри управління службою відділів прикордонної служби
	Забезпечення виконання у межах бюджетних призначень плану заходів з реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами, затвердженого Розпорядженням КМУ №2-р від 5 січня 2011р.	27 жовтня 2010р. КМУ схвалив Концепцію інтегрованого управління кордонами. 5 січня 2011р. КМУ схвалив План заходів з реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами. Обидва документи розроблені із залученням експертів ЄС (EUBAM), реалізація триває
	Видання нормативно-правового акта про кодекси поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами. Активізація роботи, пов'язаної з навчанням працівників, завданням яких є здійснення управління кордонами в частині антикорупційної етики їх поведінки	Документ затверджено спільним наказом МВС, МЗС, Мінінфраструктури та Голодержслужби №330/151/809/434/146 від 5 липня 2011р. (http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0922-11)

Складові Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ)	Заходи, передбачені Урядом (згідно з Національним планом з виконання Плану дій з візової лібералізації)	Управління міграцією	Коментарі
7. Схвалення законодавчої бази у сфері міграційної політики, що передбачатиме ефективну інституційну структуру управління міграцією, правила в'їзду та перебування іноземців, заходи з реінтеграції громадян України (які повертаються добровільно або відповідно до Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб), моніторинг міграційних потоків, боротьбу з нелегальною міграцією (включно з процедурами повернення, правами осіб, які підлягають поверненню, умовами утримання; зусиллями, спрямованими на укладення угод про реадмісію з основними країнами походження; виявленням нелегальних мігрантів всередині країни)	Подання в установленому порядку КМУ для внесення на розгляд Верховної Ради проекту Закону про внесення змін до Закону "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" (нова редакція) (травень 2011р.)	Подано Урядом до Верховної Ради 26 травня 2011р.	
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про внесення змін до Закону "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" (нова редакція) (до прийняття Закону)	Закон прийнято 22 вересня 2011р. Набув чинності	
	Проведення переговорів з метою укладення з державами походження (транзиту) нелегальних мігрантів міжнародних договорів про реадмісію осіб (упродовж 2011р.)	Погоджено доповнення до Угоди про реадмісію з РФ (набула чинності у 2008р.). Тривають дипломатичні зусилля (з різною мірою успіху) щодо укладення угод з Вірменією, Азербайджаном, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Білоруссю, Бангладеш, Індією, Іраном, Іраком, Шрі-Ланкою, Китаєм, Афганістаном. Ведуться переговори щодо опрацювання імплементаційних протоколів з країнами-членами ЄС.	
	Затвердження плану заходів щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів в Україні на 2011-2015рр. (упродовж I півріччя 2011р.)	Ведуться переговори з 12 країнами-членами ЄС щодо імплементації Угоди про реадмісію (країни Бенілюксу, Естонія, Мальта, Кіпр, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія). Крім того, продовжується переговорний процес щодо укладення двосторонніх угод про реадмісію осіб з п'ятьма європейськими країнами (Албанія, Боснія і Герцеговина, Ісландія, Македонія, Хорватія). Завершено переговорний процес щодо підписання Угоди між Україною і Швейцарською Конфедерацією про реадмісію осіб, які незаконно перебувають на території держав. Підписання зазначеного документа планується найближчим часом. Дорученням КМУ №47532/64/1-06 від 10 серпня 2012р. схвалено Робочий план заходів щодо реалізації Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб.	
	Прийняття постанови КМУ стосовно порядку добровільного повернення іноземців та осіб без громадянства до держав походження і порядку видворення з України іноземців та осіб без громадянства (в місячний термін після прийняття Закону про внесення змін до Закону "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" (нова редакція))	Затвердження плану заходів щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів в Україні на 2011-2015рр. (упродовж I півріччя 2011р.)	КМУ Розпорядженням №653-р від 15 червня 2011р. затвердив План заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015рр. (http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=653-2011-%F0) У серпні 2012р. Розпорядженням КМУ №605-р затверджено План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020р.
8. Схвалення Національної стратегії управління міграцією з метою ефективної імплементації законодавчої бази у сфері міграційної політики та Плану дій, що міститиме часові рамки, конкретні цілі, заходи, результати, показники виконання та достатні людські і фінансові ресурси	Внесення проекту Указу Президента про затвердження Концепції міграційної політики України (упродовж 2011р.)	Відповідний Закон набув чинності в жовтні 2011р. У березні 2012р. прийнято Постанову КМУ "Про затвердження Порядку провадження за заявами іноземців та осіб без громадянства про добровільне повернення" №179 (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/179-2012-%D0%BF) У квітні 2012р. спільним Наказом МВС, Адміністрації ДПС України та СБУ №353/271/150 затверджено Інструкція про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0806-12)	
	Затвердження плану заходів з реалізації Концепції міграційної політики України, підготовка та внесення в установленому порядку пропозицій щодо інституційної реформи у сфері управління міграцією	Відповідний Указ Президента №622 підписаний 30 травня 2011р.	План заходів затверджено Розпорядженням КМУ №1058-р від 12 жовтня 2011р. (http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-2011-%F0)

9. Запровадження механізму моніторингу міграційних потоків, що визначає регулярне оновлюваний міграційний профіль України з даними як щодо легальної, так і нелегальної міграції, а також утворення органів, відповідальних за збір та аналіз даних про обсяги та потоки міграції	Удосконалення механізму обміну даними в інтегрованій міжвідомчій інформаційно-телекомунікаційній системі "Аркан" щодо контролю осіб, транспортних засобів і вантажів, які перетинають державний кордон України Забезпечення створення єдиної національної бази даних управління міграційними потоками в Україні Підготовка пропозицій щодо потреб України у міжнародній технічній допомозі для створення єдиної національної бази даних управління міграційними потоками, їх подання до МЗС, Мінекономрозвитку для проведення консультацій з міжнародними організаціями та іноземними державами щодо залучення такої допомоги (травень 2011р.)	Розпорядженням КМУ №481-р від 18 липня 2012р. затверджено план заходів на 2012р. із створення в Державній міграційній службі відомчої підсистеми інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів і вантажів, які перетинають державний кордон База даних під назвою "Міграційний профіль України" створена, доступна на сайті Державної міграційної служби України (http://static.dmsu.gov.ua/uevgorpeiska-intelratsia/1077-mihratslinu-profil/) 23 травня 2011р. до Мінекономрозвитку направлено пропозиції Державної міграційної служби щодо потреб у міжнародній технічній допомозі. МЗС поінформувало Державну міграційну службу про зацікавленість Міжнародного центру розвитку міграційної політики у наданні Службі міжнародної технічної допомоги
10. Схвалення законодавства у сфері притулку у відповідності з міжнародними стандартами (Женевської конвенції 1951р., Нью-Йоркського протоколу) та стандартами ЄС, що передбачає підстави для міжнародного захисту (включно з допоміжними формами захисту), процедурні правила перевірки звернень за міжнародним захистом, а також права шукачів притулку та біженців	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (реєстр. №7252) (до прийняття Закону) Розробка проектів нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (в місячний термін після прийняття Закону)	Політика притулку Закон прийнято 8 липня 2011р., набув чинності (http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3671-17) Затверджено Наказ МВС "Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту" №649 від 7 вересня 2011р. 18 жовтня 2012р. набув чинності Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту", яким внесено зміни до ряду законів зокрема: "Про зайнятність населення", "Про освіту", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", Основ законодавства України про охорону здоров'я, "Про охорону дитинства", "Про вищу освіту", "Про соціальні послуги", "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та інвалідам" та ін. 29 листопада 2012р. набув чинності Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про безоплатну правову допомогу", зокрема внесено зміни до Закону "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту" в частині надання безоплатної первинної і вторинної правової допомоги біженцям та особам, які потребують додаткового захисту. 1 січня 2013р. набув чинності Закон "Про зайнятність населення", яким передбачено, що кожен громадянин має право на вільно обрану зайнятність. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, яких визнано в Україні біженцями, яким надано притулок в Україні, яких визнано особами, які потребують додаткового та тимчасового захисту, мають право на зайнятність на підставі та в порядку, встановлених для громадян України

Складові Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ)		Заходи, передбачені Урядом (згідно з Національним планом з виконання Плану дій з візової лібералізації)	Коментарі
БЛОК 3: ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК І БЕЗПЕКА			
Попередження та боротьба з організованою злочинністю, тероризмом і корупцією.			
11. Схвалення всеохоплюючої стратегії боротьби з організованою злочинністю разом з Планом дій, що міститиме часові рамки, конкретні цілі, заходи, результати, показники виконання та достатні людські і фінансові ресурси	Подання в установленому порядку КМУ для внесення на розгляд Президента проекту Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (травень 2011р.)	Документ ухвалено КМУ 22 червня 2011р. і передано Президенту. Остаточного ухвалено Указом Президента №1000 від 21 жовтня 2011р. (http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nleg=1000%2F2011)	
	Подання в установленому порядку на розгляд КМУ плану заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (у місячний термін після схвалення Концепції)	Ухвалено Урядом 25 січня 2012р.	
	Подання в установленому порядку КМУ для внесення на розгляд Верховній Раді проекту Закону про протидію торгівлі людьми (травень 2011р.)	Закон розроблено із залученням міжнародних і вітчизняних громадських організацій	
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про протидію торгівлі людьми (до прийняття Закону)	20 вересня 2011р. прийнято Закон "Про протидію торгівлі людьми". Відповідає основним положенням відповідної Конвенції Ради Європи	
12. Прийняття Закону "Про протидію торгівлі людьми", Плану дій з метою ефективного імплементації Державної програми протидії торгівлі людьми, що міститиме часові рамки, конкретні цілі, заходи, результати, показники виконання та достатні людські і фінансові ресурси	Подання в установленому порядку КМУ для внесення на розгляд Верховній Раді проекту Закону про затвердження Загальнодержавної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р. (в місячний термін після прийняття Закону про протидію торгівлі людьми)	15 лютого 2012р. КМУ затвердив Розпорядження "Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р."	
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про затвердження Загальнодержавної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р. (до прийняття Закону)	Цим документом державним замовником програми визначено Мінсоцполітики. А отже на Міністерство покладено відповідальність за державну політику щодо протидії торгівлі людьми.	
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про затвердження Загальнодержавної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р. (до прийняття Закону)	Мінсоцполітики доручено розробити та подати у тримісячний термін до КМУ проект цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р.	
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про затвердження Загальнодержавної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р. (до прийняття Закону)	15 лютого 2012р. Мінсоцполітики доручено розробити та подати у тримісячний термін до КМУ проект Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015р. Станом на кінець лютого, затверджено лише Концепцію Цільової програми.	
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про безоплатну правову допомогу (реєстр. №4406) (до прийняття Закону)	2 червня 2011р. прийнято Закон "Про безоплатну правову допомогу". Набув чинності	

13. Ухвалення законодавства про запобігання і боротьбу з корупцією, створення єдиного та незалежного антикорупційного органу; посилення координації та обміну інформацією між органами державної влади, відповідальними за боротьбу з Корупцією	Подання в установленому порядку на розгляд Президенту проекту Національної стратегії запобігання та протидії корупції на 2011-2014рр. (травень 2011р.)	Національна антикорупційна стратегія на 2011-2015рр. ухвалена Указом Президента №1001 від 21 жовтня 2011р. (http://www.president.gov.ua/documents/14092.html) 29 листопада 2011р. КМУ затвердив Державну програму щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015рр., у якій визначено конкретні антикорупційні заходи, виконавці та відповідні терміни виконання. 1 січня 2012р. набув чинності Закон "Про запобігання та протидію корупції". Упродовж 2012-2013рр. до Закону кілька разів вносилися зміни. Указом Президента №33 від 25 січня 2012р. визначено порядок організації проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на обіймання посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Постановою КМУ №16 від 11 січня 2012р. визначено порядок зберігання документів і використання відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, та відомостей про відкриття валютного рахунку. На думку деяких громадських експертів, цей порядок певним чином суперечить Закону "Про доступ до публічної інформації". Наказом Міністерства №39/5 від 11 січня 2012р. затверджено Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Згідно з цим Положенням Міністерство з 1 лютого 2012р. формує і веде державний реєстр корупціонерів, що є частиною державного реєстру судових рішень. У 2013р. на розгляд Парламенту було подано низку законопроектів стосовно внесення змін до антикорупційного законодавства, зокрема до законів "Про засади запобігання і протидії корупції", "Про доступ до публічної інформації", "Про судоустрій і статус суддів", Кодексу України про адміністративні правопорушення тощо. 14 травня 2013р. прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики", що впроваджує низку прогресивних норм і є результатом широкого компромісу політичних сил. Водночас Закон не врахував значну кількість зауважень, викладених у 2-му звіті Єврокомісії щодо виконання ПДВЛ (лютий 2012р.). Загалом, українське антикорупційне законодавство не повною мірою відповідає рекомендаціям GRECO та ОЕСР і вимагає подальшого вдосконалення. Найбільшими проблемами залишаються брак незалежного органу, уповноваженого здійснювати антикорупційні розслідування, інституційна слабкість координаційного органу (Національного антикорупційного комітету), відсутність законодавства щодо конфлікту інтересів
14. Схвалення національної стратегії протидії та боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму; прийняття закону про запобігання фінансуванню тероризму	Удосконалення роботи підрозділів правоохоронних органів та інших органів державної влади з питань боротьби з корупцією у державному секторі Розробка стандартів надання адміністративних послуг у міграційній сфері з метою автоматизації процесу їх надання (червень 2011р.) Подання в установленому порядку КМУ проекту постанови КМУ та НБУ щодо затвердження плану заходів на 2011р. із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (червень 2011р.)	Бракує визначеності в питанні щодо заснування єдиного незалежного антикорупційного органу. У лютому 2012р. Міністерство повідомило, що відповідний законопроект надіслано на розгляд Президенту. Однак текст законопроекту не оприлюднено. 14 травня 2013р. на голосування у Верховній Раді було внесено проект Закону "Про національне антикорупційне бюро". Проте для прийняття Закону не вистачило голосів 26 жовтня 2011р. Уряд прийняв Постанову №1098 "Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби України платних послуг" (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D0%Bf) Документ затверджено КМУ та НБУ спільною Постановою №270 від 9 березня 2011р. (http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270-2011-%EF)

Складові Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ)	Заходи, передбачені Урядом (згідно з Національним планом з виконання Плану дій з візової лібералізації)	Коментарі
15. Схвалення нової Національної стратегічної програми боротьби з наркотиками та відповідного Плану дій, ратифікація Меморандуму про взаєморозуміння з EMCDDA	Аналіз законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, подання за його результатами до КМУ пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з метою вдосконалення державного регулювання у зазначеній сфері (липень 2011р.)	Концепція реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин і прекурсорів на 2011–2015рр. затверджена Розпорядженням КМУ №1808-р від 13 вересня 2010р. План заходів щодо виконання зазначеної Концепції затверджено Розпорядженням КМУ №2140-р від 22 жовтня 2010р.
16. Схвалення відповідних Конвенцій ООН та Ради Європи у сферах, зазначених вище, а також про боротьбу з тероризмом	Активізація співробітництва між Україною та Європейським моніторинговим центром з питань наркотиків і наркотичної залежності в рамках Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством охорони здоров'я та Європейським моніторинговим центром з питань наркотиків і наркотичної залежності (упродовж 2011р.)	18 жовтня 2011р. КМУ схвалив Концепцію створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Укладений 28 січня 2010р. між Україною та EMCDDA Меморандум про взаєморозуміння ратифікації не потребує
17. Ухвалення законодавчої бази щодо взаємної правової допомоги	Визначення переліку міжнародних договорів у сфері боротьби з організованою злочинністю та тероризмом, до яких необхідно приєднатися Україні, та внесення відповідних пропозицій (травень 2011р.)	Україна ратифікувала всі відповідні Конвенції і Протоколи ООН та Ради Європи. У квітні 2013р. Україна приєдналася до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2001р.) (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/159-18/pagap2#p2)
18. Ратифікація Другого протоколу до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (до прийняття Закону)	Ратифіковано 1 червня 2011р.
19. Укладення Угоди з Євроюстом	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (до прийняття Закону)	16 червня 2011р. прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах". Набув чинності
20. Створення належного координаційного механізму між відповідними національними органами та спільної бази даних, що гарантує прямий доступ на всі території України	Проведення переговорів з метою узгодження тексту Угоди про співробітництво між Україною та Європейським бюро з питань юстиції (вересень 2011р.) Укладення Угоди про співробітництво між Україною та Європейським бюро з питань юстиції (IV квартал 2011р.)	За повідомленням Мініюсту, переговори завершено, а Угоду парафровано 8 грудня 2011р. Угоду парафровано (див. вище), триває підготовка до офіційного підписання. Інформації про дату підписання, станом на червень 2013р., немає. Суттєву роль відіграє брак позитивної оцінки діючої в Україні системи захисту персональних даних
Правоохоронне співробітництво		
20. Створення належного координаційного механізму між відповідними національними органами та спільної бази даних, що гарантує прямий доступ на всі території України	Затвердження спільної інструкції щодо взаємодії правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю (травень 2011р.)	Затверджено спільним Наказом МВС та Центрального управління СБУ №317/235 від 10 червня 2011р. (http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0822-11)

21. Укладення Угоди про оперативне співробітництво з Європоллом з окремим наголосом на положеннях про захист даних	Проведення переговорів з метою узгодження тексту Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне співробітництво (вересень 2011р.)	Укладення Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне співробітництво (IV квартал 2011р.)	Укладення Угоди залежить насамперед від позитивної оцінки функціонування в Україні системи захисту персональних даних, якої, станом на червень 2013р., немає
Захист даних			
22. Прийняття відповідного законодавства про захист персональних даних та створення незалежного наглядового органу у сфері захисту персональних даних	Розробка проектів нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону "Про захист персональних даних" та функціонування Державної служби України з питань захисту персональних даних (упродовж 2011р.)		4 лютого 2012р. внесені зміни до деяких законодавчих актів щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних. Створено Державну службу із захисту персональних даних, затверджене відповідне положення, триває процес забезпечення її інституційної спроможності. Законодавство з питань захисту персональних даних вимагає внесення деяких змін і доповнень, Мініст юст отримало відповідне доручення Уряду
	Забезпечення супроводу у Верховній Раді проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порушення законодавства про захист персональних даних (до прийняття Закону)		2 червня 2011р. прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порушення законодавства про захист персональних даних". У травні 2013р. прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення інституційної системи захисту персональних даних" (реєстр. №2282 від 12 лютого 2013р.), розроблений Урядом у тісній співпраці з експертами ЄС. За змістом законопроект відповідає поставленим цілям і завершує процес інституційного оформлення національної системи захисту персональних даних. Закон, ветоований Президентом 6 червня 2013р. через зауваження технічного характеру, очікує повторного розгляду Парламентом
23. Ратифікація відповідних міжнародних конвенцій, таких як Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних і Додаткового протоколу до неї 2001р.	Визначення переліку міжнародних договорів у сфері захисту персональних даних, до яких необхідно приєднатись Україні, та подання в разі потреби відповідних пропозицій (травень 2011р.)		Вказана Конвенція і Додатковий протокол ратифіковані в червні 2010р.
БЛОК 4: ЗОВНІШНІ ЗНОСИНИ ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРАВА			
Свобода пересування в межах України			
24. Перегляд законодавчих і регуляторних засад здійснення процедур реєстрації та зняття з реєстрації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, та з метою уникнення необґрунтованих обмежень або зобов'язань щодо їх свободи пересування в межах України, зокрема стосовно умов законного проживання без реєстрації місця проживання чи заходів, які вживаються у випадку, коли особа не дотрималася вимог щодо реєстрації, а також щодо відповідальності осіб, які винаймають житло	Проведення аналізу нормативно-правових актів, якими визначені процедури реєстрації та зняття з реєстрації місця проживання або місця перебування громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, та внесення в разі потреби до КМУ пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері з метою забезпечення рівного доступу всіх осіб до зазначених процедур (травень 2011р.)		5 липня 2012р. прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні" (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5088-17). 4 січня 2013р. набув чинності Наказ МВС "Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів" №1077 від 22 листопада 2012р. (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z2109-12). Наказ розроблений Державною міграційною службою на виконання Закону "Про внесення змін до деяких законів України щодо реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні".

Складові Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ)	Заходи, передбачені Урядом (згідно з Національним планом з виконання Плану дій з візової лібералізації)	Коментарі
Умови та процедури видачі ідентифікаційних документів		
25. Перегляд законодавчих і регуляторних засад з метою забезпечення ефективного доступу до проїзних та ідентифікаційних документів без дискримінації, зокрема, що стосується вразливих груп	Проведення аналізу зазначених актів, які регулюють питання видачі проїзних документів і документів, що посвідчують особу, внесення в разі потреби до КМУ відповідних пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері з метою забезпечення рівного доступу осіб до зазначених процедур (травень 2011р.)	2 жовтня 2012р. прийнято Закон "Про єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус". У Законі врегульовані питання забезпечення рівного доступу для отримання документів, що посвідчують особу, в т.ч. для осіб з вадами та інших вразливих груп
Права громадян, включно із захистом меншин		
26. Ухвалення всеохоплюючого антидискримінаційного законодавства, що рекомендовано моніторинговими органами ООН та Ради Європи для забезпечення ефективного захисту від дискримінації	Подання в установленому порядку до КМУ для внесення на розгляд Президента проекту Указу Президента про затвердження Стратегії боротьби з дискримінацією в Україні	Замість Стратегії боротьби з дискримінацією в Україні, що планувалася до ухвалення у 2011р., розроблене і впроваджується комплексне антидискримінаційне законодавство. 6 вересня 2012р. прийнято Закон "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17). 8 квітня 2013р. Указом Президента введена в дію Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020р. (http://www.president.gov.ua/documents/15628.html). У 2013р. на розгляд Парламенту подано проект Закону "Про внесення змін до законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні" (реєстр. №2342 від 19 лютого 2013р.)
27. Активно дотримуватися конкретних рекомендацій органів ООН, ОБСЄ/БДПЛ, Ради Європи/ЄКРП та міжнародних правозахисних організацій у виконанні антидискримінаційної політики, захисті меншин та боротьби зі злочинами, скоєними на підґрунті ненависті	Забезпечення активної взаємодії з ООН, ОБСЄ, Радою Європи щодо ефективної імплементації антидискримінаційних стратегій таких організацій в Україні (упродовж 2011р.)	Зафіксовано значний перелік заходів, що свідчить про активну взаємодію державних органів із зазначеними міжнародними організаціями. Водночас, звіти щодо України за цим напрямом мають переважно критичний характер, що свідчить про недостатність зусиль і вимагатиме посилення співпраці
28. Ратифікація відповідних документів ООН і Ради Європи про боротьбу з дискримінацією	Визначення переліку міжнародних договорів у сфері боротьби з усіма проявами дискримінації, до яких необхідно приєднатись Україні, та подання в разі потреби відповідних пропозицій (травень 2011р.)	Україна є стороною більшості міжнародних документів з питань захисту прав людини. 7 листопада 2011р. Україна підписала Конвенцію Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством
29. Визначити умови та обставини набуття громадянства України	Забезпечення активного поширення інформації щодо правових підстав набуття громадянства України (травень 2011р.)	У 2013р. у Верховній Раді зареєстровані ряд законопроектів стосовно регламентації питань громадянства. Вони стосуються, зокрема, проблеми подвійного громадянства в Україні, а також переліку умов набуття українського громадянства

2. ГОЛОВНІ ВНУТРІШНЬО-ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОРЯДКУ ДЕННОГО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Успіх просування України шляхом європейської інтеграції значною мірою залежить від розвитку її внутрішньої політики. Ключовими напрямками є насамперед: конституційна реформа, спрямована на вдосконалення системи стримувань і противаг між органами державної влади; забезпечення ефективності виборчої системи (зокрема, виправлення недоліків, виявлених під час виборів 2012р., в т.ч. невизначених результатів виборів у п'яти одномандатних округах); забезпечення поваги до прав і свобод людини, зокрема свободи вираження поглядів, зібрання та об'єднання¹.

У цьому розділі стисло аналізуються стан і тенденції розвитку ситуації у відповідних сферах у період після парламентських виборів 2012р.

Реалізація принципу розподілу влад: дисбаланс зберігається

Криза парламентаризму та перспективи її подолання. З прийняттям змін до Конституції України 12 грудня 2004р., які передбачали передачу частини повноважень з формування Уряду від Президента до коаліції депутатських фракцій, що формується в Парламенті за підсумками виборів, Україна зробила крок до реформування політичної системи за європейським зразком, на відміну від тенденції до посилення президенціалізму, характерної для євразійського простору.

30 вересня 2010р. Рішенням Конституційного суду відновлена дія Конституції в редакції 1996р., після чого відбувся додатковий перерозподіл функцій і повноважень вищих владних інститутів на користь Президента. Це можна охарактеризувати як конституційну “антиреформу” і крок назад від розвитку політичної системи в європейському напрямі. Глава держави отримав визначальні важелі впливу на всі гілки влади: законодавчу, виконавчу і судову. Принцип розподілу влад в Україні фактично припинив діяти².

Результати виборів до ВР VII скликання відкрили певні можливості для зміни ситуації і відновлення парламентаризму в Україні. Головними передумовами цього стали: брак у влади не лише конституційної (що ставилося за мету перед виборами), але й стабільної простої більшості в Парламенті (більшість складається з депутатів, що належать до фракцій Партії регіонів, КПУ, а також частини позафракційних депутатів – і тому не є монолітною³; ширше представництво опозиційних сил у Парламенті, узгоджений

характер дій опозиційних фракцій (принаймні, на цей час), а також готовність частини опозиції до більш радикальних дій для реалізації поставлених цілей.

Зокрема, завдяки блокуванню Парламенту, опозиція домоглася ухвалення змін до Закону “Про Регламент Верховної Ради України”, спрямованих на забезпечення дотримання конституційної норми особистого голосування народними депутатами, а також внесення до порядку денного ряду актуальних питань стосовно довіри Уряду, призначення виборів органів місцевого самоврядування в Києві, скасування пенсійної реформи, декриміналізації статей Кримінального кодексу, за якими була ув'язнена Ю.Тимошенко.

Загалом, опозиція стала сильніше впливати на формування парламентського порядку денного, а також отримала певні важелі впливу на процес законотворення і прийняття Парламентом рішень з інших питань через механізми контролю над дотриманням принципу персонального голосування, які є чутливими для більшості.

Це стимулювало провладні сили в Парламенті і владу загалом до **активної протидії зусиллям опозиції**. По-перше, влада зволікає з призначенням виборів до ВР у п'яти т.зв. “проблемних” одномандатних округах, а також виборів міського голови та міської ради Києва, безспідставно побоюючись перемоги на них кандидатів від опозиції.

По-друге, за допомогою судової системи розпочалася кампанія з позбавлення повноважень недостатньо лояльних до Президента позафракційних депутатів і депутатів від опозиції. Так, за судовими позовами,

¹ Про ці напрями і проблеми йдеться, зокрема в Порядку денному асоціації Україна-ЄС, в “списку Фюле”, а також – у Спільній заяві XVI Саміту Україна-ЄС (текст документа див. Офіційний сайт Президента України).

² Докладно див: Парламент і парламентські вибори в Україні 2012р.: Політична ситуація, суспільні настрої та очікування. – Національна безпека і оборона, 2012, №7-8, с.3-18.

³ Найбільш очевидні приклади: нездатність більшості з першого разу звільнити голову НБУ С.Арбузова і призначити на цю посаду І.Соркіна; голосування частини фракції КПУ за скасування пенсійної реформи та висловлення недовіри Уряду М.Азарова.

поданими за результатами виборів (з порушенням термінів оскарження), суди без належних правових підстав прийняли рішення про скасування реєстрації депутатів П.Балоги та О.Домбровського⁴. Легітимних механізмів реалізації цих рішень немає⁵. Небезсумнівним було також позбавлення мандата С.Власенка, громадського захисника Ю.Тимошенка⁶. Такі дії викликали занепокоєння у керівництві ЄС⁷.

По-третє, влада активно “перевербовує” депутатів, обраних до ВР за підтримки опозиції. Ще на етапі формування депутатських фракцій народні депутати О. і А.Табалови відмовилися ввійти до фракції “Батьківщина”, попри відповідну письмову присягу. Надалі про вихід з цієї фракції заявили В.Немиловий, Р.Стаднийчук (зареєстрований за списком замість депутата С.Власенка, позбавленого повноважень), О.Канівець, І.Скосар, В.Купчак, В.Кутовий, а з фракції було також виключено В.Кравчука. Про тиск з боку влади на кількох народних депутатів з метою спонукати їх до виходу з фракції заявляли і представники партії “Удар”⁸.

Перехід опозиційних депутатів до провладної більшості використовується владою для провокування розколу в опозиційних фракціях і між ними, а також для дискредитації парламентської опозиції та її лідерів в очах виборців⁹.

Виконавча влада: підконтрольність Президенту та безвідповідальність. Формування персонального складу Уряду та визначення його політики є прерогативами Президента, який, однак, не несе жодної відповідальності за його діяльність. З часу інаугурації В.Януковича жоден з уже трьох складів Уряду не надавав на затвердження ВР програми своєї діяльності, відповідно – не звітував за результати діяльності (докладно про окремі особливості організації і діяльності виконавчої влади див. вірзку “Виконавча влада...”¹⁰).

Отже, Парламент не бере участі у формуванні складу Уряду, фактично не впливає на його політику та не має реальних можливостей контролю над ним¹¹. Уряд навіть затвердив постанову, що дозволяє народним депутатам брати участь у його засіданні лише за згодою Прем’єр-міністра, що суперечить положенням Закону “Про статус народного депутата України”¹².

Якщо до попередніх складів Уряду належали представники різних (конкуруючих) груп у середовищі

⁴ Див.: Вищий суд позбавив мандатів двох депутатів. – Українська правда, 8 лютого 2013р.; Суд наказав Рибаку забрати картки і депутатські посвідчення у Балоги і Домбровського. – Там само, 2 червня 2013р.

⁵ Див.: Шаповал: якщо КС відбере мандати Балоги і Домбровського, буде повний колапс. – Там само, 1 березня 2013р.

⁶ Суд забрав у Власенка мандат. – Там само, 6 березня 2013р.

⁷ Так, 5 березня 2013р. Високий представник ЄС із закордонних справ і безпекової політики К.Ештон та Єврокомісар з розширення та європейської політики сусідства Ш.Фюле закликали українську владу “вирішити цю ситуацію, аби не створювати враження, що судовою системою зловживають у політичних цілях” Див.: Спільна заява речників Ештон і Фюле щодо політичної ситуації в Україні. – Сайт Представництва ЄС в Україні, http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_03_05_1_uk.htm

⁸ Див.: Лещенко С. “Віталій Ковальчук: Влада здатна на провокації, щоб не допустити Кличка на вибори президента”. – Українська правда, 25 червня 2013р.

⁹ Див.: “Влада хоче розколоти найбільшу опозиційну фракцію – Арсеній Яценюк”. – Сайт Блоку Юлії Тимошенко, <http://byut.com.ua/news/14426.html>

¹⁰ Матеріали вірзки підготували експерти В.Тимошук і Є.Школьнік (Центр політико-правових реформ).

¹¹ Парламент і парламентські вибори в Україні 2012р.: Політична ситуація... с.3-4.

¹² Депутатам заборонили приходити на засідання Кабміну без дозволу Азарова. – Українська правда, 13 березня 2013р.

ВИКОНАВЧА ВЛАДА: ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ

Інституційна організація виконавчої влади. У країнах ЄС підходи до організації виконавчої влади, зважаючи на принцип адміністративної автономії в ЄС, ґрунтуються не на юридичних вимогах, а на усталених підходах, які можна назвати неписаними стандартами. Вони стосуються дотримання принципу законності, розмежування політичних та адміністративних функцій та посад тощо.

В Україні виконавчою владою де-факто керують Президент та його адміністрація, а не Уряд – що стало можливим завдяки відновленню дії Конституції в редакції 1996р. До того ж, всупереч Конституції, Глава держави додатково наділив себе повноваженнями призначати і звільняти всіх заступників керівників зазначених органів, а також видавати практично усім органам виконавчої влади та їх керівникам так звані “доручення”¹.

У грудні 2010р. Указом Президента проведено реорганізацію органів виконавчої влади на центральному рівні. Кількість міністерств скорочено з 20 до 16. “Урядові органи” або ліквідовано, або реорганізовано (приєднано до міністерств чи перетворено в “інші центральні органи виконавчої влади” (далі – інші ЦОВВ). З понад 110 органів влади центрального рівня залишилося близько 70. Число членів Уряду було скорочено з 25 до 16 шляхом зменшення загальної кількості міністерств, ліквідації посади Міністра Кабінету Міністрів і поєднання посад віцепрем’єр-міністрів з міністерськими посадами. Самі “інші ЦОВВ” було типізовано на агентства, служби, інспекції – і це було одне з позитивних досягнень реорганізації, оскільки зробило систему ЦОВВ дещо зрозумілішою.

Ці зміни не додали загальної ефективності урядовій машині. Гіперцентралізована модель урядування з повним підпорядкуванням виконавчої влади Президенту призвела до інституційного розриву між ухваленням рішень (прерогатива Президента) і їх виконанням.

Ініціативність міністрів є ускладненою. Іноді окремі керівники “інших ЦОВВ” завдяки особистим відносинам з Главою держави мають більший вплив, ніж міністри. Відповідальність є невизначеною, адже формально за різні сфери відповідають окремі посадовці та органи влади, тоді як з огляду на взяті на себе повноваження мав би відповідати лише глава держави. Ця “жорстка вертикаль” може мобілізуватися, щоб виконати деякі доручення Президента, але не спроможна до системної ефективної роботи.

“Державні колегіальні органи” (національні комісії, що здійснюють регулювання природних монополій) теж фактично повністю підпорядковували Президенту, що не відповідає стандартам демократичних країн².

На цей час зміни 2010р. зведено нанівець. Число членів Уряду – 24 особи (майже як до реформи). Збільшено кількість міністерств (поки що до 18), повернуто посаду Міністра Кабінету Міністрів, посади віцепрем’єр-міністрів знову відокремлено від міністерських³. Погіршено колегіальність і прозорість роботи Уряду через ліквідацію у 2010р. урядових комітетів.

Проведена реформа та ухвалені закони здебільшого стали лише інструментом консервації неефективної урядової машини. Урядові рішення приймаються за технологією заочного письмового візування – тобто повноцінної комунікації між міністрами немає.

Якість розробки політики (прийняття рішень). Процес прийняття рішень в Україні характеризується значною закритістю та низьким рівнем участі в ньому громадськості та зацікавлених сторін. Серед основних чинників цієї проблеми – брак традицій і політичної культури, “зарозумілість влади” (в сенсі впевненості, що влада завжди знає що і як слід робити), брак ефективних механізмів консультування, слабкість громадянського суспільства.

Багато рішень ухвалюються владою в режимі “гасіння пожеж”, без постійного моніторингу проблем, їх пріоритезації, аналізу їх причин, вироблення варіантів рішень, оцінки можливих позитивів і ризиків тощо. Зважаючи на постійний бюджетний дефіцит і зрощення влади та бізнесу, у пріоритезації політик обираються сфери де можна найбільше “заробити” на різноманітних недоборочесних схемах. Значна кількість державних програм (наразі більше 120), різних планів заходів тощо дозволяє органам влади вибірково підходити до їх виконання.

¹ Відповідно до законів “Про центральні органи виконавчої влади” та “Про Кабінет Міністрів України”.

² Див.: Закон “Про центральні органи виконавчої влади”, ст.24.

³ Див.: Кабінет Міністрів України. – Урядовий портал, <http://www.kmu.gov.ua>

Для визначення політичних пріоритетів робляться спроби використати домінування Президента у формуванні порядку денного держави, наприклад, через щорічні Національні Плани дій щодо впровадження Програми економічних реформ⁴. Але при цьому вони містять забагато завдань (і їх важко назвати пріоритетами), окремі завдання є відверто нереалістичними⁵ та суперечать одне одному навіть у межах одного документа.

Органам влади бракує не лише прогнозування проблем та своєчасного реагування на них. Багатьом службовцям бракує також знань і навичок в частині аналізу політики. Процедури підготовки відповідей застарілі, потребують забагато часу. За цих умов працювати “на випередження” практично неможливо.

Службовці всіх рівнів, включно з органами місцевого самоврядування, переобтяжені “дорученнями” вищих інстанцій, перепискою між інстанціями. “Доручення” (особливо від Президента) обмежують можливості для діалогу, дискусії та пошуку і вибору кращих рішень. Часто самі “доручення” мають спонтанний характер або ознаки лобізму, вони не завжди допомагають вирішувати проблеми і нерідко навіть створюють нові.

Нормативно-правова база, що регулює сферу “консультацій з громадськістю” робить акцент на інформуванні, а не на роботу із зацікавленими групами. Закон “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” містить досить докладні вимоги до процедури оприлюднення проектів нормативних актів, їх обговорення тощо. Але він стосується лише нормотворчості у сфері господарювання та є відносно дієвим щодо підзаконних актів. Натомість на діяльність Уряду та законодавців його вплив дуже обмежений. Прикладом може бути конфліктна ситуація з ухваленням Податкового кодексу⁶, коли влада лише після масових акцій протесту погодилася на окремі компромісні норми щодо малого бізнесу.

Урядовий Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики стосується звуженого кола суб’єктів влади⁷. Цей акт вибірково застосовується вищими органами влади та має лише рекомендаційний характер стосовно органів місцевого самоврядування.

Отже, в Україні немає публічних консультацій як постійного процесу, зорієнтованого на результат. До певної міри малоефективні громадські ради (з проблемною дискредитованою порядком їх формування⁸) та дещо штучні “громадські експертизи”⁹ перебувають на першому плані. Тож не дивно, що влада переважно ставить суспільство перед фактом (ухваленим рішенням) і не вважає це проблемою¹⁰. Є й об’єктивні проблеми через дуже обмежені строки, які законодавець та/або керівництво відводить на підготовку проекту рішення.

Якщо владі бракує активної ролі в організації обговорення власних ініціатив, ефективних механізмів консультування, то суспільству в цілому – не вистачає активності і спроможності у відслідковуванні ініціатив влади, вчасному реагуванні на них, наданні адекватних пропозицій і зауважень.

ВНУТРІШНІЙ І ЗОВНІШНІЙ ФІНАНСОВИЙ ТА АНТИКОРУПЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ

В Україні ефективність внутрішнього та зовнішнього контролю над публічною адміністрацією є низькою. Внутрішній аудит на практиці не застосовується. Правила внутрішнього антикорупційного контролю діють дуже обмежено, оскільки немає незалежних інституцій для його здійснення. Натомість існує надмірна залежність від суб’єктивного фактору (в т.ч. доброчесності керівника органу влади).

Внутрішній аудит. Донедавна функції із здійснення внутрішнього фінансового контролю в системі органів виконавчої влади були покладені на їх контрольно-ревізійні підрозділи. Їх діяльність була малоефективною, зокрема через обмежену компетенцію і брак незалежності для здійснення об’єктивних перевірок. Усфері компетенції контрольно-ревізійних підрозділів було лише здійснення перевірки законності використання коштів, стану збереження та порядку використання закріпленого за органом майна, правильності бухгалтерського обліку тощо. Аудит ефективності адміністративної діяльності органу та реалізації бюджетних програм ними не здійснювались. Крім того, ці підрозділи повністю залежали від керівника органу при вирішенні кадрових питань, у плануванні своєї діяльності, прийнятті рішень про проведення позапланового контрольного заходу (який потребував окремого наказу міністра) тощо.

У вересні 2011р. постановою Уряду №1001 затверджено Порядок утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту і проведення такого аудиту в міністерствах, інших ЦОВВ, їх територіальних органах та бюджетних установах... (далі – Порядок). Також наказом Мінфіну було затверджено Стандарти внутрішнього аудиту¹¹.

Серед позитивних рис цих актів слід відзначити розширення сфери компетенції названих підрозділів. Вони уповноважені здійснювати фінансовий аудит, аудит відповідності та аудит ефективності (тобто ефективності функціонування системи внутрішнього контролю, ступінь виконання та досягнення цілей, визначених у стратегічних і річних планах, ефективність планування та виконання бюджетних програм і результатів їх виконання, якість надання адміністративних послуг і виконання контрольно-наглядових функцій, завдань, визначених актами законодавства, а також ризики, що негативно впливають на виконання функцій і завдань установи).

На цей час є проблеми з мірилом для таких аудитів (наприклад, з наявністю стратегічних планів тощо). Ключові проблеми, пов’язані з недостатньою незалежністю відповідних підрозділів не вирішені: вони знову поставлені у пряму залежність від керівництва органу, в якому вони діють. Стандарти внутрішнього аудиту передбачають пряме підпорядкування та підзвітність підрозділу внутрішнього аудиту керівнику органу¹². Крім того, відповідно до положень Порядку, рішення про проведення планового та позапланового внутрішнього аудиту приймає керівник органу. Повна залежність простежується у вирішенні кадрових питань і забезпеченні ресурсами.

Зовнішній контроль. Функції зовнішнього фінансового контролю в Україні покладено насамперед на Рахункову палату. Слід відзначити, що **Рахункова палата є єдиним органом зовнішнього контролю в Україні, який має достатній ступінь незалежності.** Як зазначає SIGMA, інші органи державного контролю, хоч і мають більший досвід і набагато більший потенціал, але не можуть конкурувати з незалежним статусом Рахункової палати, оскільки є органами виконавчої влади а, відтак – не відповідають головним міжнародним вимогам до органів відповідного аудиту¹³. Водночас, Рахункова палата позбавлена повноважень притягати до відповідальності осіб, винних у порушенні бюджетної дисципліни. Вона може лише фіксувати цей факт. Більшість звітів Рахункової палати, зокрема, про фінансові порушення в окремих органах¹⁴, залишаються без адекватного реагування.

Державна фінансова інспекція (колишнє Головне контрольно-ревізійне управління)¹⁵, є центральним органом виконавчої влади. Цей статус ставить її діяльність у пряму залежність від Мінфіну, а це більше – від волі Президента. Тому її спроможності здійснювати всебічний та об’єктивний фінансовий контроль щодо всіх без винятку суб’єктів є дещо сумнівними.

⁴ Див., наприклад: Указ Президента “Про Національний план дій на 2011р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” №128 від 12 березня 2013р.

⁵ Так, у Національному плані дій на 2013р. щодо впровадження Програми економічних реформ... є 254 мети (цілі), кожна з яких складається з кількох завдань, і це документ у форматі pdf на 234 сторінки. Також у Плані є завдання уряду внести до парламенту у квітні 2013р. законопроект “Про перелік адміністративних послуг та плату (адміністративний збір) за їх надання”, хоча ця робота об’єктивно не може бути виконана якісно у такі строки. Те саме стосується завдання затвердити до квітня 2013р. технологічні картки адміністративних послуг (п. 83.4).

⁶ Див., наприклад: Податковий кодекс прийнято попри протести. – БІ-БІ-СІ Україна, 18 листопада 2010р.; <http://www.bbc.co.uk/ukrainian>

⁷ Остання версія затверджена Постановою КМУ №996 від 3 листопада 2010р.

⁸ Див., наприклад: Білки в Києві: “Регіони” об’єдналися з сектантами Аделаїди. – Сайт ТРК “ТБі”, 30 січня 2013р.; <http://tvi.ua>; Чому б’ються за Громадські ради? – Сайт “Радіо Свобода”, 8 лютого 2013р.; <http://www.radiosvoboda.org>

⁹ Постанова КМУ “Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади” №976 від 5 листопада 2008р.

¹⁰ Так було з “Харківськими угодами” щодо Чорноморського флоту РФ, із законами “Про засади державної мовної політики”, “Про всеукраїнський референдум” тощо.

¹¹ Наказ №1247 від 4 жовтня 2011р.

¹² Там само, п.3.2.

¹³ *Ukraine governance assessment*, – Site of the The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), березень 2006р.

¹⁴ Див., наприклад: Шалені мільйони МВС. – Рахункова палата України, від 2 липня 2008р.; <http://www.ac-rada.gov.ua>; Мерседеси, кадилаки... за рахунок благодійництва. – Там само, 28 вересня 2010р.

¹⁵ Указ Президента “Про Положення про Державну фінансову інспекцію України” №499 від 23 квітня 2011р.

Партії регіонів, то у складі, сформованому після парламентських виборів 2012р., чітко простежується тенденція до домінування ставлеників найближчого оточення Президента¹³. При цьому, його звинувачення членів Уряду в саботажі реформ, втраті відповідальності жодних кадрових наслідків не мали¹⁴.

Очевидно, що головним завданням побудованих на таких принципах вертикалі виконавчої влади у внутрішньополітичній сфері буде забезпечення перемоги В.Януковича на майбутніх президентських виборах, чому підпорядковуватимуться пріоритети діяльності в інших сферах.

Перспективи конституційної реформи. Здійснення конституційної реформи є одним з пріоритетних питань порядку денного діалогу Україна-ЄС. Ключову роль у цьому процесі влада відвела Конституційній асамблеї. Однак, аналіз діяльності цього органу від моменту його створення свідчить про те, що, *по-перше*, асамблея виявилася нездатною забезпечити залучення всіх політичних сил і громадськості до процесу напрацювання змін до Конституції, *по-друге*, її рішення відбивають позицію лише одного політичного суб'єкта – Президента України, *по-третє*, громадськості невідомі жодні концепції змін до Основного Закону чи конкретні законопроекти, **розроблені власне асамблеєю**. Досі вона використовується переважно для надання легітимності законопроектам, розробленим іншими владними інститутами.

21 червня на засідання Конституційної асамблеї взято за основу для обговорення і внесення пропозицій проект Концепції внесення змін до Конституції. Судячи з тексту, оприлюдненого ЗМІ, цей документ не містить відповіді на ключові питання конституційного реформування (модель державного устрою, принцип розподілу влади та відповідальності), проте допускає ухвалення нової Конституції шляхом референдуму¹⁵.

Проблема референдумів. Отже, тема зміни Конституції пов'язується з перспективою всеукраїнського референдуму, а не з органом, який єдиний уповноважений вносити такі зміни – Парламентом. Відповідно до Закону “Про всеукраїнський референдум”, ухваленого в останні дні роботи ВР VI скликання, предметом всеукраїнського референдуму можуть бути, зокрема, ухвалення нової редакції Конституції, внесення змін до Конституції, скасування, втрату чинності чи визнання не чинним закону про внесення змін до Конституції (конституційний референдум).

Закон, попри його неконституційний характер (у частині можливості внесення змін до Конституції без участі Парламенту), був підписаний Президентом.

Влада активно здійснює імплементацію його положень, створюючи нормативну базу, організаційні структури, закладаючи фінансування, апробуючи можливий механізм організації референдуму¹⁶.

Венеціанська комісія негативно оцінила Закон, вказуючи, що внесення змін до Конституції в інший спосіб, ніж передбачений нею, може бути згубним для конституційної стабільності та законності в Україні¹⁷.

На цей час невирішеним залишається питання місцевих референдумів, однак відповідний урядовий законопроект внесено до Парламенту.

Виборче законодавство: відхід від базових європейських стандартів

Виборче законодавство України є одним з предметів постійної уваги ОБСЄ, ПАРЄ, Європарламенту та їх критики, зумовленої частими змінами законодавства на догоду політичним інтересам. Це відрізняє українську політичну традицію від писаних і неписаних правил гри, які діють у країнах ЄС, і які погодилися впровадити в себе країни-кандидати на вступ.

З одного боку, представники держави, починаючи від Президента В.Януковича, публічно проголошують наміри врахувати відповідні зауваження та рекомендації названих структур. З іншого – на практиці ці декларації не реалізуються або реалізуються вкрай повільно.

Виразним прикладом є ситуація з Виборчим кодексом. Ще у 2009р. за активної участі ЄС, із залученням українських і міжнародних експертів (зокрема, від ОБСЄ і Ради Європи) розроблено його проект. У пропрезидентській більшості 2010р. підтверджували наміри його ухвалення. У грудні 2010р. законопроект отримав переважно позитивні висновки Венеціанської комісії¹⁸. Однак у 2011р. проект кодексу знято з розгляду й наразі немає ознак готовності владних груп повернутися до його розгляду – тоді як Європейська сторона продовжує наполягати на його прийнятті¹⁹.

Послання Президента до ВР містить посилення на необхідність переходу до “голосування за партійними списками із преференціями” та руху до створення єдиної універсальної системи правил і процедур виборів усіх рівнів і голосувань на місцевих і всеукраїнських референдумах. Президент пропонує “інтенсифікувати роботу над створенням Виборчого кодексу”²⁰.

Мін'юст надіслав до Венеціанської комісії законопроекти “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів” і “Про повторні вибори народних депутатів України до Верховної Ради України VII скликання у деяких одномандатних

¹³ Див., зокрема, “История одной Семьи”. – Корреспондент.net, 8 февраля 2013г., <http://korrespondent.net>

¹⁴ Див.: “Глава держави: У 2012р. мав місце саботаж у реалізації плану реформ”. – Офіційне інтернет-представництво...

¹⁵ Схвалення Концепції з урахуванням поданих пропозицій очікується до кінця жовтня 2013р.

¹⁶ 2 квітня 2013р. ЦВК ухвалила постанови “Про Порядок забезпечення окружних і дільничних комісій з всеукраїнського референдуму приміщеннями та обладнанням”, “Про форми подань та звернень щодо утворення звичайних, спеціальних та закордонних дільниць всеукраїнського референдуму”, “Про форми посвідчень суб'єктів та інших учасників процесу всеукраїнського референдуму”, “Про зразки та опис печаток окружної комісії з всеукраїнського референдуму та дільничних комісій з всеукраїнського референдуму звичайної, спеціальної та закордонної дільниць”, “Про Порядок передачі дільничним комісіям з всеукраїнського референдуму закордонних дільниць бюлетенів для голосування на всеукраїнському референдумі в закордонному окрузі”. Див.: Нормативні акти ЦВК, перелік актів за квітень місяць 2013р. – Офіційний сайт ЦВК, <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/New> Див. також: Постанова КМУ “Деякі питання забезпечення підготовки і проведення всеукраїнського референдуму” №16 від 16 січня 2013р. – Сайт ВР; Регионам приказано готовиться к референдуму. – [Comments.ua](http://comments.ua), 10 квітня 2013р., <http://comments.ua>

¹⁷ Opinion On The Law On National Referendum Of Ukraine, – European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). – Сайт Венеціанської комісії, [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)017-e](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)017-e)

¹⁸ Висновок Венеціанської комісії №593 від 20 грудня 2010р. – Сайт ВР, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a39

¹⁹ Такі заклики містяться, зокрема, у висновках Ради ЄС від 11 грудня 2012р., заключному звіті ОБСЄ-БДПЛ з виборів до Верховної Ради, Резолюції Європарламенту щодо ситуації в Україні 13 грудня 2012р., Спільній заяві за результатами саміту ЄС-Україна 25 лютого 2013р.

²⁰ Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013р.” – Сайт НІСД, http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannia_2013-c7954.pdf

виборчих округах у зв'язку з неможливістю достовірного встановлення підсумків голосування та результатів виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012р.”.

Згідно зі Спільним висновком ОДПЛ/ОБСЄ, позитивно оцінені пропозиції встановити критерії для утворення одномандатних виборчих округів, вимоги до виборчих комісій, інформувати кандидатів чи представників партій щодо помилок чи неточностей у реєстраційних документах, обмеження тимчасової зміни реєстрації виборців для уникнення фальсифікацій, обов'язкового обговорення рішень виборчих комісій на засіданнях, вимоги про подання фінансових звітів про походження та використання коштів виборчого фонду до дня проведення виборів для їх публікації на сайті ЦВК.

Серед основних визначених недоліків: пропозиції обмеження права на висування кандидатом у народні депутати особи, засудженої за здійснення навмисного злочину, незалежно від його тяжкості, обов'язкового 5-річне проживання кандидата на території України, преференцій парламентським партіям при формуванні виборчих комісій; брак механізму незалежного моніторингу фінансування виборчих кампаній; збереження максимального числа виборців²¹. Деякі з пропонованих Мін'юстом обмежень у сучасних українських реаліях видаються цілком слушними (зокрема, обмеження права на висування кандидатом особи, засудженої за здійснення злочинів, що передбачено Конституцією, або обов'язкового 5-річного проживання кандидата на території України).

Стан забезпечення політичних прав і свобод громадян: відсутність прогресу

Ситуація з дотриманням державою базових прав і свобод громадян в Україні з кожним роком погіршується, про що свідчать моніторинги закордонних організацій (зокрема, правозахисної організації *Freedom House*, Державного департаменту США та ін.). Так, *Freedom House* оцінює Україну за результатами 2012р. як “частково вільну” країну²² (за результатами 2010р. Україна оцінювалася як “вільна”).

Серед чинників, що вплинули на оцінку, вказуються: зниження якості парламентських виборів; зростання тиску керівництва держави на опозицію та судову систему, наслідком чого є ув'язнення Ю.Тимошенко; зниження рівня свободи ЗМІ, зростання корупційних можливостей²³. У щорічній доповіді Держдепартаменту США “*Ukraine 2012 Human Rights Report*” серед найбільш серйозних проблем називалися політично мотивоване ув'язнення Ю.Тимошенко та Ю.Луценка, а також, як і в доповіді *Freedom House*, збільшення державного втручання і тиску на ЗМІ, в т.ч. зростання рівня насильства стосовно журналістів²⁴.

Проблема законодавчого врегулювання мирних зібрань. Характерною особливістю української моделі відносин між державою і суспільством є правова неврегульованість проблеми мирних зібрань громадян. Це дає можливість діючій владі обмежувати права громадян на мирні зібрання, особливо, коли йдеться про демонстрації протесту та акції, спрямовані проти влади.

Чинне законодавство про мирні збори є неповним і застарілим, не містить чіткого порядку проведення мирних зборів і можливих причин їх обмеження. **Базового закону немає.** Місцеві органи влади або керуються ст.39 Конституції, яка гарантує громадянам право на проведення мирних зборів із завчасним повідомленням про них, або роблять спроби підмінити закон сумнівними, з точки зору відповідності Конституції, рішеннями органів місцевого самоврядування. Формально діє Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР” №9306 від 28 липня 1988р.²⁵ Така ситуація створює простір для свавілля владних органів, причому незаконність їх дій важко оскаржити в судовому порядку.

Найбільш поширений засіб недопущення реалізації права громадян на мирні зібрання – позови місцевих органів влади до суду з проханням заборонити ті чи інші акції. Як правило, суди задовольняють такі позови (врізка “*Використання судів з метою недопущення...*”, с.22).

ЄСПЛ під час розгляду справи громадянина О.Веренцова проти України (був покараний трьома добами адміністративного арешту за організацію несанкціонованого мітингу) дійшов висновку про 20-річний “пробіл” в українському законодавстві про свободу мирних зібрань і закликав Україну до проведення невідкладних реформ²⁶. Раніше необхідність забезпечення свободи мирних зібрань відзначалась у Спільній Заяві за результатами XVI Саміту Україна-ЄС²⁷.

Положення про розробку відповідного законопроекту з урахуванням висновків Венеціанської комісії та його подання на розгляд Парламенту міститься у Плані заходів щодо реалізації у 2013р. Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, введеного в дію Указом Президента від 25 червня 2013р.²⁸ Це може бути як усвідомленням чинною владою необхідності здійснення такого кроку протягом найближчого часу, так і спробою черговий раз імітувати рух у напрямі європейських стандартів.

Свобода слова і ЗМІ: старі проблеми залишаються. Свобода слова та незалежність ЗМІ в Україні мають специфічний характер. Зокрема, мас-медіа як національного, так і регіонального рівня у переважній

²¹ Joint Opinion On The Draft Amendments To The Laws On Election Of People's Deputies And On The Central Election Commission And On The Draft Law On Repeat Elections Of Ukraine, European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) and Osce/Office For Democratic Institutions And Human Rights (OSCE/ODIHR). – Сайт ОБСЄ, <http://www.osce.org/odihr/elections/102816>

²² Ukraine. Freedom In The World 2013. – Сайт *Freedom House*, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/ukraine>

²³ Там само.

²⁴ Ukraine 2012 Human Rights Report. – U.S. Department of State, Diplomacy In Action, <http://www.state.gov/documents/organization/204561.pdf>

²⁵ Див.: Сайт ВР, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v9306400-88>

²⁶ ЄСПЧ предлагает Украине реформировать законодательство в части мирных собраний – решение по делу львовянина Веренцова. – Интерфакс-Украина, 11 апреля 2013г., <http://interfax.com.ua>

²⁷ Спільна заява XVI Саміту Україна-ЄС. – Сайт Президента України, <http://www.president.gov.ua/news/26963.html>

²⁸ План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. – Там само, <http://president.gov.ua/documents/15829.html>

ВИКОРИСТАННЯ СУДІВ З МЕТОЮ НЕДОПУЩЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА НАСЛІДКИ ТАКОЇ ПРАКТИКИ

Аналіз судової практики свідчить що **впродовж 2010-2013рр. суди дедалі частіше стали забороняти проведення мирних зібрань громадян**, нерідко ігноруючи при цьому Конституцію України або базуючи свої рішення лише на припущеннях¹.

У таких рішеннях вбачається намагання судів у будь-який спосіб задовольнити звернення органів місцевої влади про заборону проведення громадянами мирних зібрань. При цьому, спостерігаються масові та системні порушення свободи мирних зібрань з боку органів внутрішніх справ – втручання з метою перешкодити взяти участь у мирних зібраннях, надання переваги одній із сторін під час їх проведення, безпідставне припинення мирних зібрань і затримання його учасників, протиправне нереагування працівників міліції на сутички, що виникають між опонентами, надмірне застосування сили і спеціальних засобів проти учасників мирних акцій та інші².

Відновилася тенденція переслідування організаторів та учасників мирних зібрань (востаннє виразно виявилася у 2004р.), що полягає, зокрема в застосуванні судом до таких осіб різних заходів державного примусу, в т.ч. адміністративного арешту. Влада активно вдається до порушення кримінальних справ та засудження учасників різних масових акцій³.

Так, у 2011р., за даними МВС, відбулося понад 172 тис. мирних зібрань (у 2010р. – понад 260 тис.). Але кількість судових заборон мирних зібрань у 2011р. була більшою, ніж у 2010р., а у 2010р. – вдвічі більшою, ніж у 2009р.⁴

За експертними даними (отриманими на підставі аналізу судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень), кількість судових справ про обмеження мирних зібрань, розглянутих у 2012р. окружними адміністративними судами, зросла більш як на третину, порівняно з 2011р.: 362 постанови проти 227, відповідно. З них – 318 заборон мирних зібрань – проти 203 заборон у 2011р. Відсоток заборон лишився майже без змін – у 88% випадків суди ухвалювали рішення на користь органів влади⁵ (у 2010р. – 83%)⁶. При цьому, є регіони, де окружні та апеляційні суди ухвалювали 100% рішень на користь влади (зокрема, це стосується м. Харкова)⁷.

Для обґрунтування таких рішень судам доводилося вдаватися до неабиякої винахідливості, адже заборони аргументувалися, зокрема тим, що:

- організатори мирних зібрань не визначили форми й методи надання медичної допомоги їх учасникам;
- у заявці організатори не вказали на мирний характер зібрань або точне місце розташування звукопідсилювальної апаратури;
- організована в центрі Києва акція на знак протесту проти "мовного закону Ківалова-Колесниченка" припадає на початок липня, коли відбувається святкування Дня незалежності США, а це свято є важливим та є "реальна загроза терористичних актів";
- мирне зібрання планується проводити "у зимовий період і тому, як наслідок, можливе використання приладів опалення";
- проведення мітингу може викликати "негативну реакцію та обґрунтоване обурення" жителів і гостей міста⁸.

Особливого характеру цим рішенням надає те, що для заборони мирних зібрань суди стали посилалися ще й на практику

ЄСПЛ, де констатується важливість свободи мирних зібрань, – фактично, ігноруючи зміст самих рішень Європейського суду.

Привертає також увагу кардинальна зміна позиції судів апеляційної інстанції стосовно перегляду рішень місцевих судів у таких справах. Якщо у 2009р. суди апеляційної інстанції ухвалили 38% рішень на користь органів влади (тобто більшість справ в апеляційній інстанції вигравали організатори мирних зібрань), то у 2010р. – 66%, у 2011р. – 73%, а у 2012 р. частка позитивних для органів влади постанов сягнула 76%.

Експерти прогнозували, що 2013р. може обернутися ще більшими ускладненнями ситуації з реалізацією права на мирні зібрання. Причиною для таких побоювань є позиція Вищого адміністративного суду України, який на початку року ухвалив кілька рішень, що "роблять примарними сподівання на зміну судової практики у справах про обмеження мирних зібрань"⁹.

Наслідки

Забороняючи через судові рішення мирні зібрання, влада в такий спосіб намагається "приборкати народ" – **нейтралізувати протестні настрої в суспільстві, не допустити не бажаного для себе розвитку суспільно-політичної ситуації, запобігти організованим і масштабним масовим акціям, насамперед політичного спрямування.** Як видно з наведеного вище, останніми роками суди стали головним інструментом "погашення народного гніву".

Водночас дедалі частіше такий гнів спрямовується проти судової і правоохоронної систем. Це стосується не лише розслідування та розгляду т.зв. політичних справ, а й багатьох інших, передусім, справ суспільно-резонансних, зокрема справи стосовно вбивства О.Макара, "справи Павліченків", справи стосовно жорстокого побиття та зґвалтування працівниками міліції І.Крашковой у смт Врадіївка Миколаївської області.

При цьому, подібні виступи громадян нерідко мають значні масштаби, відзначаються надзвичайною гостротою форм суспільного реагування та набувають політичного характеру. Так, масові акції, пов'язані з розглядом "справи Павліченків", характеризуються надзвичайною організованістю, участю великої кількості молодих людей, проведенням у різних містах України та її межами. Масові виступи, спричинені вказаною подією у Врадіївці, переросли у відкрите протистояння місцевих жителів з представниками державної влади і штурм місцевого райвідділу міліції. Фактично у Врадіївці відбувся своєрідний "майдан", за допомогою якого місцеві жителі захищали конституційні права на життя, безпеку, честь і гідність. У результаті, висунуті місцевими жителями конкретні ультимативні вимоги щодо забезпечення належного правового реагування на вчинений злочин набули політичного забарвлення.

Особливістю таких акцій є те, що їх учасники проголошують метою відстоювання не особистих чи вузько-корпоративних (політичних) інтересів, а загальносуспільних – зокрема, права кожного на справедливий суд і рівність перед законом.

Ці акції демонструють не лише вже критичний рівень суспільної недовіри до влади, але й те, що державні інституції, покликані захищати громадян від протиправних посягань, розглядаються суспільством радше як джерело небезпек. Такі масові акції є особливо небезпечними для нинішнього політичного режиму, тому він робить все, щоб не допустити їх і мінімізувати їх суспільні наслідки. Саме це змушує Президента та керівників правоохоронних органів вдаватися до нестандартних методів реагування як на події, що спричиняють масові акції громадян, так і на самі акції.

¹ Чеме́рис В. Свобода зібрань: українська практика. – <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/05/14/6964413/>

² Права людини в Україні 2011. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. Свобода мирних зібрань. – Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, <http://khpg.org/index.php?id=1332322109>; Влада почала тероризувати лідерів повстання виборців у Первомайську. – <http://ordua.com/2013/03/24/vlada-pochala-terorizuvati-lideriv-povstannya-viborciv-u-pervomajsku/?page=1>; Правоохоронці Рівного "затримали" учасників мирної акції. – <http://www.civicua.org/news/view.html?q=1802358>

³ Див., наприклад: У Хмельницькому суд виніс вирок чотирьом учасникам податкового майдану. – <http://tyzhden.ua/News/26641>; Учасника мирної акції "Страта судді" засудили до 50 годин виправних робіт. – <http://pravo-znaty.org.ua>

⁴ Права людини в Україні 2011. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. Свобода мирних зібрань. – <http://khpg.org/index.php?id=1332322109>

⁵ Такі дані відрізняються від судової статистики ДСА, відповідно до якої у 2012 р. окружні адміністративні суди прийняли 398 постанов у таких справах, з яких 349 (88 %) – про задоволення позову та обмеження мирних зібрань. На думку фахівців, розбіжності між даними реєстру та офіційної статистики можна пояснити лише тим, що частина рішень, всупереч вимогам закону, взагалі не потрапляють до реєстру. Див.: Середа М. Свобода мирних зібрань - 2012: випробування судами. – Юридичний вісник України, 16 березня 2013р., с.6-7.

⁶ Права людини в Україні 2011. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. Свобода мирних зібрань. – <http://khpg.org/index.php?id=1332322109>

⁷ Кількість судових заборон мирних зібрань у 2012р. значно зросла. – <http://pravo.org.ua>

⁸ ТОП-6 абсурдних рішень судів щодо заборони мирних зібрань. – <http://racurs.ua/news/7474>

⁹ Середа М. Свобода мирних зібрань - 2012: випробування судами...; Вищий адмінсуд ускладнив життя пікетувальникам. – <http://www.unian.ua/news/554269>

більшості є не бізнес-проектами, а радше інструментами просування ділових і політичних інтересів їх власників.

Громадськість практично не може впливати на інформаційну політику та бути впевненою, що той чин інший ЗМІ намагатиметься забезпечити суспільство об'єктивною і повною інформацією, а не пропагандою дій діючої влади.

Прикладом спроби запровадження громадського контролю над діяльністю провідних телевізійних каналів стала наступна ситуація. 10 грудня 2012р. міжнародний фонд "Відродження" та *Inter Media Group Ltd* (компанія-власник телеканалу "Інтер") підписали меморандум про створення громадської ради телеканалу²⁹.

Але вже 1 лютого 2013р. канал змінив власника. Серед нових акціонерів *Inter Media Group Ltd* є компанії, що належать не лише підприємцям Д.Фірташу, але й главі Адміністрації Президента С.Льовочкіну³⁰ що змушує припускати наявність політичних мотивів у цій раптовій зміні³¹. Громадська рада каналу ліквідована³².

Наприкінці квітня виникла тривожна ситуація навколо телевізійного каналу ТВі, який відзначався певними симпатіями до опозиційних сил. Сумнівна з юридичного погляду раптова зміна власників, при тому, що один із співвласників заперечував наявність переговорів про його продаж, змушує припускати наявність політичного підтексту в цих подіях, а саме – спроби владних сил встановити контроль над каналом³³.

Значний резонанс викликав продаж одного з найбільших в Україні медіа-холдингу *UMH Group*³⁴. За офіційними повідомленнями, його власником стала група компаній СЕТЕК, яка асоціюється з іменем молодого підприємця з Харкова С.Курченка³⁵. Висловлюються припущення, що за ним стоять зовсім інші люди, і справжня мета продажу – намір влади монополізувати медіа-сферу України³⁶.

Одночасно робляться спроби фактично запровадити цензуру в Інтернет-мережі, про що свідчить законопроект, поданий народним депутатом В.Олійником (Партія регіонів)³⁷. Те, що він під тиском громадськості відкликав законопроект, зовсім не означає, що подібних спроб з боку влади не буде надалі.

Міжнародна правозахисна організація "Репортери без кордонів" у доповіді "Індекс свободи преси 2013" вказує, що за результатами 2012р. Україна в загальному рейтингу свободи преси посіла 126 місце із 179 країн та опустилася на 10 позицій, порівняно з попереднім роком³⁸. Це – найгірший показник з часів Помаранчевої революції. У доповіді, зокрема,

відзначається, що в Україні почастишали випадки насильства проти журналістів, які влада не розслідує.

Проблематичним залишається створення громадського телебачення. Так, 3 липня 2013р. Парламентом ухвалено в першому читанні урядовий законопроект "Про суспільне телебачення і радіомовлення України" ("за" – 353 голоси). Однак, згідно з висновками профільного парламентського комітету та Головного науково-експертного управління ВР, проект потребує доопрацювання, оскільки містить суттєві недоліки та не відповідає суті поняття громадського телебачення та радіомовлення.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ситуація із свободою преси в Україні не повністю відповідає європейським нормам. Водночас, попри всю її неоднозначність, свобода преси все ж існує – що вигідно вирізняє Україну з-поміж країн євразійської орієнтації.

Проблеми судочинства і статусу прокуратури

Однією з головних офіційних цілей судової реформи 2010р. було приведення системи судочинства в Україні у відповідність до міжнародних, насамперед, європейських стандартів³⁹. Однак, аналіз наслідків реформи свідчить, що вона досягла радше протилежних результатів, оскільки негативні явища в нинішній судовій практиці переважають дію певних позитивних новел, привнесених реформою (врізка "Вплив судової реформи..."⁴⁰).

Головними вадами системи судочинства в Україні міжнародні і європейські інституції, лідери ЄС і його країн-членів, а також лідери інших країн світу вважають т.зв. "вибіркове правосуддя" – яке стало можливим внаслідок посилення залежності судової влади і суддів від виконавчої влади та насамперед – від Президента України, а також – невідповідність європейським стандартам повноважень української прокуратури.

ВПЛИВ СУДОВОЇ РЕФОРМИ НА СИТУАЦІЮ У ВІТЧИЗНЯНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Реформа не розв'язала наявних системних проблем, на які постійно звертали увагу вітчизняні експерти, правозахисники, міжнародні інституції, у т.ч. Венеційська комісія та ЄСПЛ. Це стосується, насамперед: високого рівня корупції в судах; залежності судів і суддів; політизованості процедури формування суддівського корпусу; порушення розумних термінів розгляду судових справ (судова тяганина); масового невиконання судових рішень; високої завантаженості судів; постійного недофінансування судової влади; критично низької суспільної довіри до суду.

²⁹ На телеканалі "Інтер" створили громадську наглядову раду. – Телекритика, 10 грудня 2012р., <http://www.telekritika.ua>

³⁰ Міноритарієм *Inter Media Group* стане голова Адміністрації президента Льовочкін – Group DF. – Інтерфакс-Україна, 7 лютого 2013р.

³¹ Presidential aide acquires big stake in leading TV station. – Сайт Reporters Without Borders, 14 лютого 2013р., <http://en.rsf.org/ukraine-presidential-aide-acquires-big-14-02-2013-44074.html>

³² Громадській раді Телеканалу "Інтер". Повідомлення для преси. – Сайт телеканалу "Інтер", 7 березня 2013р., <http://inter.ua>

³³ Див.: Костянтин Кагаловський: ТВі я продавати не збирався і не збираюсь. – Українська правда, 25 квітня 2013р.

³⁴ (зокрема, до його складу належали видання "Корресподент", "Форбс-Україна", "Комсомольская правда в Украине", інтернет-видання *korrespondent.net*, портал *bigmir.net*)

³⁵ Східно-Європейська паливно-енергетична компанія Курченко купує медіахолдинг *UMH group*. – Інтернет-видання *forbes.ua*, 20 червня 2013р., <http://forbes.ua/business/1354299-kurchenko-pokupaet-mediaholding-umh-group>

³⁶ Див., зокрема: Кличко: за Курченко стоять всім відомі люди. – Українська правда, 22 червня 2013р., <http://www.pravda.com.ua/news/2013/06/22/6992840/>

³⁷ Інтернет зв'язують законами. – "Коммерсант-Україна", 10 червня 2013р., <http://www.kommersant.ua/doc/2208588>

³⁸ Див. 2013 World Press Freedom Index: Dashed Hopes After Spring. – Веб-сайт організації Reporters Without Borders, <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2013-1054.html>

³⁹ Див.: Пояснювальна записка до проекту Закону "Про судоустрій і статус суддів" (реєстр. №6450 від 31 травня 2010р.).

⁴⁰ Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи: Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова. – Київ, 2012.

3 певними застереженнями до позитивів судової реформи можна віднести:

- новий порядок добору кандидатів на посаду судді;
- запровадження практичної підготовки кандидатів на посаду судді та періодичного підвищення рівня їх кваліфікації;
- певні процесуальні зміни (зокрема, скасування можливості направлення апеляційною інстанцією справ на новий розгляд судом першої інстанції);
- зменшення повноважень голови суду та розширення повноважень зборів суддів;
- автоматизований розподіл справ між суддями;
- встановлення підзвітності Державної судової адміністрації з'їзду суддів України;
- новий порядок відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності;
- збільшення суддівської винагороди (насамперед, суддям місцевих судів);
- запровадження нового порядку декларування суддями доходів і витрат.

Однак, позитив цих новел нівелюється: 1) переважанням негативних наслідків реформи; 2) вихолощенням законодавчого змісту позитивних новел при їх практичному застосуванні (зокрема, це стосується добору кандидатів на посаду судді та автоматизованого розподілу справ між суддями); 3) законодавчими змінами регресивного характеру (зокрема, звуження можливостей доступу громадян до судових рішень, послаблення фінансового контролю над доходами/видами суддів).

Реформа в багатьох випадках погіршила ситуацію у вітчизняному судочинстві і призвела до появи нових чи посилення наявних негативних явищ:

- посилення залежності судової влади та суддів;
- звуження можливості реалізації права на справедливий суд;
- погіршення доступності правосуддя;
- зростання закритості судової системи;
- “вимивання” професійного ядра суддівського корпусу;
- істотного послаблення ролі суддівського самоврядування;
- звуження соціальних гарантій суддів.

Незалежність судової влади

Головним європейським стандартом (нормою першорядного значення) у сфері правосуддя є забезпечення незалежності судової влади (яка реалізується в т.ч. в незалежності суддів).

Формально ряд законодавчих новел судової реформи слід визнати такими, що відповідають міжнародним стандартам і могли покращити ситуацію з незалежністю суддів в Україні. До них, зокрема, слід віднести новий порядок добору на посаду судді (призначення вперше) та зміну статусу голови суду, що зменшило його процесуальний вплив на суддів.

Натомість **запровадження багатьох законодавчих новел посилює залежність судової влади та суддів.**

Причому це було зроблено на початку реформи, коли ще тривала робота над базовим її законом (“Про судоустрій і статус суддів”).

Насамперед, це стосується розширення повноважень Вищої ради юстиції (ВРЮ), зміни підстав для звільнення судді з посади за порушення присяги та порядку оскарження актів, дій та бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, ВРЮ, Парламенту і Президента.

Названий Закон уможливив вплив з боку ВРЮ та її членів, більшість з яких є представниками інших, аніж судова, гілок державної влади, на суддів під час здійснення ними правосуддя, а також передбачив суттєве звуження визначеного Конституцією обсягу гарантій самостійності судів і незалежності суддів, можливостей захисту останніми, як носіями судової влади, їх прав, пов'язаних із спростуванням висунутих обвинувачень у вчиненні дисциплінарних правопорушень та від безпідставного звільнення з посади.

На основі цього Закону у 2010р. – I половині 2011р. проведено низку гучних звільнень суддів за порушення присяги, в т.ч. показовий характер мали звільнення судді Верховного Суду, заступника Голови Ради суддів України у 2007-2010рр. О.Волкова, голови Окружного адміністративного суду м.Києва О.Бачуна та ін. Це справило значний “виховний” психологічний вплив на представників судової влади загалом і на прикладі самих суддів продемонструвало можливості застосування судів для потреб “вибіркового правосуддя”.

У поєднанні ці заходи призвели до ситуації, за якої, за словами тодішнього Голови Верховного Суду В.Онопенка, судді стали “боятися ухвалювати законні рішення”⁴¹.

Ще один суттєвий “удар” по незалежності суддів було завдано в результаті законодавчої зміни порядку організації суддівського самоврядування, принципів його функціонування. Автори реформи назвали ці зміни “різким посиленням суддівського самоврядування відповідно до вимог експертів Ради Європи”⁴².

Натомість аналіз законодавчих новел, які регламентують діяльність суддівського самоврядування, і практики їх застосування дає підстави для висновку про істотне зниження рівня ефективності суддівського самоврядування, відхід його від вирішення ключових проблем судової влади (передусім, забезпечення самостійності судів та незалежності суддів).

Неконституційне розширення повноважень ВРЮ, фактична руйнація суддівського самоврядування та нівелювання конституційного статусу Верховного Суду призвели до істотного погіршення ситуації з незалежністю суддів. Це відзначали як вітчизняні політики та експерти, так і міжнародні інституції. Так, ПАРЄ в резолюції №1862 (2012) “*Функціонування демократичних інституцій в Україні*” висловила глибоке занепокоєння відсутністю незалежної судової системи.

Ситуацію не рятує прийнятий 5 червня 2012р. Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів”, яким:

⁴¹ Див.: Василь Онопенко: “Мені судилося” (виступи, листи, інтерв'ю, хроніка подій – 2006-2010рр.). – Київ, 2010, с.488.

⁴² Див.: Стенограма засідання Верховної Ради України 3 червня 2010р. – Сайт ВР, <http://static.rada.gov.ua>

- заборонено прокурорам звертатися зі скаргами відповідно до ВРЮ з метою проведення перевірок відомостей про порушення суддею присяги, про факт дисциплінарного проступку суддів Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів – щодо здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів місцевих та апеляційних судів до часу завершення судового розгляду відповідної справи, набрання судового рішення в ній законної сили;
- членам ВРЮ з числа працівників прокуратури заборонено проводити перевірки підстав порушення присяги суддями за зверненнями прокурорів.
- внесені зміни до законів “Про Регламент Верховної Ради України” і “Про судоустрій і статус суддів”, якими визначено можливість реалізації Президентом і Парламентом їх установчих повноважень у цій сфері виключно в межах та на підставі подань ВРЮ та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, без проведення власних перевірок відповідності кандидатів на посади суддів установленим законодавством вимогам.

Однак, ці зміни без реформування на європейських засадах ВРЮ, усунення політичної підконтрольності цього органу та Вищої кваліфікаційної комісії суддів політичним інститутам (передусім Президенту), входження представників останніх до їх складу, на практиці фактично не справили відчутного впливу на стан незалежності судової влади та суддів в Україні. Чинний склад зазначених органів з вирішення питань формування корпусу професійних суддів і здійснення щодо них дисциплінарних проваджень, за умов надзвичайного перевантаження в багатьох судах (це спричиняє порушення суддями термінів розгляду справ), змушує й надалі суддів бути лояльними до влади, приймати рішення в її інтересах навіть без будь-яких прохань з боку її представників.

Судове переслідування політичних опонентів (“вибіркове правосуддя”)

Активне використання владою судів і правоохоронних органів для тиску на політичних опонентів набуває характеру сталості практики.

Так, значного поширення набуло порушення кримінальних справ проти вищих представників попередньої влади, переважно тих, які представляли БЮТ чи його політичних партнерів. Зокрема: проти колишніх Прем’єр-міністра Ю.Тимошенко, Міністра економіки Б.Данилишина, Міністра внутрішніх справ

Ю.Луценка, Голови Митної служби А.Макаренка, в.о. Міністра оборони В.Іващенко, першого заступника Міністра юстиції Є.Корнійчука, голови Харківської обласної державної адміністрації А.Авакова, посадових осіб ряду міністерств і відомств.

Більшість із них, включно з Ю.Тимошенко та Ю.Луценком, були взяті під варту. При цьому, за висновками експертів, застосовувалися запобіжні засоби, що значно перевищують суспільну небезпеку від злочинів, в яких обвинувачувалися відповідні посадовці⁴³. ЄСПЛ визнав арешт та утримання під вартою Ю.Тимошенко та Ю.Луценка такими, що здійснені з порушенням Європейської конвенції з прав людини⁴⁴.

Відповідні дії влади були розцінені експертами, адвокатами, представниками інших країн і міжнародних організацій як політичні переслідування⁴⁵.

На цей час лідери європейських структур і провідних держав світу вважають вибіркове правосуддя та політично вмотивовані судові рішення однією з головних перешкод на євроінтеграційному шляху України.

Керівники Європейської Ради і Європейської Комісії прямо заявляють, що аби стати ближчим партнером ЄС, Україна має продемонструвати чітку політичну волю і зробити рішучі кроки в цьому напрямі – одним з яких є вирішення питань вибіркового правосуддя⁴⁶.

Одним з таких кроків певні представники ЄС, інших міжнародних інституцій та іноземних держав вважають помилування Президентом В.Януковичем Ю.Луценка, яке звільнило останнього від відбування основного покарання у вигляді позбавлення волі. Так, “салютуючи” тому, що “президент Янукович скористався своєю прерогативою помилування у випадках колишнього міністра внутрішніх справ Луценка та колишнього міністра з питань захисту навколишнього природного середовища Філіпчука” Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики К.Ештон і комісар ЄС Ш.Фюле зазначили, що це важливий крок української влади у вирішенні питань, що викликають стурбованість стосовно вибіркового застосування правосуддя. “Зараз ми очікуємо, що Україна звернеться без подальших затримок до випадку вибіркового правосуддя, що залишився, і попередить будь-яке повторення вибіркового правосуддя шляхом всебічної судової реформи, відповідно до європейських стандартів, з метою реалізувати висновки Ради закордонних справ ЄС від 10 грудня 2012р. та спільну заяву саміту Україна-ЄС від 25 лютого 2013р.” – наголосили у спільній заяві вказані керівники ЄС⁴⁷.

⁴³ Див.: Вибіркові кримінальні переслідування є ознакою недемократичної влади. – Українська Гельсінська спілка з прав людини, 22 грудня 2010р.; <http://www.helsinki.org.ua>; Експерти: арешти урядовців Тимошенко – боротьба з корупцією чи політичні репресії? – Українська Служба Голосу Америки, 26 серпня 2010р.; <http://www.voanews.com/ukrainian>; Березюк О. “Справа Корнійчука” як свідчення початку репресій в Україні? – <http://glavcom.ua/articles/2552.html>

⁴⁴ Рішення ЄСПЛ у справі “Луценка проти України”. – Сайт Харківської правозахисної групи, <http://khpg.org/index.php?id=1359448470>; Рішення ЄСПЛ у справі Тимошенко. Повний текст. – <http://news.bigmir.net/ukraine/702492-Rishennya-ESPL-y-spravi-Timoshenko-Povnij-tekst>

⁴⁵ Про це йдеться в Резолюції ПАРЕ “Функціонування демократичних інституцій в Україні” від 26 січня 2012р.; в оприлюдненому в *New York Times* у березні 2012р. відкритому листі міністрів закордонних справ Швеції, Великої Британії, Чехії, Польщі та Німеччини, в Резолюції Європарламенту від 24 травня 2012р., в Резолюції Комітету міжнародних відносин Сенату США від 25 червня 2012р.

⁴⁶ Г.Ван Ромпей, Ж.М.Баррозу. Ключовий крок для відносин між ЄС та Україною. – Українська правда, 24 лютого 2013р.

⁴⁷ В ЄС сподіваються, що вибіркового правосуддя в Україні більше не буде. – Там само, 8 квітня 2013р.

Проблема реформування прокуратури

Реконструкція української прокуратури є однією з основних умов у контексті підготовки до підписання Угоди про асоціацію. Ця умова обумовлена необхідністю: 1) реалізації положень Конституції України, яка по-новому визначила статус і повноваження вітчизняної прокуратури; 2) виконання Україною її міжнародних зобов'язань, зокрема перед Радою Європи; 3) радикальних змін принципів діяльності прокуратури, її місця у правовій системі держави.

Повноваження прокуратури. Конституція України (ст.121) визначила виключний перелік повноважень прокуратури. Серед них відсутні такі функції як нагляд за додержанням і застосуванням законів (загальний нагляд) та попереднє слідство. Перехідними положеннями Конституції (п.9 розділу XV) встановлено, що ці функції прокуратура продовжує виконувати “до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування”. З моменту прийняття Конституції минуло 17 років, однак прокуратура продовжує виконувати вказані функції, які за європейськими стандартами не є притаманними прокуратурі демократичних правових держав.

Міжнародні зобов'язання України. Вступаючи до Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання змінити роль і функції прокуратури, трансформувавши цей інститут в орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи. ПАРЄ під час розгляду питань щодо виконання Україною вказаних зобов'язань, неодноразово наголошувала на необхідності виконання зобов'язання щодо реформування прокуратури та навіть констатувала регрес у цьому питанні. Так, у Резолюції 1466 (2005) “Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною” від 5 жовтня 2005р. ПАРЄ висловила жаль “з приводу того, що в реформі прокуратури було зроблено крок назад, позначений конституційними змінами від грудня 2004 року – змінити роль та функції цієї інституції, як того вимагає підпункт 11.vi. Висновку Асамблеї № 190 та пункт 9 Перехідних положень Конституції України 1996 року, а також у відповідності до Рекомендації Парламентської Асамблеї № 1604 (2003) щодо ролі прокуратури в демократичному суспільстві, керованому верховенством права”⁴⁸.

Стан виконання міжнародних зобов'язань. На розгляд Парламенту вносилося багато законопроектів, спрямованих на зміну статусу прокуратури. Однак у своїй більшості, як зазначалось у висновках Венеціанської комісії, вони були радше спробою зберегти радянську модель прокуратури, за якої прокуратура залишається потужним і надмірно централізованим інститутом⁴⁹. Загалом позитивно Венеціанська комісія оцінила проект Закону “Про прокуратуру”, підготовлений Комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президенті України (голова С.Головатий), вказавши, що цей законопроект “є важливим кроком на шляху до реформування

прокуратури в Україні для приведення її у відповідність з європейськими стандартами”⁵⁰. Однак, цей законопроект не був внесений Президентом до Парламенту.

Таким чином, попри численні зміни чинного Закону “Про прокуратуру” та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу⁵¹, прокуратура України залишається практично не реформованою інституцією.

Реальне місце та роль прокуратури. Вітчизняна прокуратура за роки незалежності України фактично не лише не змінила статус прокуратури радянського зразка, але ще й збільшила свої повноваження⁵². А впродовж останніх трьох років – істотно посилила вплив на правові, політичні, економічні та інші процеси в державі та суспільстві. Прокуратура посідає домінуюче місце у правовій системі України, що повністю суперечить засадам демократичної правової держави, у правовій системі якої ключове місце має посідати суд. Враховуючи, що суд в Україні фактично втратив своє “природне” призначення здійснювати правосуддя, цей момент є надзвичайно тривожним для подальшого демократичного і правового розвитку країни.

Домінування прокуратури над судом та іншими правоохоронними органами є дуже помітним у кримінальному судочинстві, особливо в суспільно резонансних (т.зв. політичних) справах. Після судової реформи 2010р. в Україні склалася ситуація, за якої прокуратура разом із судом та іншими правоохоронними органами виступає складовою єдиного репресивного механізму держави, діяльність якого спрямована на захист діючого політичного режиму та усунення будь-яких небезпек для нього⁵³. В діяльності прокуратури вбачається велика заполітизованість та ігнорування права, що, зокрема, встановлено рішеннями Європейського суду з прав людини у відповідних справах щодо затримання та взяття під варту Ю.Тимошенко та Ю.Луценка.

Перспектива виконання умови ЄС щодо реформи прокуратури. В ЄС добре розуміють ту велику та реальну загрозу демократії в Україні, яку становить нинішня ситуація з прокуратурою. Тому ключові інституції РЄ та їх керівники настійливо наполягають на реформуванні прокуратури України відповідно до європейських стандартів. Натомість, як видається, керівництво України не зацікавлене в такому реформуванні, оскільки воно позбавить його дієвого механізму вирішення політичних та особистих питань (зокрема, щодо збереження при владі, убезпечення від можливої юридичної відповідальності, знищення політичних конкурентів, збільшення фінансової спроможності). З огляду на це, можна прогнозувати затягування в будь-який спосіб процесу реформування прокуратури та заміни справжньої реформи “косметичними” змінами, які лише видозмінять форму, але не торкнуться суті діяльності прокуратури. Це виразно проявляється, зокрема у процесі підготовки до другого читання проекту Закону “Про прокуратуру” (реєстр. №0886). ■

⁴⁸ Див.: Сайт БР, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_611

⁴⁹ Див., наприклад, Висновок Венеціанської комісії щодо проекту Закону України “Про прокуратуру” від 13 червня 2009р.

⁵⁰ Див.: Висновок Венеціанської комісії №667/2012 щодо проекту Закону України “Про прокуратуру”. – Сайт Центру політико-правових досліджень, http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_pdf

⁵¹ Новий КПК України фактично зберіг за прокуратурою функцію досудового розслідування злочинів на п'ятирічний термін.

⁵² Докладно див.: Мельник М. Об'єктивну оцінку новому КПК дасть його застосування. – Дзеркало тижня. Україна, 7 травня 2012р., с.6.

⁵³ Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи..., с.94.

3. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Угода про асоціацію між Україною і ЄС містить положення про створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПЗВТ). Відповідно, набуття чинності цими положеннями (у випадку підписання Угоди) справить відчутний вплив на українську економіку, зокрема – на зовнішньоторговельні відносини України з країнами ЄС і тими її торговельними партнерами, що не є членами Євросоюзу. Йдеться перш за все про країни Митного союзу, насамперед – Росію, яка є одним з найбільших наразі торговельно-економічних партнерів України.

Та обставина, що саме Росія є провідною потугою Митного союзу, стратегічно зацікавленою у приєднанні до нього України, зумовила ситуацію активного обговорення результатів і наслідків для України її приєднання до МС – або підписання Угоди про асоціацію.

Цей дискурс, що розгорнувся в політичних колах (у т.ч. вищих) усіх зацікавлених суб'єктів – ЄС, України та Росії, є вагомим фактором впливу на прийняття остаточного рішення. Аргументами в дискусії, окрім іншого, є оцінки економічних результатів і наслідків для України того чи іншого її вибору. Тому є сенс надати такі порівняльні оцінки в цьому розділі.

3.1. Основні фактори впливу євроінтеграції на економіку України

Участь у процесі європейської інтеграції є за змістом не просто міжнародною взаємодією економік України та ЄС, а насамперед **процесом глибокого проникнення інститутів ЄС (законодавства, норм і правил ведення бізнесу, кращих практик тощо) в українську економіку**. У такій якості ЄС виступає переважно як фактор впливу на внутрішні процеси. Проте розвиток відносин з ЄС як з глобальною потугою, активним суб'єктом міжнародних економічних відносин та учасником впливових міжнародних організацій означає, що вибір на користь ЄС є водночас і вибором свого місця в рамках світової економіки в цілому та у процесі формування та реалізації ключових рішень з питань розвитку глобальної економіки (врізка “*Характеристики ЄС як глобальної економічної...*”). У цьому контексті найважливішу роль відіграють наведені нижче фактори.

Процес лібералізації торгівлі, інвестиційних потоків і міграції трудових ресурсів

Процес інтеграції України до ЄС матиме виразний ефект лібералізації торгівлі товарами та послугами. Положеннями про ПЗВТ, що містяться в Угоді про асоціацію, передбачений відчутний і прогресуючий (упродовж 10-річного перехідного періоду) процес ліквідації бар'єрів у взаємному русі товарів і послуг. При цьому зміна режиму торгівлі з ЄС не впливатиме на режим торгівлі України з іншими країнами світу та не звужуватиме для України можливостей укладати інші угоди про вільну торгівлю, в т.ч. з Митним союзом.

Інтеграція України в європейський ринок означатиме:

- **значне розширення прав споживчого вибору** на внутрішньому ринку, оскільки пропозиція товарів і послуг на ньому буде наближатися до структури пропозиції на єдиному ринку ЄС;
- **можливість зниження (або принаймні обмеження зростання) цін** на окремі товари та послуги як внаслідок зростання конкуренції на

внутрішньому ринку, так і внаслідок скасування або зменшення митних платежів;

- посилення в умовах зростаючої конкуренції **стимулів до модернізації та інновацій** в середовищі вітчизняних виробників.

Положеннями ПЗВТ передбачено відкриття більшості секторів послуг, що може значно полегшити доступ на ринок ЄС для українських виробників послуг. При цьому для транскордонного надання послуг має бути встановлений національний режим, що гарантує однакове ставлення до іноземних послуг і послуг місцевого походження. Так само ПЗВТ передбачає **впровадження національного режиму стосовно взаємного інвестування**, що має значно спростити режим інвестування, насамперед прямих інвестицій.

Звичайно, відкриття ринків і звільнення від митного оподаткування зумовить не лише позитивні явища, але й ускладнення певних аспектів функціонування економіки. В умовах лібералізації торгівлі українські виробники товарів, конкуруючих з імпортом з ЄС, відчують істотне посилення тиску з боку конкурентів і постануть перед перспективою згортання неконкурентоспроможних підприємств. Але такі труднощі не є безумовно негативним фактором. У більш довгостроковому аспекті, за умов адекватної реакції на нові виклики, вони, навпаки, **можуть стимулювати розвиток і модернізацію економічної структури**.

Державний бюджет України внаслідок дії ПЗВТ недоотримає доходи¹ від справляння мита на імпортні товари та доходи від сплати податку на прибуток від неконкурентоспроможних українських підприємств. Проте ці втрати можуть тією чи іншою мірою компенсуватися через зростання сум надходжень від податків на прибутки експортоспроможних підприємств і загальної активізації інвестиційної діяльності у більш конкурентному середовищі. Стимулювання через конкуренцію **зростання глобально конкурентоспроможних виробництв поступово розширюватиме базу доходів держбюджету**.

¹ За річного обсягу імпорту з ЄС до України в \$25 753 млн. (2011р.) зменшення середньої ставки імпортного мита (4,5% станом на 2011 р., за даними СOT) до 0% означало б втрату бюджетом до \$1 159 млн.

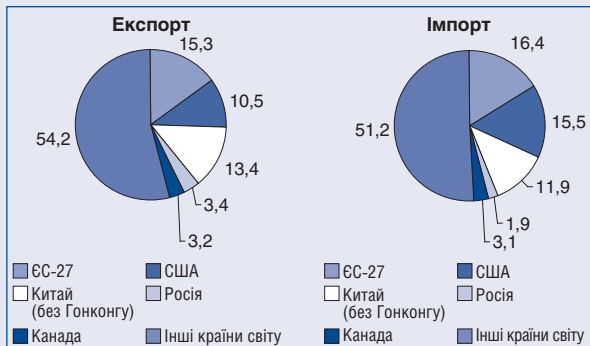
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЄС ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ ПОТУГИ

1. ЄС є головним регіональним ринком у сучасній світовій економіці, який за багатьма параметрами справляє істотний вплив на загальну динаміку і структурні зрушення у світовій економіці в цілому.

Станом на 2010р., ЄС – це понад чверть (25,8 %) загальносвітового ВВП¹. За цим показником ЄС випереджає США (22,9 %), Китай (9,1 %), Японію (8,7%) та інші країни. До речі, на Росію припадає лише близько 4%².

За результатами 2011р. на ЄС припало 15,3% загальносвітового експорту та 16,4% – імпорту (діаграма “Частка в загальносвітовому...”³). Хоча частка ЄС у світовій торгівлі має тенденцію до певного скорочення (у 2004р. на ЄС припадало 19% світового експорту та 19,3% – імпорту). Це сталося насамперед за рахунок прискореного зростання часток країн, що розвиваються, та країн з ринками, що формуються⁴.

Частка в загальносвітовому експорті та імпорті (2011р., %)

Незважаючи на відносно меншу динаміку зростання зовнішніх зв'язків єдиного ринку ЄС, порівняно з окремими найбільш динамічними ринками світу, загальні показники ринкової динаміки ЄС є досить високими. Так, експорт товарів з ЄС до третіх країн виріс за десятиліття 2001–2011рр. на 73,2%, імпорт – на 72,4%; експорт послуг за 2000–2010рр. – на 69,4 %, а їх імпорт – на 51,3%⁵. Загалом, як експорт, так і імпорт товарів і послуг ЄС в абсолютному виразі вже перевищують позначку у €2 трлн. на рік – що само по собі свідчить про торговельно-економічний потенціал ЄС.

ЄС відіграє роль центру тяжіння для торговельних потоків багатьох країн. Так, частка ринку ЄС в експорті США, Китаю та Індії становить майже 20%, Бразилії та ІПАР – понад 20%, Росії – майже 50%. В імпорті ці показники складають для США та Австралії – дещо менше 20%, Бразилії – 20%, ІПАР – понад 30%, Росії – понад 40%⁶. Показово, що **Росія, яка змагається з ЄС за право бути інтеграційним центром тяжіння для пострадянських держав, має рекордні показники залежності торговельних потоків від єдиного європейського ринку.**

2 Вплив ЄС ґрунтується також на величезному інвестиційному потенціалі. Це, зокрема, виявляється в дуже значних вкладеннях капіталу за межі ЄС, що досягли максимуму напередодні глобальної кризи 2008–2009рр. (у 2007р. ЄС вклав в економіку інших країн світу €550,7 млрд., але до 2010р. під впливом чинників глобальної нестабільності, в т.ч. в зоні євро, цей показник стрімко скоротився до €106,7 млрд.)⁷.

Станом на кінець 2009р., ЄС накопичив в інших країнах Європи прямі інвестиції обсягом €885,1 млрд. (що склало 24,1% їх загального накопиченого обсягу; більше ЄС вкладає лише в Північну Америку – 35,2%). Про можливості активного залучення капіталу ЄС свідчить, зокрема, досвід Росії, яка у 2009р. залучила прямі

інвестиції з ЄС обсягом €88,8 млрд. Для України ці показники – значно менш вражаючі, але також відчутні: у 2007р. прилив прямих інвестицій з ЄС склав €5,3 млрд., у 2008р. – €7,3 млрд., у 2009р. – 3 млрд. Проте з 2009р. приплив капіталу ЄС фактично припинився. **Інвестиційний важіль ЄС, таким чином, значно послабшав.**

3. ЄС, поряд із США та Японією, є одним з провідних світових центрів інноваційного розвитку.

- ЄС має досить високий показник інноваційної активності підприємств, які оперують на його ринку: в середньому у 2008–2010рр. частка інноваційно активних підприємств складала тут 52,9%, а в Німеччині (країні, що може вважатися інноваційним лідером в ЄС) – навіть 79,3%. Навіть у країнах, що відстають у цьому аспекті (Болгарія, Польща, Латвія, Румунія, Угорщина), цей показник складав 27,1–31,1%⁸, що майже втричі перевищує показник України. Тобто участь у висококонкурентному ринку ЄС примушує до інновацій.

- ЄС володіє величезним потенціалом розвитку високих технологій. У секторі високотехнологічної промисловості ЄС у 2010р. оперували 48 тис. підприємств, що мали оборот у понад €522 млрд. і створили додану вартість обсягом €163,6 млрд. У секторі наукоємних послуг у ЄС – 834 тис. підприємств. У цілому, в наукоємних видах діяльності в ЄС зайняті близько 76 млн. осіб (35,5% загальної зайнятості). Інвестиції венчурного капіталу, що забезпечують високотехнологічні інновації, склали у 2011р. €43 млрд. лише для групи країн ЄС-15 (тобто складу ЄС до розширення 2004 р.). Високотехнологічний експорт за межі ринку ЄС досягає значної величини – €240,2 млрд. у 2011р., хоч і попит на високотехнологічний імпорт є досить високим – €267,2 млрд.⁹

- ЄС є одним з провідних учасників процесу генерації нових знань і технологій, необхідних для технологічного прогресу. Про це свідчать дані щодо обсягів патентування та, зокрема, кількості патентних заявок у Європейському патентному відомстві (European Patent Office – EPO) та патентному органі США (US Patent and Trademark Office – USPTO). За першим показником ЄС є світовим лідером – 34721 патентна заявка у 2010р., тоді як США мали 24744, а Японія – 16777, Росія ж – лише 212. У розрахунку на 1 мільйон жителів показник ЄС складає 109, США – 97, Японії – 148, Росії – 1. Причому в такому ключовому напрямі як нанотехнології на ЄС припадає 45% загальної кількості патентних заявок в EPO, тоді як на США – 22%, Японію – 14%, інші країни світу – 19%¹⁰. Слід, однак, зазначити, що за кількістю патентних заявок в USPTO ЄС поступається США вчетверо, Японії – в 1,7 разу (хоч і має при цьому показник, вищий за російський у 94 рази)¹¹. У розрахунку на 1 млн. жителів, ЄС відстає в патентуванні від своїх головних конкурентів критично – в 7–8 разів¹². Це є наслідком відставання у фінансуванні наукових досліджень – 2,03% ВВП ЄС у 2011р.¹³, тоді як у США цей показник складає 2,87% (2009р.), Японії – 3,36% (2009р.), в Республіці Корея вже досяг 4%¹⁴, а Програма високотехнологічного розвитку ЄС “Європа 2020” зобов'язує членів Євросоюзу мати показник на рівні 3% ВВП.

4. ЄС має значний рівень контролю над процесами прийняття рішень у провідних міждержавних угрупованнях світу – Групи 20 та Групи 8, а також провідних міжнародних економічних організаціях – Світовій організації торгівлі, Міжнародному валютному фонді, Світовому банку та ін. Важливу роль відіграє, зокрема, та обставина, що посаду директора-розпорядника МВФ традиційно посідає представник з країн ЄС, а це безпосередньо впливає на режим доступу до фінансування з боку цієї установи. Загалом поза врахуванням спільної позиції членів ЄС практично не може бути прийняте жодне значиме рішення в цих інституціях, які формують загальну архітектуру регулювання світової економіки.

¹ Тут і далі, якщо не вказане інше, йдеться про ЄС-27.

² Eurostat. The EU in the World 2013. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2012, p. 18.

³ Джерело: Eurostat. Share of EU in World Trade. – <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>.

⁴ Так, частка Китаю у світовому експорті за той же час зросла з 9,5% до 13,4%, а Росії – з 2,9% до 3,4%; у світовому імпорті – частка Китаю зросла з 8,5% до 11,9%, а Росії – з 1,1% до 1,9%.

⁵ Розраховано на основі даних: Eurostat. The EU in the World 2013. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2012, p. 95, 98.

⁶ Eurostat. The EU in the World 2013. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2012, p. 97.

⁷ Тут і далі дані щодо інвестицій ЄС отримані з: Eurostat. Europe in figures. Eurostat Yearbook 2012. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2012, p. 97–103.

⁸ Eurostat. Science, technology and innovation in Europe – 2013. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2013, p. 68.

⁹ Eurostat. Science, technology and innovation in Europe – 2013..., p. 103–108.

¹⁰ Eurostat. Science, technology and innovation in Europe – 2013..., p. 90, 95.

¹¹ Розраховано за: Eurostat. Patents granted by the USPTO by priority year at the national level. – <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>.

¹² Eurostat. Europe in figures. Eurostat Yearbook 2012. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2012, p. 601.

¹³ Навіть за таких умов витрати на наукові дослідження складають у ЄС досить солідну, за українськими мірками, суму – €257 млрд. у 2011р. Крім того, цей показник є значно вищим за російський – 1,16% ВВП.

¹⁴ Eurostat. Science, technology and innovation in Europe – 2013..., p. 26.

Слід врахувати також необхідність зростання витрат держбюджету, пов'язаних зі структурними перетвореннями в економіці, вивільненням і пере-кваліфікацією працівників. Але Україні такі витрати конче необхідні в контексті прогресивних структурних реформ загалом, а не лише в контексті європейської інтеграції. Їх не уникнути, якщо країна сподівається на гідне місце в системі глобальної економіки XXI століття.

Проблемне питання в контексті європейської інтеграції – **низькі темпи прогресу в регулюванні трудової міграції**. Угода про асоціацію не надає Україні вільного режиму працевлаштування на території ЄС, хоч і полегшує дещо такі умови внаслідок: поступової лібералізації візового режиму; постійного діалогу з питань міграції і спільного управління цими процесами; сприяння інтеграції законно проживаючих вихідців з України в суспільство країни перебування; закріплення принципу недискримінації громадян України, легально зайнятих на території країн ЄС, у частині умов праці, винагороди і звільнень порівняно з громадянами ЄС; передбаченого укладення всіма членами ЄС з Україною двосторонніх угод стосовно умов зайнятості українців на території відповідних країн, з можливістю поступового покращення цих умов; можливого розширення доступу до систем професійної підготовки у відповідних країнах.

Певну роль тут відіграватимуть і відповідні положення щодо сфери надання послуг, які передбачають врегулювання питань тимчасової (до шести місяців упродовж року) роботи на території країн ЄС в якості представника української юридичної особи або як незалежного фахівця, який здійснює надання послуг на території ЄС.

Зближення (конвергенція) норм регулювання економіки

Зближення (конвергенція) з політикою розвитку та нормами регулювання економічного життя ЄС матиме найбільший позитивний вплив на економіку України серед усіх ефектів європейської інтеграції. Найбільш виразний характер процес зближення з регулюючими нормами ЄС буде спостерігатись у сферах, наведених у врізці “Зближення з регулюючими нормами ЄС...”.

Таким чином, укладення Україною угоди про асоціацію, включно з положеннями ПЗВТ, означатиме процес системного реформування ключових сфер української економіки, загальне піднесення рівня цивілізованості її ринкового середовища і впровадження сучасних методів та інструментів державного регулювання економічних процесів.

Так, адаптація до системи права та політики ЄС у сфері захисту довкілля охоплюватиме необхідність розвитку загальної стратегії стосовно довкілля, секторальних стратегій у цій сфері та політики стосовно кліматичних змін. Це передбачатиме проведення відповідних інституційних реформ згідно з затвердженими часовими графіками, розподілу компетенції у сфері управління захистом довкілля між різними рівнями управління, впровадження процедур для інтеграції питань охорони довкілля в інші сфери політики, виявлення необхідних для успіху людських і фінансових ресурсів, підвищення дієвості принципів відповідальності за забруднення, а також впровадження стратегічних підходів до інвестицій в інфраструктуру та технологій в цій сфері.

Зближення з регулюючими нормами ЄС в окремих сферах економічного життя

- **інфраструктурні галузі:** операційні стандарти та політики розвитку послуг зв'язку (поштового та електронного), фінансових послуг, транспорту, включно із впровадженням “розумних транспортних систем” (*intelligent transport systems*);
- **розвиток інформаційного суспільства**, включаючи поширення е-урядування, е-бізнесу, е-освіти та е-охорони здоров'я, забезпечення інтероперабельності відповідних електронних мереж між Україною та ЄС, зближення регуляторних норм;
- **енергетика** – в рамках участі в Енергетичному співтоваристві;
- **наука і технології** – в рамках процесу залучення України до європейського дослідницького простору (*European Research Area*);
- **окремі аспекти промислової політики:** регуляторна практика, стимулювання енергоефективності та екологічності, інноваційна політика, розвиток кластерів) і підприємництва в цілому, особливо малого – на основі Європейської хартії для малих підприємств (*European Charter for Small Enterprises*);
- **аудіовізуальна політика;**
- **сільськогосподарська політика та політика сільського розвитку**, зокрема в аспектах забезпечення сталого сільськогосподарського розвитку, “добробуту тварин” (*animal welfare*) і якості аграрного виробництва;
- **державні закупівлі:** система державних закупівель в Україні має бути кардинально реформована відповідно до спеціально розробленої “дорожньої карти” та переведена на принципи, якими керуються у здійсненні державних закупівель у ЄС, шляхом застосування у відповідному законодавстві України правових стандартів ЄС;
- **регулювання конкуренції** з послідовним впровадженням базових принципів і механізмів ринку ЄС в цій сфері;
- **захист прав споживачів**, з наближенням до стандартів, характерних для ЄС;
- **захист інтелектуальної власності**, з особливим акцентом на захисті географічних зазначень;
- **захист довкілля**, із впровадженням стратегічних підходів, характерних для ЄС;
- **зайнятість, соціальна політика** і створення рівних можливостей для всіх, включно із впровадженням в Україні ряду директив ЄС у сфері трудового права, протидії дискримінації і забезпечення гендерної рівності, гарантування здорових і безпечних умов праці;
- **охорона здоров'я**, у т.ч. в рамках поступової інтеграції України в європейські мережі охорони здоров'я;
- **освіта** (насамперед вища), із створенням умов для підвищення мобільності студентів і викладачів, визнання документів про отриману освітню кваліфікацію;
- **макроекономічна політика** (окремі її аспекти) – з метою забезпечення макроекономічної стабільності, здорових державних фінансів і стійкого платіжного балансу;
- **податкова система** – з поступовим наближенням до структури податків ЄС;
- **корпоративне право** (окремі його аспекти), з особливим акцентом на питаннях бухгалтерського обліку і звітності (аудиту);
- **фінансове право**, насамперед стосовно положень про боротьбу з шахрайством.

Позитивні ефекти впливу адаптації до регулюючих норм ЄС повинні виявитися насамперед в **загальному стані державного управління**, який наразі характеризується негативно. Практично всі показники України за індикаторами державного управління Світового банку перебувають у діапазоні нижче середньосвітового рівня, тоді як у ЄС вони значно вище середнього (таблиця “Порівняння показників державного управління...”²).

Важливими напрямками проведення реформ у системі державного управління стане **значне вдосконалення функціонування основних систем державного регулювання** – з їх наближенням до принципів права ЄС, зокрема, за наступними напрямками:

- **митне регулювання:** адаптація до вимог відповідного законодавства ЄС та, зокрема, *EC Customs Blueprints*; у цьому контексті – послідовна реалізація заходів з удосконалення митних процедур в Україні з метою посилення прозорості і спрощення митних процедур для добросовісних операторів, уникнення дискримінаційного ставлення, запобігання шахрайству, застосування сучасних методів митного оформлення (оцінки ризиків, контролю після здійснення розмитнення та аудиту компаній) для скорочення термінів проведення митних процедур та ін.;
- **податкова система:** покращення та розвиток системи оподаткування в Україні та її адміністрування, включно з покращенням процедур збору податків і контролю в цій сфері, з особливою увагою до механізмів відшкодування ПДВ, посилення боротьби з ухиляннями від оподаткування та податкового шахрайства; поступове наближення української системи податків до структури податків у ЄС³;
- **організація бюджетного процесу:** розвиток системи середньострокового бюджетного прогнозування і планування, покращення програмно-цільових підходів у бюджетному процесі та аналізі ефективності виконання

бюджетних програм; значне покращення процесів зовнішнього і внутрішнього аудиту системи державних фінансів відповідно до міжнародних принципів⁴ та кращих практик ЄС;

- **регулювання конкуренції і надання субсидій:** передбачене наближення українського законодавства до конкурентного права ЄС упродовж трьох років з моменту набуття чинності Угодою; заборона тих форм державної допомоги, які викривляють умови конкуренції; навпаки, створення легальних можливостей для спрямування державної допомоги на цілі, сумісні з правилами ЄС, включно з випадками виконання важливих проектів розвитку у спільних інтересах, полегшення розвитку певних видів економічної діяльності та діяльності в окремих сферах – на основі застосування процедур, що виключають зловживання такими видами допомоги;
- **організація державних закупівель:** вони мають бути відкриті на основі впровадження національного режиму для конкуренції з боку учасників, що походять з країн ЄС. Відповідна реформа системи державних закупівель значно звужить поле для прийняття довільних, непрозорих, неконкурентних рішень, а отже – звужить можливості отримувати тіньові доходи (через хабарі, “відкати” тощо) за надання відповідних контрактів.

Потенційно значним є й ефект від конвергенції індикаторів України із середніми показниками ЄС щодо **факторів глобальної конкурентоспроможності**, особливо стосовно якості інститутів, ефективності товарних і фінансових ринків, технологічної готовності, рівня розвитку бізнесу (*business sophistication*) та рівня інноваційності (таблиця “Порівняння факторів глобальної конкурентоспроможності...”⁵). А це означає, що **інтеграція до європейських структур надає Україні вагомий і значимий в довгостроковій перспективі потенційний вииграш**.

Порівняння показників державного управління ЄС та України
(за методологією Світового банку, 2011р.)

		Індикатори державного управління (шкала: від -2,5 до +2,5, середній рівень = 0)					
		Гласність і підзвітність	Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму	Ефективність урядування	Якість регуляторного середовища	Верховенство права	Контроль над корупцією
ЄС	Середнє	1,12	0,77	1,16	1,22	1,18	1,03
	Максимум	1,61 (DNK)	1,38 (FIN)	2,25 (FIN)	1,93 (DNK)	1,96 (FIN)	2,42 (DNK)
	Мінімум	0,41 (ROM)	-0,06 (GRC)	-0,22 (ROM)	0,51 (GRC)	-0,09 (BGR)	-0,20 (ROM)
Україна		-0,10	-0,15	-0,83	-0,56	-0,86	-0,99
Для порівняння: країни – члени Митного союзу та ЄЄП							
Росія		-0,94	-0,88	-0,40	-0,35	-0,78	-1,09
Білорусь		-1,63	-0,29	-1,09	-1,21	-1,08	-0,74
Казахстан		-1,19	-0,17	-0,26	-0,28	-0,63	-1,01

² Джерело: The World Bank. Worldwide Governance Indicators, 2012 [Electronic resource]. – Available at: <http://www.govindicators.org>; агреговані дані – розрахунки експертів Центру.

³ Зокрема, йдеться про впровадження в Україні упродовж п'яти років з дати набуття чинності Угодою директив Ради ЄС стосовно спільної системи ПДВ, гармонізації структур акцизних податків стосовно спирту та алкогольних напоїв, а також щодо структури та рівнів акцизів на тютюнові вироби. Див.: Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax, with exception of provisions applicable to EU Member States and special tax regimes; Council Directive 92/83/EEC of 19 October 1992 on the harmonisation of the structures of excise duties on alcohol and alcoholic beverages; Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied on manufactured tobacco (codification).

⁴ У сфері зовнішнього аудиту це впровадження стандартів і методів International Organisation of Supreme Audit Institutions (INTOSAI), а стосовно внутрішнього аудиту – Institute of Internal Auditors (IIA), International Federation of Accountants (IFAC), INTOSAI.

⁵ Джерело: World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2012–2013. – Geneva: World Economic Forum, 2013. – P.15-20; агреговані дані – розрахунки експертів Центру.

**Порівняння факторів глобальної конкурентоспроможності ЄС та України
(за методологією Всесвітнього економічного форуму, 2012–2013 рр.)***

		Фактори глобальної конкурентоспроможності (шкала: від 1 до 7)											
		Базові вимоги				Фактори підвищення ефективності						Фактори інноваційності та розвитку бізнес-процесів	
		Інститути	Інфраструктура	Макроекономічне середовище	Охорона здоров'я та початкова освіта	Вища освіта та підготовка кадрів	Ефективність товарних ринків	Ефективність ринків праці	Розвиток фінансових ринків	Технологічна готовність	Розмір ринку	Рівень розвитку бізнес-процесів	Інноваційність
ЕС-27	Середнє	5,13	4,54	4,82	6,22	5,13	4,64	4,49	4,39	5,27	4,31	4,61	4,15
	Максимум	6,36 (DEU)	6,03 (FIN)	6,18 (LUX)	6,82 (FIN)	6,18 (FIN)	5,32 (LUX)	5,42 (GBR)	5,50 (FIN)	6,29 (SWE)	6,02 (DEU)	5,71 (DEU)	5,75 (FIN)
	Мінімум	3,22 (ROM)	3,33 (ROM)	2,42 (GRC)	5,51 (ROM)	4,31 (BGR)	3,86 (ROM)	3,56 (GRC)	3,13 (GRC)	4,09 (ROM)	2,38 (MLT)	3,47 (ROM)	2,92 (ROM)
Україна		3,13	4,10	4,40	5,78	4,70	3,82	4,44	3,52	3,60	4,60	3,70	3,16
Для порівняння: країни – члени Митного союзу та ЄП													
Росія		3,09	4,52	5,80	5,75	4,59	3,62	4,23	3,19	4,13	5,76	3,31	3,01
Казахстан		3,96	4,05	6,07	5,37	4,37	4,24	4,98	3,49	4,20	4,14	3,58	2,92

* Білорусь не представлена в Індексі глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму.

Участь у програмах розвитку та діяльності інститутів інтеграційного співтовариства

Розвиток міжнародних інтеграційних процесів є виправданим лише тоді, коли він зумовлює помітне покращення умов функціонування бізнесу та його участі в реалізації крупних проектів економічного розвитку.

У цьому контексті значні можливості для українського бізнесу пов'язані з наявністю в ЄС загалом більш розвинутого та більш якісного середовища підприємницької діяльності (таблиця “Порівняння рейтингів умов підприємницької діяльності...”⁶). Аналіз параметрів режиму здійснення міжнародних торговельних операцій свідчить, що європейська інтеграція пов'язана із значним спрощенням режиму зовнішньоторговельних операцій і зменшенням витрат на здійснення торговельних угод, що зумовлює підвищення загального рівня конкурентоспроможності (таблиця “Порівняння деяких умов ведення...”⁷).

Зазначені потенційно значимі вигоди посилюються передбаченим правом участі України в діяльності установ ЄС, дотичних до імплементації Угоди, а також у всіх поточних і майбутніх програмах ЄС, визнаних відкритими відповідно до Рамкової угоди 2010р. стосовно загальних принципів участі України у програмах Союзу⁸. Вже сьогодні для країн-учасниць Європейської політики сусідства повністю відкритими стала, згідно з рішеннями від жовтня 2007р., діяльність 20 з 29 установ ЄС, ще дві – відкриті частково; з 31 програми ЄС повністю відкриті сім, частково – 16.

Специфічні фактори впливу на основні сектори економіки

Промисловість. У сфері промисловості нові можливості розвитку будуть пов'язані з відкриттям безмитного доступу практично для всього ринку промислових виробів ЄС. Але головні позитивні результати від цього реально очікувати лише в довгостроковій перспективі – оскільки більш широкий

**Порівняння рейтингів умов підприємницької діяльності в ЄС та в Україні
(за методологією Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації, 2013р.)**

		Рейтинг умов підприємницької діяльності (місце серед 185 країн світу)										
		У цілому	Реєстрація підприємств	Отримання дозволів на будівництво	Підключення до електричних мереж	Реєстрація власності	Кредитування	Захист інвесторів*	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення виконання контрактів	Розв'язання неплатоспроможності
ЕС-27	Середнє	40	74	69	74	62	54	68	62	36	47	36
	Максимум	5 (DNK)	10 (IRL)	8 (DNK)	2 (DEU)	5 (LTU)	1 (GBR)	6 (IRL)	6 (IRL)	4 (DNK)	1 (LUX)	5 (FIN)
	Мінімум	102 (MLT)	150 (MLT)	167 (MLT)	168 (ROM)	176 (BEL)	176 (MLT)	128 (HUN, LUX)	136 (ROM)	98 (SVK)	160 (ITA)	102 (ROM)
Україна		137	50	183	166	149	23	117	165	145	42	157
Для порівняння: країни – члени Митного союзу та ЄЄП:												
Росія		112	101	178	184	46	104	117	64	162	11	53
Білорусь		58	9	30	171	3	104	82	129	151	13	56
Казахстан		49	25	155	80	28	83	10	17	182	28	55

* Розраховується на основі трьох індексів: відкритості (показника прозорості), відповідальності директорів (за проведення операцій у своїх інтересах), можливості подачі позову акціонерами (на посадових осіб та директорів компаній за неправомірні дії).

⁶ Джерело: Всемирный банк и международная финансовая корпорация. Ведение бизнеса 2013. <http://russian.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2013>; агреговані дані – розрахунки експертів Центру.

⁷ Джерело: Там само.

⁸ Framework Agreement between the European Union and Ukraine on the General Principles for the Participation of Ukraine in Union Programmes [of 2010].

**Порівняння деяких умов ведення зовнішньоторговельної та інвестиційної діяльності
в окремих країнах – членах ЄС та в Україні**
(за методологією Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації, 2013р.)

	Показники умов зовнішньоторговельної та інвестиційної діяльності											
	Зовнішня торгівля						Інвестиції					
	Кількість документів для експорту	Час для здійснення експорту (днів)	Вартість здійснення експорту (\$ за контейнер)	Кількість документів для імпорту	Час для здійснення імпорту (дні)	Вартість здійснення імпорту (\$ за контейнер)	Кількість процедур для створення підприємств	Тривалість процедур для створення підприємств (днів)	Інтегральний індекс захисту інтересів інвесторів (min=0, max=10)	Загальна кількість податків	Час для здійснення податкових платежів (годин)	Сукупне податкове навантаження (% прибутку)
Німеччина	4	7	872	5	7	937	9	15	5,0	9	207	46,8
Італія	4	19	1 145	4	18	1 145	6	6	6,0	15	269	68,3
Польща	5	17	1 050	5	16	1 025	6	32	6,0	18	286	43,8
Україна	6	30	1 865	8	33	2 155	7	22	4,7	28	491	55,4
Для порівняння: країни – члени Митного союзу та ЄП:												
Росія	8	21	2 820	11	36	2 920	8	18	4,7	7	177	54,1
Білорусь	9	15	1 510	10	30	2 315	5	5	5,3	10	338	60,7
Казахстан	9	81	4 685	12	69	4 665	6	19	8,0	7	188	28,6

вихід на єдиний європейський ринок технологічно досконалих промислових виробів стримується насамперед нинішнім технологічним рівнем і ступенем відповідності європейським стандартам якості продукції. Будуть необхідними досить тривалий період адаптації і значні інвестиції (у фізичний і людський капітали) для перебудови виробництва відповідно до стандартів та технічних регламентів ЄС. Це вимагатиме впровадження в Україні *європейських технічних регламентів, стандартів ЄС, систем метрології, оцінки відповідності продукції та систем ринкового нагляду*. При цьому прийняті в ЄС стандарти класу EN мають бути впроваджені в Україні як українські стандарти, що замінятимуть застарілі ГОСТи. Особливо важливу роль має відіграти приєднання України до європейської Угоди про оцінку відповідності та ринковий допуск промислових товарів (*Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products – ACAA*). Успішна реалізація цих заходів має відкрити значно більш широкий доступ українських компаній до єдиного європейського ринку та водночас означатиме кардинальну структурну модернізацію українського промислового виробництва.

Створенню кращих можливостей проникнення на високотехнологічні ринки ЄС сприятиме й надання національного режиму (або режиму найбільшого сприяння, якщо останній є більш сприятливим) утворення та діяльності на території ЄС дочірніх товариств, філій і представництв українських підприємств. Це дозволить розгорнути ефективну закордонну торговельно-збутову та сервісну мережу, що є неодмінною передумовою високого рівня конкурентоспроможності.

Надзвичайно важливою передумовою для розвитку українського промислового сектору має стати виразний **акцент на енергоефективність та енергозаощадження**, розробку нових, відновлювальних джерел енергії, який закріплений в Угоді про асоціацію, – на відміну від євразійської інтеграції, де йдеться про зниження цін на енергоносії за умов збереження нинішньої енергоємної і стратегічно безперспективної структури українського виробництва. Значний позитивний актив – стимулювання з боку ЄС **екологічної спрямованості розвитку промислового потенціалу**, зокрема у провідному для України металургійному секторі.

Часто висловлювані побоювання стосовно провоювання ПЗВТ з ЄС значного скорочення обсягів виробництва та робочих місць у промисловості України є явним перебільшенням. Абсолютна більшість того, що могло в Україні скоротитися під впливом іноземної конкуренції, вже скорочено. Нинішній рівень тарифного захисту промислової продукції – в середньому лише 3,7%, а 43,1% всіх тарифних позицій несіельськогосподарської продукції вже вільні від імпортного мита. Скасування такого обмеженого митного захисту не повинно спричиняти жодного шоку для української промисловості. Більше того, для найбільш проблемного випадку – автомобільної промисловості України – дозволений режим *спеціальних захисних заходів*, який передбачає автоматичне впровадження захисного мита в разі досягнення критичних рівнів зростання імпорту, що шкодить вітчизняному виробнику.

Певний негативний вплив на умови розвитку вітчизняного промислового виробництва може мати передбачене ПЗВТ поступове зменшення в Україні розмірів експортного мита на окремі види сировини на вітчизняного виробництва аж до їх повного скасування.

У стартовому році після набуття чинності положеннями Угоди про інтеграцію, що стосуються ПЗВТ, будуть збережені рівні відповідні рівні вивізного мита стосовно експорту живої худоби – 23 %, шкіряної сировини – 12,5%, олійного насіння – 9,1%, брухту кольорових металів та сплавів і напівфабрикати з них – 10,0–13,64%, відходів і брухту чорних металів – €9,5/т. Ці рівні будуть поетапно скорочуватися за встановленим графіком і досягнуть 0% у випадку відходів і брухту чорних металів через 7 років, а в решті випадків – через 10 років після набуття чинності Угодою.

Це призведе до ускладнення умов конкуренції на внутрішньому ринку в харчовій, легкій промисловості та металургії. Вітчизняні виробники змушені будуть закуповувати відповідну сировину за вищими цінами, які на внутрішньому ринку матимуть тенденцію до зростання під впливом закордонного попиту. Але для стабілізації ситуації передбачена можливість автоматичного застосування Україною відповідних захисних заходів у разі, якщо вивезення відповідної сировини за межі країни перевищуватиме встановлені

в угоді порогові величини. Тобто зміна умов конкуренції в зазначених галузях повинна бути плавною і даватиме можливість ефективного пристосування.

Виробництво та постачання сільськогосподарських товарів. У вказаному секторі вплив скасування імпорتنних тарифів у рамках ПЗВТ є набагато більш виразним. У ЄС середній рівень імпортного тарифу на сільськогосподарські товари складає 13,9%, тобто у 3,5 разу вище, ніж на промислові товари, а більш ніж чверть (26,5%) тарифних позицій підпадають під ставки, що перевищують 15% позначку. В Україні ці показники є помітно нижчими, хоча теж не малими: відповідно, 9, % та 18,6%.

Переваги розширення доступу до європейського агропродовольчого ринку через скасування імпортного мита, однак, обмежуються встановленням тарифних квот стосовно переважної частини позицій українського сільськогосподарського та продовольчого експорту, які лише стосовно окремих товарних груп виступають як взаємні обмеження (таблиця “Деякі обмеження на взаємний експорт...”⁹).

Але головними перешкодами для експорту української агропродовольчої продукції на єдиний ринок ЄС стануть нетарифні заходи – санітарні та фітосанітарні регулятори. В цьому контексті ключовим напрямом розширення позицій українських підприємств на європейському агропродовольчому ринку є впровадження в Україні – на основі відповідної

комплексної національної стратегії – **європейських санітарних і фітосанітарних норм і законодавства** стосовно умов утримання тварин (*animal welfare*) та відповідних **норм взаємного визнання умов виробництва** (включно із впровадженням спільних для всіх зразків сертифікатів там, де це є можливим, а також взаємним визнанням національних процедур контролю).

Конкурентоспроможність українських виробників на внутрішньому агропродовольчому ринку України має зрости внаслідок закріпленої положеннями ПЗВТ відмови ЄС від застосування до України експортних дотацій (або еквівалентних заходів підтримки), які практикуються відповідно до принципів спільної аграрної політики ЄС. Це означатиме істотне подорожчання експортованої ЄС продукції на українському ринку та дозволить вітчизняним виробникам частково повернути собі раніше втрачені позиції.

Але водночас працівники українського АПК поставити перед серйозним викликом **приведення свого виробництва значної кількості продовольчих товарів і напоїв у відповідність до положень щодо охорони географічних зазначень походження**¹⁰. Зрозуміло, що вказані обмеження зумовляють необхідність помітних додаткових витрат на ребрендинг власної продукції. Але стосовно найбільш популярних в Україні найменувань надання можливості для адаптації через встановлення 10-річного перехідного періоду.

Таким чином, **реалізація економічної частини Угоди про асоціацію України з ЄС матиме**

Деякі обмеження на взаємний експорт сільськогосподарської і продовольчої продукції, встановлені в угоді про вільну торгівлю ЄС та України

	Індикативні загальні тарифні квоти для імпорту до... (т/рік, виражені в чистій вазі)	
	ЄС	України
Яловичина	12 000	
Свинина	20 000 + 20 000 для окремих позицій товарної номенклатури	10 000 + 10 000 для окремих позицій товарної номенклатури
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці	16 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 20 000 + 20 000 для кодів 0207.12.(10-90)	8 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 10 000 + 10 000 для кодів 0207.12.(10-90)
Молоко, вершки, згущене молоко та йогурти	8 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 10 000	
Сухе молоко	1 500 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 5 000	
Вершкове масло та молочні пасти	1 500 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 3 000	
Яйця та альбуміни	1 500 (виражених у яйцях в шкарлупі) з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 3 000 + 3 000 для коду 0407.00.(30)	
Цукор (1701, 1702.20, 1702.90)	20 000	20 000
Інший цукор (1702.30, 1702.40, 1702.60)	10 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 20 000	30 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 40 000
Пшениця м'яка, пшеничне борошно та гранули	950 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 1 000 000	
Ячмінь, ячмінне борошно та гранули	250 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 350 000	
Кукурудза, кукурудзяне борошно та гранули	400 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 650 000	
Етанол	27 000 з поступовим збільшенням упродовж 5 років до 100 000	

⁹ Джерело: Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами (текст). Додаток: Індикативна сукупність тарифних квот. – Сайт ВР, Комітет з питань європейської інтеграції. – <http://www.comeuroint.rada.gov.ua>

¹⁰ Відповідний перелік сільськогосподарських і продовольчих товарів ЄС описаний в Угоді на 42 стор., перелік вин та алкогольних напоїв – на 146 стор.

різнібічні й не завжди сприятливі наслідки. Але, за умови проведення правильної, стратегічно орієнтованої економічної політики, спрямованої на комплексне реформування, Україна отримає значно кращі можливості для економічної модернізації та забезпечення високого рівня глобальної конкурентоспроможності.

3.2 Фактори впливу Росії та євразійських інтеграційних об'єднань

Найбільш істотним стимулом участі в євразійській інтеграції для України виглядає **можливість отримання преференційного доступу до російських енергоносіїв та інших сировинних товарів або напівфабрикатів** на основі поширення національного режиму доступу до відповідних ринків¹¹ на учасників євразійської інтеграції. Цей фактор висувається прихильниками євразійського шляху як основний аргумент¹². Однак, є ряд обставин, які не лише суттєво обмежують значимість цього аргументу, але й дають більш широке уявлення про наслідки участі України в євразійській інтеграції.

1. Важливим наслідком приєднання до Митного союзу (МС) стало б помітне зростання в Україні середнього рівня імпортного тарифу. Це прямо зумовлене тим, що Росія, як провідний учасник МС, вступаючи до СОТ зв'язала свій імпортний тариф на рівні 7,8%, що є помітно вищим за рівень зв'язування імпортного тарифу України (5,8%) і тим більше за його діючий рівень стосовно країн з режимом найбільшого сприяння (4,5%)¹³. Такі зміни означали б **штучне обмеження торгівлі України з третіми країнами**¹⁴ та **заміщення більш ефективного імпорту з них імпортом з країн-членів МС, насамперед Росії.**

Тобто в цьому аспекті Україна опинилася б у ситуації, близькому до становища Казахстану, який після приєднання до МС змушений був підняти рівні імпортного мита по значній кількості позицій свого імпортного тарифу – в цілому приблизно на 5 в.п.¹⁵ Як наслідок – скорочення імпорту із-за меж МС, насамперед з Китаю, що особливо відчутно проявилось на прикладі ринку автомобільної продукції.

У сфері торгівлі товарами приєднання України до МС означало б:

- обмеження споживчого вибору за рахунок обмеження пропозиції з третіх країн та її заміщення імпортом з країн МС;
- використання домінуючої ринкової позиції Росії на окремих ринках для підвищення цін;

- послаблення інноваційних стимулів в економіці через недостатню конкуренцію.

Навіть перевага в аспекті преференційного доступу до російських енергоносіїв може мати **нетривалий і дуже суперечливий вплив на українську економіку:**

- їх надання є більш реальним в середньостроковій перспективі: навряд чи вони матимуть істотний вплив у довгостроковій перспективі через зростання витрат виробництва енергоносіїв на території РФ;
- існує можливість того, що левова частина виграшу від зниження цін на енергоносії буде отримана українськими монополістами в енергетичному секторі та, можливо, – виведена в офшори або використана на марнотратне елітне споживання;
- низькі ціни на енергоносії гальмуватимуть впровадження енергоефективних технологій в Україні, консервуючи тим самим технологічну відсталість і збереження тих енергоємних виробництв, які є стратегічно безперспективними, оскільки порівняльних переваг у частині традиційних енергоресурсів Україна не має.

2. Багато з формально задекларованих механізмів МС працюють все ще неадекватно, породжують численні збої і непорозуміння, іноді – небажані й непередбачені тенденції.

Так, в одному з нещодавніх досліджень¹⁶ процесів у МС, вказується на такі його серйозні вади: наявність непрозорої системи регулювання та розбіжність систем регулювання на галузевих ринках, приховане застосування заходів нетарифного регулювання (зокрема, у сфері залізничних перевезень, у захисті національних ринків харчової продукції), обтяжливі процедури підтвердження вивезення товарів на митну територію країн-партнерів, неузгодженість систем податків і надання субсидій, технічного регулювання, зниження контролю над товарообігом, що, своєю чергою, стимулює зростання контрабанди, тіньових операцій, підвищує ризики споживання небезпечних товарів. Серйозною проблемою є брак єдиної системи правозастосування.

Варіант участі в євразійській інтеграції пов'язаний для України з меншим обсягом проблем адаптації її економіки до нових умов. Але з іншого боку, **менші вимоги євразійської інтеграції цілком можуть призвести до того, що необхідні для економіки України внутрішні реформи так і не будуть проведені.**

¹¹ Відповідно до додатку 1 до Договору про зону вільної торгівлі СНД, Білорусь застосовує вивізні мита на нафтопродукти, що вивозяться за межі МС, а також на деякі інші товари (зокрема, насіння рапсу, калійні добрива, шкури необроблені та шкіра дублена, деревина паливна, лісоматеріали, деревина листяних порід), що вивозяться за межі ЄвразЕС; Казахстан – на товари, що вивозяться за межі МС: соєві боби, насіння рапсу і соняшника, нафту сиру, низку продуктів нафтопереробки, газ природний, кам'яновугільний та ін., шкури, вовну, відходи та лом чорних та окремих кольорових (мідь, алюміній) металів, окремі вироби з чорних металів, алюмінію тощо; Росія – на товари, що вивозяться за межі МС: окремі морепродукти, соєві боби, насіння рапсу та соняшника, спирт етиловий, сірка, окремі хімікати (фосфати, із вмістом магнію), цемент, азбест, руди та концентрати залізни, молібденів, цирконієві, кокс, продукти переробки кам'яного вугілля, низка хімічних речовин (бензол, толуол тощо), нафта сира та нафтопродукти, газ природний, пропан, бутан, етилен, пропилен, мінеральні та хімічні добрива, полімери, шкури, шкіра, деревина та лісоматеріали, целюлоза, папір, дорожочіне каміння та дорожочіні метали, відходи та лом металів, основні кольорові метали (мідь, нікель, алюміній, свинець, цинк, олово, вольфрам, кобальт, вісмут, титан тощо (тобто позиції, що охоплюють переважну частину російського експорту).

¹² Так, за розрахунками, представленими Урядовим уповноваженим з питань співробітництва з РФ, СНД, ЄвразЕС та іншими регіональними об'єднаннями В.Мунтіяном, перегляд цін на природний газ та їх зниження, як мінімум, удвічі принесе Україні \$4,5 млрд., а скасування експортного мита на нафту (\$300/т) – \$3,5 млрд. Див.: Решение об интеграции в Таможенный Союз нужно принимать уже в первой половине года. – Коммерсантъ. Украина, 5 апреля 2011г.

¹³ WTO. World Tariff Profiles 2012. – Geneva: WTO, 2012, p. 10; WTO NEWS. Working Party seals the deal on Russia's membership negotiations, 10 November 2011. – http://www.wto.org/english/news_e/news11_e/acc_rus_10nov11_e.htm.

¹⁴ На цій підставі члени СОТ можуть вимагати від України сплати відповідних компенсацій.

¹⁵ Причому для 1/10 тарифних позицій таке підвищення склало від 5 до 10 в.п., ще для 1/10 – від 10 до 20 в.п. Див.: ЕБРР. Региональная торговая интеграция и Евразийский экономический союз. Доклад о переходном процессе за 2012г., с.78, 82.

¹⁶ "Da Vinci AG" Analytic Group. Об эффективности функционирования Таможенного Союза на современном этапе, March, 2013. – <http://www.davinci.org.ua/docs/CU140313.pdf>.

3. Важливим аспектом впливу на інтеграційну політику України є можливе застосування до України певних обмежувальних заходів з боку країн-членів МС, позбавлення України торговельних преференцій в разі введення в дію ПЗВТ (додаток 6 до Договору про зону вільної торгівлі СНД від 18 жовтня 2011р.)¹⁷. Застосування названих заходів може мати наслідком короткостроковий негативний сукупний ефект від ПЗВТ¹⁸. Є також загроза втрати нинішнього режиму вільного працевлаштування на території країн майбутнього ЄС в разі неприєднання до нього України¹⁹.

Так, Євразійський проект передбачає повністю лібералізований рух робочої сили²⁰. Це може трактуватися як його очевидна перевага. Але вона не є безумовною, оскільки водночас веде й до істотного збільшення ризиків нерегульованої міграції і пов'язаного з нею загострення всього комплексу міжетнічних і соціальних проблем, включно з проблемою транснаціоналізації злочинності. З цієї точки зору, **поступовість вирішення проблеми міграційних потоків у контексті європейської інтеграції може мати не лише недоліки, але й певні переваги перед євразійським підходом.**

Таким чином, досягнення стратегічних переваг європейської інтеграції для України може бути ускладнене обмежувальними заходами з боку Російської Федерації та інших країн – членів МС (в майбутньому Євразійського економічного союзу), до яких вони можуть вдатися, виходячи із своїх геополітичних цілей.

4. Участь України в євразійському інтеграційному процесі також буде пов'язана з широким охопленням процесом адаптації національного законодавства до спільних норм євразійського інтеграційного співтовариства. В його рамках перелік спільних регулятивних основ уже є досить широким: 13 договорів, що діють у рамках ЄвразЕС, 38 договорів, спрямованих на завершення формування МС, та 43 інші міжнародні договори²¹.

У рамках Митного союзу процеси узгодження та уніфікації поширюються на значну кількість питань, у т.ч.: застосування єдиного для всіх країн-членів митного тарифу та єдиних митних процедур на основі єдиного митного кодексу; застосування єдиних вивізних (експортних) мит до третіх країн; узгодження принципів стягнення непрямих податків при експорті/імпорті товарів, виконанні робіт та наданні послуг; погоджене регулювання доступу на внутрішні ринки товарів і послуг з третіх країн, включно з єдиним механізмом застосування спеціальних захисних, антидемпінгових і компенсаційних заходів у торгівлі, а також єдиних заходів нетарифного регулювання торгівлі; встановлення єдиної системи торговельних преференцій стосовно третіх країн; єдиний порядок експортного контролю; гармонізовані технічні регламенти і проведення узгодженої політики технічного регулювання,

санітарних і фіто санітарних заходів; єдині умови транзиту територіями країн-членів; скоординовану позицію стосовно СОТ; єдину систему митної статистики.

А перехід до ЄП призвів ще до більш значного розширення сфери узгодження економічної політики за рахунок впровадження механізмів: узгодженої макроекономічної політики; єдиних принципів і правил регулювання діяльності суб'єктів природних монополій; єдиних принципів і правил конкуренції; єдиних правил надання промислових субсидій і державної підтримки сільського господарства; узгодження основ державних (муніципальних) закупівель; регулювання умов інвестування; єдині принципи регулювання в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності; узгоджені принципи валютної політики; умови розвитку спільних ринків нафти та нафтопродуктів; умови доступу до послуг природних монополій в галузі електроенергетики, транспортування газу та залізничного транспорту, включно з основами ціноутворення та тарифної політики; регулювання правового статусу працівників-мігрантів; впровадження єдиних (узгоджених) технічних регламентів.

Прийняті в ЄвразЕС положення передбачають розробку і впровадження *основ законодавства* в базових сферах правовідносин, які встановлюють єдині для всіх учасників начала правового регулювання, зокрема у сферах регулювання інвестицій, інноваційної діяльності, конкуренції, регулювання діяльності монополій, енергетики, охорони здоров'я, освіти, бюджетного, банківського, земельного, податкового, транспортного, пенсійного законодавства, а також зовнішньоекономічної діяльності в цілому, ринку товарів послуг і капіталів, робочої сили, цивільного права, валютного регулювання та валютного контролю, міграції тощо (загалом 22 великі сфери правовідносин). Тобто **сфера охоплення процесами гармонізації та уніфікації в євразійських інтеграційних структурах є надзвичайно широкою і перевищує сферу охоплення процесу зближення законодавства України та ЄС.**

При цьому можуть виникати значні проблеми, пов'язані з тим, що уніфікація умов регулювання підприємницької діяльності (реєстрація підприємств і власності, забезпечення виконання контрактів тощо), буде відбуватися під домінуючим впливом регулятивних стандартів Російської Федерації, які, порівняно з умовами інших учасників євразійської інтеграції, зокрема Казахстану, не відрізняються на краще.

5. Розвиток відносин України з країнами МС і ЄП має свої чималі потенційно можливі вигоди і здатен забезпечити, зокрема:

- ставлення до України з боку РФ та інших членів євразійських об'єднань як до реального партнера, наслідком чого могла би стати активізація науково-технічної і виробничої кооперації. Розвиток у цьому напрямі полегшує отримання значних ефектів від збільшення масштабу;

¹⁷ Цей додаток передбачає: "У випадку якщо участь однієї із Сторін в угоді, передбачена пунктом 1 статті 18, веде до зростання імпорту з такої Сторони в таких обсягах, які завдають збитку або загрожують завдати збитку промисловості Митного союзу, то держави - учасники Митного союзу без шкоди для застосування статей 8 і 9 цього Договору після проведення відповідних консультацій Сторонами залишають за собою право запроваджувати мита відносно імпорту відповідних товарів з такої першої Сторони у розмірі ставки режиму найбільшого сприяння".

¹⁸ Див. статтю О. Шниркова "Економічні наслідки укладення Угоди про асоціацію України з ЄС з урахуванням можливої реакції Росії", вміщену в цьому журналі.

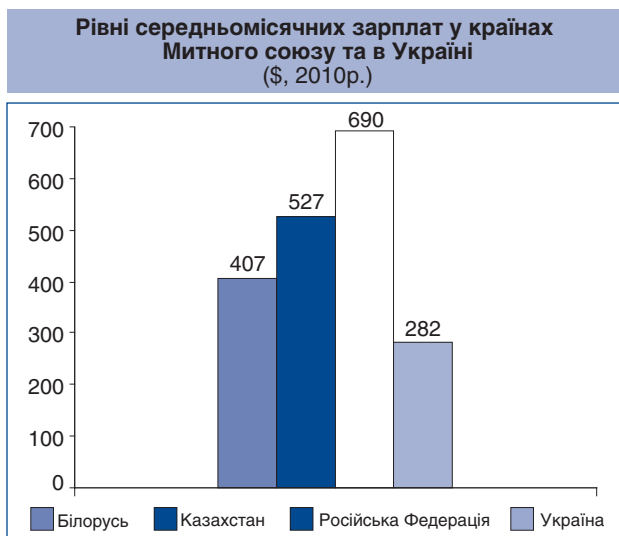
¹⁹ Окремі заяви російських офіційних осіб дають підстави вважати, що з моменту введення в дію Євразійського економічного союзу принцип свободи працевлаштування буде діяти виключно в його межах.

²⁰ Путин В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня. – Известия, 3 октября 2011г.; Декларация о евразийской экономической интеграции от 18 ноября 2011 года.

²¹ За даними Євразійської економічної комісії. – http://tsouz.ru/ Docs/IntAgrmnts/Pages/Perechen_MDTS.aspx.

- можливість спрощення доступу до російських програм і фінансових ресурсів розвитку тією мірою, якою вони підкріплюватимуть спільні програми розвитку (наприклад, через відповідний Центр високих технологій ЄврАзЕС);
- можливість мінімізувати втрати від реалізації РФ проектів обхідних газопроводів до Європи. Хоча, скоріше за все, лише приєднання до МС для цього буде недостатньо: потрібне буде створення з Газпромом “спільних структур”;
- можливість використати вільні російські капітали для розвитку українських підприємств, що, однак, є далеко не однозначним вибором, зважаючи на домінуючі в російських компаніях стратегії ділового розвитку та норми ділової етики, які не дуже далекі від нинішніх українських. Крім того, полегшення умов припливу російського капіталу на ринок України цілком може мати наслідком захоплення останнім командних висот у сферах, що є стратегічно важливими для України (авіабудування, фармацевтика, інші наукоємні виробництва, енергетика, суднобудування, зв’язок, комп’ютерні, інженерні послуги), та підпорядкування їх розвитку центрам прийняття рішень, які перебувають у Росії.

6. Фактором привабливості євразійського варіанту інтеграції є можливість наближення до рівнів зарплат, характерних для країн-учасниць євразійських формувань, особливо найбагатшої з них – Росії. Навіть вихід на рівень Білорусі забезпечив би зростання середньої зарплати в Україні на 44%, а на рівень Казахстану – на 87% (діаграма “Рівні середньомісячних зарплат...”²²).

Але при цьому слід враховувати, що суттєве зростання доходів у МС, що спостерігається впродовж останніх років, є результатом насамперед сприятливих для Росії цінових тенденцій на світових енергетичних ринках, які не можуть вважатися надійною довготривалою основою добробуту, оскільки це джерело зростання не є невичерпним. І навіть за цих умов РФ істотно поступається за рівнем доходів на душу населення середньому рівню ЄС – €25,8 тис. (не кажучи вже про рівень його країн-лідерів): у Росії він є у 2,5 разу меншим – €10,5 тис.

Таким чином, спокуси вибору на користь євразійського напряму інтеграції мають переважно **близький часовий горизонт, а стратегічна їх перспектива залишається неясною.**

ВИСНОВКИ

Інтеграція України в ЄС забезпечить входження до найбільш потужного у світі регіонального об’єднання, яке істотно впливає на загальну динаміку, структурні зрушення, рівень технологій і формат регулювання світової економіки.

Участь у ПЗВТ з ЄС зумовить розширення споживчого вибору на внутрішньому ринку, стримування росту цін, інтенсифікацію процесів модернізації та інновацій, покращення умов працевлаштування українських громадян на території ЄС. ПЗВТ розширить можливості доступу українських товарів і послуг на єдиний ринок ЄС, хоча вони й будуть обмежені тарифними квотами щодо важливих статей агропродовольчого експорту. Відмова ЄС від застосування до України аграрних експортних дотацій зумовить зростання конкурентоспроможності українського агропродовольчого сектору на внутрішньому ринку.

Основні позитивні результати від лібералізації можуть настати для України в більш довгостроковій перспективі – мірою впровадження у країні європейських стандартів, норм технічного регулювання та безпеки споживачів. Важливими позитивними ефектами мають стати підвищення енергоефективності, енергоощадності та екологічної спрямованості економічного розвитку. Зближення з політикою розвитку та нормами регулювання ЄС матиме найбільший довгостроковий позитивний вплив на економіку України та означатиме системне реформування й піднесення рівня цивілізованості ринкового середовища, впровадження сучасних методів та інструментів державного регулювання.

Водночас ПЗВТ призведе до згортання неконкурентоспроможних виробництв, тимчасового зменшення доходів бюджету за зростання державних витрат на забезпечення структурної перебудови економіки. Однак, побоювання значного скорочення обсягів виробництва та робочих місць в умовах ПЗВТ є явно перебільшеними.

Можливе застосування до України обмежувальних дій з боку країн МС може спричинити нетривалий негативний сукупний ефект від ПЗВТ з ЄС.

Участь України в євразійській інтеграції матиме неоднозначні наслідки. З одного боку – покращення умов для науково-технічної і виробничої кооперації, спрощення доступу до євразійських та російських програм і фінансових ресурсів розвитку, преференційний доступ до російських енергоносіїв. З іншого – захоплення російським капіталом командних висот в українській економіці, гальмування впровадження енергоефективних технологій, неминуче заміщення більш ефективного імпорту з третіх країн імпортом з країн МС (насамперед, Росії) Це зумовлюватиме обмеження споживчого вибору на ринку України, дозволить Росії використовувати домінуючу ринкову позицію для підвищення цін. Менші вимоги євразійської інтеграції до якості інститутів можуть призвести до того, що необхідні для економіки України внутрішні реформи не будуть проведені. ■

²² Джерела: Росстат. Россия и страны мира 2012: Статистический сборник. – М., 2012, табл. 5.3., с.108. Переведення в долари США – за середньорічними курсами відповідних національних валют до долара США – Межгосударственный статистический комитет СНГ. – <http://www.cisstat.com/>

4. ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ¹

Енергетика є однією з найбільш важливих (і найбільш конфліктних) сфер співробітництва у “трикутнику” ЄС – Україна – Росія². Тому розвиток подій у ньому має відчутний вплив на інтеграційні процеси в Україні. Цей вплив посилюється зі створенням Митного союзу Євразійського економічного співтовариства, де Росія відіграє головну роль. Саме вона найбільш активно просуває ідею приєднання до Митного союзу України, пропонуючи тим самим євразійську альтернативу українському євро інтеграційному курсу.

У цьому розділі стисло окреслюються головні події в енергетичному секторі України в контексті інтеграційних процесів і тенденції їх розвитку.

4.1. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОНАННЯ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ УКРАЇНА-ЄС В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

Головною подією останніх років у цій сфері можна вважати приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Цей крок, *по-перше*, підтвердив попередні домовленості України з ЄС стосовно співробітництва в енергетичній сфері, *по-друге* – міг би започаткувати виконання завдань, визначених у національному законодавстві, оскільки спільні з ЄС завдання та завдання, визначені як внутрішні, збігаються. В цьому, власне, і полягає першорядна значимість співробітництва на євроінтеграційному напрямі.

Імплементация європейського енергетичного законодавства через механізм Договору здатне, *по-перше*, суттєво підвищити спроможність України протистояти постійним намаганням РФ політизувати міждержавні відносини у сфері енергетики. А залучення до загальноєвропейського ринку – зменшити непрозорість внутрішнього (насамперед газового) ринку.

По-друге, це реальний шанс для України зробити практичний крок у напрямі євроінтеграції. Тим більше, що стратегічний документ ЄК “Послання щодо безпеки енергетичних постачань та міжнародного співробітництва “Енергетична політика ЄС: взаємодія з партнерами за межами наших кордонів” від 7 вересня 2011р. акцентує увагу на необхідності

УКРАЇНА-ЄС: ДОКУМЕНТИ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ЙОГО ЦІЛІ

У преамбулі Меморандуму “Україна – ЄС щодо порозуміння у співробітництві в енергетичній сфері” від 1 грудня 2005р. зазначено: “ЄС та Україна мають спільні інтереси в енергетичній галузі, і як ЄС, так і Україна можуть мати користь від інтеграції своїх енергоринків, тим самим підвищуючи рівень енергетичної безпеки Європейського континенту”³.

Приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (1 лютого 2011р.) перевело відносини Україна-ЄС у площину виконання зобов’язань з імплементацией європейського енергетичного законодавства.

Ст.2 Договору чітко визначає **завдання в контексті членства в Енергетичному Співтоваристві**:

а) створення стабільної регуляторної і ринкової структури, здатної залучати інвестиції в газові мережі, генеруючі потужності, мережі передачі та розподілу;

б) створення єдиного регуляторного простору енергопродуктів і матеріалів; в) підвищення рівня безпеки постачання в єдиному регуляторному просторі;

г) покращення екологічної ситуації стосовно енергопродуктів і матеріалів; д) розвиток конкуренції на ринку енергопродуктів і матеріалів⁴.

Їх виконання передбачає, *насамперед*:

- запровадження договірними Сторонами нормативно-правової бази Європейського Співтовариства з енергетики, довкілля, конкурентної політики та відновлюваних джерел енергії (ВДЕ);
- впровадження певної регуляторної системи, що дозволяє ефективне функціонування ринків енергопродуктів і матеріалів;
- створення сторонами ринку енергопродуктів і матеріалів⁵.

Фактично, йдеться про механізм реформування українського енергетичного ринку на засадах, що збігаються з визначеними Законом “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України” (2010р.) Ст. 7 Закону встановлює, що основними засадами внутрішньої політики в економічній сфері, крім іншого, є:

- розвиток конкуренції як основного чинника підвищення ефективності економіки, забезпечення дієвого регулювання діяльності природних монополій, недопущення проявів монополізму...;
- переведення українських газо-, нафто- і електричних мереж на умови **функціонування, що діють у державах Європейського Союзу**⁶.

¹ Розділ підготовлено за участю директора енергетичних програм Центру “НОМОС” М.Гончара.

² Докладно див.: “Енергетичний трикутник” ЄС-Україна-Росія: взаємовідносини, інтереси, протиріччя. – Національна безпека і оборона, 2012, №4-5, с.30-36.

³ Див.: Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі №994_694 від 1 грудня 2005р. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_694

⁴ Див.: Договір про заснування Енергетичного Співтовариства № 994_926 від 25 жовтня 2005р. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_926

⁵ Там само.

⁶ Закон “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”. Виділено – *ред.*

модернізації ГТС України та її швидшої інтеграції до Енергетичного Співтовариства: “ЄС має підтримати намагання України модернізувати свою газотранспортну систему, підвищуючи рівень прозорості і правову основу. Це має посприяти швидкій інтеграції України до Енергетичного Співтовариства”⁷. Але очевидно, що наміри сприяння не будуть зберігатися нескінченно довго, особливо, якщо взяти до уваги відчутні зміни на енергетичних ринках Європи.

Енергетична стратегія ЄС. Енергетична стратегія ЄС до 2020р. характеризується зосередженістю на внутрішніх проблемах організаційного характеру, наявності ряду вимог до учасників енергоринок, однак без суворих зобов’язань, і водночас – обмеженою спроможністю (та бажанням) протистояти активній експансіоністській енергетичній політиці третіх країн.

У Стратегії визначено п’ять ключових пріоритетів, що так чи інакше впливають і на Україну⁸. А саме:

- **енергозбереження**⁹ – як головна передумова скорочення споживання енергоресурсів і, відповідно, пасивного зміцнення енергетичної безпеки.

Тим часом, аналіз даних споживання газу в Україні впродовж останніх років свідчить про збереження високого рівня енергоємності, навіть коли йдеться про деяку тенденцію скорочення обсягів споживання, особливо на тлі скорочення власного видобутку (таблиця “Тенденції...”¹⁰).

Отже, якщо в Україні в поточному десятилітті не буде здійснене якісне реформування промислових активів та, зокрема, електрогенерації, то промисловій продукції і продуктової електроенергії загрожує не лише втрата конкурентоспроможності, але й невідповідність екологічним вимогам ЄС, внаслідок чого їх імпорт на ринки ЄС може бути обмежений;

- **об’єднаний енергетичний ринок.** Формування ринку, який до 2015р. має охопити всі країни ЄС і до якого можуть приєднатися країни-учасниці Енергетичного Співтовариства, призведе до зростання ролі ринків, порівняно з двосторонніми угодами.

Проте зволікання Україною з виконанням взятих на себе зобов’язань, (зокрема, з реформування газового ринку та ринку електроенергії) робить малоімовірним використання цього сегменту співробітництва, зокрема, для отримання фінансування на розвиток та модернізацію з’єднувальної інфраструктури (особливо стосовно електроенергії) в рамках *Trans-European Energy Networks (TEN-E)* під час наступного фінансового періоду в ЄС (2014-2020 рр.).

Отже, попри прогнози зростання попиту на електроенергію в ЄС, Україна може втратити шанс стати важливим “електродонором” ЄС через стратегічну затримку в реформуванні цього сектору в минулому та поточному 10-літтях.

Насамперед ідеться про розбудову з’єднувальної інфраструктури та нарощування виробництва “чистої” електроенергії як необхідних чинників для входження в об’єднаний енергоринок ЄС. Водночас слід очікувати ускладнення торгівлі електроенергією “брудної” вугільної генерації.

ЄС продовжує реалізацію диверсифікаційних проєктів, зокрема газових коридорів “Північ-Південь”, покликаних з’єднати інтерконекторами західних сусідів України та забезпечити їм альтернативний шлях постачання газу (насамперед, неросійського походження, обминаючи територію України). **Отже, саме зволікання зі створенням незалежного оператора ГТС, який би працював на загальноєвропейських підставах, є однією з причин реалізації в ряді країн ЄС проєктів розширення наявних і будівництва нових потужностей із зберігання газу, що поступово зменшує потенційну важливість українських газосховищ для балансування постачання газу до країн ЦСЄ;**

- **спільна позиція (“єдиний голос”) ЄС на міжнародній арені в енергетичних питаннях.** “Єдиний голос” ЄС може мати позитивний вплив на формування енергетичних відносин РФ та України, якщо остання збереже членство в Енергетичному Співтоваристві і скористається, зокрема, положеннями про необхідність їх узгодженості з принципами енергетичного законо-

Тенденції споживання та видобутку природного газу в Україні

Основні параметри	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Примітки
Загальний річний обсяг споживання природного газу, млрд. куб. м / рік	66,798*	63,459*	50,144**	55,923**	59,305***	54,775*****	Тенденція відновлення високого докризового рівня газоспоживання після 2009р. (11,5% зростання у 2010р. та 6% у 2011р.) змінилася тенденцією скорочення (7,6% у 2012р.) внаслідок високих цін на газ
Загальний річний обсяг власного газовидобутку, млрд. куб. м / рік	21,104*	21,444*	21,505**	20,521**	20,139***	20,185*****	Стабільна тенденція зростання власного газовидобутку до 2009р. змінилася падінням на 4,6% у 2010р. Зміна на незначне зростання 0,22% у 2012р. не може стабілізувати ситуацію.

⁷ Див.: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions On security of energy supply and international cooperation. – EUR-Lex, 2011; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011DC0539:EN:HTML:NOT>

⁸ Див.: Див.: Євробюлетень, №12, грудень 2010р., стор.19, http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobullet_12_2010_uk.pdf

⁹ Див.: У Брюсселі відбувся саміт ЄС – Україна. – “Євробюлетень”: Інформаційне видання Представництва ЄС в Україні, 2010р., №12, с.19.

давства ЄС. Разом з тим, формування “єдиного голосу” ЄС суттєво затримується через опір окремих його членів, що мають преференційні енергетичні відносини з Росією.

Отже, можна очікувати, що “єдиний голос ЄС” буде застосовуватися лише вибірково, зокрема, в контексті вимог до України про гарантування безпеки транзиту у випадку можливих рецидивів газових криз;

- **лідерство в енергетичних технологіях та інноваціях.** Цей пріоритет покликаний сприяти подальшому нарощуванню енергетичної самостійності ЄС через покращення ефективності використання енергоносіїв.

Однак, широкомасштабна реконструкція енергетичної інфраструктури України з використанням передових технологій навряд чи можлива – з огляду на низьку інвестиційну спроможність, неефективні механізми кредитної політики, недостатнє стимулювання енергозбереження з боку держави. Також цьому не сприяє той факт, що економіка країни практично не функціонує як цілісний організм, оскільки вона поділена між олігархічними угрупованнями, для яких довгострокові інвестиції не є пріоритетними.

- **забезпечення інтересів споживачів** через проведення реформ у ціноутворенні, підключення споживачів до мереж і прозоре нарахування вартості послуг. Цей пріоритет відповідає принципам Третього енергетичного пакету та має забезпечити створення максимально комфортного для споживачів енергетичного ринку в ЄС.

У контексті впливу на Україну це може означати, що ЄС наполягатиме на продовженні процесу коригування цін на енергоносії до рівня економічно обґрунтованих для всіх категорій споживачів, а також подоланні непрозорості бізнесу українських енергетичних компаній, відкриття енергетичного ринку для європейських корпорацій. **Як і в попередньому випадку, це породжуватиме спротив українських компаній, які не звикли працювати в конкурентних умовах, а віддають перевагу схемам тіньового монополістичного розподілу ринку.**

Енергетична стратегія ЄС (на відміну від російської) пропонує рівні і прозорі умови для всіх учасників – за умови дотримання встановлених правил. Тому **постачання енергетичних продуктів з України до ЄС і транзитні маршрути територією України можуть бути збережені лише за умови функціонування енергетичного сектору відповідно до принципів енергетичного законодавства ЄС.** Отже, зволікання з імплементацією європейських правил або їх неадекватне впровадження найближчим часом – орієнтовно до 2015р. – здатне призвести до остаточної самоізоляції України від європейського енергетичного ринку із серйозними негативними довгостроковими наслідками.

Про те, як Україна виконує свої зобов’язання в рамках Енергетичного Співтовариства, йшлося в VII Спільному звіті ЄС–Україна з виконання Меморандуму щодо співробітництва в енергетичній галузі протягом 2012р. “... 3 липня 2012р. НАК “Нафтогаз України затвердив план дій щодо проведення реорганізації “Укртрансгазу” та “Укргазвидобування” до кінця 2012р. Планується, що реорганізація буде відбуватися у повній відповідності до зобов’язань взятих Україною в контексті приєднання до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та вона забезпечить незалежність “Укртрансгазу” як оператора газотранспортної системи з усіма повноваженнями та дієвою системою прийняття рішень у відповідності до норм законодавства ЄС, в тому числі стосовно функцій транспортування за межі України”¹¹. Рік завершився, але реорганізація відповідно до норм ЄС не здійснена. Причина – реальність перспективи євразійської інтеграції.

Євразійський фактор

Росія продовжує курс на використання енергоресурсів і трубопровідної інфраструктури для досягнення економічних та політичних інтересів. Зокрема, в контексті участі в загальноєвропейських енергетичних відносинах, в оновленій редакції Енергетичної стратегії РФ проголошено “Російська трубопровідна інфраструктура стане складовою частиною енергомосту між Європою та Азією, а Росія – ключовим центром з його управління”¹². У Програмі ефективного використання на системній основі зовнішньополітичних факторів з метою довгострокового розвитку Російської Федерації (2010р.) чітко сказано: “розглядати як стратегічне завдання участь Росії в експлуатації газотранспортної системи України”¹³.

Після досягнення стратегічної мети блокування членства України в НАТО, Росія поставила перед собою наступну мету – заблокувати європейську інтеграцію України, змусити її приєднатись до євразійських інтеграційних проектів і фактично знівелювати зусилля ЄС в рамках Східного партнерства та Енергетичного Співтовариства. Україна ще донедавна відхиляла наполегливі пропозиції щодо євразійського Митного союзу, але Росія взявши нетривалу паузу, знову переходить до активних дій, використовуючи чинник газу та трубопровідної інфраструктури.

Суть проста: головний інструмент євразійської інтеграції – трубопровідна та інша енергетична інфраструктура як універсальний засіб досягнення будь-яких цілей: економічних, політичних тощо. Але, для цього потрібні, щоб усі газопроводи на євразійському просторі були в одних руках і щоб їх не було у інших.

Відмовившись від загальноєвропейських правил гри в сфері енергетики, Росія намагається вести енергетичну політику, ігноруючи інтереси потенційних партнерів. Зокрема, це виявляється в різко негативній оцінці двосторонньої ініціативи співпраці між Україною і ЄС, закріпленій у Брюссельській декларації від 23 березня 2009р. щодо модернізації української ГТС.

¹⁰ Джерело: Літра Л. Соло на трубі: енергетична безпека України в контексті геополітичного вибору. – Institute of World Policy, 2013, http://iwp.org.ua/img/policy_brief_5_solo_5_.pdf

¹¹ Див.: Сьомий Спільний звіт ЄС-Україна “Виконання Меморандуму щодо співробітництва в енергетичній галузі протягом 2012р.”. – Українська енергетика UA-Energy.org, 25 лютого 2013р., <http://ua-energy.org>

¹² Энергетическая стратегия России на период до 2030г. – <http://minenergo.gov.ru/aboutminenergo/energostrategy/>

¹³ Програма затверджена Президентом РФ Д.Медведевим у вересні 2010р. Див.: Программа эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации. – Интернет-ресурс “Переводика”, 11 мая 2010г.; <http://pervodika.ru>

Отже, юридично не будучи стороною в енергетичних відносинах Україна – ЄС, Росія все ж намагається активно на них впливати, використовуючи всі доступні засоби як економічного так і політичного характеру. Основою більшості з них є ставка на закриті двосторонні відносини, які показали себе найбільш ефективними стосовно пострадянських країн.

Енергетичний сектор України: між ЄС і євразійськими інтеграційними об'єднаннями

На цей час можна навести лише окремі приклади довгострокових і стратегічно важливих проектів розробки вуглеводневих покладів українських надр, які були успішно започатковані відповідно до міжнародних стандартів і кращих практик. У рамках III засідання Комісії стратегічного партнерства Україна-США досягнуто домовленостей щодо сприяння з боку США вивченню покладів природного газу з нетрадиційних джерел на українській території країни. Підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом США та Урядом України щодо ресурсів газу з нетрадиційних джерел, який передбачає оцінку ресурсів, технічні дослідження для визначення комерційно видобувного потенціалу, економічних показників та необхідних інвестицій для видобутку нетрадиційного газу (НТГ). Проведені відповідно конкурси та визначені переможці – Shell на ділянці надр “Юзівська”, Chevron – на Олеській площі, консорціум на чолі з ExxonMobile на Скіфській ділянці Чорноморського шельфу.

Наскільки угоди про розподіл продукції (УРП) виявляться вдалим для України – покаже час. Залишається сподіватися, що це буде так, як сталося з “контрактом століття” в Азербайджані. Коли в 1994р. була підписана УРП стосовно групи нафтових родовищ Азері-Чираг-Гюшенлі, здавалося, що Баку підписав вкрай невигідну для себе угоду з міжнародним операційним консорціумом на чолі з BP, але через 15 років стало зрозумілим, що стратегічно Азербайджан виграв і в економічному, і в соціальному, і в політичному сенсах.

Водночас, ряд явищ в енергетичному секторі свідчать про негативні та небезпечні тенденції, що не тільки не сприяють європейській інтеграції України, а принципово їй суперечать.

Проект будівництва СПГ-терміналу як приклад неефективності державного управління¹⁴. Диверсифікація джерел поставок природного газу належить до одного з пріоритетів енергетичної політики ЄС, оскільки вона тісно пов'язано з розвитком конкуренції на газовому ринку та питаннями енергетичної безпеки. Як зазначається в Директиві ЄС 2009/73/ЄС¹⁵, правові механізми ЄС мають на меті надання реальної можливості вибору постачальників і збільшення транскордонної торгівлі. Це сприятиме ефективності газопостачання, формуванню конкурентних цін, а також безпеці постачання.

Будівництво СПГ-терміналів є одним з найбільш дієвих заходів для досягнення такої мети завдяки збільшенню кількості джерел поставок. Для України отримання природного газу з альтернативних джерел є особливо актуальним питанням у ситуації

критичної залежності від ВАТ “Газпром”, яке продає паливо НАК “Нафтогаз України” на дискримінаційних умовах контракту купівлі-продажу газу на період 2009-2019рр.

У 2009-2010рр. розпочався принципово новий етап розвитку світової торгівлі СПГ, зумовлений “сланцевою революцією” у США та введенням в експлуатацію нових технологічних ліній зі скраплення в Катарі, Ємені, Перу та Росії. Внаслідок цього ціни на СПГ стали відчутно нижчими, порівняно з цінами трубопровідного газу, які прив'язані до кошику нафтопродуктів. Це створило додаткові стимули для нарощування поставок СПГ до Європи. За прогнозами Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), обсяги закупівлі СПГ країнами ЄС у період 2009-2030рр. зростуть майже у 3,5 рази й досягнуть 240 млрд. м³/рік, або 32% загального попиту на природний газ¹⁶. Україна не може дозволити собі стояти осторонь вказаних змін на газових ринках і має скористатися можливостями, що для неї відкриваються у зв'язку з динамічним розширенням міжнародної торгівлі СПГ. Поставки СПГ можуть знизити залежність від ВАТ “Газпром” на 10 млрд. м³, або на 25-30% від рівня 2012р.¹⁷.

Незважаючи на те, що Україна не має формалізованих зобов'язання в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (ДЕС) щодо диверсифікації джерел газопостачання, спорудження СПГ-терміналу (як і забезпечення реверсних поставок з країн ЄС), слід віднести до стратегічних завдань енергетичної політики України.

Вирішення цієї проблеми створить передумови для розвитку справжньої конкуренції на внутрішньому газовому ринку, що слугуватиме важливим чинником адаптації українського законодавства до європейського енергетичного законодавства. Водночас це позбавить Україну монопольної залежності від російського газу та не тільки підвищить ефективність газозабезпечення споживачів, але й усуне потужний важіль політичного впливу з боку Кремля.

Однак, попри актуальність проекту, вже зараз перспектива його успішного завершення виглядає доволі примарною через неузгоджені дії органів державної влади, загалом незадовільний рівень державного управління та невизначеність зі стратегією проекту. За майже три роки від початку виконання проекту будівництва СПГ-терміналу, він і досі практично не зрушив з початкового етапу реалізації. Не вирішене головне питання – укладання контрактів на постачання СПГ із власниками ресурсів, що унеможливило отримання комерційних кредитів на закупівлю обладнання та капітальне будівництво.

Наочним прикладом нездатності Уряду управляти стратегічно важливим для країни проектом може слугувати ситуація навколо підписання 26 листопада 2012р. головою Держінвестпроекту В.Каськівим нелегітимної Угоди щодо проекту СПГ-терміналу з приватною особою Д.Бонвеї у присутності Прем'єр-міністра України М.Азарова та міністра Міненерговугілля А.Бойка. Прес-служба Держінвестпроекту стверджувала, що Д.Бонвеї представляє інтереси іспанської компанії GasNaturalFenosa. Однак, насправді, відразу

¹⁴ Термінал з приймання та регазифікації скрапленого природного газу (СПГ).

¹⁵ Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/73/ЄС від 13 липня 2009р. “Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС”. – Офіційний вісник Європейського Союзу L211/94, 14 серпня 2009р.

¹⁶ Джерела: Развитие рынка СПГ: роль Энергетической Хартии. – Секретариат энергетической Хартии, 2008, с.105; BP Statistical Review of World Energy, June 2011, p.24.

¹⁷ Докладно про проект див.: Альтернативи газозабезпечення України: скраплений природний газ (СПГ) та нетрадиційний газ. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2011, №9.

після підписання сумнівного документа, ця компанія оприлюднила повідомлення, що її представники не брали участі у церемонії підписання, і вона не планує входити до консорціуму з будівництва СПГ-терміналу в Україні¹⁸.

Поспішність з підписанням документів пояснюється, *по-перше*, намаганням Уряду створити позитивну “інформаційну картинку” напередодні візиту Президента України до Катару, *по-друге*, бажанням перед офіційною церемонією відкриття будівництва газопроводу “Південний потік”, показати російській стороні здатність України самостійно вирішувати проблему газозабезпечення шляхом диверсифікації джерел надходження палива¹⁹. Натомість така тактика українського Уряду завершилася повним політичним провалом.

Укладення нелегітимної Угоди, яке могло відбутися лише за ігнорування необхідності дотримуватися дипломатичних процедур, значною мірою підірвало довіру з боку потенційних інвесторів до українського проекту та суттєво знизило шанси його ефективної реалізації. Неприйняття кадрових рішень з боку Президента України стосовно керівництва Держінвестпроекту, яке з усією очевидністю довело свою неспроможність управляти проектом будівництва СПГ-терміналу, засвідчує, що під прикриттям інтересів енергетичної безпеки держави, проект виконується в умовах непрозорості і браку “імунітету” до застосування корупційних схем.

Ринок нафтопродуктів: посилення процесів монополізації та непрозорості

Ринок нафтопродуктів є одним із найважливіших товарних ринків для суспільства, оскільки бензин і дизельне паливо належать до соціально-значущих товарів, що мають відчутний вплив на домогосподарства, а також – на конкурентоспроможність національної економіки. Сумарний обсяг реалізації моторного палива у 2012р. у грошовому вимірі Україні становив близько \$10 млрд., або близько 6% ВВП. Цей ринок – один з найбільших товарних ринків країни. Нинішній етап розвитку ринку нафтопродуктів формується під впливом економічної кризи 2008-2009рр. та розбудови авторитарної політичної моделі держави після президентських виборів 2010р.²⁰ **Його головна риса – розвиток процесів несумісних з принципами функціонування енергетичного сектору ЄС, а саме:**

- перетворення органів державної влади на інструмент олігархічних угруповань з перерозподілу фінансових потоків і власності та внаслідок цього – їх неспроможність здійснювати державне регулювання ринком у загальнонаціональних інтересах;
- зростання інвестиційних ризиків для операторів ринку, які не користуються тіньовими схемами;
- посилення, за сприянням влади, монополізації і тінізації ринку нафтопродуктів, що призводить до порушення базового права споживачів –

закуповувати якісну продукцію за конкурентними цінами, а також до великих втрат Державного бюджету;

- збільшення продажів контрабандної продукції та обсягів фіктивного експорту;
- нездатність держави стимулювати підвищення якості нафтопродуктів і створити дієву систему контролю над якістю бензину та дизпалива.

Крім того, розвиток ринку моторного палива в Україні супроводжується зниженням темпів реалізації палива, порівняно з докризовим періодом, пришвидшенням темпів деградації української нафтопереробної галузі та нафтовидобувного сектору, а також – високою динамікою заміщення українських нафтопродуктів імпортом.

Деградація нафтопереробки. Показники роботи нафтопереробної галузі України у 2012р. були найгіршими за останні 40 років, що свідчить про глибоку системну кризу та повний провал державної політики в цьому важливому сегменті ринку. За підсумками року, переробка нафти та газового конденсату знизилася на 49,5%, порівняно з 2011р., – до 4,57 млн. т. Наразі з шести нафтопереробних заводів у нормальному технологічному режимі працює лише Кременчуцький НПЗ, який переробляє переважно нафту українського походження. У результаті зниження конкурентоспроможності продукції українських НПЗ, частка імпортованих нафтопродуктів на внутрішньому ринку зараз перевищує 72%, що знижує рівень його стабільності і скорочує створення доданого вартості в нафтопереробці України.

Фактично, наразі перед цією стратегічною галуззю економіки постало питання виживання. Однак Уряд досі не запропонував програми виводу її з критичного стану. Програми, яка б урахувала інтереси не тільки “обраних” компаній, але й споживачів і непов’язаних із владою інвесторів та операторів ринку. Натомість, **план Уряду з відновлення роботи вітчизняної нафтопереробної галузі спрямований, насамперед, не на модернізацію НПЗ, а на отримання монополіної ренти наближеного до влади бізнесу за рахунок споживачів. Головний механізм його реалізації полягає в усуненні конкуренції з боку імпортерів палива шляхом утворення необґрунтованих перешкод під час митного оформлення нафтопродуктів.** Факт збігу в часі підписання угоди про придбання Східно-Європейської енергетичною компанією (СЕПЕК)²¹ у ВАТ “НК Лукойл” Одеського НПЗ та заходів з обмеження імпорту палива є цьому чітким підтвердженням²².

Імпортне паливо є конкурентнішим за українське через значно краще технічне оснащення білоруських НПЗ, порівняно з українськими. Така ситуація виникла внаслідок невиконання власниками НПЗ України, за потурання влади, їх інвестиційних зобов’язань, взятих ними під час купівлі підприємств за заниженими цінами.

¹⁸ Детальніше див.: Терминал с одним неизвестным – Мониторинг журнала “ЭнергоБизнес”, 4 декабря 2012г., №48.

¹⁹ Катар – найбільший у світі експортер СПГ. Під час візиту 27 листопада 2012р. Президента України В.Януковича до цієї країни одним з головних питань переговорів було обговорення можливості поставок СПГ до України.

Церемонія відкриття газопроводу відбулася 7 грудня 2012р. на компресорній станції “Русская” поблизу м. Анапа.

²⁰ Детальніше про етапи розвитку ринку нафтопродуктів див.: Сучасні проблеми державної політики розвитку ринку нафтопродуктів в Україні. – Науково-технічний центр “Псіхея”, 2012р., с.7-15.

²¹ СЕПЕК на початку 2013р. об’єднала енергетичні активи групи компаній “Газ Україна”, формальним засновником якої вважається С.Курченко. Див.: Газ України консолідує активи під новим брендом – УНІАН, 22 лютого 2013р., <http://economics.unian.net>

²² Офіційна інформація про придбання СЕПЕК Одеського НПЗ та початок процедури проведення антисубсидійного розслідування щодо імпорту в Україну нафтопродуктів з Республіки Білорусь була оприлюднена ЗМІ в березні 2012р.

Зростання рівня монополізму та тінізації ринку. Процеси монополізації ринку нафтопродуктів були започатковані у 2010р. монополізацією поставок скрапленого нафтового газу (СНГ або пропан-бутану) групою компаній “Газ Україна”. За два роки цій групі вдалося перетворити висококонкурентний, динамічно зростаючий ринок СНГ на монополістичне утворення, яке вона контролює більше ніж на 70%. Це стало основною причиною необґрунтованого зростання цін і падіння продаж у 2012р²³.

Головні засоби, за допомогою, яких “Газ України” встановила “під прикриттям” органів державної влади контроль на ринку СНГ є у певному сенсі “класичними”:

- запровадження нелегітимних бюрократичних митних бар’єрів для конкурентів;
- створення можливостей “оптимізації” податків і зборів для власного бізнесу;
- скуповування ресурсу на аукціонах “для потреб населення” з подальшим перепродажем його в комерційному сегменті.

Очевидно, що в українських реаліях група “Газ Україна” не змогла б скористатися подібним неринковим засобами, якби не була зорієнтована на забезпечення комерційних інтересів найближчого оточення політичного керівництва країни²⁴. **Механізми отримання економічних преференцій на ринку СНГ окремим суб’єктом господарювання, жодним чином не корелюють із зобов’язаннями України стосовно імплементації законодавства ЄС.**

Після успішної апробації “тіньових схем” на ринку СНГ, вони набули розповсюдження й на ринку бензину та дизпалива. У результаті, за даними Мінфіну, Держбюджет у 2012р. недоотримав понад 4 млрд. грн. доходів через скорочення легального імпорту пального. Мінфін у своїх розрахунках обґрунтовує це тим, що реальні обсяги споживання моторних бензинів перевищували у 2012р. показник офіційних даних Держстату на 936,9 тис. т або на 22,3%. Попередніми роками ця різниця не перевищувала 5%, що свідчить про стрімке зростання “тінізації” ринку²⁵. Попри спроби Мінфіну знайти способи розв’язання цієї гострої загальнодержавної проблеми, **вона принципово не може бути вирішена в умовах зрощення влади з крупним бізнесом.**

З 2008р. спостерігається швидка концентрація капіталу на ринку моторного палива. Якщо у 2007р. в Україні налічувалося 24 компанії, які володіли або управляли 10 і більше іменними (брендовими АЗС) у трьох і більше регіонах, то станом на 1 січня 2013р. таких компаній лишилося тільки 10. **Наразі понад половини (53%) обсягів роздрібних операцій з продажу палива забезпечує 5% суб’єктів господарювання.** При цьому, частка АЗС, які контролює група “Приват”, становить 27% загальної кількості АЗС на ринку України, або є втричі більшою, ніж у найближчих конкурентів²⁶. “Приват” контролює також три НПЗ, найбільшу нафтовидобувну компанію України ПАТ “Укрнафта”, нафтотранспортну монополію ПАТ

“Укртранснафта”, нафтоперевальні потужності. Тобто, групою сформовано достатньо важелів впливу на ринок для отримання неконкурентних переваг на ньому.

Однак, її позиції на ринку вже в недалекому майбутньому може похитнути компанія СЕПЕК, налаштована проводити агресивну маркетингову політику, мета якої – монополізація імпортних поставок і роздрібною торгівлі палива. У разі, якщо їй це вдасться, то ринок потрапить в умови набагато жорсткішого монополізму, ніж зараз, що призведе до збільшення цінового тиску на споживачів та обмеження їх права вибору з придбання якісної продукції.

Якість нафтопродуктів. В окремі періоди близько третини українських АЗС торгують високооктановим бензином за цінами, нижче досягнення рівня комерційної окупності, що свідчить про масштабну торгівлю неякісним товаром. В Україні щомісяця реалізується 250-300 тис. т сурогатних компонентів бензину. Замість формування необхідної нормативно-правової бази та ефективного її застосування з метою підвищення якості моторного палива, держава, навпаки, створює сприятливі умови для виробництва фальсифікату. Внаслідок припинення під впливом лобістів з 2008р. державного фінансування лабораторій перевірки якості палива, державні органи втратили можливість його контролю на відповідність стандартам. Водночас Уряд, в інтересах недобросовісних операторів ринку, регулярно пролонгує дію застарілих стандартів ДСТУ 4063:2001 і ДСТУ 3868-99²⁷, які відповідають нормам Євро-2, тоді як у країнах ЄС діють стандарти Євро-4, Євро-5, а у країнах СНД – не нижче Євро-3. Тобто, **на внутрішньому ринку український Уряд дозволяє реалізовувати найменш якісні нафтопродукти в Європі. Це ліквідує стимули вкладати інвестиції в модернізацію НПЗ і створює проблеми виконання Україною зобов’язань, передбачених ДЕС у частині екології.** Бездіяльність української влади змусила Секретаріат ДЕС у березні 2013р. відкрити справу стосовно України за невиконання нею зобов’язань з адаптації законодавства ЄС щодо зниження сірки в рідкому моторному паливі²⁸.

Отже, нинішній етап розвитку ринку моторних палива в Україні характеризується підвищенням рівня недобросовісної конкуренції через посилення тенденцій зрощення державної влади з крупним бізнесом. Це призводить до збільшення рівня монополізації і тінізації ринку, зростання інвестиційних ризиків, переділу ринку на користь обраних владою структур. У результаті, порушується базовий принцип законодавства ЄС – невід’ємне право споживачів закуповувати якісну продукцію за конкурентними цінами.

Електроенергетика України: монополізація змисть євроінтеграції

Україною під час приєднання до ДЕС були взяті зобов’язання зі створення конкурентного прозорого ринку електроенергетики, які базуються на засадах Директиви 2003/54/ЄС. Однак положення цього ключового документа не були адоптовані владою у

²³ Детальніше див.: Итоги сжиженного года. – Нефтяное обозрение “Терминал”, №9, 4 марта 2013г., с.6-10.

²⁴ Расследование: Газовый король всея Украины. – Forbes (Украина), 12 ноября 2012г., <http://forbes.ua/business/1341072-rassledovanie-gazovyy-korol-vseya-ukrainy>.

²⁵ Мінфін розкрив схему з тіньового імпорту бензину на мільярди гривень – Дзеркало тижня, 5 лютого 2012р., <http://dt.ua>

²⁶ Детальніше див.: География брендов. Год 2012-й. – Нефтяное обозрение “Терминал”, №5, 4 февраля 2013г., с. 6-10.

²⁷ Сучасні проблеми державної політики розвитку ринку нафтопродуктів в Україні – Науково-технічний центр “Псіхея”, 2012р., с. 52-56.

²⁸ Энергосообщество требует от Украины снизить содержание серы в нефтепродуктах – Нефтяное обозрение “Терминал”, 7 марта 2013г.

визначений термін – до 1 січня 2012р. Натомість упродовж останніх двох років в українській енергетиці набули сили процеси, несумісні з ліберальними принципами ЄС щодо реформування ринку.

Збільшення ринкової влади ДТЕК. Компанія ДТЕК, придбавши у 2011-2012рр. виставлені на продаж пакети акцій державних генеруючих компаній – ПАТ “Дніпроенерго”, ПАТ “Західенерго”, ПАТ “Київенерго”, утворила монополію в сегменті ринку цінових заявок виробників. Генеруючі потужності цієї компанії перевищили 60% встановленої потужності теплової генерації України, а разом з НАЕК “Енергоатом” ДТЕК виробляє понад 85% загальних обсягів електроенергії у країні²⁹. Також слід враховувати монопольне становище ДТЕК в експорті електроенергії та вплив компанії на формування засад державної політики (врізка “Монополія ДТЕК в експорті електроенергії та її вплив на державну політику”). Отже, можна стверджувати, що **вплив ДТЕК на ринок та органи державної влади є надто великим, щоб електроенергетичний комплекс України мав будь-яку перспективу для ефективного розвитку та міг бути зорієнтованим на роботу у правовому полі ЄС.**

МОНОПОЛІЯ ДТЕК В ЕКСПОРТІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ

На початку 2013р. 99% експорту електроенергії здійснювало дві дочірні компанії ДТЕК – “ДТЕК ПауерТрейд” і ДТЕК “Східенерго”. Після перевірки з цього приводу скарг приватних компаній у Секретаріаті Енергетичного Співтовариства, було зроблено попередній висновок, що українські правила доступу до розподілу експортного січення порушують принципи ДЕС³⁰. Згідно з положеннями ДЕС, у випадку недотримання встановлених ними правил, Україна може бути позбавлена права голосу в цій організації.

Фонд ефективного управління, заснований Р.Ахметовим, розробив у 2012р. оновлений проект “Енергетичної стратегії України на період до 2030р.”. Цей базовий документ розвитку енергетики України, за його суттю, можна назвати елементом “бізнес-плану” компанії ДТЕК з отримання додаткових прибутків шляхом використання адміністративного ресурсу. Водночас ДТЕК широко користується своїми можливостями з лобювання власних інтересів під час формування законодавчого поля.

Дефекти українського ринку електроенергії. В Україні з часу реструктуризації електроенергетичної галузі в 1995р. й дотепер діє модель ринку електроенергії “єдиного покупця” або “пулу”. Відповідно до її концепції цієї моделі, роботу оптового ринку електроенергії (ОРЕ) забезпечує оптовий постачальник – ДП “Енергоринок”, а в конкурентному секторі працюють лише ТЕС, які подають цьому підприємству цінові заявки. **Головна вада функціонування такої моделі ринку електроенергії – неефективна система ціноутворення, яка обмежує залучення інвестицій в реконструкцію і модернізацію інфраструктурних об’єктів електроенергетичної галузі.**

Особливо виразно дефекти роботи ОРЕ проявилися у 2012р., коли обсяги перехресного субсидіювання, за даними Ради ОРЕ, досягли рекордного показника – 34,47 млрд. грн³¹. На дотаційні сертифікати припало 30% оптової ціни на електроенергію³².

Головним донором діючої моделі ринку електроенергії є державна компанія НАЕК “Енергоатом”. Для того, щоб приватні ТЕС могли реалізовувати електроенергію за високим тарифом, зберігаючи оптову ціну ринку, НКРЕ, під впливом лобістів, встановлює невідповідно низький тариф для НАЕК “Енергоатом”. Як наслідок – тариф для АЕС в Україні є утричі нижчим, порівняно з тарифом для ТЕС, тоді як у країнах ЄС таке співвідношення не перевищує 30%. У результаті такої деформованої цінової політики, НАЕК “Енергоатом” у 2012р. отримав 2,7 млрд. грн. збитків, а ДТЕК – 5,9 млрд. грн. прибутку. Подібний механізм ціноутворення є вкрай згубним для розвитку ядерної енергетики. Він створює додаткові ризики як для продовження термінів експлуатації старих так і для будівництва нових ядерних блоків, а також для проведення необхідних заходів із забезпечення безпечної експлуатації атомних станцій.

Прийнятий Парламентом 20 листопада 2012р. за основу законопроект №0916 “Про засади функціонування ринку електроенергії України” не тільки не виправляє цей недолік нинішньої моделі ринку, але й посилює його дію. Положеннями законопроекту, зокрема, передбачається створення Фонду врегулювання вартісного дисбалансу, який планується наповнювати за рахунок двох державних компаній – НАЕК “Енергоатом” і ПАТ “Укрідроенерго” – для дотування наближеного до державної влади приватного бізнесу, що володіє підприємствами “зеленої енергетики” та ТЕС, а також для компенсації збитків від реалізації електроенергії населенню.

Нинішня та запропонована законопроектом №0916 моделі ринку електроенергії під впливом олігархічного капіталу спотворюють систему ціноутворення та не відповідають принципам ДЕС. Вони не спроможні створити належних умов надходження необхідних обсягів інвестицій для надійного та ефективного функціонування галузі на довгострокову перспективу в інтересах споживачів. Брак реальних реформ ринку електроенергії на засадах законодавства ЄС у кінцевому підсумку призведе не тільки до критичних наслідків в електроенергетиці, але й зумовлюватиме зниження конкурентоспроможності продукції базових галузей української економіки внаслідок завищених тарифів на електроенергію.

Проекція в майбутнє

У період до 2015р. енергетичний сектор України пройде через позасекторальну точку бифуркації, зумовлену дією чинників негалузевого походження (вибір між ПЗВТ з ЄС і Митним союзом під егідою Росії). Вона стане визначальною у виборі подальшої моделі трансформації не лише енергосектору України, але й держави в цілому.

²⁹ Детальніше див.: Електроенергетика України: стан та тенденція розвитку. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2012, №6, с.33-37.

³⁰ Експорт электроэнергии: кому мешает Ахметов. – Forbes (Украина), 4 марта 2013, <http://forbes.ua/business/1348772-eksport-elektroenergii-komu-meshaet-rinat-ahmetov>

³¹ Дергачева О. Ядерная энергетика Украины: жертва на закланья – Дзеркало тижня, 15 березня 2013р.

³² Дотаційні сертифікати – вид компенсації постачальникам електричної енергії, що працюють за регульованим тарифом, збитків від поставки електроенергії окремим категоріям споживачів, переважно населенню.

Практично, у другій половині 2011р. Україна почала входити в певну “зону турбулентності”. Виконання зобов’язань у рамках набуття повноправного членства в ДЕС уже на законодавчому рівні здатне створити механізми протидії непрозорим комерційно-корупційним відносинам, де домінують монопольні суб’єкти, через розділення сфер діяльності, прозорість тарифів, рівний доступ до інфраструктури. Інший сценарій розвитку подій призведе до посилення позицій зовнішніх монопольних постачальників і швидкого поглинання енергетичних (а надалі – інших привабливих економічних активів), а також до підвищення рівня політичної та економічної залежності держави впродовж найближчих трьох років.

Якщо Україна проходитиме “зони турбулентності”, спираючись на європейську кооперацію, то негативні наслідки можуть бути мінімізовані. Якщо ж вона продовжуватиме зберігати невизначений статус у координатах “Схід – Захід”, то відбудеться її трансформація в “сіру зону”, співпраця з якою в енергетичній сфері буде здійснюватися лише за критичної необхідності.

Робочим сценарієм слід вважати такий, який може забезпечити виведення країни на рівень енергетичної самодостатності в перспективі 2035р. Його успіх можливий у випадку, якщо буде забезпечено необхідний для нього базис у поточному десятилітті (врізка “Пропозиції до Робочого сценарію”).

Своєю чергою, це можливо, якщо, *по-перше*, фінансові кошти, що впродовж тривалого часу були виведені з енергетичного сектору України та акумульовані на офшорних рахунках, будуть повернуті до України шляхом створення сприятливих для цього умов. *По-друге*, будуть створені відповідні умови для пріоритетного спрямування інвестицій саме в енергетичний сектор через механізми державно-приватного партнерства, а також – за гарантованого недопущення їх розпорошення.

Україна в минулому вже не раз марнувала шанси європеїзації національного енергетичного сектору, його реформування відповідно до національних інтересів, а не до інтересів кланово-олігархічних угруповань і зовнішніх акторів. Вибір європейського вектору виглядає переважним навіть за наявності проблем, що їх має ЄС на поточному етапі свого розвитку.

Україна має величезний потенціал енергозаощадження через реалізацію програм енергоефективності. У поєднанні з нароснуванням видобутку традиційного і нетрадиційного газу це дасть змогу позбавитися критичної залежності від імпортних енергоносіїв. Необхідний подальший розвиток альтернативної енергетики та новітніх технологій енергозбереження, як це має місце в країнах ЄС. На регіональному рівні мають бути прийняті програми з енергозаощадження та використання місцевих паливно-енергетичних ресурсів для отримання тепла. Має бути прийнята масштабна програма **термомодернізації** (посилення теплозбереження через запобігання енерговтратам під час передачі і споживання енергії). Отже, заощаджуючи енергію та більш ефективно використовуючи заміщуючі енергоносії, скорочувати загальне споживання газу, одночасно нароснуючи його власний видобуток. Це й має зменшити імпорту газу до рівня, що не створює критичної залежності від нього для економіки та політики держави.

Головний вектор зусиль на період до 2020р. – двосідний процес інтеграції/реформування енергетичного сектору України в енергетичний простір ЄС відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та майбутньої Угоди про асоціацію, що має бути підписана на Вільнюському саміті Східного партнерства. Енергетична стратегія має розглядатися як базовий документ синхронізації, а надалі – інтеграції української енергетики в енергетичний простір ЄС.

ПРОПОЗИЦІЇ ДО РОБОЧОГО СЦЕНАРІЮ

Стратегічні пріоритети:

- енергоефективність та енергозаощадження;
- розвиток видобутку власних вуглеводневих енергоресурсів;
- розширення ніші ВДЕ;
- диверсифікація через кооперацію з ЄС в постачанні газу до України;

Базовий сценарій генерації на період до 2035р. – газо-атомний з поступовим заміщенням імпортованого газу власного видобутку, як з традиційних, так і нетрадиційних джерел, атомна генерація – на технологічній базі реакторів покоління III+ (неросійського виробництва).

короткострокові (впродовж 2013р.):

- оновлення Енергетичної Стратегії відповідно до членства в Договорі про приєднання до Енергетичного Співтовариства, ключових секторальних документів ЄС і рекомендацій МЕА;
- прийняття рішення про підтвердження намірів виконання III Енергетичного пакету ЄС у рамках членства в ДЕС;
- реформа нафтогазового сектору.

середньострокові (до 2015р.):

- реальне унезалеження енергетичного регулятора відповідно до законодавства та кращих практик ЄС
- імплементація II Енергопакету ЄС та підготовка до III Енергетичного пакету в контексті зобов’язань у рамках ДЕС;
- створення конкурентного середовища на внутрішніх енергетичних ринках, відкриття їх для крупних європейських компаній

довгострокові (до 2020р. та надалі):

- стимулювання енергоефективності, впровадження енергозберігаючих технологій, розвиток альтернативної енергетики
- модернізація національної електроенергетики з паралельною її синхронізацією в рамках ЄС;
- залучення провідних світових компаній для освоєння Чорноморського шельфу та розробки покладів природного газу з нетрадиційних джерел;
- реалізація Брюссельської декларації щодо модернізації ГТС України
- створення стратегічного нафтового резерву відповідно до вимог ЄС та МЕА;

5. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Питання безпеки та оборони посідають не головне, але важливе місце у відносинах Україна-ЄС¹. Очевидно, що інтеграція з ЄС не може розглядатися як рівноцінна альтернатива членству у військово-політичному альянсі. Водночас, належність до потужної міжнародної організації зміцнює позиції країни на міжнародній арені, в т.ч. у вирішенні конфліктних питань із сусідами.

Безпекове співробітництво Україна-ЄС ґрунтується на спільних інтересах, взаємній зацікавленості в його розвитку та позитивному досвіді. Водночас, потенціал співробітництва залишається значною мірою нереалізованим через низку внутрішніх і зовнішніх факторів.

Підписання Угоди про асоціацію створює нові можливості міжнародно-правового та нормативно-законодавчого забезпечення розвитку військово-політичного, військового, оборонно-промислового співробітництва, а також співробітництва в інших – невійськових – сферах, які мають безпосередній вплив на стабільність та безпеку.

Мотиви та перспективи поглиблення співробітництва з ЄС

Існуючі формати, механізми, нормативна база відкривають широкі можливості для плідного співробітництва України з ЄС загалом та його окремими інституціями. Угодою про партнерство і співробітництво визначена можливість для України брати участь у програмах ЄС, яким вона надає фінансове сприяння².

Співробітництво в таких форматах є цікавим для України з точок зору залучення спроможностей ЄС і його інституцій для стабілізації ситуації у країні, протидії наявним і новим загрозам, реформування сектору безпеки і оборони, отримання технологій і допомоги в реструктуризації вітчизняної оборонної промисловості, розширення її присутності на ринках озброєнь.

АГЕНТСТВА ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

До агентств ЄС, що працюють у різних сферах безпеки та відкритих до співпраці з Україною, належать, зокрема: Європейське агентство з управління операційною співпрацею на зовнішніх кордонах ЄС (FRONTEX), Європейський інститут досліджень безпеки (ISS), Європейське оборонне агентство (EDA), Європейське поліцейське бюро (EUROPOL), Європейський поліцейський коледж (CEPOL).

Орієнтовний перелік з 18 програм і 20 агентств ЄС, відкритих для співпраці, ухвалено Радою ЄС 5 березня 2007р. Протокол до зазначеної Угоди підписано у грудні 2010р. та ратифіковано Україною у вересні 2011р.

Важким стимулом для розвитку відносин України з ЄС є компенсація реального “дефіциту безпеки”, спричиненого:

- критичним станом сектору безпеки і оборони, обмеженою придатністю Збройних Сил (ЗС) України до виконання завдань за призначенням;
- недостатністю надійних зовнішніх гарантій, що могли б компенсувати брак власних оборонних спроможностей;
- відмовою від набуття членства в НАТО та ухваленням рішення про позаблоковий статус держави.

Зокрема, останнє зумовило зростання уваги української влади до інших міжнародних безпекових ініціатив та організацій, в т.ч. до військових аспектів відносин з ЄС. Політика позаблоковості передбачає пріоритетність участі в удосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження партнерства з НАТО і співробітництва з іншими військово-політичними блоками з питань, що становлять взаємний інтерес.

Хоча в засадах внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони України³ ЄС згадується лише в контексті вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над силовими структурами (ст.6), але у Стратегії національної безпеки наголошується, що “створення умов для інтеграції України в єдиний європейський політичний, економічний,

¹ Розглядається співробітництво у сфері Спільної політики безпеки і оборони ЄС (Common Security and Defence Policy, CSDP), а також окремі аспекти взаємодії у сфері юстиції, свободи та безпеки ЄС (Justice, Freedom and Security).

² Текст Угоди див. на сайті Верховної Ради, http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012. Угода ратифікована Україною 10 листопада 1994р., <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80>. Орієнтовний перелік програм та агентств ЄС, відкритих до співпраці, див.: Повідомлення Європейської Комісії для Ради ЄС та Європейського Парламенту щодо загального підходу стосовно можливостей країн-партнерів ЄПС брати участь в агентствах та програмах Спільноти, від 4 грудня 2006р., http://www.kmu.gov.ua/document/236334584/PovidomEC_krainEPS_u4astVProgram04.12.2006.doc. Протокол до Угоди (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a41) ратифіковано 21 вересня 2011р., <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3764-17>

³ Закон “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” від 1 липня 2010р., <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

правовий простір...” розглядається як гарантія національної безпеки та одне з головних завдань політики національної безпеки в зовнішньополітичній сфері⁴.

Слід зазначити, що хоча Лісабонський договір (2009р.) підвищує рівень оборонної організації ЄС, він не надає своїм членам гарантій безпеки рівня ст.5 Вашингтонського договору (НАТО). Але повноправне членство в ЄС створює додаткові можливості впливу на стан національної, регіональної та міжнародної безпеки, а також є потужним фактором стримування потенційного агресора через політичні та економічні важелі. Усвідомлення Україною цього факту може бути потужним мотивом пришвидшення реалізації її євроінтеграційного курсу.

Мірою поглиблення відносин з ЄС, Україна отримує, зокрема, додаткову вагу у стосунках з іншими впливовими міжнародними партнерами, що посилює її можливості у протидії зовнішньому політичному, економічному, енергетичному тиску. Проте, держава, що претендує на отримання таких переваг, має бути готова взяти на себе додаткові зобов'язання та відповідальність за колективні рішення. Така готовність передбачає наявність відповідних політичних, економічних та оборонних можливостей. Але найголовнішою передумовою розвитку партнерських стосунків, зміцнення солідарності між союзниками є дотримання домовленостей і виконання взятих зобов'язань.

Стан співробітництва

Співробітництво Україна-ЄС у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ) та її складової – Спільної політики безпеки і оборони (СПБО). Співробітництво України з ЄС в цій сфері охоплює широкий спектр заходів і напрямів: зближення позицій з регіональних і глобальних проблем, пошук діалогу та консультацій, практичного співробітництва з широкого кола питань, що сприяють безпеці і стабільності в регіоні. Таким чином Україна вже на підготовчому етапі може поступово та на постійній основі рухатися в напрямі інтеграції до єдиного європейського безпекового простору⁵.

Однією з цілей співробітництва з ЄС у сфері безпеки і оборони – і передумовою його подальшого поглиблення – є досягнення необхідного рівня сумісності українських підрозділів з підрозділами країн ЄС на засадах наближення до стандартів, ідентичних стандартам НАТО. Успішна реалізація спільно визначених пріоритетів сприятиме зближенню України з ЄС, зміцненню національної та регіональної безпеки і стабільності⁶.

Аналізуючи здобутки та перспективи співробітництва Україна-ЄС у сфері безпеки, слід мати на увазі наступні застереження:

- ЄС не є військово-політичним союзом та, очевидно, й надалі віддаватиме перевагу переважно невійськовим інструментам у реалізації СЗППБ.

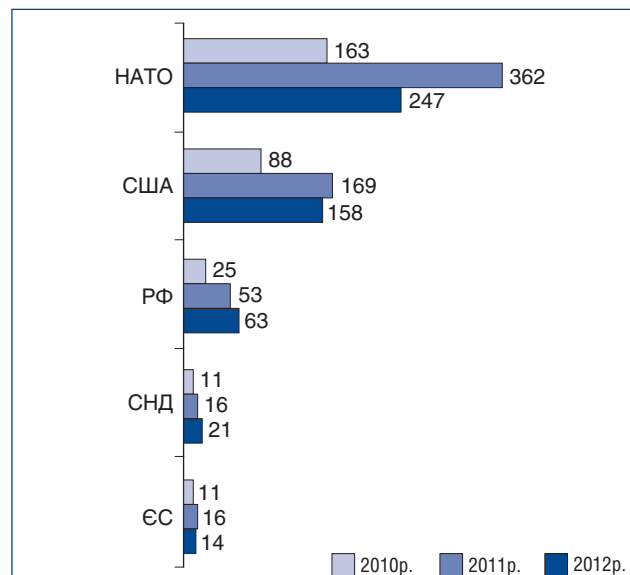
- стратегічний рівень партнерства ЄС-НАТО, спільне членство в обох організаціях, спільність інтересів і цінностей країн євроатлантичного регіону розмиває лінії поділу між обома організаціями та між Європою і Північною Америкою;
- попри наявність певних розбіжностей між країнами ЄС і США в поглядах на шляхи забезпечення регіональної безпеки і стабільності, виконання союзницьких (партнерських) зобов'язань, є підстави констатувати радше спільність інтересів і цінностей, ніж їх критичну розбіжність.

Сфера безпеки і оборони. Співробітництво в цій сфері здійснюється згідно з Порядком денним асоціації Україна-ЄС, Робочим планом співробітництва Збройних сил (ЗС) України та Секретаріату Ради ЄС, Механізму щодо консультацій і співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз. Головними формами співробітництва є:

- політичний (військово-політичний) діалог;
- спільні військові навчання;
- участь в операціях із врегулювання криз;
- участь у бойових тактичних групах (БТГ ЄС);
- підготовка українських спеціалістів у навчальних закладах країн ЄС.

Обсяги та інтенсивність військової співпраці України з ЄС є на порядок меншими, ніж з НАТО (у 2012р. – 14 спільних заходів з ЄС проти 247 з НАТО) (діаграма “Інтенсивність міжнародного співробітництва...”). Але з огляду на належність більшості країн ЄС до НАТО, а також стратегічний рівень партнерства між цими організаціями, поділ заходів є

Інтенсивність міжнародного співробітництва України

⁴ Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” набула чинності згідно з Указом Президента України №389 від 8 червня 2012р., http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS18242.html

⁵ Оцінки успішності реалізації СЗППБ ЄС залишаються досить критичними. Хоча країни ЄС спроможні формувати єдину позицію з переважною більшістю міжнародних проблем, демонструють практичну готовність до участі в операціях, але реальна роль ЄС у вирішенні питань міжнародної безпеки не відповідає його економічному потенціалу та амбіціям. Плани створення “європейського НАТО” так і не були реалізовані з різних причин, у т.ч. з огляду на можливості й надалі користуватися спроможностями НАТО, небажання та неготовність лідерів більшості країн-членів виділяти належні ресурси на оборону та застосовувати військові інструменти.

⁶ Інформація “Про імплементацію Порядку денного асоціації Україна-ЄС у 2011-2012рр.” – Урядовий портал, www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&ctime=1266423569791

⁷ Джерело: Біла книга 2010, 2011, 2012. Збройні Сили України. – Міністерство оборони України, http://www.mil.gov.ua/index.php?part=white_book&lang=ua

досить умовним. Слід також мати на увазі двосторонню співпрацю України з країнами-членами ЄС у форматі інших регіональних об'єднань (Рада Міністрів оборони країн Південно-Східної Європи, Скандинавсько-Балтійська ініціатива, Вишеградська четвірка).

У форматі співробітництва з ЄС українські військові отримують додаткові можливості участі в міжнародних навчаннях, заходах із врегулювання криз, анти-піратських операціях, бойових тактичних групах ЄС. У 2011р. українські підрозділи були вперше залучені до оперативного чергування у складі багатонаціональної БТГ ЄС *HELBROC* (Болгарія, Греція, Кіпр, Румунія). У 2014р. планується участь українських підрозділів у БТГ спільно з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Чехією, а також обговорюється можливість повноцінної участі в антипіратській операції *EU NVFOR Atalanta*.

У форматі політичного діалогу здійснюється співробітництво з Європейським оборонним агентством (*EDA*), завданнями якого є розвиток оборонних засобів у сфері врегулювання криз, підтримка та поглиблення кооперації в галузі європейських озброєнь, зміцнення європейської оборонно-промислової та її технологічної бази, створення конкурентоспроможного європейського ринку військової техніки. На сьогодні визначено перспективні напрями співробітництва та участі України у проектах ЄС, що викликають взаємний інтерес.

Окремі аспекти сфери юстиції, свободи та безпеки ЄС (діяльність правоохоронних органів). Співробітництво в цих аспектах здійснюється згідно з Планом дій і Планом-графіком його імплементації, які охоплюють взаємодію в 15 ключових напрямках, зокрема: управління кордонами, боротьба з організованою злочинністю, тероризмом, торгівлею людьми, наркотиками тощо. Активне співробітництво відбувається на рівні відповідних профільних інституцій ЄС⁸:

- *EUROPOL* – 4 грудня 2009р. підписана Угода про стратегічне співробітництво та координацію зусиль у запобіганні і протидії будь-яким формам міжнародної злочинності, проявам терористичних загроз, торгівлі людьми, наркотиками та іншими психотропними речовинами, нелегальній міграції. Робота здійснюється в безпосередній взаємодії між МВС України та Секретаріатом *EUROPOL*. Наразі досягнута домовленість з укладення Угоди про оперативне співробітництво з метою підтримки боротьби з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності шляхом, зокрема обміну інформацією між Україною та *EUROPOL*. Ведуться переговори щодо проекту Угоди. Позитивний приклад співробітництва у цій сфері надала досить ефективна взаємодія української міліції і поліцейських органів окремих європейських країн напередодні та під час проведення чемпіонату Євро-2012⁹.
- *Місія Європейської Комісії з надання Україні та Молдові допомоги з прикордонних питань*

(*EUBAM*) – 7 жовтня 2005р. підписано Меморандум про порозуміння між Урядом України, Урядом Молдови та Європейською Комісією з питань *EUBAM*. Взаємодія з *EUBAM* покликана сприяти наближенню систем управління кордоном України та Молдови до європейських стандартів, удосконаленню професійного потенціалу і зміцненню інституційних спроможностей відповідних відомств двох держав; розвитку інфраструктури та підвищенню рівня технічного оснащення українсько-молдовської ділянки кордону; консолідації зусиль України, Молдови та ЄС у протидії прикордонним правопорушенням. У рамках співпраці *EUBAM* з прикордонними та митними службами України та Молдови проводяться спільні операції, до яких залучаються інші міжнародні партнери (*INTERPOL*, *EUROPOL*, *FRONTEx*, Всесвітня митна організація), а також профільні відомства держав-членів ЄС (зокрема Австрії, Великої Британії, Німеччини, Польщі, Румунії). 7 травня 2012р. між Урядом України, Урядом Молдови та Європейською Комісією укладена Угода про подовження мандату Місії до 1 грудня 2014р., а також про зосередження її діяльності на виконанні ключових завдань, визначених Планом дій щодо лібералізації ЄС в'їзного режиму для України.

Взаємодія з іншими інституціями ЄС (зокрема, *EUROJUST*, *CEPOL*, *ISS*, *FRONTEx*), здійснюється у формі політичного діалогу в напрямках, що становлять спільний інтерес.

Попри високий рівень взаємної зацікавленості, потенціал співробітництва залишається значною мірою нереалізованим через низку внутрішніх і зовнішніх факторів.

Чинники, що впливають на співробітництво Україна-ЄС

На співробітництво України з ЄС впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Внутрішні чинники визначаються переважно:

- загальним проблемним станом взаємовідносин на найвищому політичному рівні;
- неспроможністю української влади налагодити належне управління сектором безпеки і оборони, в т.ч. визначити ефективні орієнтири його розвитку.
- формальним підходом української політичної еліти до виконання вимог з досягнення безпекових критеріїв і стандартів ЄС (стосовно асоціації і членства).

Зовнішні чинники можна умовно поділити на дві категорії – “західні” і “східні”.

Внутрішні чинники. Попри серйозні мотиви та перспективи поглиблення співробітництва України з ЄС у безпековій сфері, складається враження другорядності цього напрямку для діючої влади. Передбачені

⁸ Співробітництво України та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки. – Міністерство зовнішніх справ України, <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/justice-freedom-security>

⁹ Акулов С. Правоохоронні органи України: резерви та обмеження реформування / Альманах сектору безпеки України 2012. – Центр Разумкова, Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами, 2012, с.115-116, http://razumkov.org.ua/upload/Almanakh_bezpeky_fnl.pdf

і здійснювані заходи мають переважно “паперовий” і необов’язковий характер, не спрямовані на отримання конкретних, потрібних суспільству та очікуваних партнерами результатів. Співробітництво має ситуативний і споживацький характер¹⁰, відбувається переважно “за інерцією” – від рівня, успадкованого від попередніх урядів, і зосереджене переважно на відомчому рівні.

Упродовж останніх років в Україні (у підходах політичного керівництва) відбулася надмірна політизація та економізація пріоритетів у секторі безпеки, орієнтація їх на задоволення потреб діючої влади¹¹. На перший план вийшли наступні загрози:

- дестабілізація внутрішньополітичної ситуації, що загрожує Президенту та Партії регіонів втратою влади; штучне роздмухування розбіжностей в електоральних настроях (Схід-Захід, Європа-Росія, ЄС-МС), насправді, може допомогти в мобілізації електорату Партії регіонів, але водночас мобілізує також опозиційний електорат, що загрожує поглибленням політичного розколу України;
- негативний вплив кризових явищ, що за умов недалекоглядної політики Уряду стрімко наближає експортоорієнтовану і слабо диверсифіковану економіку України до колапсу;
- напружені відносини з Росією, що вже зараз поставило владу перед необхідністю інтеграційного вибору.

Підсумки трьох років діяльності В.Януковича на посту Президента дають підстави констатувати низький рівень практичної уваги до проблем національної безпеки і оборони. Передвиборчі обіцянки та наступні декларації стосовно намірів реформування сектору безпеки і оборони на практиці звелися до подальшого скорочення чисельності ЗС за відсутності чіткої стратегії їх розвитку. Окремі позитивні зрушення (збільшення темпів ремонту ОБТ, грошові надбавки, активізація співпраці з РФ, збереження партнерських стосунків з НАТО) не здатні змінити загальну тенденцію деградації оборонних спроможностей держави.

В Україні досі немає чітких уявлень про орієнтири і способи реформування оборонної промисловості. Невизначеність напрямів розвитку галузі та окремих підприємств, брак стабільних правил, що регулюють політичні та економічні відносини у країні розглядаються потенційними західними партнерами (в т.ч. EDA) як серйозний ризик і перешкода повноцінному співробітництву з Україною. Вагомим стримувальним чинником поглиблення співробітництва з EDA (а також в рамках окремих чутливих програм в інших сферах) є те, що Україна не є членом НАТО – спрацьовують політичні обмеження на передачу відповідних продукції та технологій.

Своєю чергою, в середовищі представників української оборонної промисловості (і промисловості

загалом) штучно насаджуються панічні передчуття занепаду, пов’язаного з приходом до України західних компаній. При цьому, замовчуються роль конкуренції як стимулу розвитку, а також потреби української “оборонки” в отриманні нових технологій, масштабному оновленні виробничого обладнання, запровадженні якісного менеджменту.

Поглиблення співробітництва між Україною та ЄС у сфері діяльності правоохоронних органів гальмується зазначеною вище політизацією цієї діяльності а також низькою результативністю реформування правоохоронних органів, зумовленою, насамперед, відсутністю загальних концепцій і стратегії реформ. Унаслідок цього, спроби реформування за окремими напрямками (окремих органів) наштовхуються на брак ресурсів, спричиняють несумісність отриманих результатів як між собою, так і з очікуваннями суспільства та європейських партнерів. Реальні цілі всіх заходів у зазначеній сфері зводяться до забезпечення режиму від суспільного невдоволення та отримання прибутку від використання влади як засобу розподілу ресурсів.

Загалом, головними внутрішніми стримувальними чинниками стабілізації ситуації і проведення реформ у всіх без винятку сферах, у т.ч. в секторі безпеки і оборони, просування України євроінтеграційним курсом є зосередженість влади на корпоративних (а не національних) інтересах, її неспроможність налагодити роботу з перетворення України на міцну, соціально-орієнтовану, ефективну державу.

Ставлення США, НАТО, провідних європейських країн до співробітництва Україна-ЄС. Аналізуючи зовнішній вплив західних держав і організацій (США, Канади, НАТО) на розвиток безпекового співробітництва Україна-ЄС, слід мати на увазі стратегічний та довгостроковий характер євроатлантичних відносин. Логічно очікувати, що будь-які ініціативи, що сприяють їх розвитку, зміцненню стабільності та безпеки у євроатлантичному регіоні, в т.ч. політика розширення, партнерства із сусідами ЄС, відповідають стратегічним інтересам зазначених гравців.

США демонструють свій постійний інтерес у демократичному європейському розвитку України попри загальні процеси зміщення пріоритетів зовнішньої політики Білого дому. Залишаючись важливим гравцем на європейському континенті, Сполученні Штати активно підтримують заходи, що не містять загрози національним інтересам США та не несуть загрози ефективності функціонування НАТО.

Наразі, є всі підстави стверджувати, що США зацікавлені в розвитку оборонних спроможностей ЄС і не лише не сприймають ці процеси як дублювання або конкуренцію з НАТО, а навпаки – очікують від європейських партнерів більшої відповідальності за безпеку в Європі та активної участі у забезпеченні міжнародної безпеки. Більш того, зміцнення оборонних спроможностей європейських країн-членів НАТО має

¹⁰ У плані першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2012р. абсолютна більшість заходів пов’язані з отриманням фінансової допомоги від ЄС. Див: Розпорядження КМУ “Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2012р.” №184-р від 5 квітня 2012р., <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/184-2012-%D1%80>

¹¹ “Якщо говорити про внутрішні загрози національній безпеці, то ... , за оцінками експертів, загрози економічній безпеці становлять понад 90% з усіх видів реальних загроз”. – Див.: виступ Секретаря РНБО А.Клюєва на Парламентських слуханнях “Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України”. – Сайт ВР, 23 травня 2012р., <http://static.rada.gov.ua>. На політизацію сектору безпеки вказують тенденції централізації управління правоохоронною системою, посилення її репресивних функцій, разом з усуненням демократичного контролю та обмеження політичних прав і свобод громадян. Див., наприклад: Мельник О., Сунгуровський М. Сектор безпеки в контексті суспільно-політичного розвитку України. – Альманах сектору безпеки України 2012 ...

безпосередній позитивний вплив на оборонний потенціал Альянсу. Розглядаючи НАТО як найбільш дієвий інструмент політики безпеки і оборони на євроатлантичному просторі, США та інші члени НАТО особливо зацікавлені в розвитку цивільних інструментів СЗППБ із врегулювання криз, які можуть слугувати критичним доповненням військових інструментів НАТО.

Безпекові аспекти відносин з РФ у контексті європейської інтеграції

Сучасний стан і перспективи українсько-російського співробітництва у сфері безпеки переважно відповідають загальним тенденціям двосторонніх відносин. Водночас, їм притаманні певні особливості, пов'язані, з одного боку, з підвищеною чутливістю до якості стосунків на найвищому політичному рівні, а з іншого – з наявністю об'єктивних стримуючих факторів, що забезпечують певну стабільність і прогнозованість відносин.

Зближення України з ЄС навіть на рівні політичної асоціації і ПЗВТ несе загрозу успішності реалізації зовнішньополітичної стратегії РФ, спрямованої на збереження сфери впливу та реінтеграції пострадянського простору. Намір Росії “розбудовувати відносини з Україною як пріоритетним партнером в СНД, сприяти її залученню до поглиблених інтеграційних процесів”¹² не збігається з прагненнями “забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі”¹³.

Загальнополітичні фактори впливу на безпекову співпрацю

Нинішня ситуація великою мірою нагадує той період, коли найголовнішою геополітичною проблемою двосторонніх відносин, що хвилювала Кремль, були євроатлантичні наміри України. Політичне керівництво РФ відкрито та неодноразово наголошувало на сприйнятті процесів розширення НАТО на схід як загрози національним інтересам Росії. Негативне рішення Бухарестського саміту НАТО (2008р.) стосовно надання Україні ПДЧ, а згодом законодавче закріплення Україною позаблокового статусу (2010р.) ознаменували важливе досягнення зовнішньополітичних пріоритетів Кремля. Згодом, після відмови офіційного Києва від намірів набуття повноправного членства в НАТО, Москва змінила ставлення до євроінтеграційних прагнень України з відносно нейтрального на агресивно-негативне. Сьогодні енергія російської дипломатії знову спрямована на перешкоджання зближенню Києва з Брюсселем.

Як і раніше, аргументи російської сторони зводяться до обіцянок і залякування. Обіцянки подаються переважно у примарних розрахунках економічної вигоди та можливості уникнути жорстких рішень російської сторони. Залякування – від величезних економічних і політичних втрат аж до “примусу до дружби”.

Звичайно, не всі обіцянки і погрози варто сприймати всерйоз, але деякі з них вже були реалізовані, або ж будуть реалізовані – незалежно від дій української сторони. Наприклад, застереження стосовно

подальшого скорочення військового і військово-технічного співробітництва, очевидно, мають високу імовірність, оскільки ці сфери більшою мірою, ніж інші, залежать від характеру та тенденцій двосторонніх відносин. **Досягнути стратегічного рівня відносин між країнами в питаннях, що стосуються національної безпеки і оборони можна лише за наявності духу справжнього партнерства.** Економічні аргументи у сфері національної безпеки зазвичай менш вагомі, ніж високий рівень довіри і впевненості в партнері.

Оборонно-промислова кооперація: економіка, політика, безпека

Згортання співпраці між ОПК РФ та України – закономірний процес, що розпочався майже відразу після розвалу Союзу. Спочатку це було пов'язано із загальними соціально-економічними проблемами, а згодом – з рішенням політичного керівництва РФ стосовно створення замкнутих циклів розробки, виробництва та обслуговування військової техніки та озброєнь. Із майже 900 оборонних підприємств і науково-конструкторських організацій, успадкованих Україною, половина припинила існування в середині 1990-х років, сьогодні їх залишилося лише 143. Варто зазначити, що ці підприємства були частиною єдиного ОПК, отримували 80% комплектуючих з Росії¹⁴. Наслідками нещодавнього покращення відносин між двома країнами стало лише тимчасове зниження темпів згортання співробітництва, яке не змінило загального тренду. Російська сторона чітко демонструє, що відновлення кооперації можливе лише за умови отримання контролю над українськими активами. Навряд чи така позиція може розглядатися як партнерська і прийнятна для України.

Сьогодні близько 80-90% української оборонної продукції реалізується на зовнішніх ринках – і більше половини українського експорту припадає на РФ. Той факт, що Росія досі змушена закуповувати товари та послуги оборонних підприємств України, свідчить про наявність економічних і технологічних перешкод реалізації Урядом РФ стратегії імпортозаміщення. Рівень взаємозалежності залишається досить високим, особливо, у сферах авіаційної, ракетно-космічної промисловості та кораблебудування. Варіанти заміщення українського експорту за рахунок власного серійного виробництва, або залучення інших постачальників з різних причин не можуть бути реалізовані в коротко- і навіть довгостроковій перспективі. За оцінками російських спеціалістів, критична залежність Росії від авіадвигунів і газотурбінних корабельних силових установок українського виробництва, послуг українських фахівців з обслуговування міжконтинентальних балістичних ракет зберігатиметься найближчі 15-20 років¹⁵.

Таким чином, **головними факторами, що перешкоджають форсованому згортанню РФ співробітництва з Україною в оборонній сфері залишаються:**

- критична залежність обороноздатності РФ від товарів і послуг українського ОПК;
- ризик не лише економічних втрат, але й послаблення національної безпеки та обороноздатності РФ;
- економічна доцільність.

¹² Региональные приоритеты. Концепция внешней политики Российской Федерации, 12 февраля 2013г. www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea620979c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f

¹³ Закон “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (2010р.)

¹⁴ Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС. Итоговый научно-технический отчет. Центр интеграционных исследований. Санкт-Петербург, 2012. с.147, – www.eabr.org/general/upload/reports/Ukraina_doklad-tekst.pdf

¹⁵ Комплексная оценка макроэкономического... с.150-152.

Водночас, є вагомі підстави очікувати, що Росія й надалі, незалежно від напрямку інтеграції України, намагатиметься реалізувати програми імпортозаміщення, навіть жертвуючи економічною рентабельністю.

Перед оборонною промисловістю України стоїть надзвичайно складне завдання. Російські інтеграційні проекти передбачають домінуючу роль ОПК РФ і передачу озброєнь власного виробництва “молодшим партнерам” безкоштовно, або за внутрішніми цінами. Крім того, стратегія розвитку російського ОПК передбачає створення автономних циклів розробки та виробництва озброєнь, залишаючи місце імпорту лише там, де власний ОПК нездатний технологічно забезпечити потреби оборони. Країни Заходу надають перевагу ініціативам з розвитку кооперації (*pooling and sharing, smart defence* та ін.), але крім жорсткої конкуренції, високих вимог до якості продукції, рішення західних урядів про надання оборонних контрактів також великою мірою залежать від політичних аспектів і рівня довіри між партнерами.

Збереження нинішнього та можливе зростання оборонно-промислового співробітництва, кооперації значною мірою залежить не лише від політичної кон'юнктури, але й від комерційних факторів, особливо – мірою збільшення частки недержавних підприємств. Згортання військово-технічного співробітництва між двома країнами є наслідком реалізації стратегії РФ на побудову замкнених циклів виробництва озброєнь, про що йшлося вище. Водночас, з огляду на часові, технологічні і фінансові аспекти реалізації цієї стратегічної цілі, Росія буде змушена і надалі закуповувати військові товари та послуги в Україні. При цьому, здатність українського ОПК запропонувати високоякісні та конкурентоспроможні товари та послуги, у т.ч. за рахунок розвитку співробітництва з провідними західними компаніями, суттєво знижує ризики скорочення об'ємів торгівлі з РФ.

Військове співробітництво

Протягом останніх трьох років спостерігається певне поживлення військового співробітництва України з РФ (у т.ч. у форматах СНД та ОДКБ), порівняно з попередніми роками, коли воно “не мало відчутної позитивної динаміки”¹⁶. Кількість спільних заходів зросла вдвічі, в 2012р. Росія запропонувала – безкоштовно для України – 28 місць у військових навчальних закладах РФ. Також, було нарешті позитивно вирішене принципове для Росії питання грошових розрахунків за використання полігону “Нитка” в Криму¹⁷. Водночас, ні за кількістю, ні за змістом стан військової співпраці навряд чи може претендувати на рівень стратегічного партнерства. Так, двостороннє співробітництво України з США залишається втричі інтенсивнішим за кількістю спільних заходів і, особливо, їх якісним наповненням (діаграма “Інтенсивність міжнародного співробітництва...”).

Традиційними формами співробітництва у форматі СНД у військовій сфері є:

- засідання Ради міністрів оборони (РМО СНД);
- двосторонні зустрічі (консультації) з питань військового та військово-технічного співробітництва;
- координаційні комітети з питань протиповітряної оборони, топографічних служб, роботі з особовим складом;

- участь у спільних військових навчаннях, конференціях, конкурсах, змаганнях, семінарах.

Крім того, важливими елементами налагодження двосторонніх контактів є:

- спільні заходи, пов'язані з боротьбою з наркоторгівлею, контрабандою, організованою злочинністю;
- взаємодопомога у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- співпраця у сфері метеорологічного забезпечення, безпеки польотів військової авіації.

Важливість військового співробітництва з РФ, насамперед, з метою розвитку атмосфери прозорості та довіри не підлягає сумніву. Водночас, мають місце об'єктивні процеси, які необхідно своєчасно враховувати в процесі формування та реалізації стратегії двосторонніх відносин. Україні слід враховувати різницю в підходах до забезпечення безпеки, які домінують в оборонних стратегіях РФ і країн ЄС (і НАТО). Найголовнішим є той факт, що РФ активно співпрацює з НАТО і ЄС, не має наміру інтегруватися в європейську (євроатлантичну) систему безпеки. Україна ж поступово впроваджує стандарти НАТО, підвищує рівень взаємосумісності (на рівні процедур, доктрин, концепцій, засобів зв'язку) із збройними силами держав-членів ЄС і НАТО. Очевидно, що з часом буде дедалі складніше налагоджувати взаємодію між військовими двох країн.

Отже, двосторонні відносини України з РФ у сфері безпеки і оборони і надалі зберігатимуть напружений характер, оскільки вони залежать від загального стану відносин між двома країнами. В основі проблеми лежить конфлікт національних інтересів, який навряд чи має прийнятне для України рішення в найближчій перспективі. Стратегічний курс України на інтеграцію в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС не відповідає очікуванням Росії стосовно залучення України до поглиблених інтеграційних процесів на території СНД. Враховуючи виняткову важливість утримання України у своїй сфері впливу, Росія активно намагається перешкодити зближенню Києва з Брюсселем, застосовуючи вже випробувані інструменти успішної протидії євроатлантичній інтеграції.

Перед керівництвом держави стоїть завдання забезпечення добросусідських партнерських відносин з Росією як необхідної складової успішного втілення стратегічного курсу на європейську інтеграцію, стабільного соціального-економічного розвитку країни, зміцнення національної безпеки, регіонального миру та стабільності.

Водночас, будь-які рішення на реалізацію цього надзвичайно складного завдання не повинні йти в розріз із стратегічним євроінтеграційним курсом країни. Україні доцільно зберігати існуючий формат військового та військово-політичного співробітництва з РФ, у т.ч. у рамках СНД і ОДКБ: зустрічі на рівні керівників міністерств і відомств; спільні військові навчання; врегулювання умов тимчасового перебування ЧФ РФ на території України; вирішення прикордонних питань. Слід більш активно розвивати ініціативи, що сприяють розвитку атмосфери довіри та співробітництва між силовими відомствами країн-учасниць та міжлюдських контактів.

¹⁶ Наприклад, у 2008р. були скасовані заплановані зустрічі на рівні міністрів оборони та начальників генеральних штабів. Біла книга 2009, с.59.

¹⁷ Біла книга 2012, с.50

6. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Першочерговим завданням української влади є виконання пакету рекомендацій ЄС, що є умовою підписання Угоди про асоціацію. На жаль, на цей час не вирішеними залишаються проблеми вибіркового судочинства, реформи виборчої системи, прокуратури та ін. Саме зараз необхідно зосередити на цьому наявні політичні, економічні, організаційні ресурси, забезпечити просування реформ та ухвалення відповідних законів, на чому наполягає ЄС.

Аналіз стану відносин Україна-ЄС напередодні підписання Угоди про асоціацію дозволяє зробити наступні висновки.

1. Внутрішньополітичний вимір євроінтеграції

1.1 В Україні простежуються тенденції до згортання демократії, погіршення ситуації з дотриманням прав людини, в т.ч. – свободи слова і преси. Спостерігається тенденція до наслідування досвіду, країн, які обрали для себе шлях євразійської інтеграції (Росія, Білорусь, Казахстан) і в яких *де-факто* закріплено незмінюваність вищого державного керівництва, немає реальної політичної конкуренції.

Реалізація завдань євроінтеграції є незадовільною. Це зумовлюється: а) намаганнями влади виконати певні зобов'язання у спосіб, що формально відповідає вимогам ЄС, проте за своїм змістом не сприяє впровадженню європейських цінностей; б) недостатньою узгодженістю, суперечливістю, браком координації дій влади на євроінтеграційному напрямі; в) конфліктним, деструктивним характером відносин між владою та опозицією.

1.2. Україна має неефективну та недемократичну систему врядування. Процесу прийняття рішень бракує прозорості, узгодженості, відповідальності. Інституційна організація влади має ознаки гіперцентралізації та політико-олігархічної підпорядкованості. Концентрація владних повноважень у Президента виходить за межі Конституції. Система державної служби є недостатньо професійною, нестабільною, вищий корпус – незахищеним і політично-вразливим.

1.3. У результаті судової реформи 2010р. судова влада в Україні перестала існувати як незалежна гілка влади – її фактично “вбудовано” в президентську вертикаль влади.

Результатом реформи стало нівелювання конституційного принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Основна влада зосереджена в руках Президента. Порушено баланс гілок влади, втрачено їх функціональну самостійність і незалежність, фактично ліквідовано незалежний судовий контроль над діяльністю законодавчої і виконавчої влади, Президента, прокуратури та інших органів влади. Водночас, послаблено громадський, парламентський контроль над діяльністю судів, що створює сприятливі передумови для судового свавілля та безкарності.

Судова система стала більш політизованою, що підтверджується наявністю у вітчизняному судочинстві таких явищ як “політично вмотивовані судові рішення”, “вибіркове правосуддя”, а також появою політичних в'язнів. Судова реформа погіршила доступність правосуддя і звузила можливості громадян реалізації права на справедливий суд.

2. Економічні перспективи відносин Києва і Брюсселя

2.1. Вибір на користь євроінтеграції ґрунтується на тому, що ЄС є головним регіональним ринком у сучасній світовій економіці, справляє істотний вплив на загальну її динаміку і структурні зрушення, зберігає великий інвестиційний потенціал, постає одним з провідних світових центрів інновацій, має значний рівень контролю над процесами прийняття рішень стосовно регулювання світової економіки.

2.2. Запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПЗВТ) зумовить розширення прав споживчого вибору на ринку України, зниження або обмеження зростання цін на товари та послуги, посилення стимулів інноваційного розвитку, а також полегшення умов працевлаштування українських громадян в ЄС.

Водночас, ускладняться умови функціонування економіки через: необхідність згортання неконкурентоспроможних виробництв та їх заміни на нові; тимчасове зменшення надходжень до бюджету від справляння мита і сплати податку на прибуток; зростання бюджетних витрат на структурну перебудову економіки.

2.3 Позитивний вплив матиме процес зближення з політикою розвитку та нормами регулювання ЄС. Це означає системне реформування ключових сфер української економіки, піднесення рівня цивілізованості її ринкового середовища, впровадження сучасних методів та інструментів державного регулювання економічних процесів, а отже – отримання в довгостроковому періоді значних соціально-економічних переваг.

2.4. У сфері промисловості нові можливості, пов'язані з відкриттям безмитного доступу практично для всього ринку промислових виробів ЄС, можуть бути реалізовані лише в довгостроковій перспективі. Це залежатиме від впровадження європейських технічних регламентів, стандартів, систем метрології, оцінки відповідності продукції і систем ринкового нагляду. Важливим для розвитку промисловості є акцент в Угоді про асоціацію на енергоефективності та енергозощадуванні, розробці нових, відновлюваних джерел енергії.

Побоювання стосовно значного скорочення обсягів виробництва та робочих місць у промисловості в умовах ПЗВТ – явно перебільшені та ігнорують поступовість режиму лібералізації і можливість застосування захисних заходів щодо окремих сфер промисловості України.

2.5. В аграрному секторі переваги розширення доступу до ринку ЄС обмежуються збереженням тарифних квот стосовно важливих позицій українського сільськогосподарського та продовольчого експорту. Проте головним бар'єром для експорту Україною агропродовольчої продукції на ринок ЄС будуть санітарні та фітосанітарні регулятори.

Закріплена ПЗВТ відмова ЄС від застосування до України експортних дотацій або еквівалентних заходів підтримки щодо сільськогосподарських товарів зумовить зростання конкурентоспроможності українського АПК на внутрішньому ринку. Але необхідно буде привести виробництво у відповідність до положень щодо охорони географічних зазначень походження низки продовольчих товарів і напоїв – що потребуватиме додаткових витрат. Для окремих виробництв АПК виникнуть певні ускладнення у зв'язку з поетапним скасуванням вивізного мита на живу худобу та олійне насіння.

2.6. Під впливом євроінтеграції має відбутись істотна трансформація режиму державного регулювання економіки України на основі впровадження довгострокових стратегічних підходів. Стабільність системи державних фінансів підвищиться через удосконалення податкової системи й посилення спроможності збору податків. Основні регулюючі системи (передусім щодо митного регулювання, податкової системи, організації бюджетного процесу, регулювання конкуренції і надання субсидій, організації державних закупівель) будуть значно удосконалені через наближення до норм ЄС. Це звужить простір для довільних, непрозорих, неконкурентних рішень, корупційної діяльності.

2.7. Оцінка ефективності євроінтеграції України ускладнюється можливим застосуванням до неї з боку країн – членів Митного союзу обмежувальних дій, включно із загрозою позбавлення торговельних преференцій. Це могло б зумовити короткостроковий негативний сукупний ефект від укладення ПЗВТ з ЄС, але не може бути доказом вад самої євроінтеграції.

3. Енергодіалог Україна-ЄС

3.1. Після приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (ДЕС), український сектор енергетики отримав формалізовані зобов'язання із впровадження енергетичного законодавства ЄС. Головна мета документа – створення єдиного європейського прозорого ринку електроенергії і газу, що функціонує і розвивається за уніфікованими та гармонізованими правилами ЄС. Положення ДЕС є базовими для Угоди про асоціацію з ЄС.

3.2. Приєднання до ДЕС відкрило для України можливості повноцінного входження в єдиний енергетичний простір ЄС. Проте реалізація енергетичного законодавства ЄС в Україні відбувається в імітаційному режимі. Під прикриттям декларативних заяв Уряду про євроінтеграцію, спостерігається помітний відхід від проголошених європейських цінностей, посилення адміністративного втручання. На внутрішніх ринках газу, електроенергії і нафтопродуктів, замість розвитку конкуренції, забезпечення захисту прав споживачів та інвесторів, продовжується домінування корупційних схем, що збільшують ступінь монополізації.

3.3. За останні два роки в Україні намітилася перспектива приходу масштабних інвестицій у геологорозвідку й розробку родовищ нетрадиційного газу та природного газу Чорноморського шельфу. Зокрема,

підписано Угоду про розподіл продукції з компанією *Shell* з розробки покладів газу щільних пісковиків, готується укладення аналогічної угоди з компанією *Chevron* з розробки сланцевого газу та з консорціумом на чолі з *ExxonMobil* щодо ділянки Чорноморського шельфу. Однак, успішна розробка додаткових внутрішніх джерел газу може бути реалізована лише за умов імплементації Україною енергетичного законодавства ЄС.

3.4. Євроінтеграція відкриває шлях до створення конкурентних та інвестиційно привабливих енергетичних ринків, що функціонують у розвинутому правовому полі й спрямовані, насамперед, на задоволення інтересів споживачів.

3.5. Вихід з ДЕС означатиме провал найбільш просутої секторальної політики інтеграції в європейському напрямку.

4. Відносини у сфері безпеки

4.1. Україна зацікавлена в розвитку безпекового співробітництва з ЄС, яке ґрунтується на спільних інтересах і позитивному досвіді. Для ЄС також важливим є залучення України до спільного безпекового простору та розвитку спроможностей забезпечення регіональної безпеки і стабільності. Водночас, потенціал співробітництва залишається значною мірою нереалізованим через низку внутрішніх і зовнішніх факторів.

4.2. Питання безпеки та оборони посідають важливе місце у відносинах Україна-ЄС. Інтеграція з ЄС не може розглядатися як рівноцінна альтернатива членству у військово-політичному альянсі. Водночас, стратегічне партнерство з потужною міжнародною організацією зміцнює позиції країни на міжнародній арені, надає доступ до додаткових можливостей захисту національних інтересів.

4.3. Підписання Угоди про асоціацію створює нові можливості нормативно-законодавчого забезпечення розвитку військово-політичного, військового, оборонно-промислового співробітництва, а також співробітництва в інших – невійськових – сферах, які мають безпосередній вплив на стабільність і безпеку.

ПРОПОЗИЦІЇ

Для запобігання несприятливого для України розвитку подій на європейському напрямі, створенню умов для підписання Угоди про асоціацію необхідно здійснити наступні кроки.

1. Спрямувати зусилля на вирішення внутрішніх політико-правових проблем

1.1. Слід реалізувати вже неодноразово висловлену пропозицію започаткування загальнонаціонального круглого столу з найбільш актуальних проблем розвитку суспільства та держави, який об'єднав би представників влади та опозиції, лідерів громадянського суспільства. Першими результатами його діяльності мають стати: а) спільна заява учасників про незворотність і безальтернативність курсу на європейську інтеграцію України; б) вироблення узгоджених підходів до вирішення найбільш гострих проблем, пов'язаних з підписанням Угоди про асоціацію; в) започаткування широкої роз'яснювальної кампанії щодо переваг і перспектив інтеграції до ЄС.

1.2. З метою активізації євроінтеграції та забезпечення умов підписання Угоди про асоціацію необхідно здійснити наступні заходи.

Політичному керівництву держави відмовитися від практики використання судів у політичних та особистих інтересах. Вирішити у прийнятний для всіх сторін спосіб проблему ув'язнення Ю.Тимошенко (такими способами можуть бути неупереджений перегляд справи в судовому порядку, помилування Президентом, лікування за кордоном тощо).

Розробити та ухвалити Виборчий кодекс, забезпечивши врахування попередніх напрацювань, пропозицій експертної спільноти та інститутів громадянського суспільства, досягнення принципової згоди провідних і опозиційних сил щодо його основних положень.

Ухвалити рішення про проведення виборів до ВР у п'яти так званих “проблемних” округах, а також – виборів до Київської міської ради і міського голови м. Києва.

Здійснити кардинальне реформування прокуратури. Її статус і повноваження мають бути приведені у відповідність до європейських стандартів. З цією метою необхідно невідкладно ухвалити новий Закон “Про прокуратуру”, підготовлений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права та в цілому позитивно оцінений Венеціанською комісією.

Розв'язати проблему нелегітимного позбавлення мандатів народних депутатів, відмовитися від тиску на представників опозиції у ВР, на опозиційних політиків, громадських діячів, представників ЗМІ, з використанням судових органів, правоохоронних і контролюючих структур.

Скасувати Закон “Про всеукраїнський референдум” в його чинній редакції, яка дозволяє усунути ВР від законодавчого процесу, або, як компромісний варіант – істотно модифікувати його зміст і привести у відповідність до духу і букви Конституції України, з урахуванням зауважень Венеціанської Комісії і БДП/Л/ОБСЄ.

Ухвалити закон про місцеві референдуми й тим самим заповнити законодавчу лакуну, утворену припиненням дії Закону “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”.

Припинити діяльність Конституційної Асамблеї після завершення обговорення та затвердження Концепції внесення змін до Конституції України. Створити у ВР Конституційну комісію з представників усіх парламентських фракцій для підготовки проекту (проектів) змін до Основного закону, в т.ч. з урахуванням напрацювань Конституційної Асамблеї. Процес реформування Конституції здійснювати виключно згідно з вимогами чинного Основного Закону.

Ухвалити закон про мирні збори громадян, який би відповідав демократичним європейським стандартам і не надавав би жодним органам влади можливості на власний розсуд забороняти ті чи інші зібрання громадян.

Ухвалити закони, які дозволяють встановити справжніх власників ЗМІ, визначають зміст вимог щодо збалансованого, незаангажованого інформування суспільства, порядок виходу органів влади та органів місцевого самоврядування з числа засновників і видавців ЗМІ.

1.3. Забезпечити відповідно до Конституції справжню незалежність судової влади. З цією метою:

відновити незалежність і самостійність суддівського самоврядування, усунувши сторонній контроль за формуванням і діяльністю органів суддівського самоврядування; змінити неконституційний порядок призначення суддів на адміністративні посади Вищою радою юстиції, закріпивши таке право за Радою суддів України; вжити заходів з кардинальної зміни нинішніх принципів формування суддівського корпусу та розстановки кадрів у судовій системі.

1.4. Відновити конституційний статус Верховного Суду.

1.5. Внести зміни до законодавства в частині, яка обмежує право на судовий захист (зокрема, ліквідувати інститут допуску справ до провадження Верховним Судом, змінити порядок оскарження рішень, дій та бездіяльності Президента, ВР, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, забезпечивши можливість апеляційного та касаційного оскарження судових рішень у таких справах).

1.6. Забезпечити невідворотність юридичної відповідальності суддів, причетних до постановлення вочевидь неправосудних рішень (у т.ч. в суспільно резонансних справах).

1.7. Відмовитися від проштовхування проекту Закону “Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів”, реалізація якого під виглядом запровадження міжнародних стандартів призведе до фактичного встановлення тотального впливу Президента на судову владу.

1.8. Кардинально змінити судову практику в так званих політичних справах, справах щодо мирних зборів громадян і справах щодо виборчих спорів, привівши її в повну відповідність до Конституції, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, рішень Європейського суду з прав людини.

1.9 Забезпечити проведення адміністративної реформи з метою раціонального розмежування політичних та адміністративних функцій і посад, створення умов для функціонування професійної і стабільної державної служби. Особлива увага має приділятися поверненню вищих органів влади в конституційне русло, а також – деконцентрації повноважень. Реформа системи оплати праці чиновників має відбуватися з одночасним зменшенням пенсійних преференцій.

1.10. Унормувати вимоги і процедури обов'язкових публічних консультацій щодо найширшого кола проектів державних і місцевих рішень, з достатнім часом на ознайомлення з проектами рішень, їх дійсним обговоренням і врахуванням інтересів усіх зацікавлених осіб (груп).

1.11. Для захисту інтересів приватних осіб у процесі прийняття адміністративних рішень (актів) – якнайшвидше ухвалити закон про адміністративну процедуру (Адміністративно-процедурний кодекс); провести максимальну дерегуляцію (зменшення кількості адміністративних послуг; спрощення процедур).

1.12. Провести адміністративно-територіальну реформу з метою створення умов для належного функціонування місцевого самоврядування та впровадження політики децентралізації.

1.13. Впроваджувати інструменти внутрішнього аудиту в діяльність публічної адміністрації, сприяти створенню незалежних антикорупційних підрозділів, розширити повноваження Рахункової палати.

2. Розвивати економічні відносини з ЄС

2.1. Розробити та подати на розгляд ВР проект державної програми виконання Україною зобов'язань, передбачених ПЗВТ з ЄС, яка має встановити відповідальні органи, конкретні терміни та необхідні фінансові та інші ресурси для повної реалізації прийнятих зобов'язань.

2.2. При поданні до ВР проектів державного бюджету передбачати в них окремими позиціями здійснення заходів з виконання положень ПЗВТ у т.ч. на цілі реструктуризації неконкурентоспроможних виробництв, фінансування розвитку сучасної інфраструктури, сприяння нарощуванню міжнародної конкурентоспроможності та забезпечення інших умов здійснення структурної перебудови економіки, а також заходів з реформування інституційних засад регулювання економічного розвитку.

2.3. Розробити та ухвалити державну програму впровадження в Україні технічних регламентів, стандартів, систем метрології, оцінки відповідності продукції і систем ринкового нагляду ЄС, санітарних та фітосанітарних норм, яка була б підкріплена відповідними бюджетними фінансовими ресурсами, заходами у сфері підготовки та перепідготовки кадрів, створенням інформаційно-довідкових систем.

2.4. Звернутися до керівних органів ЄС з пропозицією ухвалити спеціальну спільну заяву (меморандум) стосовно того, що укладення зазначеної угоди ПЗВТ не спрямована проти інтересів третіх країн та їх об'єднань і розглядається в контексті подальшого налагодження більш тісних прямих стосунків між ЄС та євразійськими інтеграційними об'єднаннями.

2.5. Створити в Україні механізм проведення консультацій на рівні експертів високого рівня, який би допомагав запобігати конфліктам між зобов'язаннями України за ПЗВТ і можливим приєднанням України до окремих положень (угод), чинних в рамках Митного союзу, ЄСП та інших євразійських структур. При цьому слід передбачити обов'язкове проведення перед прийняттям рішень у зазначених питаннях консультацій з уповноваженими представниками ЄС на предмет відповідності зобов'язань, які можуть бути прийняті Україною в рамках відносин з євразійськими об'єднаннями, зобов'язанням ПЗВТ України з ЄС.

3. Зміцнювати співпрацю в сфері енергетики

3.1. Відповідно до зобов'язання України у рамках ДЕС та ст.7 Закону "Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України", необхідно:

- трансформувати ПАТ "Укртрансгаз" в незалежну компанію-оператора газотранспортної системи України відповідно до критеріїв і кращих практик ЄС;
- ухвалити закон "Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики", передбачивши принципи її фінансування та незалежний статус, який виводить Комісію з-під впливу інших державних органів і лобістських груп та забезпечує їй можливість приймати обґрунтовані та неупереджені рішення;
- ухвалити Закон "Про засади функціонування ринку електричної енергії України", передбачивши: рівний і гарантований доступ до мереж; конкуренцію в постачанні електричної енергії; відмову від будь-яких форм перехресного субсидіювання; прозоре формування тарифів; дієвий захист інтересів споживачів.

3.2. До 1 вересня 2013р. КМУ прийняти рішення про виконання Третього Енергетичного пакету ЄС.

3.3. До 1 жовтня 2013р. затвердити оновлену Енергетичну стратегію України на період до 2030р., забезпечивши її відповідність ДЕС, ключовим секторальним документам ЄС і рекомендаціям Міжнародного енергетичного агентства. Передбачити базовий сценарій генерації на період до 2035р. – газотомний з поступовим заміщенням імпортованого газу газом власного видобутку як з традиційних, так і нетрадиційних джерел, атомній генерації – на технологічній базі реакторів покоління III+.

3.4. Удосконалити нормативно-правове забезпечення стимулювання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, збільшення власного видобутку газу (в т.ч. нетрадиційного) та виробництва енергії з відновлюваних джерел.

3.5. Створити нормативно-правові та технологічні умови повної синхронізації української ГТС з газотранспортними мережами ЄС (насамперед з Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії), що дозволить збільшити реверсне постачання з країн ЄС і посилити конкуренцію на українському газовому ринку, позбавитися монопольної залежності від поставок російського газу і сприятиме зниженню цін для споживачів.

3.6. У взаємодії з національними операторами ГТС країн Вишеградської групи, зацікавленими інвесторами та Європейською Комісією опрацювати проект модернізації з метою розширення використання українських підземних сховищ газу, їх інтеграцію в газовий сектор ЄС і підвищення безпеки постачань як для України, так і для ринків сусідніх країн ЄС, а також – створення в перспективі Східно-Європейського газового хабу.

3.7. Забезпечити до 2016р. можливість поставок скрапленого природного газу (СПГ) шляхом будівництва СПГ-терміналу. Реалізація цього проекту потребує термінового вжиття заходів з кардинального підвищення якості менеджменту.

3.8. Створити нормативно-правові умови з розвитку конкуренції на ринку нафтопродуктів і недопущення реалізації контрабандного та/або фальсифікованого моторного палива. Терміново відмовитися від практики формування привілейованих умов "обраним" вітчизняним нафтотрейдером за рахунок створення штучних бар'єрів під час розмитнення імпортованого бензину та дизпалива.

4. Розвивати контакти в безпековій сфері

4.1. Активно використовувати діючі механізми та формати співпраці з ЄС у сфері безпеки. Розвивати власні оборонні можливості як для забезпечення національної безпеки, так і розширення участі у спільних з ЄС заходах навчання та операціях, у врегулюванні криз. Зміцнювати військово-політичний діалог з країнами ЄС.

4.2. Забезпечити умови для досягнення необхідного рівня сумісності українських підрозділів з підрозділами країн ЄС. Розширювати участь українських підрозділів.

4.3. Активізувати участь українських підрозділів у бойових тактичних групах ЄС.

4.4. Розвивати співробітництво з ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, згідно з відповідним Планом дій.

4.5. Зміцнювати військово-технічну співпрацю з Європейським оборонним агентством.

ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄС: ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ*

ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ
З ЄС — ЦЕ НЕ ФІНІШ, А СТАРТ

Сергій АРБУЗОВ,
Перший віце-прем'єр-міністр
України

— Які внутрішні фактори найбільш критично впливають на стан відносин Україна-ЄС?

Я б звів ці фактори до двох блоків: тактичні і стратегічні.

Тактичні викладені у відомому “Списку Фюле”, яким ЄС обумовлює започаткування відносин асоціації. Це, так би мовити, першочергові кроки, необхідні, аби розвіяти всілякі сумніви щодо подальшого розвитку України в дусі дотримання політичних та економічних свобод.

Можна сперечатися щодо того, обґрунтовані ці сумніви чи ні (я, наприклад, вважаю, що не обґрунтовані), але відкидати та, тим більше, ігнорувати їх не можна. Україна та ЄС ведуть діалог — вільний, але зі своєю специфікою. І специфіка полягає, так би мовити, в його асиметричності. Це як у тому прислів'ї — у них товар, у нас — покупець. Вони озвучують ціну, а ми маємо її сплатити. Торг не доречний. І мірою наближення Вільнюського саміту, думаю, стає дедалі більш зрозумілим: ми не торгуємося — ми виконуємо. З проблемами, затримками, внутрішніми суперечками — але виконуємо.

А що стосується стратегічних чинників, що впливають на відносини, то до них слід віднести розв'язання “довгограючих” проблем України — таких, як необхідність переконливих економічних реформ, докорінна модернізація всієї державної машини, подолання національного внутрішньополітичного розбрату, розв'язання проблем діалогу між владою і громадянським суспільством тощо. Цей “стратегічний” блок питань — на багато складніший, ніж проблеми тактичного порядку, які ми вирішуємо сьогодні. Але рецепт вирішення й одного, і другого блоку проблем один і той самий — через наближення до європейських цінностей. Бо європейські цінності — це ключ до всього: і модернізації країни, і подолання розбрату, і цивілізованого діалогу з громадянським суспільством тощо.

— Як би Ви оцінили зовнішні впливи на євроінтеграцію України?

Очевидно, що зовнішні впливи теж присутні, але вони існують у чіткій прив'язці до внутрішніх процесів. З одного боку, Україна обрала шлях європейської інтеграції. А з іншого — ми об'єктивно зацікавлені в тому, щоб цей шлях не означав розриву економічних зв'язків на інших напрямках, зокрема у відносинах з нашими партнерами по СНД. Ми будемо мости, а не спалюємо їх.

Знайти баланс між нашими партнерами на Сході та нашими партнерами на Заході в умовах практичної реалізації євроінтеграційної стратегії — це надзавдання нашої дипломатії. Складно, але можливо. Головне — наявність доброї політичної волі. У нас вона є. Я відчуваю її і з боку таких країн, як Росія, Білорусь, Казахстан. Очевидно, що і ЄС має бути зацікавлений в тому, щоб наша євроінтеграція сприяла об'єднанню Сходу й Заходу європейського континенту, а не поглибленню ліній поділу.

Я абсолютно далекий від того, щоб шукати “темні сили”, які намагаються пустити процес євроінтеграції під укіс. Якщо дивитися на суть справи, а не на геополітичне “перетягування канату”, то наше входження до європейського простору відповідає інтересам усіх сторін. І тут ми, Україна, маємо бути переконливими, позитивними та терплячими, демонструючи всім нашим партнерам добру волю та бажання співпрацювати — до й після підписання Угоди про асоціацію.

— Яким інтеграційним шляхом має йти Україна? Якими є плюси та мінуси європейської і євразійської інтеграції?

Питання просте і складне одночасно.

Україна має йти європейським інтеграційним шляхом. При цьому пам'ятаючи, що Росія — це теж частина Європи.

Європейська інтеграція України була офіційним пріоритетом упродовж багатьох років. Але тільки зараз ми робимо справді практичний крок на цьому шляху — започатковуємо відносини асоціації і вступаємо в Поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС. Цей перехід від декларацій до справ — надзвичайно відповідальний момент. Це наш шанс. І ми не маємо права цей шанс згаяти.

Плюси європейської інтеграції всім відомі. Доступ до найбільшого у світі ринку. Новий статус України як інвестиційного ринку. Практичне наближення до цінностей, на яких заснований ЄС. А про мінуси тут говорити, мабуть, не зовсім доречно. Тим більше, що тут не мінуси, а скоріше ризики.

Підписання Угоди — це не фініш, а старт. Це доступ до нових можливостей, якими ми можемо скористатися вдало або бездарно. Так, у світлі приєднання до

* Інтерв'ю подані в алфавітному порядку (проводилися у березні-червні 2013р).

ЗВТ ми просто зобов'язані створити якісно нові умови для іноземних інвесторів в Україні. Без цього асоціація може стати "холостим пострілом". І навпаки, якщо ці умови будуть створені, якщо ми скористаємося тією позитивною динамікою, яка, безумовно, буде на хвилі підписання Угоди, – то зможемо справді багато змінити і всередині країни й навколо неї, зокрема у ставленні до України на міжнародній арені.

Що стосується євразійської інтеграції, то й тут є і свої плюси, і свої ризики. Найголовніша обставина полягає в тому, що Євразійський економічний союз – це відносно новий геополітичний проект. Образно кажучи, він є поки що радше знаком питання, ніж знаком оклику. Найбільші здобутки євразійського інтеграційного проекту – ще попереду. Він тільки на старті. В цьому – не лише негатив, але й, можливо, позитив, який полягає в тому, що це новий цикл, новий початок, нова траєкторія руху на Сході Європи. І ми маємо всі підстави бажати, щоб цей проект був успішним, щоб його траєкторія була висхідною. ■

УКРАЇНА НЕ МАЄ ЧАСУ ДЛЯ ЕКСПЕРИМЕНТІВ. МИ ПОВИННІ ПОВЕРНУТИ СВОЄ МІСЦЕ В ОБ'ЄДНАНІЙ ЄВРОПІ

Костянтин ЄЛИСЄЄВ,
радник Президента України,
Уповноважений України з питань
зовнішньополітичних та
інтеграційних процесів,
Представник України при ЄС

– Які внутрішні фактори найбільш критично впливають на стан відносин між Україною та ЄС?

Я завжди розглядаю відносини між Україною і ЄС крізь призму євроінтеграційної політики. Не лише тому, що це стало законодавчою нормою і підтримується абсолютною більшістю українських громадян. Я вірю в європейське майбутнє України й усіма силами намагаюся реалізувати цю мрію.

Сьогодні відносини між Україною та ЄС увійшли у фазу, результати якої визначатимуть їх долю, щонайменше, на десятиліття вперед. Ця "гострота моменту" найкраще виявляє ті системні фактори, як внутрішні, так і зовнішні, які впливають на темпи і зміст державної інтеграційної політики.

Я завжди виходжу з того, що європейська інтеграція – це стратегічний шлях розвитку держави, стимул системних внутрішніх перетворень з метою приведення суспільства до найкращих, з цивілізаційної точки зору, політичних, економічних і соціальних стандартів, які покладені в основу інтеграційної моделі ЄС. Крім цього, це – прискорена модель для входження держави до світової когорти найрозвиненіших країн.

Історія і досвід останніх хвиль розширення показують, що ключовою рушійною силою для успішного подолання цього шляху є суспільна єдність і консолідація зусиль на національному рівні. Політичні сили при владі та в опозиції, громадянське суспільство, ділові кола і громадяни мають діяти пліч-о-пліч заради спільної історично важливої мети, усвідомлювати спільну відповідальність за імідж країни, її сприйняття у світі.

Шкода, що незважаючи на суспільний консенсус щодо європейського вектора розвитку держави, ми є свідками спроб використати "карту ЄС" і європейський майданчик у вузьких політичних інтересах.

Інтрига навколо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є, на мою думку, найкращим прикладом того, що **ключовим ворогом нашого європейського майбутнього є ми самі**. Чиновники у Брюсселі та європейських столицях губляться в різнополярних сигналах і новинах від представників українського політикуму. Складається враження, що **окремі українські політики готові принести Угоду в жертву, аби вирішити власні політичні питання та задовольнити свої політичні амбіції**.

Витрачаючи час і ресурси на внутрішню боротьбу, ми значно послаблюємо можливість здійснення швидких та якісних фундаментальних перетворень у всіх сферах суспільного життя, в т.ч. в контексті укладення та імплементації Угоди про асоціацію. **Реформи не робляться самі. Вони вимагають зламу звичного способу життя, політичної культури, зміни застарілих законодавчих норм, подолання протидії та інертності бюрократичного апарату, а також – активної громадянської позиції.**

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на євроінтеграцію України?

Україна завжди відігравала важливу роль у світовій геополітиці. Ми історично були, і в очах багатьох – залишаємося, балансуємою країною, зоною зіткнення західної і східної цивілізацій, "житницею Європи", транспортною транзитною ланкою між Заходом і Сходом. Спільною основою цих статусів є нейтральність, існування між центрами інтеграції.

Але прийшов час змін і цивілізаційного вибору. Прийшов об'єктивно. ЄС вийшов на безпосередні кордони з Україною на заході, а на сході викристалізувалася нова пострадянська інтеграційна структура.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС стане поворотним моментом в історії європейської геополітики.

І тому активізація зовнішніх факторів впливу на Україну є сьогодні чи не найпотужнішою, можливо, навіть з часів Другої світової війни.

Я переконаний, що доля Угоди про асоціацію стане справжнім тестом на самостійність України, її спроможності відстояти свій суверенний вибір, незважаючи на будь-які засоби впливу чи тиску.

Якщо ми гідно пройдемо це випробування, то, я переконаний, ситуація зміниться. Український народ знову повірить у свої сили й отримає реальну консолідууючу мету. І буде вимагати її досягнення від своїх політиків. Адже це і є демократія.

– Яким інтеграційним шляхом має йти Україна? Якими є плюси та мінуси європейської та євразійської інтеграції?

Хотів би наголосити, що вибір напряму інтеграційного руху держави вже зроблений. Це – європейський вектор. Він визначений законодавчо та підтримується більшістю українських громадян.

Проте, якщо теоретизувати, то я б назвав цей вибір як вибір між минулим і майбутнім, між дефіцитом і достатком, між ностальгією і мріями.

Євразійська інтеграція стане можливістю реставрувати втрачене після розпаду Радянського Союзу в економічній площині, можливо, зробити певну роботу над помилками. В часі цей шлях інтеграції буде швидшим і не потребуватиме докорінного

реформування політичного та економічного устрою життя країни. Так, будуть дешевші енергоресурси, українські підприємства зможуть віднайти свою втрачену торговельну нішу.

Але не можна ввійти в одну й ту саму річку двічі. Повернення в ті часи, про які дехто з ностальгією ще згадує, вже не буде. Часи змінилися.

Чи є євразійська інтеграція стимулом для реформування країни, для посилення гарантій дотримання прав людини та законності, для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, впровадження нових технологій, переходу України від сировинного придатку до експорторієнтованої високотехнологічної держави з високим рівнем соціального та економічного добробуту?

Найкращою відповіддю на ці питання може бути надзвичайно високий інтерес країн-учасниць євразійського інтеграційного проекту в партнерстві заради модернізації саме з ЄС.

Водночас **шлях до європейських стандартів**, таких привабливих для українських громадян, **буде довгим і непростим**. Їх впровадження потребуватиме певного часу, значних капіталовкладень і зусиль, які матеріалізуватимуться в якісні перетворення та покращення життя громадян.

Проте, європейська інтеграція – це історія успіху, шлях, перевірений абсолютною більшістю європейських країн, включно з країнами колишнього “соціалістичного табору”. Це – **шлях до добробуту і процвітання**.

Чи можемо ми сказати те саме про перспективи євразійського проекту? Чи не стануть ці роки чергового інтеграційного експерименту втраченими для його учасників?

Я вважаю, що Україна не має часу для експериментів. Ми повинні повернути своє місце в Об'єднаній Європі та будувати своє європейське майбутнє спільно з сучасною елітою світового та цивілізаційного розвитку, а не відновлювати радянське минуле.

Це – не справа одного дня. Це – справа поколінь.

І сьогодні з укладенням Угоди про асоціацію з ЄС ми маємо шанс розпочати цей шлях. ■

...СПРАВЖНЄ ПИТАННЯ – НЕ КУДИ ТРЕБА ЙТИ, А КУДИ МИ ХОЧЕМО ПОТРАПИТИ

Віталій КАЛЮЖНИЙ,
голова Комітету
Верховної Ради України
у закордонних справах

– Які внутрішні фактори найбільш критично впливають на стан відносин Україна-ЄС?

Насамперед я б відзначив політичну спекуляцію навколо цього питання та постійне ігнорування українськими політиками того факту, що ми, як суверенна та незалежна держава, свої внутрішні питання повинні вирішувати самі, а не виносити “сміття з хати”.

Вважаю, що така поведінка є ознакою політичної незрілості, неповаги та невміння скористатися власним розумом для вирішення суто внутрішніх питань. **Доки ми не поважатимемо себе самі, нас не буде поважати ніхто**. Що маю на увазі: якщо українські політики будуть і надалі як ота скандальна родичка постійно бігати по хатах європейських сусідів і галасувати “Рятуйте!”, то сусідам це просто набридне і вони перестануть ставитися серйозно до цього лементу та почнуть вчоргове “Допоможіть!” – просто зачинять вікна і двері.

Крім того, така поведінка політиків провокує у громадян переконання, що вирішувати проблеми має хтось зі сторони, а не ті, кого вони обирають.

Інший момент, тісно пов'язаний із спекуляціями окремих політиків, – це необізнаність громадян і їх нерозуміння, що таке ЄС. Проте саме для таких політиків виборча кампанія проходить під гаслами “європейські цінності”, “європейські стандарти” хіба що не “євроремонтів”. Що небезпечно: всі позитивні риси подаються як щось таке, що відбувається само собою, досить просто “вступити”. Наче ці “європейські стандарти” в ЄС не є продуктом європейської історії, традицій, культури та пошуку компромісів, далеко не ідеальних насправді, але й у них Україна, по суті, участі не брала. Натомість для нас це величезна робота, яка вимагає не тільки сліпо виконувати вказівки, а насамперед аналізувати, що та як треба робити на користь України.

Так чи інакше, брак об'єктивної інформації, публічного аналізу та головне – чіткого розуміння, що насправді потрібно Україні, породжує в одних сліпу віру в “європейське диво”, а в інших – категоричне його неприйняття. Це справедливо і для європейської сторони. Останні дебати в Європарламенті з приводу України – добре тому підтвердження.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на євроінтеграцію України?

На сьогодні зовнішній вплив, на жаль, зосередився на тому, хто краще змусить Україну приєднатися. У хід йдуть і лестоші, і погрози, і красиві обіцянки, і шантаж. Але Україна – не дівчина, яка засиділась і яку треба будь-що видати заміж. Це, поки що, молода, але самодостатня потужна країна. Так, ми робимо помилки, не все йде гладко, але ми не бажаємо більше стояти на місці.

Скажу, мабуть, не зовсім приємну річ: але вимагуючи від України виконання вселяких планів, тим, хто прагне завоювати нашу прихильність, треба починаючи з себе – тим більше, коли Україна вже зробила кроки назустріч. Наприклад, у питанні лібералізації візового режиму. Вже скільки різних обіцянок давалось, Україна запровадила безвізовий режим для громадян держав-членів ЄС ще у 2005р. Всі ці роки бюджет України недоотримує кошти, наші співгромадяни платять за візи та ще й навколо посольств плодяться різноманітні “візові центри”, послуги яких додатково здорожчують вартість віз для українців. Зараз ми змушені знову порушувати це питання через Верховну Раду, сподіваємося – в Європі нас почують.

Або питання взаємодії в межах СОТ. Якщо просто порівняти макропоказники, то можна зробити висновок, що Україна останніми роками тільки втрачає. Так, упродовж останніх шести років спостерігається стійка тенденція до переважання імпорту над експортом. Особливо це відчувається в зовнішній торгівлі товарами. Якщо у 2001-2004рр. за цим

показником Україна мала стабільний “плюс”, то вже у 2005р. імпорт перевищив експорт на \$1,5 млрд. За офіційною статистикою, 2012р. Україна завершила з від’ємним сальдо в торгівлі товарами у \$15,8 млрд.

Звичайно, тут зіграли роль багато факторів, але в тому, що з 2006р. ми маємо стабільно від’ємне сальдо в торгівлі товарами, треба вбачати й наслідки вступу до СОТ, особливо в частині зменшення захисту внутрішнього ринку. Тобто **умови вступу України виявляються в підсумку не дуже вигідними.**

Проте, поки Україна мовчала, ніхто не переймався цим питанням. Але щойно Уряд, відповідно до вимог СОТ, заявив про намір переглянути умови, аби виправити ситуацію, як з усіх сторін, у т.ч. і з боку представників Європи, почалися заяви про неприпустимість переглядів, вимоги компенсацій і тому подібне. Хтось вважає, що таке ставлення до України сприяє її євроінтеграції? Я особисто – ні. **Якщо до України в Європі продовжуватимуть ставитися як до ринку збуту і джерела дешевої робочої сили, це також не додаватиме натхнення щодо євроінтеграції.**

Аналогічно вчиняє Росія, з тією різницею, що залежність від імпортованих з країн Митного союзу енергоносіїв змушує нас уважніше прислухатися до вимог зі сходу.

– Яким інтеграційним шляхом має йти Україна? Якими є плюси та мінуси європейської і євразійської інтеграції?

Почну з другої частини питання. Спільними мінусами будь-якої інтеграції для України є втрата певною мірою державного суверенітету, оскільки приєднання до ЄС чи Митного союзу вимагає поступитися частиною суверенітету та віддати низку повноважень з управління наднаціональним органам. З 1991р. ми позиціонували себе як суверенну та незалежну державу, відповідно до Декларації про державний суверенітет. Така позиція нормативно обмежує можливості інтегруватися.

Іншим великим мінусом у виборі інтеграційного шляху я вважаю те, що українська громада поділена навпіл у цих прагненнях. Так, за даними безрезневого соціологічного дослідження, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” та Київським міжнародним інститутом соціології, на гіпотетичному всеукраїнському референдумі вступ України до ЄС підтримали б 59% громадян, а 41% – голосували б проти. Якщо питання було б про приєднання до Митного союзу, то з тих, хто брав би участь у голосуванні, “за” було б 57,5%, проти – 42,5%. А от якщо обирати між приєднанням до ЄС чи МС, то європейський напрям підтримали б 51,9%, а євразійський – 48,1% громадян. Якщо зважити на статистичну похибку, це практично 50 на 50. Тобто, **змушуючи обирати один із шляхів, ми повинні готуватися, що половина населення не сприйме вибір іншої, – і цілісність країни опиниться під загрозою.**

Я, як громадянин України, є прихильником європейського напрямку в його цивілізаційному вимірі, але я також розумію, що там далеко не все так безхмарно. В ЄС теж дуже багато проблем, і ті події, що розгортаються в частині країн Європи – Греції, Болгарії, Італії, Іспанії, Португалії, Угорщині – з масовими протестами, невдоволенням, відчаєм людей, навіть до публічних самогубств, повинні дещо охолодити “гарячі

голови” євроідеалістів. Зрозуміло, що більш сильні гравці – Німеччина, Франція, Велика Британія – тримаються впевненіше, але чи надовго вистачить їх запасу міцності? І я зовсім не ідеалізую ситуацію у країнах Митного союзу. За інформацією звітної: і Білорусь, і Казахстан серйозно незадоволені результатами діяльності цього об’єднання, де абсолютну більшість вигод отримує Росія. У Казахстані навіть намагаються ініціювати референдум про вихід країни з МС.

Економічні мінуси є також в обох інтеграціях. Про це сказано й написано експертами дуже багато, зупинюся лише на окремих позиціях. Як член СОТ, Україна має високий ризик отримати санкції з боку інших країн, якщо вона ввійде до будь-якого об’єднання, що має інші, ніж узгоджені раніше тарифи і збори. Чи готові країни ЄС або Росія допомогти нам компенсувати ці санкції? Формально Росія заявляла про це, але реальні обсяги цих санкцій поки не знає ніхто.

З іншого боку, якщо проаналізувати товарообіг України з країнами МС, то з них ми імпортуємо більше сировини, а експортуємо до них – товари з більшою доданою вартістю. При чому, якщо зменшити вартість газу, то реально вийти на позитивне сальдо торговельного балансу. З країнами ЄС навпаки – ми експортуємо більше сировини, а імпортуємо товари з високою доданою вартістю. Сальдо – негативне. При чому: невеликий позитивний баланс спостерігається в зовнішній торгівлі лише з країнами колишнього союзу.

Тому, в разі закриття ринків з боку МС, втрати України будуть, на мою думку, відчутнішими, принаймні на короткострокову перспективу.

Це реальні мінуси, які ми маємо, плюси, на жаль, є переважно уявними. Нам обіцяють вільне пересування Європою, а на цей час процедура отримання віз залишається досить складною. Обіцяють зниження вартості газу, але ми ризикуємо втратити оплату за транзит і багато позицій із стягнення мит. Цей перелік можна продовжувати.

Повертаючись до першої частини питання: здається, воно виникло скоріше через невдоволення тим місцем, де ми перебуваємо зараз, ніж від реальної потреби інтегруватися. Тому для мене це перегукується із питанням Аліси в розмові з Чеширським Котом у казці Л.Керола “*Would you tell me, please, which way I ought to go from here?*”. І відповідь Кота: “*That depends a good deal on where you want to get to*”. Тому справжнє питання – не куди треба йти, а куди ми хочемо потрапити. Я вже не кажу, в якій якості ті, хто так наполегливо нас “запрошує”, хочуть нас бачити. Нас їх бачення влаштовує, чи ні? Поки ці питання для мене залишаються без однозначної відповіді, але якщо намагатися йти і вліво, і вправо одночасно, то лишишся на місці. Україна це яскраво демонструє впродовж останніх 15-20 років.

Враховуючі всі наші особливості, вважаю: **треба йти таким шляхом, який дозволить максимально захистити власні інтереси, зберегти власну ідентичність і дозволить Україні перетворитися на країну, в якій кожному громадянину не соромно, що він тут живе.** Як людина, яка певний час жила і працювала за кордоном, я можу об’єктивно оцінити переваги того способу життя, який у нас називають “європейським”. Коли ти платиш великі податки, але добираючись на роботу, не дратуєшся станом доріг, сміттям на вулицях, запізненням транспорту та таке інше... ■

¹ Аліса: “Скажіть, будь ласка, куди я повинна йти далі?” – Кіт: “Це залежить від того, куди б Ви хотіли потрапити” (переклад – ред.).

**ТІЛЬКИ ІНТЕГРУЮЧИСЬ ДО ЄС МОЖНА
ПОБУДУВАТИ УКРАЇНУ ЯК СУЧАСНУ,
СИЛЬНУ, ДЕМОКРАТИЧНУ КРАЇНУ З
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЮ ЕКОНОМІКОЮ
РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ**

Віталій КЛИЧКО,
голова фракції політичної партії
“УДАР” у Верховній Раді України

– Які внутрішні фактори найбільш критично впливають на стан відносин Україна-ЄС?

Усі ці фактори давно відомі.

По-перше, це вибіркове правосуддя. Переслідування Ю.Тимошенко та Ю.Луценка стали концентрованими проявами цього ганебного явища, повернувши до недосконалості української судової систему увагу Євросоюзу.

По-друге, це недемократичність виборів, небажання діючої влади забезпечити чесні перегони. Згадаємо останню парламентську кампанію: тотальне застосування адміністративного ресурсу, повне домінування діючої влади в основних ЗМІ, маніпуляції із складами виборчих комісій та, як апогей, свавілля силовиків на виборчих дільницях цілої низки мажоритарних округів. Нарешті, відверта крадіжка перемог у демократичних кандидатів у п'яти округах, де незаперечно перемогла опозиція. На жаль, **замість того, аби зробити висновки з парламентської кампанії, влада продовжує практику фальсифікації голосування**. Яскравий приклад – останні вибори до місцевих органів влади, зокрема, мера міста Васильків. Спостерігачі зафіксували 18 видів порушень законодавства: починаючи від використання адмінресурсу, закінчуючи маніпуляціями зі списками і спробою вкинути сфальшовані бюлетені. Всі ці факти було задокументовано, однак суд “не помітив” жодного порушення й визнав вибори такими, що відбулися. Мотив такої поведінки і влади, і підконтрольних судів зрозумілий – за чесних умов Партія регіонів просто програє вибори.

По-третє, це тотальна корупція у країні. За останні роки Україна в усіх відповідних міжнародних рейтингах опинилася на найнижчих сходинках – і є однією з найкорумпованіших країн світу. Про махінації українських чиновників пишуть світові ЗМІ, **рейдерство набуло не просто масштабного характеру – воно стало системним**. Навряд чи можна очікувати, що діюча влада розпочне принципову боротьбу сама з собою.

По-четверте, нездатність цієї влади здійснити системні реформи, яких потребує українська економіка та суспільство. Без чого ми приречені на стагнацію і прогресуюче відставання від розвинутих держав.

По-п'яте, відверте ігнорування опозиції, посилення тиску на неї. Останній безпрецедентний

випадок з позбавленням мандата народного депутата С.Власенка, системний тиск на опозиційні фракції, свідчать про те, що **в опозиції влада бачить не політичного опонента, а ворога, якого вона прагне знищити**.

Нарешті, *шосте* – це непослідовність зовнішньої політики України, кулуарність в ухваленні рішень, що мають важливі наслідки для держави. Останньою несподіванкою і для суспільства, і для наших європейських партнерів стало підписання Меморандуму про поглиблення взаємодії між Євразійською економічною комісією і Україною. Цей документ готувався втаємничено, а його текст містить двозначності, навряд чи сумісні із стратегією європейської інтеграції України.

На превеликий жаль, В.Янукович спрямував свої зусилля не на реформування України, її наближення до європейських стандартів, а насамперед – на збагачення та розбудову власного клану, створення авторитарного режиму.

Лише модернізація економіки, радикальне покращення ділового клімату, створення рівних можливостей для всіх громадян, реальне запровадження верховенства права може врятувати Україну, вивести її з глибокої, всеохоплюючої кризи. Втім, ці зміни суперечать інтересам нинішнього режиму, становлять для нього смертельну загрозу. За цих умов, питання “Чи готова запровадити такі зміни президентська команда?” набуває суто риторичного характеру.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на євроінтеграцію України?

Я б поділив їх на дві групи. З одного боку, це позитивні, конструктивні імпульси, що їх отримує Україна від європейської спільноти, в т.ч. у процесі роботи над Угодою про асоціацію. Вони є своєрідним стимулом для “підтягнення” України до рівня ЄС у багатьох сферах, її наближення до європейських економічних і соціальних стандартів, засвоєння нашим суспільством демократичних цінностей. Дуже важливим у цьому сенсі є позитивний приклад наших сусідів, які вже набули членства в ЄС.

Водночас, не можна не помітити спроби “розвернути” вектор стратегічного розвитку України у протилежному напрямі. Зокрема, ми вже мали можливість спостерігати це перед Бухарестським самітом НАТО, коли були задіяні різні сценарії (як усередині країни, так і зовні), аби унеможливити підписання ПДЧ. Схожою виглядає ситуація і зараз, напередодні Вільнюського саміту Східного партнерства, від якого всі ми очікуємо підписання Угоди про асоціацію. Останні кілька місяців Україну особливо наполегливо запрошують до Митного союзу, використовуючи при цьому як традиційні “енергетичні” аргументи, так і послуги відвертих і прихованих лобістів зміни європейського напрямку розвитку нашої держави в самій Україні.

Поза сумнівом, ці зовнішні сили та їх агенти впливу намагаються максимально скористатися з амбівалентності діючої української влади. **Формально проголосивши з тактичних міркувань курс на європейську інтеграцію, ця влада не є європейською за своєю суттю, а ключові демократичні цінності, цивілізовані принципи організації економічного та суспільного життя є для неї чужими**. На превеликий жаль, у своїй внутрішній і зовнішній політиці вона дбає не про національні інтереси України, а керується своїми егоїстичними, бізнесовими інтересами.

– Яким інтеграційним шляхом має йти Україна? Якими є плюси та мінуси європейської і євразійської інтеграції?

Дискусії про переваги тієї чи іншої моделі інтеграції відбуваються в українському суспільстві давно – і супроводжуються яскравими прикладами, економічними викладами, апеляціями до історії.

Утім, треба усвідомлювати, що **обираючи той чи інший напрям розвитку, ми маємо насамперед сформулювати кінцеву мету цього процесу.** Для України такою метою є реалізація програми глибинної модернізації, подолання тієї прірви, що розділяє сьогоднішні провідні країни світу та нашу державу.

Чи не найбільшим плюсом євразійської інтеграції її прихильники намагаються представити зменшення ціни на газ. Однак, при цьому вони “забувають” сказати про те, яку негативну роль для модернізації української економіки відіграє т.зв. дешевий газ, яких кричущих поступок в обмін на нього вимагають від української держави. Подивимося на Білорусь – в обмін на зниження ціни на газ вона змушена була поступитися контролем над ключовими галузями своєї економіки.

Натомість ми можемо спостерігати, як країни, що інтегрувалися в ЄС, зуміли досягти помітного прогресу. Більшість із них змогли досить швидко здійснити економічні та політичні реформи, покращити добробут своїх громадян, зламати “хребет” корупції, посісти достойне місце у спільноті демократичних держав. Деякі з них (наприклад, Польща) сьогодні відіграють в ЄС дедалі більш помітну роль.

Отже, впродовж останнього десятиріччя українці мали можливість наочно побачити плюси та мінуси обох моделей інтеграції. Я та мої однодумці переконані, що висновок з цього порівняння може бути лише один: якщо ми ставимо за мету радикальну модернізацію країни, здійснення системних економічних, соціальних і політичних реформ, подолання корупції як системного явища та технологічний прорив, то ми повинні інтегруватися до ЄС. Саме таким інтеграційним шляхом має йти Україна, саме таку перспективу має отримати наша держава через підписання Угоди про асоціацію з ЄС у Вільносі на саміті Східного партнерства в листопаді 2013р.

Тільки таким чином можна побудувати Україну як сучасну, сильну, демократичну країну з конкурентоспроможною економікою рівних можливостей.

Інший вибір є тотожним консервації збанкрутілої політичної системи, поглибленню відсталості та навіть втраті реального суверенітету. ■

УКРАЇНА ПРОВІДИТЬ СВОЮ ВЛАСНУ, АМБІТНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ, СПРЯМОВАНУ НА ЗАХИСТ І ПРОСУВАННЯ СВОЇХ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Леонід КОЖАРА,
Міністр закордонних справ
України

– Які внутрішні фактори найбільш критично впливають на стан відносин Україна-ЄС?

Головне завдання, яке стоїть перед нашою країною – це забезпечення власного сталого розвитку. І той факт, що тематика здійснення внутрішніх реформ у нашому діалозі з ЄС є пріоритетною, свідчить про синергію цих двох процесів – внутрішніх реформ та інтеграції до ЄС.

Суть цього процесу полягає в докорінній модернізації всіх сфер суспільного життя з метою їх приведення до європейських стандартів. Це, зокрема, стосується системних реформ у політичній, правовій, соціальній, економічній та інших сферах, кінцевою метою яких є підвищення добробуту українських громадян.

Ми спільно з ЄС визначили “контрольні точки” та узгодили відповідні кроки, що мають привести нас восени ц.р. до підписання Угоди про асоціацію. Зокрема, передбачається проведення реформ у таких сферах, як удосконалення виборчого законодавства, реформування системи правосуддя, реалізація конституційної реформи відповідно до міжнародних стандартів, здійснення реформ, необхідних для підготовки до започаткування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, забезпечення ефективної боротьби з корупцією, покращення ділового та інвестиційного клімату, тобто виконання пріоритетів, передбачених Порядком денним асоціації Україна-ЄС.

Хотів би підкреслити, що **євроінтеграційний курс України підтримується більшістю політичних сил, представлених у Верховній Раді.** Реалізація євроінтеграційних прагнень є об’єднуючим чинником, навколо якого консолідуються політичні сили Парламенту. Свідченням цього стало ухвалення 22 лютого ц.р. конституційною більшістю Парламенту заяви на підтримку реалізації євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію, що було позитивно відзначено у Спільній заяві України та ЄС за результатами 16-го Саміту.

У зв’язку з цим хотів би відзначити критичну важливість об’єднання зусиль опозиції і влади заради європейського майбутнього нашої держави.

Забезпечення ефективної роботи Верховної Ради є невід’ємною складовою успішної реалізації курсу на європейську інтеграцію, зокрема, в питаннях ухвалення необхідних законодавчих актів.

Впевненості в тому, що ми досягнемо поставлених цілей у наших внутрішніх реформах, нам надає підтримка наших громадян і наших партнерів у ЄС.

Нашим спільним з європейськими партнерами завданням є сьогодні укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС під час Вільнюського саміту Східного партнерства в листопаді ц.р.

З цією метою під керівництвом Глави держави ведеться копітка робота всіх органів влади, яка вже принесла відчутні результати.

У травні Колегія Європейської Комісії ухвалила рішення про завершення чергового етапу підготовки до підписання Угоди про асоціацію та рекомендувала державам-членам підписати її. Цей факт у поєднанні з сигналами, які ми отримуємо зі столиць держав-членів та від наших колег в інституціях ЄС, обумовлює наш оптимізм у контексті очікуваних результатів Вільнюського саміту.

Водночас, ми жодним чином не послабляємо наших зусиль і продовжуємо роботу, спрямовану на виконання домовленостей, досягнутих під час 16-го Саміту Україна-ЄС. Наприкінці травня я взяв участь у засіданні Комітету в закордонних справах Європейського Парламенту та детально поінформував євродепутатів про прогрес у впровадженні реформ. Хочу підкреслити, що загальна атмосфера цієї зустрічі була досить оптимістичною для України. Депутати підтвердили загальну налаштованість на підписання Угоди про асоціацію у Вільнюсі за умов подальшого прогресу у визначених сторонами сферах.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на євроінтеграцію України?

Щодо зовнішніх чинників існує низка питань, на які ми намагаємося дати відповіді. Насамперед це стосується власне внутрішнього розвитку ЄС. Ми бачимо, що попри всю привабливість європейської політичної та економічної моделі, Європа сьогодні переживає не найкращі часи. Економічна криза, проблеми, які проявились як наслідок останніх хвиль розширення ЄС, інституційні складнощі функціонування європейського апарату – це лише невеликий перелік факторів сучасного етапу розвитку ЄС, які впливають на шлях України до об'єднаної Європи.

На континенті, частиною якого є наша держава, стрімко з'являються нові формати взаємодії, які можуть зацікавити Україну з точки зору забезпечення національних, у першу чергу, економічних, інтересів. Прагнучи до перспективного кращого майбутнього за європейськими стандартами, ми маємо максимально використовувати можливості, які можуть сприяти забезпеченню інтересів українського суспільства вже в короткостроковій перспективі.

Так склалася доля України, що її роль в історії розвитку Європи та наше унікальне географічне розташування буде завжди однією з домінант розбудови відносин із зовнішніми партнерами. **Україна об'єктивно є привабливим партнером як для Європи, так і для Азії.** Попри наші, переконаний, тимчасові, економічні труднощі та триваючий процес політичного становлення, і ЄС, і країни на схід від Дніпра та Дону зацікавлені активно співпрацювати з Україною.

– Яким інтеграційним шляхом має йти Україна? Якими є плюси та мінуси європейської та євразійської інтеграції?

Зовнішня політика України полягає в розбудові взаємовигідної співпраці з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур. Курс нашої держави на європейську інтеграцію визначений положеннями ухваленого 1 липня 2010р. Закону “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, який визначає ключовим пріоритетом нашої зовнішньої політики забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС.

Вагомий крок у цьому напрямі було зроблено під час вже згаданого Саміту Україна-ЄС у лютому ц.р. Під час зустрічі лідери України та ЄС підтвердили свою налаштованість укласти Угоду про асоціацію між Україною та ЄС під час Вільнюського саміту Східного партнерства в листопаді ц.р. та узгодили подальші кроки своїх дій, які були закріплені у Спільній заяві за результатами Саміту.

Саміт, а також наступні зустрічі з європейськими лідерами засвідчили, що сторони готові розвивати й поглиблювати двосторонні відносини, а також знаходити компроміси з усіх питань порядку денного.

Наш діалог з ЄС – це діалог рівноправних партнерів, які поважають позиції один одного.

Питання щодо “плюсів” і “мінусів” – це тема вагомого наукового дослідження. Ми живемо в умовах світової фінансової кризи. Тому одне з головних завдань сьогодні – це подолання безробіття, розвиток малого та середнього бізнесу, створення умов інвестиційної привабливості. Все це можливе лише за умови економічного зростання. Тому зовнішня політика України полягає саме у створенні сприятливих зовнішніх умов для вирішення цих проблем.

Ми працюємо з усіма зацікавленими партнерами й виходимо з того, що наші інтереси лежать як на Заході, так і на Сході. У нас з ЄС товарообіг понад \$30 млрд., а з країнами Митного союзу – більш ніж \$60 млрд. Тому, ми приречені мати добрі відносини з усіма нашими торговими партнерами.

І саме виходячи з цієї аксіоми, ми активно працюємо над укладенням цього року Угоди про асоціацію з ЄС, паралельно знайшовши взаємоприйнятну компромісну формулу нашої співпраці з Митним союзом. Маю на увазі нещодавнє підписання Меморандуму про поглиблення взаємодії між Україною та Євразійською економічною комісією, який по суті став втіленням раніше запропонованої Президентом України формули “3+1”.

Підписання Меморандуму стало наслідком послідовного курсу на віднайдення такого формату співпраці з країнами Митного союзу, який не створює перешкод для взаємодії України з іншими об'єднаннями, відповідає нашим зобов'язанням у рамках СОТ і є цілком сумісним з майбутніми зобов'язаннями України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС.

Підсумовуючи, зазначу, що Україна проводить свою власну, амбітну зовнішню політику, спрямовану на захист і просування своїх національних інтересів. Звичайно, ми враховуємо позиції наших партнерів і в ЄС, і в Росії. Втім, ці позиції завжди сприймаються крізь призму наших інтересів. ■

МИ ХОЧЕМО, ЩОБ УКРАЇНА БУЛА В ЄВРОПІ НЕ ЛИШЕ В ГЕОГРАФІЧНОМУ РОЗУМІННІ, АЛЕ СТАЛА ВЕЛИКИМ ГРАВЦЕМ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ І СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ²

Олег ТЯГНИБОК,
голова фракції ВО "Свобода"
у Верховній Раді України

– Які внутрішні фактори найбільш критично впливають на стан відносин Україна-ЄС?

Однією з принципово важливих складових процесу становлення української державності є визначення зовнішньополітичних орієнтирів. Євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України.

Водночас, аналізуючи сучасну ситуацію, можна зробити висновки, що ЄС з **обережністю дивиться на українські прагнення підписати Угоду про асоціацію і стати в майбутньому повноправним членом ЄС** – і не поспішає робити будь-які кроки в цьому напрямі. Очевидно, не останньою чергою через те, що донедавна ЄС бачив Україну, і можливо, надалі бачить її як державу, що є каталізатором і навіть джерелом окремих викликів для його безпеки.

Варто говорити, насамперед, про ціннісні розбіжності всередині українського політикуму та відірваність його від суспільства, оскільки решта факторів є похідними. У стороннього спостерігача може скластися враження, що нинішні політичні сили, за винятком КПУ, публічно демонструють прихильність до європейської інтеграції, то виступають за поглиблення співпраці і взаємодії з країнами ЄС.

Хочу зазначити, що основні проблеми в роботі Верховної Ради VII скликання виникають якраз по лінії європейського ціннісного розколу. Партія регіонів та її сателіти-комуністи, активно демонструють зневагу до Конституції України, нехтування законами та замовну розправу з політичними опонентами через залучення підконтрольної судової гілки влади і правоохоронних органів, відверті маніпуляції з виборчими правами громадян.

У цій ситуації ВО "Свобода" і наші партнери з інших опозиційних фракцій виступають як борці за фундаментальні правові та політичні цінності європейського гатунку.

Перелік внутрішніх негативних факторів добре відомий усім, хто є причетним до сфери Євроінтеграції. Він згадується тією чи іншою мірою у грудневих 2012р. висновках Ради міністрів ЄС і стосується таких сфер, як вибіркове правосуддя (в першу чергу справи Ю.Тимошенко та Ю.Луценка), пробуксовування з виконанням завдань Порядку денного Україна-ЄС, а також алогічних кроків у судовій реформі тощо.

Окрім суто політичних чинників, для Європи очевидну загрозу становлять і певні соціальні явища – неконтрольована міграція та організована злочинність.

У Європі проблема з таким явищем, як нелегальна міграція спостерігається давно й наразі стає ключовою. Це вказує нам на небезпеку накопичення нелегальних мігрантів в Україні. Опинившись у нашій державі, вони не змогли виїхати з її території та, водночас, не можуть чи не хочуть повернутися на батьківщину. Це поєднується іноді із злочинними діями.

Тому для ефективної протидії нелегальній міграції та пов'язаній з нею організованій злочинності потрібні скоординовані дії України – завершення процесу правового оформлення державного кордону (делімітувати та демаркувати кордони, в т.ч. – морські), посилення охорони та облаштування відповідно до стандартів ЄС кордону з Білоруссю, Росією і Молдовою; модернізація та забезпечення належної якості митного контролю; ефективна боротьба зі злочинними організаціями всередині держави; запровадження дієвих засобів виявлення та покарання корупціонерів тощо. Разом з тим, дуже потрібно розпочати реальні, а не декларативні дії, які уможливають інтеграцію України до європейських структур безпеки: очистити владу та силові структури від агентури Москви; знешкодити фінансовані Росією підривні організації; погасити осередки сепаратизму; нейтралізувати всі територіальні претензії до України; забезпечити виведення російських військових баз з української території; негайно реформувати та розбудовувати ЗС та ВМС України.

Отже, підсумовуючи, хочу наголосити, що для того, щоб Україна з ЄС розпочали активнішу інтеграційну політику, Україні потрібно ефективніше попереджати та реагувати на сучасні загрози та виклики європейській безпеці, тим самим показуючи, що вона, як європейська держава, заслуговує бути частиною Європейської спільноти.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на Євроінтеграцію України?

Спроби чинити зовнішній тиск дійсно є. **На Євроінтеграційні перспективи України величезний вплив справляє стан україно-російських відносин, оскільки РФ виступає головним джерелом дестабілізації внутрішньої політичної ситуації.** Ми можемо спостерігати це на прикладі шовіністичних і великодержавних заяв російських очільників і дипломатів, що часто-густо є неприхованими погрозами нашій державі. Логічно припустити, що численні організації "руськава міра" та переважна більшість мас-медіа є факторами цілеспрямованого зовнішнього впливу на інформаційний простір України. Чинниками впливу ззовні є також окремі експерти та навіть агенти впливу з-поміж українських політиків. Водночас, цей тиск ще не набув такої сили, що змогла б кардинально вплинути на думку політикуму і громадськості щодо Євроінтеграції.

Це головна проблема, яка поряд з означеними вище внутрішніми факторами, впливає на реалізацію Україною стратегії набуття повноправного членства в Євросоюзі.

Станом невизначеності у відносинах Україна-ЄС сповна користується РФ – як для повернення свого колишнього впливу на міжнародній арені, так і для внесення сум'яття у свідомість тих українських

² Збережено лексику і стилістику автора – ред.

громадян, які ментально залишилися в совєцькому окупаційному минулому й не поділяють європейських прагнень України. Але подібного роду стереотипи цілковито підтримуються керівництвом РФ, впливовою російською політичною, інтелектуальною та бізнес-елітою. Вона не зацікавлена в інтеграції України в Євросоюз, оскільки наш вступ до Об'єднаної Європи перекреслить плани Кремля на новітню реставрацію Російської імперії.

Варто Україні вжити дієвих заходів щодо зближення з Європою або підкріпити свої претензії на регіональне лідерство, Росія одразу ініціює втягнення нашої країни у черговий інтеграційний проект на постсовєцькому просторі. Глибинна причина подібної реакції з боку Москви полягає в тому, що характер і спрямованість геостратегій України та Росії є об'єктивно відмінними.

Стратегічною метою Росії на постсовєцькому просторі залишається повномасштабна реінтеграція своїх колишніх колоній в новітньо-московську імперію – “Митний союз”, “Євразійський союз” тощо – на основі ідеології “Рускава міра”. Україна ж сповідує принципи двостороннього рівноправного й добросусідського співробітництва незалежних держав, а інтеграцію розглядає тільки в європейському напрямі. Стратегічний рух України в європейському інтеграційному процесі об'єктивно передбачає кардинальне зменшення впливу Росії. У цьому полягає найглибше протиріччя в україно-російських відносинах щодо розвитку взаємин з європейським співтовариством. Саме тому Росія будь-що намагається залишити Україну в зоні свого впливу, повсякчас ініціюючи нові інтеграційні проекти на постсовєцькому просторі. Без України Російська імперія неможлива.

Але, крім цього є ще ціла низка факторів у внутрішній і зовнішній політиці, які інакше, як актами антиукраїнської диверсії не назвеш. Це стосується випадків кричущого нехтування законом, правами людини, непередбачених зовнішньополітичних заяв, що походять від чинної влади. Український політичний клас наразі налічує чимало прихильників євразійського вибору України. Вони є п'ятою колоною Москви і роблять все від них залежне, щоб втягнути Україну до сфери впливу Кремля.

Загалом, аналізуючи тенденції розвитку україно-російських відносин в останній період, варто зазначити, що **небажання Росії бачити нашу країну в колі європейських держав набуло ознак цілеспрямованої геополітичної стратегії.** Руйнуванням цієї стратегії буде політика України на основі національних інтересів та європейський напрям нашого розвитку.

– Яким інтеграційним шляхом має йти Україна? Якими є плюси та мінуси європейської і євразійської інтеграції?

Україна має рухатися до глибшої інтеграції з європейським цивілізаційним простором, охороняючи, водночас, традиційні засади українського суспільства, зокрема національну ідентичність, а також наші економічні інтереси та політичний суверенітет.

Сьогодні на порядку денному стоїть питання підписання Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію.

Угода про асоціацію є надзвичайно важливим документом для України та ЄС. Підписання, як відомо, може бути не менш значущим, ніж фактичне

приєднання України до ЄС, проте ми розуміємо, що обидва питання є надзвичайно важливими. Значення цього документа додає сфера, яку він охоплює, в т.ч. питання створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, а також справа адаптації української правової системи до європейських стандартів. Переговори щодо цього питання тривають, як відомо, вже досить давно, однак, є надія, що підписання може відбутися вже найближчим часом.

На нинішньому етапі розвитку України Європейський Союз становить для нас систему орієнтирів високого рівня – і було б нелогічним відмовлятися від наближення до більшості його високих стандартів. Маю на увазі не лише економіку, але й культивування високої політичної культури, громадянську активність, дотримання принципів верховенства права та поваги до державності кожної країни-члена ЄС.

Беззаперечним є те, що **європейська інтеграція не може принести користі українцям, якщо вони самі не робитимуть достатніх зусиль, щоб наростити свій потенціал і підвищити свою міжнародну вагу.** Тим не менше, ми вважаємо, що європейська інтеграція на практиці стане каталізатором нагальних реформ в економіці та, значною мірою, в політиці, тоді як інтеграція в євразійський простір не несе жодного суттєвого позитивного ефекту. Навпаки, т.зв. “Євразійська інтеграція” – це втрата української ідентичності та перспективи.

Відмовившись від авантюри Митного союзу та Єдиного економічного простору, Україна нічого не втратить. Тим більше, що Казахстан вже готує референдум про вихід з Митного союзу, а Президент О.Лукашенко скаржиться на відсутність доступу до трубопроводної системи Росії і Казахстану, дискримінацію з боку Росії в секторі державних закупівель і на торговельні війни, від яких членство в Митному союзі Мінськ не врятувало.

Водночас, факт обрання шляху євроінтеграції жодним чином не зменшує протяжність нашого спільного кордону з РФ і значні обсяги торгівлі з нею. Отож, з Росією маємо вибудовувати відносини на засадах взаємної рівності сторін, взаємоповаги та балансу інтересів.

Для нас інтеграція України з Європою, це не лише факт вступу в ЄС з адміністративної і правової точки зору, ми хочемо глибше розглядати це питання: це єдиний вибір для України. **Ми хочемо, щоб Україна була в Європі не лише в географічному розумінні, але стала великим гравцем в європейській та світовій політиці.**

Всеукраїнське об'єднання “Свобода” не розглядає інших варіантів, окрім інтеграції і співпраці України з іншими європейськими країнами. Варто зазначити, однак, що для нашої політичної сили європейський вибір – це “Європа вільних націй”, де країни та народи мають свою власну індивідуальність і самобутність, а також право на самовизначення в політиці, економіці, культурі. Ми хочемо, щоб наші відносини з усіма сусідами, включно з країнами ЄС, мали характер партнерства і взаємоповаги.

Україна – це є Європа: історично, географічно, ментально. Тому головне, що потрібно – самоусвідомлення. Як писав Тарас Шевченко: “Хто ми і чийх батьків діти...” ■

**ДЛЯ “БАТЬКІВЩИНИ” АЛЬТЕРНАТИВИ
ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС НЕ ІСНУЄ**

Арсеній ЯЦЕНЮК,
голова фракції Всеукраїнського
об'єднання “Батьківщина”
у Верховній Раді України

**– Які внутрішні фактори найбільш критично
впливають на стан відносин Україна-ЄС?**

Сьогодні підписання Угоди про асоціацію України з ЄС повністю залежить від дій української влади. І як це не парадоксально – саме вона є одним з головних внутрішніх факторів негативного впливу на перспективи підписання Угоди та на відносини з ЄС у цілому.

Саме на нинішньому керівництві країни, особисто на Президентові України В.Януковичу лежить головна відповідальність за те, що більшість умов, необхідних для підписання Угоди, досі не виконані. Йдеться насамперед про реальну боротьбу з корупцією, реформування прокуратури, системи правосуддя та юстиції, зміни виборчого законодавства, Виборчий кодекс – що дуже важливо в контексті президентських виборів 2015р. Без помітних зрушень у цих напрямках Україна ніколи не стане справжньою європейською державою.

На жаль, досі не покінчено з вибіркоким правосуддям, зволікається звільнення Ю.Тимошенко. Хоча певні позитивні сигнали є.

На Банковій добре усвідомлюють, що вирішення питання Ю.Тимошенко – ключова умова ЄС, без виконання якої підписання Угоди на Вільнюському саміті, скоріше за все, не відбудеться. Однак час спливає, а лідер опозиції залишається за ґратами.

Не припиняє влада і політичних переслідувань опонентів, чого наполегливо вимагає ЄС. Навпаки, тиск на опозиційних депутатів і членів їх сімей посилюється. Шантаж, рейдерські захоплення бізнесу, невинуваті податкові перевірки підприємств, що належать родичам опозиційних політиків, не збільшують шансів на встановлення тісніших відносин з ЄС.

Зі свого боку, фракція “Батьківщина” готова підтримати урядові євроінтеграційні законопроекти та проголосувати за них. Ми це робили завжди.

Але хочу застерегти: будь-які спроби влади протягти під виглядом євроінтеграційних законів, покликаних вирішити чийсь партійні чи бізнесові інтереси, матимуть жорстку відсіч з боку опозиції.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на євроінтеграцію України?

Україна має надто важливе місце на геополітичній карті світу, аби коливання її зовнішнього курсу залишалися непомітними та не викликали відповідної реакції з боку інших країн. Тому не дивно, що окремі держави, розуміючи, що для України настав час остаточного стратегічного вибору, не полишають спроб на нього вплинути.

Звичайно, на міжнародній арені є сильні гравці, не зацікавлені в успіху євроінтеграції України. Через своїх представників як всередині нашої держави, в т.ч. в українській владі, так і в Європі вони докладають

максимум зусиль, щоб зірвати наші європейські плани. Адже вихід України з-під їх впливу – це потужний удар по їх зовнішньополітичних амбіціях.

З іншого боку, є ряд європейських держав, щиро зацікавлених у зближенні України з ЄС. Вони всіляко сприяють пришвидшенню цього процесу, розуміючи, які взаємні вигоди отримає і наша країна, і ЄС. На мою думку, ті ж Польща, Литва, Швеція та деякі інші країни зробили для підписання Угоди про асоціацію набагато більше, ніж усі представники діючої української влади разом узяті. Не останньою чергою саме завдяки зусиллям своїх європейських друзів, Україна на цей час ще не втратила надію на позитивне рішення Вільнюського саміту.

Утім, попри всі зовнішні впливи, долю України мають вирішувати тільки її громадяни. Замість нас ніхто цього не зробить. Якщо український народ хоче жити в єдиній європейській родині, він свого доб'ється: або за цієї влади – або обере іншу, здатну забезпечити його європейські прагнення.

**– Яким інтеграційним шляхом має йти Україна?
Якими є плюси та мінуси європейської і євразійської інтеграції?**

Наша політична сила послідовно виступає за європейську інтеграцію як єдино вірний шлях модернізації України. Для нас це безальтернативна позиція, закріплена до того ж у чинному законодавстві.

Об'єднавчий з'їзд “Батьківщини” ухвалив ідеологічну платформу партії – Маніфест “Європейська Україна”, в якому чітко визначена наша стратегічна мета: повноправне членство України в ЄС і приведення всіх сфер суспільного життя у відповідність з європейськими стандартами. Тому вступ України до ЄС – це не якась далека мрія, це наша сьогоднішня ідеологія.

Наша позиція, як і позиція ЄС, чітка: реальна інтеграція України з Митним союзом є несумісною зі справжньою європейською інтеграцією.

Прихильники Митного союзу висувують насамперед аргумент швидких фінансових вигід. Деякі з них, як-то дешевші енергоносії, можуть здатися привабливими в короткостроковій перспективі. Однак для тієї ж Білорусі пільгова ціна на газ обернулася втратою контролю над власною ГТС на користь Росії. А це – втрата частини суверенітету та економічної незалежності. Так само членство Білорусі в Митному союзі не вберегло її і від економічної кризи та девальвації національної валюти.

З економічної точки зору, вступ України до ЄС є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі. Це доступ до інвестицій, кредитних ресурсів, технологій і ринку, ємність якого утричі перевищує ємність ринку Митного союзу. Нарешті, економіка ЄС – це близько 26% світового ВВП, Митного союзу – лише 2,6%.

Насамкінець: для нас напрям інтеграції – це питання не лише грошей і митних бар'єрів. Це насамперед цивілізаційний вибір цінностей і стандартів якості життя, які ми хочемо мати для нас і наших дітей.

Хто може сказати сьогодні, що в Білорусі, Росії, Казахстані все добре з демократією? Що там немає авторитаризму та політичних в'язнів, що є свобода слова, що подолана корупція і свавілля чиновників? Що працює незалежний і справедливий суд? Чи можуть країни Митного союзу похвалитися порівнянними з ЄС середніми зарплатами та пенсіями, якістю освіти та охорони здоров'я? Чесні відповіді на ці питання і є найголовнішим фактором, який має визначати напрям нашої інтеграції.

Саме тому для “Батьківщини” альтернативи вступу України до ЄС не існує. ■

ІНОЗЕМНІ ДИПЛОМАТИ ПРО ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ*

НОВІ МОЖЛИВОСТІ РИНКУ ЄС І ВИЩІ СТАНДАРТИ ВИРОБНИЦТВА СПОНУКАЮТЬ ДО ІНВЕСТИЦІЙ, ЗАОХОТЯТЬ МОДЕРНІЗАЦІЮ І ПОКРАЩАТЬ УМОВИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Ян ТОМБІНСЬКІ,
Голова Представництва
ЄС в Україні

– Якими є найбільш критичні внутрішні фактори, що впливають на стан відносин Україна-ЄС?

10 грудня 2012р. Рада міністрів ЄС із закордонних справ у своєму Висновку не лише абсолютно чітко засвідчила бажання та рішучий намір країн-членів ЄС підписати Угоду про асоціацію з Україною, але й визначила три сфери, де необхідно досягти прогресу. Т.зв. політично мотивоване правосуддя є найпершою з них. Друга – усунення всіх недоліків у виборчому законодавстві, третя – здійснення ряду реформ Порядку денного асоціації. Отже, це – найбільш критичні внутрішні фактори.

Що стосується питань політично мотивованого правосуддя, то нещодавнє помилування Ю.Луценка є кроком уперед, але очевидно, що необхідними є наступні кроки, пов'язані із справами інших відомих опозиційних в'язнів, які виглядають вибірковим правосуддям, включно із справою Ю.Тимошенко. Я також хотів би підкреслити, що рішення Ради спонукає владу вжити подальших заходів з реформування судочинства, щоб уникнути повторення випадків вибіркового правосуддя. У цьому контексті Україна потребує системних змін.

Порядок денний асоціації ЄС-Україна містить цілісну програму реформ, яка, в разі її успішного виконання, суттєво змінила б ситуацію з верховенством права в Україні. **Загальна реформа сектору кримінальної юстиції** (включно з реформуванням прокуратури та міліції) **була б важливим кроком уперед.**

Україна вже досягла певних результатів: ухвалення нового Кримінально-процесуального кодексу відповідно до рекомендацій Ради Європи є серйозним кроком, а його коректна імплементація суттєво покращила б загальну правову ситуацію. Часткове реформування виборчого законодавства та організація довиборів у п'яти округах (нещодавні пропозиції надіслані до БДПІЛ і Венеціанської комісії);

законодавство про адвокатуру та національний механізм попередження тортур; внесення змін до Кримінального кодексу та поправки, що стосуються Вищої ради юстиції, Закон про судоустрій і статус суддів; удосконалення юридичної бази боротьби з корупцією; продовження реформи управління державними фінансами та реформування Рахункової палати. Однак, інших передумов, включно з повним розв'язанням проблеми застосування вибіркового правосуддя та конституційною реформою, досі бракує.

Я також хотів би підкреслити важливість чітко висловленого зобов'язання української влади якнайшвидше виконати всі рішення Європейського суду з прав людини, а також рекомендацій Ради Європи щодо умов ув'язнення та медичної допомоги ув'язненим.

Оскільки корупція є одним із чинників, які перешкоджають суттєвому прогресу в Україні, важливо, щоб Україна зробила кроки в цій сфері, насамперед шляхом належного виконання рекомендацій GRECO та ОЕСР, включно із створенням незалежного органу для боротьби з корупцією, зміцненням незалежності судочинства, модернізацією і професіоналізацією державного врядування та переглядом системи заборгованостей, державних закупівель і конфіскації.

– Як Ви оцінюєте вплив зовнішніх факторів на європейську інтеграцію України?

Україна зробила свій стратегічний вибір, розпочавши переговори стосовно Угоди про асоціацію з ЄС – вибір на користь політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС, який ґрунтується на широкому консенсусі всіх основних політичних сил.

Цей вибір був зроблений попереднім українським Урядом, але цілковито підтриманий нинішньою владою. Він був фактично зафіксований в українському законодавстві ухваленням Верховною Радою 1 липня 2010р. Закону України про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Посол України при ЄС К.Єлісєєв у своїй нещодавній статті писав навіть про “цивілізаційний вибір”, який робить Україна. ЄС визнав і привітав цей європейський вибір у преамбулі Угоди про асоціацію, а Угода, включно з положеннями про створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, є інструментом, покликаним реалізувати цей вибір.

Ми також дали чітко зрозуміти, що цей політичний, стратегічний вибір – на користь політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС, за модернізацію України на основі моделі Європейського Союзу – несумісний з приєднанням до Євразійського Митного союзу, учасники якого заявили про мету створення впродовж наступних двох років Євразійського економічного союзу. Членство в Митному союзі та в Зоні вільної торгівлі з ЄС – це процеси глибокої економічної інтеграції, які вимагають уніфікації нормативно-правової бази торгівлі та інших пов'язаних сфер. Тому стратегічний вибір, зроблений Україною (та іншими країнами,

* Інтерв'ю проводилися у березні-травні 2013р. Відповіді опитаних подані в алфавітному порядку назви держави.

такими, як Грузія і Молдова), який полягає в тому, щоб інтегруватися в ЄС економічно, був би несумісним з членством у Євразійському Митному союзі чи майбутньому Євразійському економічному союзі – з юридичних і політичних причин.

ЄС не робить суджень про переваги МС або майбутнього Євразійського економічного союзу. ЄС завжди вітав регіональні схеми економічної інтеграції, якщо вони повністю відповідають правилам СОТ, не створюють торговельних бар'єрів і є відкритими для приєднання третіх країн унаслідок їх самостійного вибору, який найкраще відповідає потребам стратегії їх національного розвитку та модернізації.

– Як Ви оцінюєте перспективи підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС? Що принесе ця угода Україні?

Конкретну дату визначать дії України. Їх оцінюватимуть на підставі успіхів у трьох згаданих мною сферах: відповідність парламентських виборів 2012р. міжнародним стандартам, прогрес України в розв'язанні питання вибіркового правосуддя і здійсненні реформ, визначених у спільно узгодженому Порядку денному асоціації. На грудневому 2012р. засіданні Ради міністрів ЄС із закордонних справ і лютневому 2013р. саміті ЄС-Україна ЄС підтвердив свою готовність підписати вже парафоновану Угоду про асоціацію, щойно українська влада продемонструє рішучі дії і відчутний прогрес у трьох згаданих сферах, можливо, до саміту Східного партнерства у Вільнюсі в листопаді 2013р.

Ця Угода утворить “асоціацію” між ЄС та Україною, зробивши крок від попереднього “партнерства”: це виражено формулою “політичної асоціації та економічної інтеграції” (що означає повний доступ до внутрішнього ринку ЄС).

Підписання Угоди та реалізація поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі повністю революціонізує не лише економічні, торговельні та інвестиційні відносини між Україною і ЄС, але й увесь економічний краєвид країни. **Угода про асоціацію – найамбітніша двостороння угода, яку ЄС будь-коли укладав з торговельним партнером.** За винятком країн Європейської економічної зони і країн-кандидатів, ЄС ніколи настільки не відкривав свій внутрішній ринок для третьої країни. Угода не лише відкриє наші ринки один одному, усуваючи і зменшуючи тарифи і квоти; вона також зумовить широкомасштабну гармонізацію законів, норм і правил у всіх секторах економіки.

Угода також пропонує Україні основу для економічної модернізації і розвитку, що позитивно вплине на багато аспектів повсякденного економічного життя у країні – як для бізнесу, так і для громадян. Наведу кілька прикладів. З набуттям Угодою чинності переважна більшість митних платежів на товари має бути ліквідована. Загалом обсяг торговельних мит з боку ЄС скоротиться на 98,1%. Найбільшою мірою від зниження мит вииграє українське сільське господарство: €330 млн. на сільгосппродукцію і €53 млн. на перероблену сільгосппродукцію. Нові можливості ринку ЄС і вищі стандарти виробництва спонукають до інвестицій, заохотять модернізацію і покращать умови праці. За оцінками, в довгостроковій перспективі зона вільної торгівлі Україна-ЄС зумовить підвищення добробуту всіх верств населення в Україні на 5%.

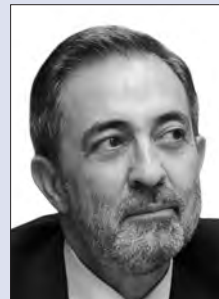
У сфері послуг запровадження зони вільної торгівлі призведе до лібералізації та уніфікації українських і європейських процедур. Це має справити надзвичайно позитивний вплив на українські сектори поставок і зв'язку.

Вільніший рух капіталу теж сприятиме зростанню завдяки легшому доступу до коштів і більш продуктивному використанню капіталу. Фінансовий сектор в Україні має суттєво виграти.

Однією з головних проблем, з якою сьогодні стикаються українські і європейські компанії, є проблема різних технічних норм і стандартів, що ускладнює транскордонну торгівлю. Зона вільної торгівлі передбачає широкомасштабну уніфікацію українських і європейських стандартів промислових товарів і сільгосппродукції. З часом така уніфікація призведе до зниження витрат компаній, які зараз мусять дотримуватися двох різних систем норм і правил та отримувати різні сертифікати. Це також матиме непрямо позитивний вплив на українських виробників, оскільки нові правила спонукатимуть компанії модернізувати та вдосконалювати виробничий процес, а також – інвестувати кошти в нові технології. Запровадження стандартів ЄС продемонструє третім країнам за межами 500-мільйонного ринку ЄС, що експортні товари відповідають стандартам і якості експорту ЄС. Це відкриє загальносвітові ринки українським експортерам.

Стисло згадаю і про деякі інші наслідки: уніфікацію правил державних закупівель, політики конкуренції і прав інтелектуальної власності – всі ці зміни покращать бізнес-клімат в Україні, усуваючи корупцію, відкриваючи нові можливості для інвестицій і модернізуючи економіку. ■

Є ОДИН ФАКТОР, ЯКИЙ МОЖЕ ГАРАНТУВАТИ УСПІХ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄС, – ПОЛІТИЧНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ КОНСЕНСУС СТОСОВНО НЕОБХІДНИХ РЕФОРМ

Хосе Родрігес МОЯНО,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Королівства Іспанія в Україні

– Якими є найбільш критичні внутрішні фактори, що впливають на відносини ЄС-Україна?

Угода про асоціацію з ЄС виходить за межі зовнішньої політики і стосується внутрішніх глибоких реформ і структурних змін в Україні. Тому природно, що Угода стикається з певними труднощами – адже вона ставить справді амбітні завдання.

Є один фактор, який, у разі його наявності, може гарантувати успіх наближення України до ЄС: політичний консенсус стосовно необхідних реформ [а це потребує також політичної волі]. Консенсус [політичний і суспільний] був важливим для переходу Іспанії від диктатури в 1975р. до повноправного членства в ЄС у 1986р. Саме він допоміг створити умови для того, щоб з реформами погодилися всі.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на європейську інтеграцію України?

Європейська інтеграція України залежить винятково від її власної політичної волі. Україна – це важлива незалежна країна, яка має достатньо сил, щоб визначити власний курс, яким вона бажає рухатись, і вирішити, наскільки і коли саме вона хоче зближитися з ЄС.

Якщо Україна має справжню волю інтегруватися до Європи, жоден зовнішній вплив не зможе цю волю послабити.

– Як би Ви оцінили перспективи підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною? Які вигоди отримає Україна від підписання Угоди?

Перспективи підписання Угоди про асоціацію залежать від виконання Україною трьох критеріїв, визначених Радою міністрів ЄС із закордонних справ 10 грудня 2012р. і внесених до Спільної заяви ЄС і України на двосторонньому саміті 25 лютого 2013р., а також – від її здатності продемонструвати це упродовж часу, визначеного в Заяві (початок травня). Часу мало, але це все ще можливо, все залежить від української влади. ЄС також зацікавлений у зближенні з Україною, тому ми чекаємо здійснення необхідних кроків.

Підписання Угоди про асоціацію багато означатиме для України: це стане важливим кроком у політичному та економічному наближенні до Європи. Угода допоможе Україні зміцнити спільні європейські цінності: це спосіб життя, який передбачає безпеку від свавілля, кращий захист громадянина і споживача, а також – більш відкриті та надійні інститути. І я певен, що цього бажає українська молодь.

Українська економіка зможе стати частиною набагато більшого, багатшого, передбачуванішого та безпечнішого ринку, що, своєю чергою, дасть Україні найкращу можливість мати відкриту та конкурентоспроможну економіку.

Я можу знову навести приклад Іспанії. У 1985р. деякі люди в моїй країні теж побоювалися приєднання до Спільного ринку – це були ті, хто не вірив у нашу здатність конкурувати з рештою Європи, будучи її частиною. Час і досвід показали, що зближення з ринком ЄС дало величезні можливості нашому бізнесу, особливо малим і середнім підприємствам, для того, щоб знайти нових покупців, здійснити інновації і підвищити свою конкурентоспроможність. А сьогодні, незважаючи на кризу, Іспанія є четвертою за розмірами економікою Єврозони і 10-м найбільшим іноземним інвестором у світі. ■

ВАРТО РОЗУМІТИ, ЩО БУДЬ-ЯКЕ ПОЄДНАННЯ ПЗВТ З МИТНИМ СОЮЗОМ НЕМОЖЛИВЕ ЗА ВИЗНАЧЕННЯМ

Пітер Ян ВОЛТЕРС,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Королівства Нідерландів в Україні

– Якими є найбільш критичні внутрішні фактори, що впливають на відносини ЄС-Україна?

Найбільш критичні внутрішні фактори, що впливають на відносини ЄС-Україна, визначені у трьох головних вимогах, які ЄС висунув для підписання Угоди про асоціацію (УА), яка передбачає також створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПЗВТ): усунення вибіркового правосуддя, реформа виборчого законодавства і здійснення структурних реформ, починаючи з судової реформи. Угода про

асоціацію між Україною і ЄС є найбільш передовою з угод такого роду в історії ЄС.

По-перше, верховенство права з незалежним правосуддям є важливим елементом, на якому ґрунтується Угода про асоціацію. Ми позитивно сприйняли новий Кримінально-процесуальний кодекс, нове законодавство про адвокатуру і створення національного механізму попередження тортур. Але потрібно більше таких реформ, щоб привести правову систему України у відповідність з європейськими стандартами. Питання вибіркового правосуддя найкраще ілюструє триваюче ув'язнення колишнього Прем'єр-міністра Ю.Тимошенка. Ми сподіваємося, що у ближньому майбутньому моніторингова місія Європейського парламенту на чолі з колишнім Президентом Європарламенту паном П.Коксом і колишнім Президентом Польщі паном О.Квасневським зможе повідомити про суттєвий прогрес.

По-друге, терміново потрібна реформа виборчого законодавства. Парламентські вибори минулої осені давали Україні шанс показати, що вона рухається в напрямі європейської інтеграції. Натомість місія спостерігачів ОБСЄ-БДПЛ дійшла висновку, що організація голосування була кроком назад, порівняно з виборами 2008р. і 2010р. У майбутньому підготовка до виборів має забезпечувати рівні шанси всім кандидатам, зокрема, давати однаковий доступ до ЗМІ. Міцна правова база також може збільшити довіру до системи і зміцнити віру українських громадян у можливість змін.

По-третє, тісніша економічна інтеграція між Україною і ЄС у форматі ПЗВТ серйозно стимулюватиме розвиток України. Рішучий рух України до прийняття європейських норм і стандартів дасть можливість для бізнесу і ЄС, і України. **Створення конкурентного економічного середовища забезпечить вищу якість продукції, краще обслуговування громадян і, насамперед, готовність України ефективно конкурувати на міжнародних ринках.** Такий розвиток подій дозволив би Україні дати новий імпульс її економіці, особливо зараз, коли наслідки світової кризи відчуває все суспільство.

Крім цих аспектів, є й ряд інших внутрішніх факторів, що впливають на відносини ЄС-Україна, хоча їх, у принципі, можна розглядати як похідні від трьох зазначених вище головних вимог. Однією з головних причин, що заважають досягненню прогресу, є поширення корупції, яка залишається ключовою проблемою для України. Розподіл ряду ключових галузей економіки політичними та бізнесовими елітами залишається перешкодою для ефективного врядування і створення рівних конкурентних умов. Може останні події у сфері ЗМІ збільшили загрози монополізації. Проте, вільний доступ до об'єктивної інформації зменшує можливості для корупції, даючи громадянам більше даних, наприклад, про те, як обрані ними чиновники надають потрібні послуги суспільству.

Наступний виклик пов'язаний з роботою Парламенту. Після того, як Верховна Рада зібралася в новому складі після виборів у жовтні 2012р., вона постійно блокується, зокрема, через нетерпимість до порушень під час голосування. Якими б не уявлялися причини блокади, залишається фактом, що вона не дозволяє приймати будь-які законодавчі акти, не лише реформаторські, в українському Парламенті. Нарешті, варто згадати і стурбованість фінансовим становищем України, оскільки макроекономічні показники свідчать про високий рівень ризику. Платіжний баланс є наразі дефіцитним, що загрожує обмінному курсу. Проблеми ускладнює бюджетний дефіцит. Зменшення експорту та імпорту дорогого російського газу разом із скороченням іноземних інвестицій

створюють значний зовнішній борг. Щоб почати виправляти ситуацію, Україна повинна буде підвищити тарифи на газ для населення (ймовірно, разом із соціальною програмою пом'якшення наслідків для найбільш вразливих соціальних груп), зокрема для того, щоб отримати нову позику МВФ, що дуже посприяло б макроекономічній стабільності.

– Як би Ви оцінили зовнішні впливи на європейську інтеграцію України?

Найбільший зовнішній вплив на процеси європейської інтеграції України справляють, з одного боку, ЄС і його країни-учасниці, переважно спільно зі США, а з іншого боку – Росія. Зараз західні країни зосереджують зусилля, разом і кожна зокрема, намагаючись переконати українську владу довести, що вона серйозно сприймає заявлений головний пріоритет, тобто європейську інтеграцію України. Для цього потрібні, зокрема рішучі кроки зі створення умов, які дозволили б підписати Угоду про асоціацію на саміті Східного партнерства у Вільнюсі в листопаді ц.р. ЄС наголошує на суттєвих довгострокових перевагах для України, в разі, якщо вона стане дійсно вільною і демократичною країною, що поділяє спільні європейські цінності, де править закон, а чесна конкуренція на прозорому ринку сприяє залученню інвестицій з Європи, які дозволять українському суспільству підняти свій життєвий рівень.

Натомість **Росія домагається** геть протилежного результату, а саме – **утримати Україну осторонь Європи**, пропонуючи Києву короткострокові вигоди членства в Митному союзі з Білоруссю й Казахстаном під егідою Москви. Москва обгрунтовує свій підхід, нагадуючи Україні про 300 років спільної історії в одному (але щоразу різному) державному утворенні і про спільну релігійну та мовну спадщину; **Москва воліє презентувати Україну насамперед як частину "Русского мира"**, де, на думку Москви, Україні краще, ніж у Європі, зв'язки України з якою були не такими міцними. Обіцянки дешевшого газу, цей російський козир, разом з торговельними війнами як нагадуванням Києву про важливість його східних ринків, використовують, щоб переконати Україну обрати Митний союз. Останнім часом ця стратегія охоплює також активну пропаганду в російських ЗМІ проти Угоди про асоціацію.

Київ, який часто заявляє про відданість принципам зовнішньополітичному курсу європейської інтеграції, втім, зробив зустрічну пропозицію м'якої форми співпраці з Митним союзом (за т.зв. формулою "3+1", або в якості спостерігача). Тоді як хтось бачить у цьому свідчення того, що Київ намагається уникнути остаточного вибору, іншим це демонструє, що українське керівництво, аніж не демонструє політичні можливості, які дає така дилема, змушуючи партнерів грати один проти одного: **Президент використовував переговори з ЄС як козир проти Росії, і водночас російські "пропозиції, від яких неможливо відмовитися" (дешевий газ), були подані Брюсселю як підстава зберігати пильність і виявляти гнучкість у відносинах з Україною.** Втім, варто розуміти, що будь-яке поєднання ПЗВТ з Митним союзом неможливе за визначенням.

Крім політичних аспектів, економічні міркування теж суттєво впливають на українське керівництво. У цьому контексті не слід забувати про міжнародну кризу. Наслідки глобального уповільнення торгівлі та інвестицій не оминували жодної країни світу, включно з Україною. Водночас, очевидно, що зниження рівня життя зрештою матиме й політичні наслідки як для громадян, так і для уряду, особливо в ситуаціях, коли уряд прийшов до влади насамперед на гаслах стабільності та підвищення життєвого рівня. У світлі всього

цього Україна переглядає свою позицію в міжнародній торгівлі. Хоча країна в середині 2008р. приєдналася до СОТ, вона вже намагається переглянути велику кількість тарифних позицій. Цей крок викликав стурбованість серед членів СОТ через його непрозорість, брак інформації та особливо – незрозумілість того, як Україна планує компенсувати втрати іншим країнам-учасникам. Інші подібні торговельні заходи української сторони (такі, як запровадження спеціальних імпорتنих мит на нові легкові автомобілі) зайвий раз зашкодили відносинам ЄС з Україною.

– Як би Ви оцінили перспективи підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною? Які вигоди отримає Україна від підписання Угоди?

На саміті ЄС-Україна у Брюсселі 25 лютого Україні дали час до початку травня, щоб продемонструвати відчутний прогрес у трьох зазначених вище сферах, визначених Радою міністрів ЄС із закордонних справ ще у грудні 2012р.: зупинити тривожні тенденції у демократичному розвитку, організувати прозорий виборчий процес і здійснити глибокі послідовні реформи. Про ці пріоритетні завдання часто говорять, отже, не може бути якогось непорозуміння щодо обсягу і змісту "домашнього завдання" України. Угода про асоціацію між Україною і ЄС є найбільш передовою угодою такого роду в історії ЄС, і перед Україною зараз відкрите унікальне вікно можливостей, щоб підписати Угоду і зробити рішучий крок до того, що вона постійно називала своєю головною метою – до європейської інтеграції.

З іншого боку, нездійснення цих кроків може затримати угоду на роки. У 2014р. відбудуться вибори до Європейського парламенту, на 2015р. заплановані президентські вибори в Україні, тому це буде не кращий час для виконання поставлених завдань. З плином років текст наявної зараз угоди, доопрацювання та переклад якої може тривати місяці, застаріє, і весь процес треба буде розпочинати з нуля. Україна знову втратить дорожочинний час, а це непотрібно й небажано.

На щастя, є й добрі новини. Президент нещодавно видав указ, що містить план першочергових заходів щодо Європейської інтеграції на 2013р., спеціально для підготовки до успішного саміту у Вільнюсі. Будемо сподіватись і на практичні дії української сторони, які дозволять підписати Угоду про асоціацію. ■

Я ПЕРЕКОНАНИЙ, ЩО ЄВРОПУ СЛІД БУДУВАТИ ВДОМА

Йон Елведал ФРЕДРІКСЕН,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Королівства Норвегія в Україні

Можливо, для мене – як для посла європейської країни, що не належить до ЄС, – в розмові про європейську інтеграцію було б за доцільне відзначити норвезький погляд на Європу і ЄС, а також на те, як наш досвід міг би прислужитися Україні.

Для Норвегії, як країни - не члена ЄС, концепція європейської інтеграції є ширшою за асоціацію з ЄС, але наші відносини з ЄС, очевидно, перебувають у фокусі уваги.

Питання інтеграції вирішувалося упродовж 40 років і на двох референдумах – й обидва сказали “ні” членству в ЄС. Упродовж 18 років після останнього референдуму 1994р. питання членства так і не посідає пріоритетних позицій у політичному порядку денному. Чому? Насамперед тому, що Норвегія може вважати себе повноправним членом європейської спільноти (не союзу), яка має єдині цінності, міжнародні зобов'язання і правила поведінки як будь-яка інша європейська країна.

Причини такої послідовності ґрунтуються на наступних підвалинах: (1) Європейський економічний простір – угода, що робить Норвегію, Ісландію і Ліхтенштейн частиною внутрішнього ринку ЄС, хоч це й не дешеве задоволення; (2) дотримання та підтримка базових цінностей і завдань Ради Європи та ОБСЄ; (3) Норвегія є членом-засновником НАТО.

На мою думку, ця ситуація дає певною мірою унікальний досвід, яким можна поділитися в разі підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Я переконаний, що **Європу слід будувати “вдома”**. Європейські організації, які цементують континент, оберігаючи його від лих минулих конфліктів, не є клубами країн. Ви приєднуєтеся, щоб робити щось, у що ви вірите, щоб потім служити своїм інтересам та інтересам ваших партнерів. Це стосується як інтеграційних угод, на зразок тієї, яку Норвегія має з ЄС, так і Ради Європи та ОБСЄ.

Іноді кажуть, що Норвегія могла б у будь-який час приєднатися до ЄС, якщо так вирішить народ. Можливо це так, адже ми вирішили піти шляхом наших скандинавських сусідів: від балансування часів холодної війни до спільноти, заснованої на європейських цінностях, у якій Норвегія може бути одним з найближчих європейських партнерів ЄС, а нейтральні Швеція і Фінляндія – ближчими європейськими партнерами НАТО.

Наші партнерства постають не лише з політичних угод. Вони **постають з** тривалих, глибоких, іноді контрверсійних і складних внутрішніх процесів і реформ та зовнішньополітичних рішень, **ґрунтованих на демократичних, переважно – парламентських процедурах**. Ці партнерства є стратегічними, а не тактичними.

Як показує наш досвід, швидкі рішення тут неможливі. Знадобилося понад 3 000 поправок до норвезького законодавства, щоб залишитися на внутрішньому ринку. Найважливіше, що вони були практично реалізовані. Не без суперечок і проблем. Говорячи фігурально, “без труда – нема плода”. У разі конфлікту з нашим великим партнером ми не могли сховатися за національне законодавство. Існує навіть спеціальний суд – суд Європейського економічного простору, – який контролює і регулює виконання угоди. Суд, у якому переважно норвежці винесли десятки рішень на користь ЄС.

То чи варто було це все робити? Відповідь залежатиме від того, кого ви спитаєте. Але принаймні різні уряди, сформовані різними партіями та коаліціями, донині вважали, що так.

Норвегія також є сусідом Росії. Звичайно, історичні та культурні підвалини у нас дуже відрізняються від українського досвіду, і порівнювати відносини було б некоректно. Але я вважаю, що передбачуваність, ширий і відвертий діалог, стратегія і готовність до компромісу допомогли маленькій країні НАТО встановити робочі партнерські відносини з великим і потужним сусідом.

Якщо наш досвід заслуговує на увагу, то українські перспективи європейської інтеграції мають виглядати

добре – за умови наявності волі всіх політичних сил, створення рівних умов для бізнесу й торгівлі, забезпечення неупередженості суду та його відповідного сприйняття населенням й іноземними партнерами, визначення стратегічного вибору цінностей та політики і слідування йому.

Нещодавно набула чинності Угода про вільну торгівлю між країнами-членами Європейської асоціації вільної торгівлі (Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Ісландія) і Україною – це одна сторона європейської інтеграції.

Не менш важливим слід вважати наступне: Україна нещодавно успішно завершила головування в Раді Європи та наразі демонструє певні успіхи в головуванні в ОБСЄ, наскільки це можливо для країн-учасниць. Це накладає реальні обов'язки. Навіть якщо таке головування не стосується внутрішньої політики, то для будь-якої країни це прекрасна можливість продемонструвати, що головуєчий має певні ідеї і цілі для себе і для організації – жити за спільними стандартами.

Норвегія є одним з головних ініціаторів плану дій Рада Європи-Україна, що є добрим прикладом взаємних зобов'язань, які треба практично виконувати. Для мене це означає у плані європейської інтеграції так само багато, як і будь-яка угода про вільну торгівлю. ■

УСПІХИ У ПРОСУВАННІ РЕФОРМ ЗАЛИШАЮТЬСЯ КРАЩИМ АДВОКАТОМ УКРАЇНИ У ВИЗНАЧЕННІ РІВНЯ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЄС

Корнел ІОНЕСКУ,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Румунії в Україні

– Якими є найбільш критичні внутрішні фактори, що впливають на стан відносин Україна-ЄС?

Процес європейської інтеграції України перебуває на переломному етапі розвитку. Відносини ЄС-Україна впродовж останнього року відзначалися певною напруженістю, зумовленою подіями у вашій країні. Однак, Рада міністрів ЄС із закордонних справ у грудні 2012р. висловила підтримку підписання Угоди про асоціацію, яке могло б відбутися на саміті Східного партнерства у Вільнюсі в листопаді 2013р. Таке ж бачення було висловлене й під час саміту ЄС-Україна 25 лютого 2013р.

Румунія підтримувала і продовжує підтримувати прагнення України до завершення процесу політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Підтвердженням тому є участь Міністра закордонних справ Румунії Т.Корлецяна в засіданні групи “Друзів України”, що відбулась у Брюсселі в січні ц.р. Для Румунії, як і для ЄС у цілому, Україна є ключовим партнером у рамках Східного партнерства, що має амбітні цілі – вступ до ЄС. Отже, власні успіхи у просуванні реформ залишаються кращим адвокатом України у визначенні рівня двосторонніх відносин Україна-ЄС.

Прогрес у здійсненні заходів, викладених у висновках грудневого засідання Ради міністрів ЄС із закордонних справ, стає вихідною точкою для

ухвалення рішення про структуру відносин ЄС-Україна. У Брюсселі і столицях держав-членів очікують рішучих дій і конкретних успіхів української влади у трьох відомих напрямках, що становлять особливий інтерес: (1) виконання рекомендацій місії БДПЛ/ОБСЄ після останніх парламентських виборів; (2) розв'язання питань вибіркового правосуддя та запобігання появі його нових випадків; (3) досягнення відчутного прогресу у процесі реформ і виконання зобов'язань, взятих на себе Україною у рамках Порядку денного Асоціації ЄС-Україна. Що стосується останнього пункту, то критично важливою залишається глава "Політичний діалог...", де йдеться про демократію, правову державу, права і свободи людини. Для Румунії повага до основних прав людини, включно з представниками національних меншин, є особливо важливою.

– Як Ви оцінюєте вплив зовнішніх факторів на європейську інтеграцію України?

Мета підписання Угоди про асоціацію з ЄС передбачає як повагу до певного набору цінностей, так і виконання правил економічного порядку. Добре відомо, що Україна надає особливої уваги збереженню та розвитку економічних відносин з країнами СНД, з якими має комплексні зв'язки. Її участь у Зоні вільної торгівлі СНД є, за цих умов, природною і не може бути ніким обмежена. Проте, позитивна відповідь на зовнішні заклики до вступу у глибокий інтеграційний проект, що передбачає передачу національного суверенітету у сфері тарифної і торговельної політики певному наднаціональному органу, завадив би Україні реалізувати процес скасування тарифів з ЄС, передбачений відповідно до положень Угоди про асоціацію, або підняти до європейського рівня стандарти якості продукції, вкрай важливі для модернізації економіки.

Найважливішою умовою забезпечення незалежності та суверенітету будь-якої держави є досягнення максимальної енергетичної безпеки. ЄС, який сам значною мірою залежить від зовнішніх джерел енергії, добре розуміє значимість цього питання для соціально-економічного розвитку та модернізації України й цінує її зусилля в цій сфері. Тому важливим питанням двостороннього співробітництва є модернізація української газотранспортної системи. ЄС вважає, що ухвалення європейського законодавства в цій сфері та активна роль України в Європейському Енергетичному Співтоваристві мають першорядне значення. Реформа енергетичного сектору, диверсифікованість енергетичних ресурсів, розвиток відновлюваних джерел енергії, тарифна прозорість, здійснення заходів з підвищення енергоефективності є пріоритетними питаннями співробітництва ЄС-Україна.

Отриманий Україною цього року статус головної в ОБСЄ покладає на неї високу відповідальність, оскільки держави-члени ОБСЄ очікують, що головуюча країна буде зразком і мотивуватиме їх виявляти повагу до дотримання зобов'язань і принципів організації. Багато з цих зобов'язань збігаються з критеріями, викладеними в Порядку денному Асоціації ЄС-Україна. Водночас, завдяки послідовному й конструктивному ставленню до розв'язання затяжних конфліктів, зокрема, придністровського, Україна може зміцнити свій статус відповідального гравця на міжнародній арені.

– Як ви оцінюєте перспективи підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС? Що принесе ця угода Україні?

Після більше ніж п'яти років переговорів Угода про асоціацію включно з поглибленою і всеохоплюючою

зоною вільної торгівлі – що є найбільш інноваційною угодою, будь-коли підписаною ЄС з третіми країнами, завершена. Підписання документа, що чітко засвідчує особливі відносини, а також зобов'язання ЄС перед українським народом, повністю залежить від політичної волі і спільних зусиль українського політичного класу й суспільства в цілому.

Економічна інтеграція з ЄС створить нові економічні можливості, відкриє українським товарам і послугам найбільший внутрішній ринок світу, сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць, підвищить конкурентоспроможність українських товарів і мобільність українських громадян у Європі. Але головним досягненням буде взятє обома сторонами-підписантами зобов'язання дотримуватися спільних основоположних європейських цінностей – демократії, поваги до прав та основоположних свобод людини, принципів правової держави, що, зрештою, приведе Україну до великої європейської родини. ■

ДЛЯ УСПІХУ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНА МАЄ ЗДІЙСНИТИ РЯД РЕФОРМ

Стефан ГУЛЛГРЕН,
Надзвичайний і Повноважний Посол
Королівства Швеція в Україні

– Якими є найбільш критичні внутрішні фактори, що впливають на стан відносин Україна-ЄС?

З 2008р., коли розпочалися переговори щодо Угоди про асоціацію, включно з поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі, ЄС та Україна домовилися про рамки й передумови подальшого поступу і прогресу. Для успіху політики європейської інтеграції Україна має здійснити ряд реформ, спрямованих на модернізацію законодавства, державних інститутів, ділового та інвестиційного клімату тощо. Необхідні реформи були окреслені в Угоді про асоціацію, а також у Програмі реформ Президента України 2010р. Тепер Україна має виконати ці реформи.

– Як Ви оцінюєте вплив зовнішніх факторів на європейську інтеграцію України?

Кожна країна сама вирішує, які реформи вона хоче здійснити. ЄС дав чітко зрозуміти, що саме він вважає необхідним для того, щоб відносини рухалися вперед. Те саме стосується й інших країн, які бажають інтегруватися до ЄС.

– Як Ви оцінюєте перспективи підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС? Що принесе ця угода Україні?

У грудні 2012р. міністри закордонних справ країн-учасниць ЄС одностайно схвалили т.зв. Висновок Ради, де ясно окреслено критерії для просування до підписання Угоди про асоціацію. Україна ще має шанс продемонструвати суттєвий прогрес у виконанні цих критеріїв, але час швидко спливає. ■

ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ

Стівен ПАЙФЕР,
провідний експерт
Центру Сполучених Штатів
і Європи в Інституті Брукінгса,
Надзвичайний і Повноважний Посол
США в Україні в 1998-2000рр.

Зайнявши кабінет на Банковій в березні 2010р., Президент В.Янукович постійно наголошував, що його зовнішня політика надає пріоритету й важливості інтеграції України до Європи. Він стверджує, що прагне наближення і, зрештою, приєднання України до ЄС.

Успіх України у взаєминах з ЄС критично залежить від вибору та конкретних дій Києва, але на нього впливають також підходи й позиції зовнішніх гравців, насамперед – ЄС і його країн-учасниць. Погляди Росії та, меншою мірою, Сполучених Штатів теж мають значення.

Реалізуючи свої політичні цілі, Київ має враховувати цих зовнішніх гравців і ці зовнішні впливи. Зростаюча стурбованість на Заході у зв'язку із згортанням демократії в Україні разом з жорсткішою позицією Москви, як видно, звужують свободу маневру для проведення європейського політичного курсу українським Урядом. За браком реальних спроб розв'язати проблеми, озвучені ЄС, незрозуміло, як пан В.Янукович досягатиме успіху оголошених ним європейських прагнень або як він втримає Україну поза сірою зоною між Європою і Росією, чого українська зовнішня політика раніше намагалась уникати.

Умови Європейського Союзу

ЄС цілком природно є найважливішим зовнішнім гравцем, якщо йдеться про здатність України розвивати європейський вектор своєї зовнішньої політики. Річ у тім, що Київ зробив ЄС головним механізмом його інтеграції до Європи, особливо після того, як пан В.Янукович відмовився від кроків у напрямі зближення з НАТО.

ЄС уже протягом 20 років підтримує тісні взаємини з Україною та інтеграцію цієї країни до Європи, але, на жаль, відмовився надати Києву чітку перспективу членства. Небажання ЄС заявити, що Україна може сподіватися на вступ слідом за Польщею, Угорщиною та іншими, є наслідком кількох факторів. *По-перше*, існує стурбованість стосовно довгого шляху реформ, яким Київ має пройти для створення політичної та економічної систем, сумісних з європейськими.

По-друге, деякі країни-члени ЄС вважають, що процес розширення, який розпочався в 1990-х роках і досяг піку зі вступом 12 нових членів у 2004р. і 2007р., зайшов надто далеко й був надто швидким. Вони не бажають, щоб ЄС давав нову перспективу членства, оскільки йому потрібен час для повної інтеграції останніх новачків.

По-третє, Україна – велика за розмірами й населенням країна. Деякі країни-члени ЄС побоюються, що в разі вступу Україна потребуватиме значних фінансів, спрямованих на розвиток ЄС, тим самим відволікаючи кошти, які дісталися б іншим країнам-учасницям.

Пояснюючи свої вагання, посадовці ЄС іноді посиляються на досвід Туреччини, яка давно має перспективи членства, але від досягнення цієї мети їй, як і раніше, відділяють роки. Вони кажуть, що не бажають давати Києву нереалістичних сподівань, реалізація яких може потребувати років, якщо не десятиліть.

Сьогодні головним інструментом відносин ЄС-Україна є Угода про асоціацію, укладена у 2011р. і парафована у 2012р., після чотирьох довгих років переговорів. Вона містить угоду про поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі, яка має гармонізувати режим торгівлі України з ЄС і відкрити цілі галузі європейської економіки для українського експорту (і навпаки). Президенту В.Януковичу слід віддати належне за прийняття деяких важких рішень і доведення переговорів до завершення.

ЄС, однак, відклав підписання Угоди про асоціацію через стурбованість внутрішніми подіями в Україні, особливо згортання демократії, що спостерігалось двома останніми роками. Ця стурбованість переважно була викликана – але в жодному разі не обмежувалася – судовими процесами, засудженням та ув'язненням колишнього Прем'єр-міністра Ю.Тимошенка та колишнього Міністра внутрішніх справ Ю.Луценка. ЄС вважає ці справи явними прикладами вибіркового переслідування.

Коли пан В.Янукович у лютому 2013р. їздив до Брюсселя на саміт з Президентом Єврокомісії Ж.М.Баррозу і головою Європейської ради Г.Ван Ромпеєм, керівники ЄС дали зрозуміти, якої уваги вони надають партнерству з Україною та Угоді про асоціацію. Посадовці ЄС говорили, що Угоду про асоціацію можна буде підписати у Вільнюсі під час саміту Східного партнерства ЄС.

Однак керівники ЄС також дали зрозуміти, що підписання залежить від вжиття Україною заходів у трьох сферах, що викликають найбільше занепокоєння: **недоліки виборів, вибіркоче правосуддя та успіх реформ загалом.** Після розмов з паном В.Януковичем і пан Г.Ван Ромпей, і пан Ж.М.Баррозу підкреслили важливість прогресу в цих трьох питаннях. Посадовці ЄС заявили, що для того, щоб отримати реальні шанси підписання Угоди про асоціацію в листопаді, прогресу необхідно досягти до травня. У Спільній заяві саміту від 25 лютого йдеться про очікування “конкретних результатів до травня 2013р.”

Комісар ЄС з питань розширення Ш.Фюле підтвердив це у своїй промові перед Європарламентом 13 березня. Підкресливши зацікавленість ЄС у поглибленні відносин з Україною, пан Ш.Фюле пояснив, що ключовим фактором є розвиток внутрішніх подій в Україні. Він сказав: “...Якщо ми бажаємо підписати Угоду про асоціацію, а я певен, що це так, оскільки це в наших спільних інтересах, шлях уперед для [української] влади полягає не в тому, щоб продукувати дедалі сумніші новини. Прийшов час повідомити якісь добрі новини у розв'язанні проблеми вибіркового правосуддя. Поки справи Ю.Тимошенка та Ю.Луценка не будуть належним чином розглянуті й поки не буде впевненості в тому, що вибіркоче правосуддя більше не застосовуватиметься в Україні, ми навряд чи зможемо говорити про сприятливі умови для підписання Угоди про асоціацію”.

Заява пана Ш.Фюле є максимально прозорою. Він також висловив стурбованість справою захисника

Тимошенко С.Власенка, якого позбавили мандата в Парламенті після саміту ЄС-Україна.

За повідомленнями, країни-учасниці ЄС не мають спільної думки щодо того, наскільки високо слід встановлювати планку для підписання Угоди про асоціацію, тобто наскільки великого прогресу Україна має досягти у виконанні умов ЄС. Деякі країни, наприклад, Польща й Литва, здається, виступають за підписання навіть за помірного прогресу, зокрема через побоювання, що в іншому разі Київ може повернутися до московської орбіти. Інші, такі, як Нідерланди й Німеччина, вважають, що Україна повинна досягти суттєвого прогресу. Швеція, яка традиційно наполягала на більш активній і перспективній взаємодії з Україною, зараз, очевидно, підтримує останній табір. Парламентарі деяких країн-учасниць ЄС погрожують заблокувати ратифікацію Угоди, якщо пані Ю.Тимошенко залишиться у в'язниці.

Якщо саміт Східного партнерства ЄС у листопаді 2013р. завершиться без підписання Угоди про асоціацію, то ні Брюссель, ні Київ, здається, не мають “плану Б”. 20 березня Голова Представництва ЄС в Україні Я.Томбінські заявив, що якщо Угоду не буде підписано в листопаді, то через напружений календар ЄС на 2014р. та українські президентські вибори 2015р. ЄС, імовірно, відкладе Україну й Угоду про асоціацію у довгу шухляду до літа 2015р.

Непоступливість Москви

Стикнувшись з умовами ЄС, Київ водночас зустрів і безкомпромісну позицію Москви, де Президент В.Путін має намір зміцнювати московський вплив на пострадянському просторі. Для росіян Україна очевидно є головним трофеєм у відновленні провідних позицій у регіоні.

Позиція Москви явно засмучує пана В.Януковича, який зробив відновлення кращих взаємин з Росією найпершим пріоритетом своєї зовнішньої політики у 2010р. Крім відмови від позиції, яка дратувала Росію – зокрема, прагнення приєднатися до Плану дій з набуття членства в НАТО і домагання визнати Голодомор геноцидом проти українського народу, – український Президент у квітні 2010р. погодився подовжити присутність російського Чорноморського флоту у Криму на 25 років. Натомість росіяни погодилися надати Україні знижку у \$100 за 1 000 м³ природного газу.

Із зростанням ціни на газ цінність знижки поступово нівелювалася. Київ зробив досягнення нижчої ціни на газ найпершим пріоритетом своїх переговорів з Москвою. Проблема полягає в тому, що хоч українські посадовці критикують цінову формулу газового контракту пані Ю.Тимошенко 2009р. та хотіли б розірвати контракт, але пан В.Янукович фактично визнав цю формулу своєю угодою від квітня 2010р. Поки що росіяни не демонструють готовності поступитися в ціні або інших умовах контракту. Вони стверджують, що контракт цілком правочинний.

Ця сага отримала продовження на початку 2013р. В останні два роки, продовжуючи нарікати на ціну,

“Нафтогаз” купував у “Газпрому” дедалі менше газу, не добираючи до 41 млрд. м³ на рік, як того вимагав контракт. В умовах контракту зазначено: “бери або плати”, тобто “Нафтогаз” зобов’язаний оплатити 41 млрд. м³, навіть якщо він візьме менше. Повідомлялося, що “Газпром” виставив “Нафтогазу” рахунок на \$7 млрд. за газ, який, за його твердженням, “Нафтогаз” зобов’язаний оплатити, навіть якщо він його не отримав.

Українські посадовці заявили, що платити вони не будуть. Це могло б завершитися міжнародним арбітражем, чиє рішення було б обов’язковим для обох сторін. Той факт, що “Нафтогаз” поки що не намагався оскаржити контракт в арбітражному суді, може вказувати на невпевненість Києва в можливості перемоги в такому процесі.

Упродовж останніх 20 років залежність України від газу з Росії компенсувалася залежністю Росії від українських трубопроводів для доставки російського газу до Європи. Наразі Москва наполегливо працює, щоб зменшити свою залежність від України у транзиті газу. “Газпром” зазвичай транспортував близько 100 млрд. м³ газу на рік, що складало 80-85% його газового експорту до таких європейських країн, як Німеччина та Австрія, українською газопровідною системою. Це давало Києву серйозні важелі у відносинах з Росією, але тепер ситуація змінюється.

Перша нитка газопроводу “Північний потік”, що транспортує газ з Росії до Німеччини Балтійським морем, вже працює, друга нитка будується. Ці дві нитки матимуть пропускну спроможність 55 млрд. м³ на рік. А ще Москва серйозно розглядає можливість будівництва до 2016р. трубопроводів через Чорне море в обхід України. Вони дозволять “Газпрому” фактично викреслити Україну із своїх майбутніх планів газопостачань. Це позбавило б Київ серйозного важеля у відносинах з “Газпромом”.

Україна намагалася зацікавити Росію і ЄС консорціумом з управління її газотранспортною мережею. Інтерес з боку ЄС, здається, згас, зокрема через непевність у фінансовій стороні угоди. Росіяни виявили зацікавленість, але запропонували Києву спочатку вийти з Європейського енергетичного співтовариства, що український Уряд робити відмовився.

Безкомпромісна лінія Москви проявляється і в інших питаннях. Росіяни виявляють зацікавленість у залученні України до Митного союзу, до якого наразі належать Росія, Білорусь і Казахстан. Пан В.Янукович казав, що він хотів би, аби Україна підтримувала відносини з Митним союзом. Але членство в Митному союзі є несумісним з Угодою про поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС. Як нещодавно сказав пан Ж.М.Баррозу, “Одна країна не може одночасно бути членом Митного союзу і перебувати у глибокій спільній зоні вільної торгівлі з Європейським Союзом. Це неможливо”.

Здається, Уряд пана В.Януковича це розуміє, що показала його пропозиція форм співпраці з Митним

союзом без членства. Міністр закордонних справ Л.Кожара наприкінці лютого повторив попередні українські пропозиції співпраці у форматі “три плюс один”, що дозволило б, серед іншого, створити зону вільної торгівлі чотирьох країн.

Але російські офіційні особи постійно відкидають можливість взаємин без вступу. Прем’єр-міністр Д.Медведев у березні заявив, що Україна має обирати, “все або нічого”. Київ не зможе мати особливих відносин з Митним союзом; як спостерігач, він залишиться осторонь і не матиме спеціальних привілеїв. Крім того, російські посадовці прогнозують, що з 2015р. Росія дозволить вільний в’їзд до країни іноземним працівникам лише з країн Митного союзу. Хоча скорочення робочої сили в Росії може змусити до їх перегляду, але це порушує питання про можливість для українців працювати в Росії в майбутньому.

Пан В.Путін прийняв пана В.Януковича 4 березня, після того, як зустріч, запланована на грудень, була скасована останньої миті, очевидно через брак угод для підписання. Хоча вони, за повідомленнями, за сім годин обговорили весь спектр питань, але залишилося незрозумілим, чи дозволила зустріч серйозно наблизитися до компромісу. За всіма ознаками, росіяни розраховують, що наразі їх жорстка позиція щодо Києва відповідає їх зовнішньополітичним цілям.

Послаблення інтересу Сполучених Штатів

Що стосується Вашингтона, то інтерес до України та її європейських прагнень зменшився мірою згортання демократії пана В.Януковича. Адміністрація Б.Обами погодилася з переглядом українським Президентом бажання його попередника отримати План дій з набуття членства в НАТО і зрештою членство в Альянсі. Американські посадовці визнали, що тісніший інтеграції з НАТО бракує широкої підтримки як української еліти, так і громадськості.

Також виявилось, що рішення Києва не форсувати План дій з набуття членства в НАТО збігається з бажанням Адміністрації Б.Обами “перезавантажити” відносини з Росією. Відмова пана В.Януковича від НАТО усунула взаємини України з Альянсом як серйозну потенційну проблему між Вашингтоном і

Москвою. Уряд США міг підтвердити свою підтримку тісним взаєминам НАТО з Україною, знаючи, що Київ не підштовхуватиме ці взаємини в напрямі, який спричинив би серйозну проблему у відносинах з Росією.

Тож Вашингтон зосередився на підтримці відносин ЄС з Україною як головного інструмента інтеграції України до Європи. Це відповідає заявленому пріоритету пана В.Януковича й містить менший ризик відчуження Москви, ніж поглиблення зв'язків України з НАТО.

Загалом, Україна значною мірою втратила увагу Вашингтона. Однією з причин цього є те, що Адміністрація Б.Обами не прагне геополітичного суперництва з Росією за Україну, іншою – те, що Україна у 2005-2008рр. отримала від Вашингтона більше уваги, ніж мала б, завдяки Помаранчевій революції та обранню В.Ющенка Президентом. Навіть коли недоліки пана В.Ющенка стали очевидними, Адміністрація Дж.Буша переймалася справою демократії в Україні, намагаючись зробити просування демократії головною темою зовнішньої політики під час його другої президентської каденції. Тому Україна отримувала значно більше уваги, з візитами Президента й віце-президента, ніж могла б очікувати середня європейська країна.

Київ втратив цю привабливість зі згортанням демократії за пана В.Януковича. Адміністрація Б.Обами спочатку демонструвала готовність співпрацювати з ним як переможцем чесних і справедливих виборів 2010р. Уряд США особливо цікавило вивезення з України високозбагаченого урану. Але коли це сталося, а такі опозиційні лідери, як пані Ю.Тимошенко і пан Ю.Луценко, опинились у в'язниці, порядок денний двосторонніх відносин вже викликав менше зацікавленості на вищих щаблях у Вашингтоні.

Деякі українські посадовці, очевидно, сподіваються, що співпраця у сфері енергетики, особливо розробка українських енергетичних ресурсів, включно із запасами нетрадиційного газу, може привернути інтерес США на високому рівні. Уряд США може надати допомогу в цій галузі та, звичайно, бажає успіху інвестиціям компанії "Chevron", але це питання навряд чи стане пріоритетом для Білого дому. Звичайно, цього буде недостатньо, щоб вирішити проблеми вибіркового переслідування та інших недоліків демократії в Україні.

Дійсно, коли заступник Держсекретаря В.Шерман 19-20 березня була в Києві, вона наголосила на важливості таких кроків України, як припинення вибіркового переслідування і покращення судової системи заради покращення ширших американсько-українських відносин. Зауваживши, що Уряд США на нинішньому етапі не підтримує санкцій щодо України, пані В.Шерман попередила, що Конгрес розглядає такі заходи.

Заглядаючи в майбутнє, важко побачити, як Україна, якщо вона продовжуватиме свій нинішній курс, зможе привернути більшу увагу високих кіл у Вашингтоні. Пані В.Шерман, можливо, є найвищим посадовцем, який відвідує Київ за тривалий час.

Що залишається Києву?

Враховуючи нинішню ситуацію в Україні та вподобання української еліти і громадськості, логічний курс європейської інтеграції для Києва – використати Угоду про асоціацію для поглиблення його зв'язків з ЄС, водночас підтримуючи конструктивні відносини з Росією і співпрацю – без прагнення членства – з НАТО. Здається, саме цей зовнішньополітичний курс відстоює Уряд В.Януковича.

Але поєднання суворіших умов ЄС, дедалі більш жорсткої позиції Росії і падіння інтересу Сполучених Штатів звужує свободу маневру для Києва. Цю проблему український Уряд значною мірою створив собі сам: жоден чинник не мав більш згубного впливу на політику ЄС і США стосовно України в останні два роки, ніж згортання демократії, включно з вибіркоким переслідуванням лідерів опозиції. Це підриває здатність України посісти належне місце у Європі.

Пан В.Янукович періодично натякав, що він розуміє проблему і намагатиметься врахувати стурбованість ЄС (і США). Під час зустрічі з президентами Польщі та Словаччини в лютому він висловив розуміння позиції ЄС щодо пані Ю.Тимошенко і пана Ю.Луценка і заявив, що можна було б знайти компроміс. Але після того пан С.Власенко втратив свій мандат у Парламенті – в чому багато хто бачить покарання за його діяльність у якості захисника пані Ю.Тимошенко – а Генеральний прокурор продовжив процес, намагаючись пов'язати пані Ю.Тимошенко з убивством Є.Щербаня в 1996р. Ці дії жодним чином не можуть зменшити стурбованість Заходу вибіркоким переслідуванням і спростовують слова Президента про пошук компромісу.

Значний період часу з початку 1990-х років зовнішня політика України намагалася забезпечити країні тісні зв'язки із Заходом і стабільні взаємини з Росією. Українські високопосадовці в минулому ставили як завдання-максимум повну інтеграцію до європейських інститутів і твердили, що як мінімум, вони хочуть побудувати мережу зв'язків, які не дозволили б Україні залишитися в сірій зоні небезпеки між Європою і Росією. На жаль, за нинішнього курсу важко зрозуміти, як Україна може не загрозити в цій сірій зоні. ■

УКРАЇНА І ЄВРОПА: ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ?

Джеймс ШЕРР,
науковий співробітник
Королівського Інституту міжнародних відносин Chatham House,
позаштатний науковий консультант Центру Разумкова

Від дня здобуття незалежності в 1991р. Україна мала майже стільки ж визначальних моментів, як і державних свят. Але саміт Східного партнерства, запланований на листопад 2013р., можливо, посідає особливе місце. Саме там Європейський Союз вирішить, чи виконала Україна умови для підписання Угоди про асоціацію та запровадження поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПЗВТ) з ЄС. Офіційного дедлайну на виконання Євросоюзом зобов'язання стосовно підписання угоди (ПЗВТ є її невід'ємною частиною) немає. Воно залежить виключно від “цілеспрямованої дії та помітного прогресу” з боку України¹. Але в публічних і приватних розмовах низка європейських посадовців і представників країн-членів ЄС називають саміт у Вільнюсі не просто визначальним, а остаточним моментом. По суті, ЄС вирішить, чи зробила нарешті Україна “цивілізаційний” вибір, перед яким стояла з першого дня здобуття незалежності.

Така драматична та очевидно вирішальна позиція вимагає пояснення. З моменту започаткування ініціативи Східного партнерства у травні 2009р. ЄС постійно висловлює стосовно України бачення, яке спростовує всі усталені українські стереотипи щодо європейських цінностей і горизонтів. *По-перше*, за словами Комісара ЄС з питань розширення та політики сусідства Ш.Фюле, Угода про асоціацію та всеохоплюючу ЗВТ з Україною – це “одна з найамбітніших та найскладніших угод з тих, які ЄС будь-коли обговорював з третьою країною”². Вона не дає перспективи вступу до ЄС і не є альтернативою членству. Натомість пропонує відчутну інтеграцію, вслід за якою, як сподівається не хто інший, як Голова Єврокомісії Ж.Баррозу, одного дня Україна таки може вступити до ЄС. *По-друге*, сторонам вдалося завершити роботу над нею – попри безпрецедентні економічні труднощі, що стояли на заваді реалізації такого рівня завдання. Криза єврозони водночас розширила і звузила бачення ситуації – і не лише в самій єврозоні, а й у цілому Євросоюзі. *По-третє*, перемовини щодо угод підкріплювалися дипломатичною активністю на високому рівні, відтак у серйозності ЄС сумніватися не доводиться. Однак дуже мало ймовірно, що таке поєднання факторів протримається ще довго, звідси й нинішня риторика в дусі “зараз або ніколи”.

Власне, саміт у Вільнюсі має всі шанси стати черговим тріумфом політики над стратегією. І його “остаточність” дуже швидко виявиться ілюзорною, незалежно від того, підпишуть Угоду про асоціацію, чи ні. Яким би не був результат, він стане не лише кінцем однієї історії, а й початком іншої. Але небагато європейських комісарів чи урядів уже почали замислюватися над її характером, динамікою і наслідками.

Імовірно, що після Вільнюса взаємодія трьох давно відомих факторів стане більш активною і менш передбачуваною, ніж до цього. Перший – це грабіжницька і професійно деградована українська держава, в якій не мають права голосу підприємництво і талант, а ліберальна опозиція видається нездатною привабити електорат без допомоги західного покровителя або влади. Другий – це цілеспрямованість Російської держави, яка має на меті відбудувати гегемонію, укріпити власну цивілізаційну модель і тримати Україну подалі від Заходу. Третій – це євроатлантична спільнота, яка дедалі більше налякана ситуацією у світі, нездатна мислити поза рамками “діалогу” з Росією і якій набридло небажання України реагувати на будь-які стимули та турбуватися про себе. Незалежно від того, чи підпишуть Угоду про асоціацію, після листопада 2013р. Україна має всі шанси опинитися в абсолютно новій для себе ситуації.

¹ Європейська служба зовнішньої діяльності (EU External Action Service). – http://eeas.europa.eu/ukraine/index_en.htm

² Штефан Фюле, промова на засіданні Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, червень 2012р. – http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-448_en.htm

Тверезий оптимізм

У грудні 2012р. Рада Європи поставила підписання Угоди про асоціацію (у грудні 2011р. сторони завершили переговори, але не підписали її) в залежність від виконання Україною трьох умов: дотримання міжнародних стандартів у проведенні виборів, припинення вибіркового правосуддя і “реалізації реформ, визначених взаємоузгодженим Порядком денним асоціації”³. ЄС очікує кардинальних змін не ситуації, а вектору України. Аналогічні очікування покладаються й на національні та Європейський парламенти, від яких залежить ратифікація Угоди. Однак, судячи з приватних розмов, навіть найзатятіші прихильники підписання знають, що нинішня українська влада зацікавлена щонайбільше у формальній реалізації заходів, передбачених Угодою, а деякі з них – зовсім не має наміру втілювати. Тоді чому вони все одно підтримують підписання та подальшу ратифікацію? На користь їх позиції висуваються три аргументи:

- обираючи асоціацію, Україна надає ЄС безпрецедентні повноваження стосовно контролю за внутрішніми справами країни, що не є членом ЄС. Відтак Україна чітко і надійно підтверджує свою європейську орієнтованість. Асоціація не є членством, отже несправедливо вимагати від України виконання тих самих стандартів та умов, що й від країн, з якими ведуться перемовини про вступ (наприклад, Туреччина);
- Угода про асоціацію наблизить Україну до стандартів ЄС, хоча цього офіційний Київ, чи ні. Її положення про ПЗВТ виходять далеко за рамки стандартної угоди про зону вільної торгівлі в частині регуляторного втручання та контролю за виконанням відповідних вимог. Тут ідеться про “жорстку, юридично зобов’язуючу основу поступової інтеграції”⁴;
- після набуття чинності Угодою про асоціацію Москва втратить вплив (щоб не сказати – контроль), на економічний розвиток та інтеграційні перспективи України. Асоціація з ЄС буде епітафією тривалого зусилля із втягування України до євразійського Митного союзу та Єдиного економічного простору. Це означатиме, що для Росії “гра завершена”.

Оптимісти перетворюються на песимістів, коли розмірковують про можливість непідписання угоди з боку ЄС, адже тоді:

- **ЄС втратить важіль впливу, який Україна до цього моменту добровільно сприймала.** Влада не прислухатиметься до того, що непокоїть і цікавить Брюссель в українській практиці проведення виборів, політично мотивованому правосудді та криміналізації економічного життя. Без стимулу до змін, клептократична та ізольована влада України робитиме те, що в неї виходить найкраще. Ізоляція підштовхне її до жорсткого авторитаризму;
- **Москва дійде висновку, що ЄС умив руки стосовно України.** Тоді непереможним виявиться

тиск на офіційний Київ стосовно прийняття запропонованої Москвою євразійської схеми інтеграції, слідування білоруським шляхом і втрати енергетичного суверенітету. Запаморочена успіхом Росія почне шукати нові можливості та користатися зі слабких точок в будь-якому місці (наприклад, Молдова, Латвія, Грузія);

- **Східне партнерство атрофується;** кволий імпульс до розширення ще більш ослабне, а ЄС змістить увагу на несвропейські джерела нелегальних мігрантів і замкнеться на собі. Через недалекоглядність ЄС і свавілля Росії з’явиться новий європейський кордон по Пруту, Бугу і Нарві.

Якими б переконливими не видавалися ці доводи, вони аж ніяк не остаточні. Вплив Угоди про асоціацію може виявитися настільки ж короточасним, як і очікуваний не так давно ефект від вступу України до СОТ (“поріг”, який так і не зміг запобігти спотворенню та беззаконню української системи економічного “управління”). Зовнішні вимоги і критерії підтримують зміни, які держава і суспільство вже готові втілювати та які не загрожують суверенності. А двадцять років марних спроб покерувати неподатливими режимами за допомогою таких засобів уже природно мали б перетворити європейців на скептиків. Якщо відкинути факт морального шантажу, В.Янукович уникнув інтеграції з Росією зовсім не через “перспективи”, пропоновані ЄС, а тільки тому, що таким чином зміцнювалися інтереси режиму. Владно-корупційні структури, що блокують євроінтеграцію України (і шкодять їй), водночас захищають її від інтеграційного тиску Москви. Російська схема “злиття” Нафтогазу та Газпрому – з розподілом власності 5% на 95%, відповідно – яскраво показала, що може чекати на українську промисловість у будь-якому ширшому портфелі. Тож навряд чи її “опікунам” потрібні ще й численні стимули від ЄС, аби переконати їх оберігати власну незалежність.

Не повинно бути сумніву, що після відмови у Вільносі Росія атакуватиме економічну та політичну незалежність України з новою силою. Крім того, не варто недооцінювати ризики погіршення ситуації в самій Україні. Все це – обґрунтовані перестороги. Але вони не означають, що підписання Угоди про асоціацію автоматично виведе Україну на шлях до успіху. Навпаки, асоціація поставить Україну та ЄС перед найрізноманітнішими ризиками й загрозами. Цілком можливо, що управляти ними буде навіть важче, ніж ризиками за потенційної відмови ЄС надати Україні заохочення, якого та прагне.

Тверезий песимізм

Імовірність того, що надання Україні асоціації зашкодить їй більше, ніж відмова, є меншою, але й таку пересторогу легко пояснити. **Якщо Україна отримає асоціацію на теперішніх умовах, то цілком може статися так, що:**

³ Висновки Ради ЄС по Україні, Брюссель, 10 грудня 2012р.

⁴ Dragneva R., Wolczuk K., *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?* – Chatham House Briefing Paper BP 2012/01, p.9.

- **авторитетність ЄС в очах офіційного Києва ослабне, відповідно постраждають і його важелі впливу.** З моменту завершення перемовин щодо Угоди про асоціацію в грудні 2011р. ЄС давав зрозуміти через всі можливі канали, що очікує від України реальних змін. Водночас тісне коло довірених осіб президента В.Януковича переконували його в тому, що обмежених косметичних змін буде цілком достатньо. Якщо він виграє війну на виснаження, то поводитиметься ще впертіше, а ЄС буде ще важче довести, що *цього разу* все серйозно;
- **президент В.Янукович буде використовувати асоціацію як політичний ресурс, а не програму змін.** Він знає, що повна імплементація її положень зруйнує патримоніальну систему, яку він збудував, тож не допустить цього. Натомість, як і у випадку з вимогами МВФ, імплементація буде вибірковою і радше зашкодить, ніж допоможе в напрямках, де ЄС хоче бачити покращення. Результатом може стати посилення антиєвропейських настроїв в Україні (на руку Партії регіонів, Комуністам і Свободі), а також чергова хвиля роздратування Європи Україною;
- **не можна виключати того, що Янукович розрахується з Росією енергетичним сектором України** в якості компенсації за крок, який сприймається нею як однозначно ворожий. Можна очікувати змін у структурі керівництва ГТС, а західні розвідувальні та видобувні компанії, яким уже зараз складно працювати в українському регуляторному середовищі, можуть побачити, що їх рамкові угоди не дуже їх захищають. Багатовекторність – це не просто політика, а інстинкт українських політичних еліт. Асоціація з ЄС може послужити більше стимулом до її відновлення, ніж до припинення. На тих у Брюсселі, хто припускає, що асоціація полегшить Україні шлях до енергетичної інтеграції з Європою, може чекати несподіванка та розчарування;
- **постраждає образ ЄС і Східного партнерства як проєктів, що ґрунтуються на цінностях, а також їх моральний авторитет.** Вплив Брюсселя після того, як він поступився стандартами, на інші країни Східного партнерства може суттєво ослабнути. Крім того, ЄС якнайпряміше підтвердить закиди в тому, що асоціація та розширення є відверто антиросійськими проєктами, “завуальованими словами про демократію”⁵. Кремль, найімовірніше, дотримуватиметься цих поглядів, незалежно від того, як вчинить ЄС, а їх поширення серед російської політичної громадськості, науковців, митців, інтелігенції, середнього класу, малих і середніх підприємців – аж ніяк не на користь ЄС. У такий спосіб він ослабить власні позиції в Росії не лише тепер, але й у майбутньому;
- **Росія розглядатиме новий статус України як загрозу своїм першочерговим інтересам.** Асоціація, скоріш за все, бачитиметься початком процесу вступу або його альтернативою. Для Москви не має значення те, чи процес буде відбуватися де-юре, чи де-факто, а коментарі Брюсселя з цього приводу до уваги не беруться.

(Чимало союзників НАТО спочатку представляли Партнерство заради миру як альтернативу, а не прелюдію до вступу в Альянс для країн, що приєдналися до нього в 1999 і 2004рр.). Для Росії критично важливі контроль над моделлю розвитку України та можливість трансформувати Митний і Євразійський союзи у стійкі динамічні проєкти. Хоча Кремль навряд чи не здогадується, що на думку великої частини його громадян, у нинішньому вигляді ці проєкти шкодять Росії та етнічним росіянам⁶.

Принцип і реалії

Період після Холодної війни, для якого характерними були спільні тема та риторика триумфу західних цінностей, давно минув. Наразі в Європі менше єдності у прагненнях і цілях, ніж було будь-коли з 1991р, а можливо – і з 1985-го. Хоча військові блоки зберігаються, лінія потужнішого розколу в Європі пролягає між нормативними системами, позначаючи різні традиції державництва та врядування, закону та бізнесу. У Європі витворилися дві моделі: одна ґрунтується на правах і правилах, інша – на зв'язках, клієнтелізмі та підпорядкуванні закону владі. Кожну з цих моделей підтримують інституції, мережі та міцно укорінені інтереси. Однак і в цих нормативних світах з'являються нові напруження та розколи, через які відповідні траєкторії їх подальшого розвитку стають непевними. Ці умови, що породжують непевність, застереження та напруження, зобов'язують ЄС дуже обачно думати про наслідки своїх дій.

Коли йдеться про принципові питання, відхилені бути не може. Україна є суверенною державою, як і будь-яка інша держава, і майбутнє її знаходиться в її власних руках. Якщо Україна має серйозні наміри щодо євроінтеграції, то ЄС має привітати їх де-факто і де-юре. Тоді необхідно запропонувати їй асоціацію з чіткими умовами, але без дедлайнів чи доповнень у вигляді “тут і зараз”. У Росії в цьому процесі немає жодних “особливих прав”.

Але Росія відіграє в ньому свою роль, і її вплив залежатиме здебільшого від сили України: компетенції держави, професіоналізму інституцій і здатності влади та суспільства, за словами Л.Кучми, “зібратися в ключовий момент”. Роль Росії у процесі також залежатиме від становища України в Європі. Наразі воно невтішне й не допоможе Україні у протистоянні російському впливу. Але якщо Україна виконає реформи, визначені Порядком денним асоціації, то нинішні реалії зміняться, а вплив Росії ослабне. Наразі він значний. Загрози довголітнього російської влади тільки розпалюють прагнення Москви скористатися рамками сьогоденного вікна можливостей. Після саміту у Вільнюсі ми опинимося в ситуації, аналогічній не тій, що спостерігалася після саміту 1994р. в Будапешті, де Б.Сльцин погрожував “холодним миром”, але так нічого і не зробив, а в тій, що була після саміту 2008р. в Бухаресті, коли НАТО дало нездійсненні обіцянки Грузії та Україні. Зараз нам необхідні мудрість, щоб уникнути повторення того сценарію, а також бачення того, як побудувати систему, що зміцнить Україну та Європу. ■

⁵ Караганов С. Революционный хаос нового мира. – Россия в глобальной политике, 28 декабря 2011г.

⁶ Особливо переконливий аргумент є у публікації К.Родіонова “Между империей и национальным государством”, Независимая газета, 24 июня 2013г.

УКРАЇНА: ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ¹

Павло ГАЙДУЦЬКИЙ,
директор Інституту стратегічних оцінок
при Президентському фонді Леоніда Кучми "Україна"

Не один рік в Україні тривають дискусії щодо її цивілізаційного та інтеграційного вибору. Цю проблему наша країна, на відміну від інших постсоціалістичних держав, розв'язує по-особливому. Після створення СНД (1991р.) та набуття в ній асоційованого членства Україна в 1994р. підписала Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС. Такий полярний рух України – "з поглядом на Захід і з оглядкою на Схід" – триває вже близько 20 років. Наразі ситуація так і не прояснилася. Нині Україна хоче підписати Угоду про асоціацію з ЄС і водночас веде переговори про співпрацю з Митним союзом.

Інтеграційний вибір будь-якої країни має щонайменше три аспекти: правовий, економічний, політичний. Для України, яка порівняно недавно здобула вистраждану століттями незалежність, ці три аспекти мають особливе значення. Правовий аспект – це збереження суверенітету і державності. Економічний – розвиток країни та добробут народу. Політичний – забезпечення цивілізаційного майбутнього українського суспільства.

Різні політичні сили в Україні та за її межами роблять свої акценти на тих чи інших аспектах інтеграційного процесу. Одні віддають пріоритет європейському вектору, інші – євразійському. Одні наголошують на економічних перевагах інтеграції, інші – на політичних. Одні недооцінюють правові аспекти, другі – політичні, треті – економічні. Водночас усі намагаються апелювати до думки громадян та маніпулювати нею. Нині, крім механізму соціологічних опитувань, до цього можуть бути долучені і правові механізми – проведення референдуму. **Внаслідок цього Україна, по суті, наблизилася до небезпечної межі розколу суспільства.**

Тому ґрунтовний аналіз усіх аспектів інтеграційного процесу має дуже важливе значення для недопущення прорахунків у доленосному рішенні щодо цивілізаційного вибору України. Цим питанням присвячене дослідження Інституту стратегічних оцінок при Президентському фонді Леоніда Кучми "Україна". Стислий виклад економічних аспектів євразійської інтеграції України наводиться у пропонованій статті.

1. УКРАЇНА І МИТНИЙ СОЮЗ

Слабкість інтеграційної бази в СНД

У світовій практиці інтеграційні процеси розвиваються за принципом інтеграційної тісноти. За ним утворювалася більшість торговельно-економічних союзів світу. Показником інтеграційної тісноти є частка внутрішньоблокової торгівлі в зовнішньоторговельному обороті. За цим показником серед 10 основних торговельно-економічних союзів світу Митний союз (МС) перебуває на останньому місці. Частка внутрішньоблокової торгівлі в МС становить лише 11%, що вдесятеро менше, ніж у ЄС, уп'ятеро – ніж у "Китай-АСЕАН", і вчетверо – ніж у НАФТА.

Показник інтеграційної тісноти в СНД, в середовищі якої формується МС, почав скорочуватися давно.

За останні 16 років частка внутрішньоблокової торгівлі в СНД скоротилася майже вдвічі. І це вибір не держав, не влади, а бізнесу.

Річ у тім, що в міжнародному поділі праці СНД давно позиціонується як внутрішньоконкурентне формування. До нього належать переважно виробники сировинних товарів: енергоресурсів, аграрної, металургійної і хімічної сировини та напівфабрикатної продукції. Товарна структура зовнішньої торгівлі СНД має незбалансований характер: в експорті переважає продукція добувних, а в імпорті – обробних галузей. У структурі експорту країн СНД близько 63% – мінеральне паливо. Для порівняння: у структурі світової торгівлі на продукцію обробних галузей припадає понад 70%, а на мінеральне паливо – лише

¹ Цей матеріал був опублікований у тижневику "Дзеркало тижня" у вигляді двох статей: "Україна і Митний союз: проблеми інтеграції" (22 березня 2013р.) та "Україна – ЄС: проблеми інтеграції" (7 червня 2013р.). Друкується в цьому журналі з невеликими редакційними змінами.

17%. В організаційних формуваннях з таким набором національних економік без внутрішньоблокових конфліктів не обходиться. І навпаки, успішно функціонують ті об'єднання, де економіки країн є інтеграційно доповнюючими.

Росія віддаляється від СНД

Головна причина слабкості інтеграційної бази СНД криється в Росії. Географічна структура її зовнішньоекономічної діяльності має **дуже слабкий інтеграційний потенціал щодо Митного союзу**. Так, частка товарного експорту Росії до МС становить лише 7,4%, а імпорту ще менше – 5,7%. Зате частка зовнішньоторговельного обороту з ЄС сягає половини. Майже стільки ж припадає на інші країни, найбільше – на Китай. І це не вина Росії та її влади. **Головна причина – бізнес-інтереси.**

Економічна мотивація Росії у створенні МС є насправді **дуже слабкою**. У зовнішній торгівлі Росії на країни ЄвразЕС припадає в середньому 8% обороту, а на країни-члени СОТ – 88%. Причому, якщо у 2009р. цей оборот становив 8,7%, то за рік функціонування Митного союзу він знизився до 7,8%. Водночас Росія активно переорієнтовується на торгівлю з Китаєм. **Імпорт у Росію з Китаю вже перевищив импорт з СНД**. Ще слабкішою є зовнішня торгівля інноваційною продукцією. Росія імпортує з країн СНД лише 3% високотехнологічних товарів, тоді як 35% – з країн ЄС та 62% – з решти країн світу. **Отже, для російського бізнесу інтеграційна привабливість тяжіє не до СНД, а до ЄС і Китаю.**

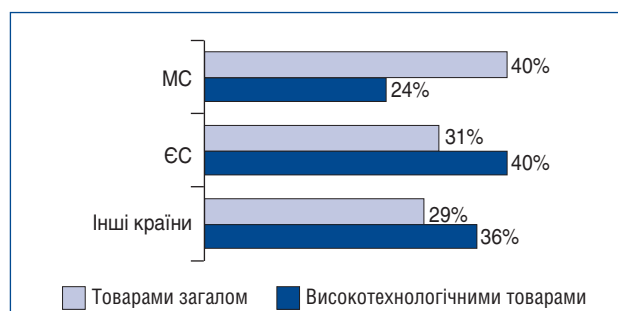
Україна віддаляється від СНД

Від СНД віддаляється не лише Росія, але й Україна. За 18 років у зовнішньоторговельному обороті України частка країн СНД скоротилася з 56% до 36%. Натомість зросла частка ЄС та інших країн. Як і у випадку Росії, це не вина України чи її влади, це інтереси бізнесу, споживачів. За останні 14 років, незважаючи на вільну торгівлю в межах СНД, зовнішня торгівля України дедалі більше переорієнтовується з СНД на ЄС та інші країни.

Це нормальна диверсифікація зовнішньої торгівлі, властива і ЄС та іншим торговельним союзам. Значною мірою це зумовлено посиленням торговельно-економічного впливу Китаю. Цим процесам неможливо протистояти якимись санкціями чи тим більше

державними стимулами. Інтерес бізнесу сильніший за будь-які штучно вигадані в державних інституціях пріоритети. Про це, зокрема, свідчить географічна структура високотехнологічного імпорту до України. В цій структурі на МС припадає лише 24%, а основна частка – на ЄС (40%) та інші країни (36%). Загалом, частка МС у високотехнологічному імпорті України є майже вдвічі нижчою від його частки в загальному українському імпорті – тоді як по ЄС та інших країнах, навпаки, частка у високотехнологічному імпорті України перевищує частку в її загальному імпорті (діаграма “Географічна структура імпорту України”²).

Географічна структура імпорту України

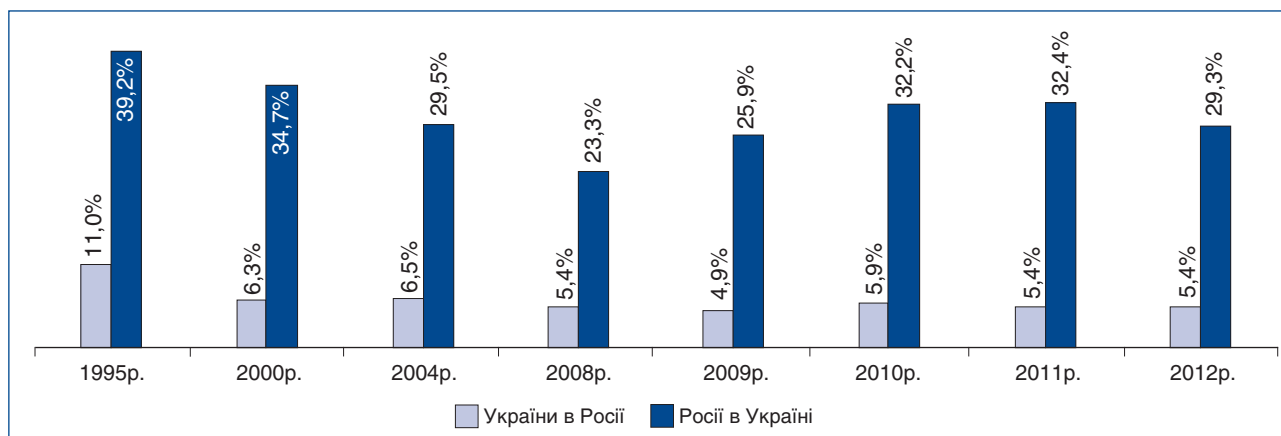

Більше того, країни МС теж не є основними споживачами українського високотехнологічного експорту, майже дві третини якого спрямовується до інших країн, у т.ч. 37% – до країн ЄС. **Отже, для українського бізнесу інтеграційна привабливість ЄС є вищою, ніж МС.**

Росія і Україна взаємно віддаляються

Процес віддалення насамперед і найбільшою мірою торкається основних країн СНД: Росії та України. Частка Росії в українському товарообороті скоротилася з 39,2% у 1995р. до 29,3% у 2008р.; частка України в російському товарообороті – з 11% у 1995р. до 4,9% у 2009р. Тобто після розпаду СРСР інтеграційні процеси між Україною і Росією послабилися майже вдвічі (діаграма “Частка Росії та України у структурі їх зовнішнього товарообороту”³). Надалі частки країн у взаємному зовнішньоторговельному обороті дещо зросли, але на докризовий рівень не повернулися.

Частка Росії та України у структурі їх зовнішнього товарообороту

² Розроблено за даними UN Comtrade, OECD, Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД).

³ Розроблено за даними статистики України та Росії.

Погіршилась і структура зовнішньої торгівлі Росії та України. Частка продукції машинобудування у структурі зовнішнього товарообороту двох країн скоротилась удвічі. Експорт українського металу до Росії та імпорту російських енергоносіїв в Україну завжди були певною мірою збалансовані. Однак останнім часом цей баланс порушився: експорт українського металу до Росії скорочується швидше, ніж імпорту російських енергоносіїв в Україну.

Безперечно, Росія була й залишається важливим торговельним партнером України. Але значення України для Росії у сфері зовнішньої торгівлі постійно знижується. Навіть з урахуванням поставок великих обсягів енергоносіїв частка України в зовнішньоторговельному обороті Росії становить лише 5%. **Отже, Росія віддаляється від України значно швидше, ніж Україна від Росії.** Очевидно тому, що торговельна значимість України для Росії є в шість разів меншою (у структурному вимірі), ніж Росії для України.

За експортом певної групи товарів Україна тісно прив'язана до Росії. Частка експорту окремих українських товарів до Росії сягає понад 70%. Однак переважна більшість цих товарів – у групі високого ризику, оскільки понад 40% їх експорту спрямовано до однієї країни – Росії. Саме тому щодо багатьох із них уже виникали проблеми. Україна давно стоїть перед гострою необхідністю диверсифікувати експорт цих товарів (діаграма “Середньорічна частка експорту товарів з України до Росії...”⁴).

Середньорічна частка експорту товарів з України до Росії за 2008-2012рр. та оцінки їх ризиків[#]

[#] Оцінка ризиків: * - висока, ** - помірна, *** - низька.

⁴ Розроблено за даними статистики України.

Імпорт з Росії значною мірою сформований двома товарними позиціями, а саме – газом і сировою нафтою, на які припадає 55-60% імпорту з Росії, що становить 20% загального українського імпорту. Український експорт до Росії є більш диверсифікованим. Якщо на 10 основних товарних позицій експорту припадає 41% загального експорту до Росії, то на 10 основних товарних позицій імпорту в Україну – понад 73% загального імпорту з Росії.

Тотальна переорієнтація і Росії, і України на інші зовнішні ринки значною мірою зумовлена блокуванням торговельних процесів між країнами, застосуванням тарифних і нетарифних обмежень, антидемпінгових обмежувальних, компенсаційних тарифів, зборів, спеціальних розслідувань, квот тощо, спрямованих насамперед на чутливі сектори української економіки. У Росії обмежувальні заходи стосовно експорту української продукції застосовано на \$1,2 млрд., що становить 14% загального українського експорту до Росії. В Україні обмежувальні заходи застосовано щодо російського імпорту на \$124 млн., що менше 1% загального імпорту з Росії. Отже, російські заходи з обмеження українського експорту за обсягом удесятеро більші, ніж українські, а за чутливістю – у 15 разів сильніші. Між Росією та Україною постійно застосовувалася практика взаємних вилучень з режиму вільної торгівлі. Так, по російському експорту є близько 115 позицій вилучень, а по українському – лише кілька. МС міг би гарантувати скасування таких вилучень, але це можна зробити й за режиму вільної торгівлі.

Інтеграційні проблеми Митного союзу

За короткий період функціонування МС в ньому виникло вже чимало проблем. Навіть перший досвід його роботи показує, що для Білорусі й Казахстану, порівняно з Росією, ситуація складається несприятливо. Так, за 2012р., порівняно з 2011р., експорт у рамках МС зріс майже на 9,9%, однак з Росії до Білорусі та Казахстану – на 13,9%, а з Казахстану до Росії і Білорусі експорт, навпаки, скоротився на 9,8%. Україна теж отримала спад експорту в країни МС на 4,6%.

Імпорт у рамках МС у 2012р. скоротився на 5%, але здебільшого за рахунок значного скорочення імпорту до Росії з Білорусі та Казахстану – на 36%. Тим часом імпорту з Росії до Білорусі та Казахстану продовжував прискорено зростати: відповідно на 18,2% і 6,9%. В Україну імпорту з МС скоротився на 3,2% (діаграма “Експорт та імпорту між країнами у форматі “Митний союз – Україна””⁵).

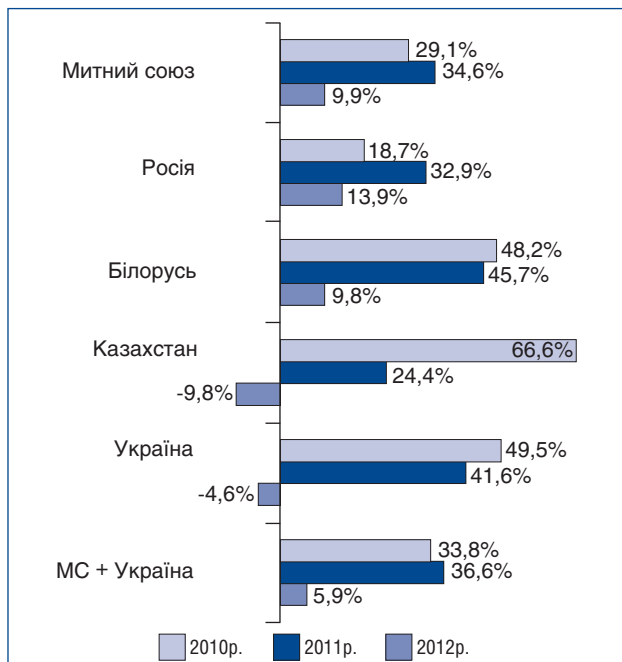
Якби Україна у 2012р. була в МС, то, напевне, отримала б таку ж негативну динаміку.

Функціонування МС за короткий період уже призвело до різкого зростання тінізації зовнішньої торгівлі. Так, за статистикою Казахстану, оборот зовнішньої торгівлі між Білоруссю і Казахстаном становив \$483 млн., а за статистикою Білорусі – \$647 млн., тобто різниця дорівнює \$164 млн., або 34%. Розбіжності в зовнішній торгівлі товарами між Білоруссю та Казахстаном зафіксовані практично за всіма позиціями. За статистикою Білорусі, експорт сільськогосподарських машин і механізмів до Казахстану перевищив імпорту за статистикою Казахстану в 10 разів. Значними є розбіжності в показниках експорту

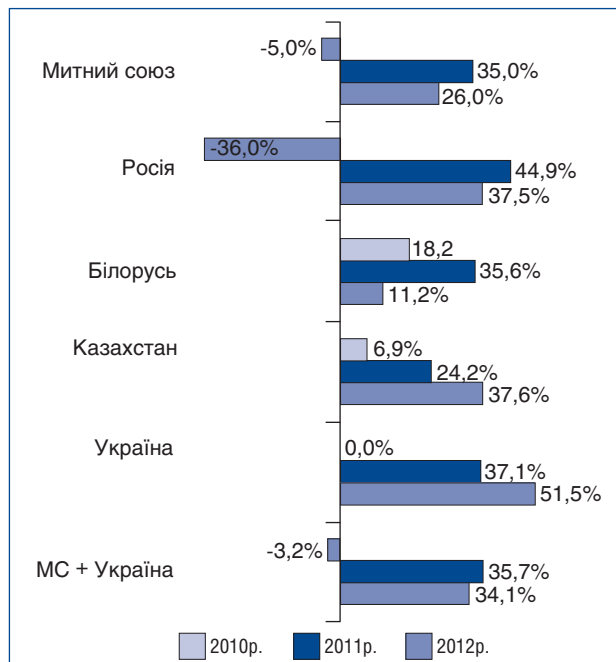

Експорт та імпорт між країнами у форматі "Митний союз + Україна"

Експорт

Імпорт

білоруських товарів, зокрема тракторів – удвічі, легкових автомобілів – у 1,5 разу, нафтопродуктів – у 30 разів (діаграма "Розбіжності у статистиці..."⁶).

Розбіжності у статистиці Білорусі та Казахстану по зовнішній торгівлі за 2012р., % до товарообороту

Істотні відмінності є і в показниках експорту казахстанських товарів у Білорусь, наприклад, за металопродуктом – удвічі. Серйозні розбіжності є навіть у трансферах капіталу і платежах.

МС також значно відстає в показниках інтегрованості за торгівлею послугами, взаємними прямими інвестиціями і промисловою кооперацією. Хто може назвати хоч один, реалізований у рамках МС на між-крайовому рівні, інноваційний проект, особливо у сфері машинобудування, що найчастіше наводиться як аргумент на користь МС?

⁵ Розроблено за даними статистик країн СНД.

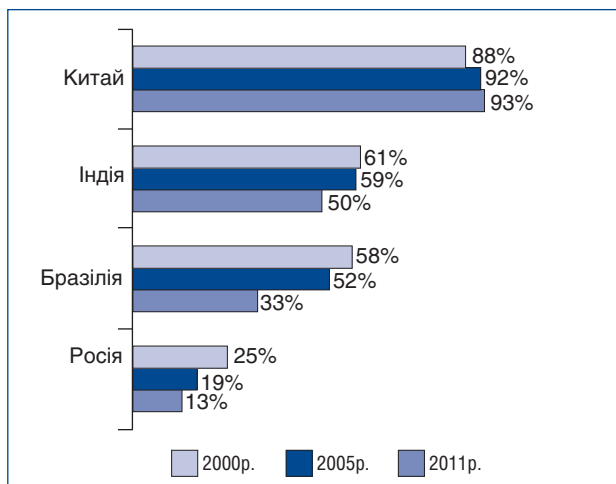
⁶ Розроблено за даними статистики Білорусі та Казахстану

⁷ Розроблено за даними UNCTAD.

Проблеми Росії як інтеграційного центру МС

Низький інтеграційний потенціал МС зумовлений переважно проблемами Росії як інтеграційного центру. Головна проблема – сировинний і напів-фабрикатний характер російської економіки. Серед країн БРІК саме Росія у структурі експорту має найнижчу частку продукції обробних галузей – лише 13%. Це у 5-7 разів менше, ніж у решті країн БРІК. Більше того, за 2000-2011рр. цей показник у Росії скоротився вдвічі. Для порівняння: в Китаї частка експорту продукції обробних галузей хоч і була високою у 2000р., але до 2011р. – ще більше зросла (діаграма "Частка продукції обробних галузей в експорті країн БРІК"⁷). Сировинний характер російської економіки не обіцяє Росії інноваційного лідерства в євразійській інтеграції.

Частка продукції обробних галузей в експорті країн БРІК

За останні роки в російській економіці з'явилося дуже багато негативних і навіть ризикових тенденцій, які не сприяють інтеграційній привабливості. Особливо багато ризиків Росію очікує в перспективі через високу експортно-сировинну залежність її

економіки від нафтогазового комплексу. Так, частка нафтогазових доходів у федеральному бюджеті за останні 13 років зросла з 18% до 54%. При цьому 78% нафтогазових доходів загалом, у т.ч. в бюджеті, за цей період формувалися за рахунок цінового чинника. Як показала остання криза, це дуже кон'юнктурна й ризикована політика. В будь-який час це може закінчитися обвалом. Тим більше, що цивілізований світ активно розвиває низьковуглецеву економіку. Серйозні проблеми має Росія і з впливом капіталів, з офшоризацією економіки, структурою зовнішньої торгівлі та ефективністю економіки загалом, її інноваційністю зокрема.

Україна і Митний союз: дефіцит інтеграційності

Сьогодні Україна в зовнішній торгівлі з країнами МС має від'ємне сальдо. Найбільший дефіцит – з Росією. При цьому політика імпортозаміщення РФ виключає можливість для України змінити ситуацію на краще. Тому вступ України до МС не є способом розв'язання проблем її дефіцитного (від'ємного) сальдо зовнішньої торгівлі і платіжного балансу.

Структура експорту та імпорту України з МС має традиційне моногалузове спрямування, яке може функціонувати незалежно від інтеграції до цього союзу. Експорт – це українська продукція машинобудування, металургії і сільського господарства (65% загального експорту), яка має попит на ринках МС не через відсутність мит, а через специфічний (неінноваційний) асортимент і нижчу ціну. Імпорт – це енергетичні матеріали (газ і нафта) (до 70%), які Росія продаватиме Україні і без її приєднання до МС, як продає країнам ЄС, Китаю, Туреччині та ін. Тобто членство в МС не створює додаткових конкурентних переваг або нових товарних ніш для українських експортерів, а існуючі бар'єри в торгівлі з країнами МС можуть бути усунені в рамках інших форм регіональної інтеграції. Тим часом торговельні відносини в МС залишаються незбалансованими. Жодна з країн МС – ні Казахстан, ні Білорусь – не мають позитивного сальдо в торгівлі з іншими партнерами по МС. Зате його має Росія в торгівлі із своїми партнерами. **Звідси випливає, що МС вигідний насамперед Росії.**

Товарні структури торгівлі України з ЄС і МС дуже різняться. Яка з них краща – питання дискусійне, особливо коли дискусії відбуваються на емоціях, без об'єктивного і ґрунтового аналізу. Продукції машинобудування Україна справді продає більше до МС, ніж до ЄС. Однак близько 40% експорту цієї продукції до МС – це залізничні транспортні засоби. Для України це високоризикований експорт, оскільки зорієнтований на одну країну та має невисоку якість, його швидко може замінити інша країна (наприклад, Корея). Експорт української продукції до ЄС – це переважно метали та вироби з них, а також залізна руда, насіння та ліс. Це теж специфічний, сировинний, експорт, що теж є досить ризикованим.

Суттєві відмінності є і в структурі товарного імпорту в Україну з ЄС та МС. З МС Україна імпортувала переважно мінеральне паливо (66%). З ЄС імпорт є більш диверсифікованим, охоплює машини і транспортне обладнання, продукцію хімічної промисловості та інші промислові товари. В зовнішній торгівлі послугами частки ЄС і МС майже однакові – 35% і 36%. Однак структури послуг різняться. В експорті послуг з України домінує трубопровідний транспорт до МС (45%). В імпорті – домінують фінансові, професійні та технічні послуги з ЄС (54%).

Тарифні диспропорції України і МС

Тарифна політика МС на 92% формувалася на основі російської системи митних тарифів. Тому сьогодні між цією системою та українською, адаптованою п'ять років тому до СОТ, є серйозні диспропорції. Порівняння середніх ввізних мит МС і середніх зв'язаних мит України вказує на значну відмінність у рівнях тарифного захисту. Він є вищим у випадку МС для 13 з 16 секторів економіки.

Середній митний тариф України є майже вдвічі нижчим за середній тариф МС. У разі приєднання України до МС підвищення рівнів тарифного захисту за низкою товарних груп призведе до порушення взятих під час приєднання до СОТ зобов'язань щодо зв'язування рівнів тарифного захисту. Вищі імпорتنі тарифи в МС означають, що Україна (в разі приєднання до МС) стикнеться з вищою вартістю імпорту з третіх країн, зростанням інфляції і змінами регіональних торговельних потоків на користь Росії, Білорусі та Казахстану.

У рамках приєднання до СОТ Україна взяла на себе багато зобов'язань щодо нетарифних заходів регулювання торгівлі товарами (кількісні обмеження, технічне регулювання, фітосанітарний контроль та ін.), а також щодо торгівлі послугами, захисту прав інтелектуальної власності тощо. Отже, стосовно тих сфер, де відповідне регулювання має здійснюватись узгоджено для всіх країн МС, виникають питання щодо узгодження зобов'язань у рамках СОТ з принципами та нормами, що діють у рамках МС.

Членство в МС є фактично несумісним із зобов'язаннями України перед СОТ, а також зі створенням поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС, оскільки МС має свій власний орган (Євразійську економічну комісію), наділений правом визначати власну інтеграційну та зовнішньоторговельну політику МС. Враховуючи, що ЄС є найбільшим постачальником до України інвестиційних товарів і товарів тривалого користування, подорожчання імпорту з ЄС (унаслідок підвищення тарифів до рівня МС) призведе до сповільнення модернізації і перешкоджатиме довгостроковому економічному розвитку України.

Малоймовірні вигоди України від вступу до МС

Прихильники МС стверджують, що в разі вступу до нього України можливим буде здешевлення енергоносіїв. Але отримання стабільних довгострокових знижок цін на енергоносії є дуже сумнівим. Росія планує дерегулювання внутрішнього ринку, отже, внутрішні ціни підуть угору. Більше того, підвищення енергетичної ефективності та диверсифікація поставок є більш обґрунтованою економічною стратегією, ніж пошук короткострокових знижок. Крім того, ціна на газ не є предметом домовленостей у рамках митного законодавства МС і Договору про ЗВТ країн СНД. Тому сподіватися на зміну підходів російської сторони в питанні ціни на газ не доводиться. За винятком сценарію, коли Україна погодиться на злиття, а фактично – поглинання "Газпромом" НАК "Нафтогаз України", що рівнозначно втраті суверенітету в енергетичному секторі.

У сфері АПК можливе деяке зростання традиційного експорту агропродукції до МС. Однак можливості нарощувати експорт замороженого м'яса обмежені присутністю на ринку МС виробників США і Бразилії та обсягами українського виробництва, які є вчетверо меншими за потреби його імпорту до країн МС.

Скасування митного контролю може призвести до зниження витрат на торгівлю. Але скорочення витрат можна досягти і в рамках зони вільної торгівлі – тоді як витрати, пов'язані з приєднанням до МС, можуть бути досить значними. Переваги від участі України в МС будуть досить обмеженими, бо Україна вже користується режимом вільної торгівлі з країнами СНД, і цей потенціал вигод значною мірою вичерпаний, про що свідчить негативна динаміка зовнішньої торгівлі в СНД.

Отже, економічне підґрунтя євразійського варіанту інтеграції України є дуже слабким. Можливо, таке підґрунтя є в політичній площині? Але й тут треба ґрунтовно аналізувати – кому це вигідно. І відповідь на це питання – на поверхні.

МС – геополітичний проект Росії

Після розвалу СРСР на Євразійському континенті розпочався новий геополітичний переділ. Визначилися три головні центри тяжіння, які прагнуть сформувати нові політико-економічні утворення – ЄС, Росія і Китай. Серед цієї трійки Росія є найслабшою за економічним потенціалом. З огляду на це, вона намагається будь-що наростити свій потенціал за рахунок країн-сателітів, насамперед, з пострадянського простору.

Україна – одна із небагатьох великих країн на Євразійському материках, які поки що не ввійшли до інтеграційних формувань. Саме тому вона дедалі більше стає плацдармом гострої боротьби між згаданими інтеграційними центрами. ЄС демонструє поки що стриману політику щодо євроінтеграції України, хоч і не бажає її вступу до Митного союзу. На нинішньому етапі ЄС пропонує Україні політичну асоціацію. Китай серйозно ще не “дотягнувся” до України, хоч і докладає активних зусиль в економічній площині.

Водночас, останніми роками з боку Росії спостерігаються найбільш відчутні та наполегливі намагання втягнути Україну до інтеграційних утворень – Митного союзу та ЄвразЕС. Очевидно, що це вигідно насамперед Росії. Ця вигода подвійна. *По-перше*, не допускаючи зближення України з іншими інтеграційними формуваннями, передусім з ЄС, Росія обмежує зміцнення конкурента. *По-друге*, втягнувши Україну до своїх інтеграційних формувань – Митного союзу, ЄвразЕС, Росія зміцнює свої конкурентні позиції.

Наскільки вигідно Україні інтегруватися з країною із слабким економічним потенціалом і високими політичними амбіціями – питання риторичне. Однак на нього треба давати аргументовану відповідь. І ця відповідь значною мірою очевидна.

У правовому аспекті: входження України до Митного союзу і ЄвразЕС призведе до істотного звуження її суверенітету.

В економічному аспекті: інтеграційна привабливість Митного союзу і ЄвразЕС є для України дуже слабкою, інтеграційна база (зовнішня торгівля, промислова кооперація тощо) – значною мірою втрачена, і перспектив її відновлення немає.

У політичному аспекті: входження України до інтеграційних утворень з Росією вигідне насамперед і найбільшою мірою Росії і до того ж – перебиває європейські перспективи України.

2. УКРАЇНА І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Інтеграційні проблеми ЄС

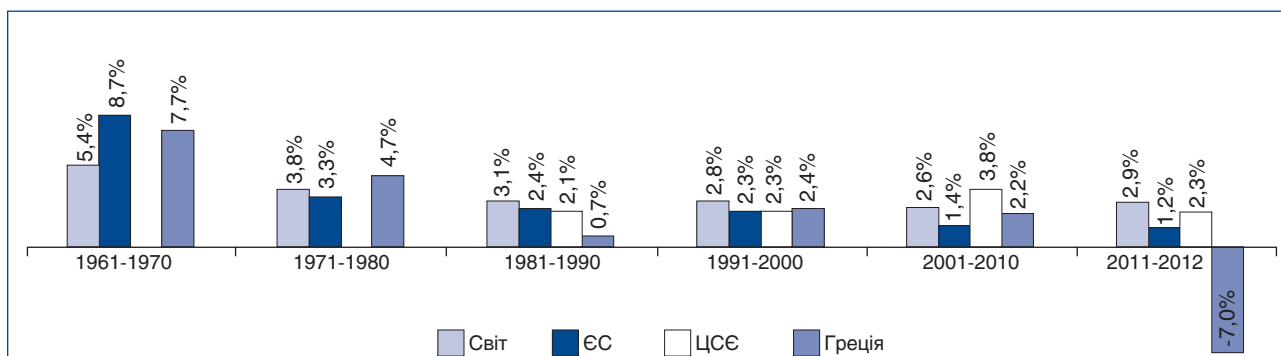
Україна конче потребує сталого зростання економіки та підвищення добробуту народу – і розраховує досягти цієї мети на шляху євроінтеграції. Проте виявляється, що євроінтеграційні успіхи не такі вже й визначні, що зумовлено наявністю в ЄС низки проблем інтеграційного характеру.

Ослаблення потенціалу економічного зростання. У 1960-х роках середньорічний приріст ВВП в євроспільноті становив 8,7% і був значно вищим, ніж у світі загалом. У 70-90-х роках приріст ВВП істотно зменшився і став нижчим, ніж у світі загалом. З початку XXI ст. динаміка приросту ВВП впала до 1,4% і стала майже вдвічі нижчою, ніж у світі (діаграма “Середньорічні темпи приросту ВВП в ЄС і світі”⁸).

Для України є найцікавішим євроінтеграційний досвід країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ). Вступ до ЄС, очевидно, мав справити відчутний вплив на їх економічний розвиток, як вони того й очікували. Але цього не сталося. Середньорічні темпи приросту ВВП у країнах ЦСЄ за період їх членства в ЄС (2005-2012рр.) виявилися значно нижчими, ніж за такий самий період до вступу в ЄС (1997-2004рр.). Особливо великі втрати динаміки відчули країни Балтії, Словенія та Угорщина. За вісім років до вступу в ЄС ці країни мали середньорічні темпи приросту ВВП від 4% до 7%, а після вступу – від 0,4% до 4%, тобто удвічі-втричі нижчі.

В окремих країнах ЄС проблеми виявилися ще серйознішими. Так, Греція за 20 років до вступу в ЄС мала середньорічний приріст ВВП навіть кращий (6,8%), ніж країни євроспільноти у форматі того періоду. Однак після набуття членства в ЄС економіка Греції перші 10 років ледве зводила кінці з кінцями: приріст ВВП за 1981-1990рр. становив лише 0,7% і був

Середньорічні темпи приросту ВВП в ЄС і світі

⁸ Розроблено за даними UNCTAD.

утричі нижчим, ніж у ЄС-15. Сьогодні Греція переживає ще більший економічний спад. **Отже, негативні наслідки вступу до ЄС можуть мати як короткочасний, так і тривалий характер.**

Зниження динаміки зовнішньої торгівлі та інвестицій. У країнах ЦСЄ після їх вступу до ЄС особливих зрушень у зовнішній торгівлі не сталося. За вісім років після вступу, порівняно з аналогічним періодом перед вступом, середньорічні темпи приросту їх зовнішнього товарообороту навіть знизилися – тоді як у світі загалом зовнішня торгівля за ці роки істотно зросла. Динаміка припливу прямих іноземних інвестицій у країни ЦСЄ за роки їх перебування в ЄС (2005-2012рр.), порівняно з аналогічним попереднім періодом, теж істотно погіршилась і була значно гіршою, ніж у світі загалом. **Отже, інвестиційний феномен євроінтеграції не варто сприймати однозначно.**

Боргова криза та дискредитація інтеграційного іміджу. Після 1990р. рівень державного боргу до ВВП в єврозоні зріс у 1,5 разу. Це найвищі темпи зростання серед країн ОЕСР. Погіршилась ситуація з державними боргами і в країнах ЦСЄ: з початком кризи вони зросли з 38% до 49% ВВП, а в Угорщині – до 80%, і вже перевищили Маастрихтський критерій. Характерно, що в тих країнах ЄС, де був вищим рівень державного боргу до ВВП, був вищим і дефіцит державного бюджету. **Отже, боргова криза значною мірою зумовила бюджетну кризу. Збільшення державних боргів і зниження темпів зростання ВВП в ЄС свідчать про “старіння” потенціалу економічного розвитку.**

Недотримання Маастрихтських критеріїв. Усі 20 років впровадження Маастрихтських критеріїв у країнах ЄС відбувалося дуже повільно. За цей час вони порушувались у майже половині країн ЄС і третині країн єврозони. Після 2000р. до єврозони почали приєднуватися країни, в яких макроекономічні показники значно перевищували критерії. У 2001р. Греція ввійшла до єврозони з дефіцитом державного бюджету 4,5% ВВП, а у 2007р. наросила його до 6,5%. Практично всі роки перебування в єврозоні показники Греції перевищували Маастрихтські критерії, і досить істотно. **Складається враження, що ніхто від Греції цього й не вимагав. Та й не тільки від Греції.**

Офшоризація і тінізація капіталу. Рівень фінансової офшоризації та тінізації в ЄС, хоч як це не дивно, є удвічі вищим, ніж у неєвропейських країнах-членах ОЕСР (діаграма “Рівень фінансової тінізації”⁹). За

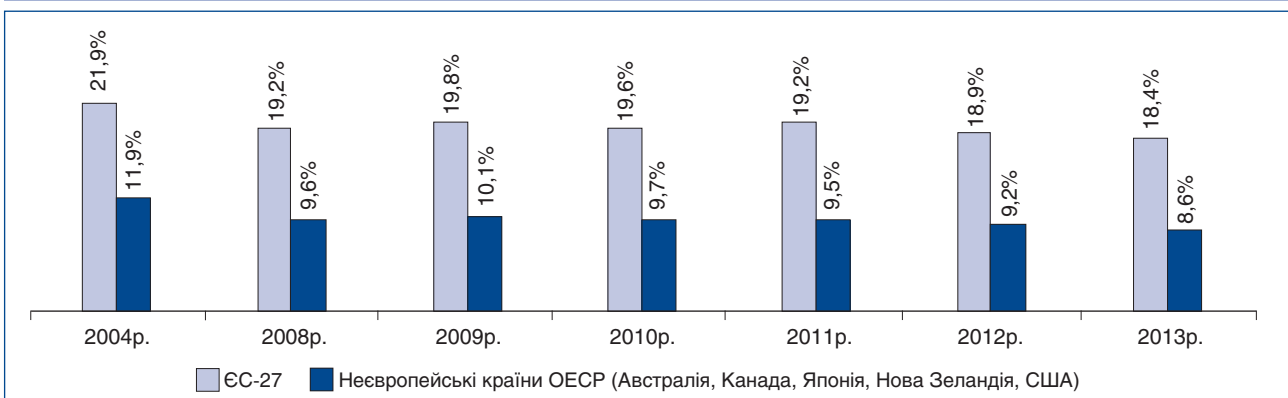
роки кризи динаміка руху капіталу в єврозоні різко змінилася з позитивного сальдо (чистого припливу) на суму €181 млрд. у 2007р. на негативне сальдо (чистий відплив) на суму €313 млрд. у 2012р. Ця “фінансова хвороба” ЄС швидко поширилась і на його нових членів. У багатьох країнах ЦСЄ вплив капіталу вже перевищує половину зовнішнього боргу, а в Угорщині – його загальну суму. **Офшоризація і тінізація капіталу разом із зростанням боргової залежності в ЄС істотно знижує його інтеграційну привабливість.**

Соціальне перевантаження. Криза 2008р. виявила серйозні диспропорції в соціальній сфері країн ЄС та особливо єврозони. В останні 20 років це стало наслідком випереджаючих витрат на соціальний розвиток за гальмування економіки. Головна причина соціального перевантаження – завищена оцінка робочої сили. За рівнем співвідношення до ВВП у більшості країн ЄС робоча сила переоцінена. Зокрема, в шести країнах ЄС, які широко використовують т.зв. “шведську модель соціалізму” (Бельгія, Данія, Італія, Фінляндія, Франція, Швеція), робоча сила **дуже переоцінена**. Ще в 10 країнах ЄС робоча сила **просто переоцінена**. Лише у країнах ЦСЄ робоча сила **недооцінена**. У багатьох країнах ЄС видатки на соціальний захист і соціальну допомогу становлять від третини до половини суми ВВП у розрахунку на душу населення. І, хоч як це дивно, серед лідерів – країни з високим борговим навантаженням: Греція, Італія, Португалія, Ірландія. Вони мають держборг більший за ВВП, а соціальні видатки становлять понад його половини.

Організаційно-політичні проблеми. Нещодавно президент Європейської комісії Ж.Баррозу, виступаючи в Європарламенті, закликав до створення “демократичної федерації національних держав”. **Однак цей заклик видається дуже декларативним на тлі посилення кризи довіри країн до політики ЄС.** Рівень довіри до ЄС упав до історичного мінімуму навіть у тих державах, які традиційно виступали за спільну Європу. Це стосується вже не лише Великої Британії чи Іспанії, але й Німеччини і Франції (діаграма “Рівень недовіри до ЄС у його провідних країнах”¹⁰).

Країни, що були колись рушіями європейської інтеграції, тепер, по суті, стали її гальмом. Позиції Берліна й Парижа є сьогодні, як ніколи, полярними. Так, Німеччина наполягає, аби Брюссель міг контролювати національні бюджети, чого не підтримує Франція. Водночас Франція виступає за “комунізацію

Рівень фінансової тінізації, % до ВВП

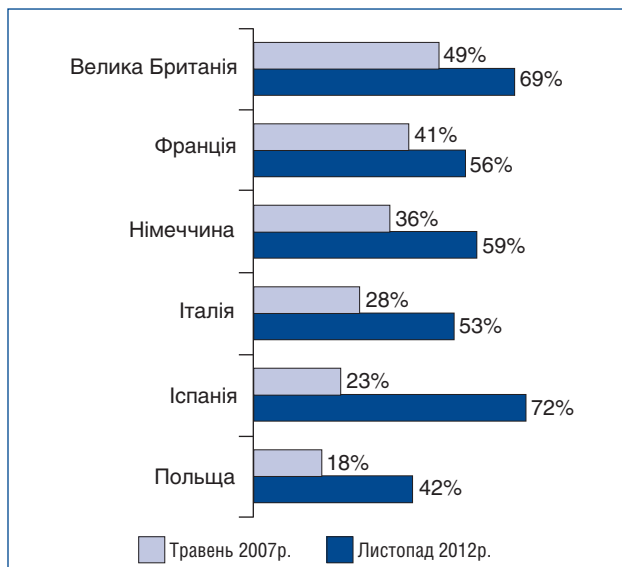

⁹ Розраховано за даними Department of Economics.

¹⁰ Розроблено за даними “Євробарометр”.

Рівень недовіри до ЄС у його провідних країнах,
% опитаних

європейського боргу”, проти чого категорично заперечує Німеччина. Остання вважає, що без наднаціонального контролю над національними бюджетами політика “комунізації європейського боргу” є утопічною. Ці суперечки істотно знижують інтеграційний імідж ЄС.

Інтеграційна привабливість ЄС для України

Незважаючи на істотне ослаблення за останні десятиліття інтеграційного потенціалу ЄС, він залишається ще дуже привабливим для України. Ця привабливість багатогарна: загальноєкономічна, інвестиційна, інноваційна, модернізаційна, міграційна, соціальна, цивілізаційна тощо.

• У подоланні економічної відсталості

Економічна привабливість ЄС для України полягає насамперед у можливості долучитися до високої культури ефективного ринкового господарювання та підняти до такого ж рівня власну економіку. Європа є одним із масштабних платоспроможних та інноваційних ринків, освоїти й заповнити який намагаються багато країн світу, в т.ч. США, Японія, країни БРІК. **Інноваційність виробництва в ЄС перевищує 75%.** З таким потенціалом інтеграційної привабливості не може зрівнятися ніхто. ЄС – це територія високо-ефективної інноваційної економіки. Середній показник ВВП у розрахунку на душу населення в ЄС є майже увосьмьомо вищим, ніж в Україні, і в 2,5 разу – ніж у Росії. У провідних країнах ЄС рівень економічного розвитку є ще вищим.

Найхарактернішим показником ефективності економіки традиційно вважається **продуктивність праці**. За цим показником ЄС, особливо його провідні країни, посідає перші позиції у світі. Продуктивність праці в єврозоні є у 2,5 разу вищою, ніж у Росії, і вчетверо – ніж в Україні.

Середній **рівень енергоефективності** економіки в ЄС є утричі вищим, ніж у Росії, і вчетверо – ніж в Україні. Провідні країни ЄС мають ще кращі показники. Сьогодні ЄС – світовий лідер у розвитку т.зв. “зеленої енергетики” і дає понад 40% світової відновлюваної енергії.

Отже, економічна модель ЄС і рівень її ефективності – це рубіж, який має високе мотиваційне значення для України і становить цінний досвід для її розвитку.

• У вирівнюванні та підтримці розвитку

ЄС має дуже ефективний інструмент міжкраїнового вирівнювання розвитку у вигляді загальносоюзного бюджету. Бюджет ЄС утворюється щорічно на суму близько €1 трлн. шляхом відрядування кожної країною 1% її ВВП. Розподіл і видатки бюджету ЄС здійснюються з урахуванням політики вирівнювання, тобто країни з нижчим рівнем розвитку отримують фінансування з бюджету ЄС значно більше, ніж сплачують внесків до нього. Це стосується Польщі (втричі більше), Румунії, Греції, Чехії і Португалії (у 2-2,5 разу). Більшість країн ЦСЄ отримують від €1 500 до €2 500 на душу населення. Для порівняння: це стільки, як у Росії на душу населення припадає бюджетних коштів. Навіть Болгарія і Румунія отримують з бюджету ЄС понад €1 000 на душу населення, що вдвічі більше, ніж припадає бюджетних коштів на душу населення в Україні (діаграма “Чисті доходи або втрати в розрахунку на душу населення...”¹¹).

Чисті доходи або втрати в розрахунку на душу населення країн у взаєминах з бюджетом ЄС в середньому за рік у 2007-2013рр.,
€ тис.

• У залученні інвестицій

Інвестиційний потенціал країн ЄС-15 удесятеро, а ЄС-27 – ушестеро перевищує інвестиційний потенціал Росії. І цей потенціал уже працює в Україні. ЄС давно став лідером із ввезення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до України. Ще 12 років тому на ЄС припадала лише третина інвестицій в Україну, у 2012р. – вже три чверті. Навіть якщо відняти третину інвестицій, що надходять з офшорних зон країн ЄС (де інвестиції можуть мати українське чи російське походження), залишається дуже вагома частина справді іноземних інвестицій (діаграма “Надходження прямих іноземних інвестицій...”¹²). До того ж динаміка надходження ПІІ з ЄС до України впродовж тривалого часу зростає, тоді як із інших країн – уповільнюється.

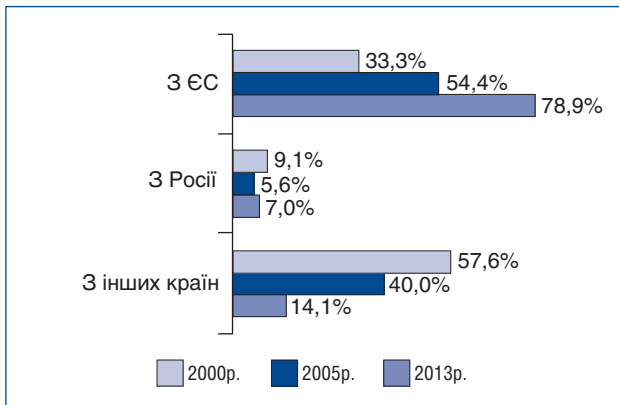
• У сприянні інноваційному розвитку

Характерна риса євроінтеграційної привабливості для України – високий потенціал інноваційного розвитку ЄС. Серед його країн є такі, де відповідні показники перебувають на рівні інноваційних лідерів – США і Японії. За даними ООН, 10 найбільш “інноваційних” країн мають значно вищий рівень ВВП у розрахунку на душу населення, ніж 10 найбільш “сировинних” країн. Цей висновок має дуже

¹¹ Розроблено за даними Open Europe Briefing Note.

¹² Розроблено за даними Держкомстату України.

Надходження прямих іноземних інвестицій в Україну на початок року, % до загального обсягу

важливе значення в контексті порівняння інтеграційного вибору України: чи ЄС як “інноваційне” формування, чи Митний союз як “сировинне” формування?

У реальному секторі найбільш виразно інноваційність розвитку економіки характеризує частка підприємств, що впроваджують інновації, і частка інноваційної продукції в обсягах її реалізації. Ці показники в ЄС, особливо у країнах єврозони, є вп'ятеро-всімєро вищими, ніж у Росії чи Україні.

Високий інноваційний потенціал ЄС – один з найбільш потужних мотиваційних чинників євроінтеграційного вибору України. Це підтверджує успіх країн ЦСЄ, зокрема, країн Балтії. Адже Естонія за рівнем інноваційного розвитку вже вийшла на середні показники єврозони, Нідерландів, Австрії і перевищила показники Данії і Франції. Хто б ще 10 років тому міг у це повірити?

• У здійсненні реформ і модернізації

Нарешті, для України дуже важливим є такий аспект євроінтеграції, як реальний поступ у здійсненні реформ і модернізації, приведення умов для бізнесу до європейських стандартів. Цей потенціал успішно реалізували Словенія, Польща, Словаччина і країни Балтії, особливо у сфері малого та середнього бізнесу, в податковій, інвестиційній, фінансовій, бюджетній, судовій та адміністративній сферах.

Загалом, показники реформ і модернізації суспільства в ЄС – одні з найвищих у світі. У рейтингах економічної свободи, легкості ведення бізнесу, конкурентоспроможності економіки, ефективності влади, сприйняття корупції Україна, як і Росія, значно відстає від країн ЄС (і “старих”, і “нових”), нерідко майже на 100 позицій серед 170-180 досліджуваних країн світу (діаграма “Рейтинги модернізації і реформ”¹³). Тож для України важливе значення має зовнішнє середовище впливу, здатне утримувати її в параметрах позитивної динаміки.

• У легалізації трудової міграції

За даними Українського центру соціальних досліджень та Інституту народознавства НАНУ, число українських трудових мігрантів сягає 4,5-5 млн. осіб. Але є розрахунки, що свідчать і про 5,5-7 млн. За неофіційними даними, більшість українців працюють у Росії, однак за офіційними – навпаки: більше в ЄС, причому втричі. А бажаних виїхати на заробітки

Рейтинги модернізації і реформ, місце (менше – краще)

в ЄС ще більше – 63%. **Отже, основний і, головне, більш легальний ринок праці українські трудові мігранти бачать в ЄС.**

Ще більш вражаюча ситуація з грошовими переказами мігрантів: з країн ЄС до України щорічно від трудових мігрантів надходить близько €15 млрд., або втричі більше, ніж з Росії. За даними Міжнародної організації міграції, загальний дохід українських мігрантів становить близько \$35,3 млрд. на рік, із яких вони щорічно переказують до України \$20-25 млрд., що становить близько 10-12% її ВВП (діаграма “Чисельність українських трудових мігрантів...”¹⁴).

Виходячи з реальних можливостей України в забезпеченні зайнятості та доходів населення, такий високий міграційний статус ЄС для українців – безперечно, позитив. Вибір і реалізація цих можливостей – за простими людьми. **Це вибір права на працю, кращі заробітки, краще життя та добробут – що становить головну цивілізаційну цінність для людей. Цей вибір очевидний – він європейський.**

• У досягненні соціальних стандартів

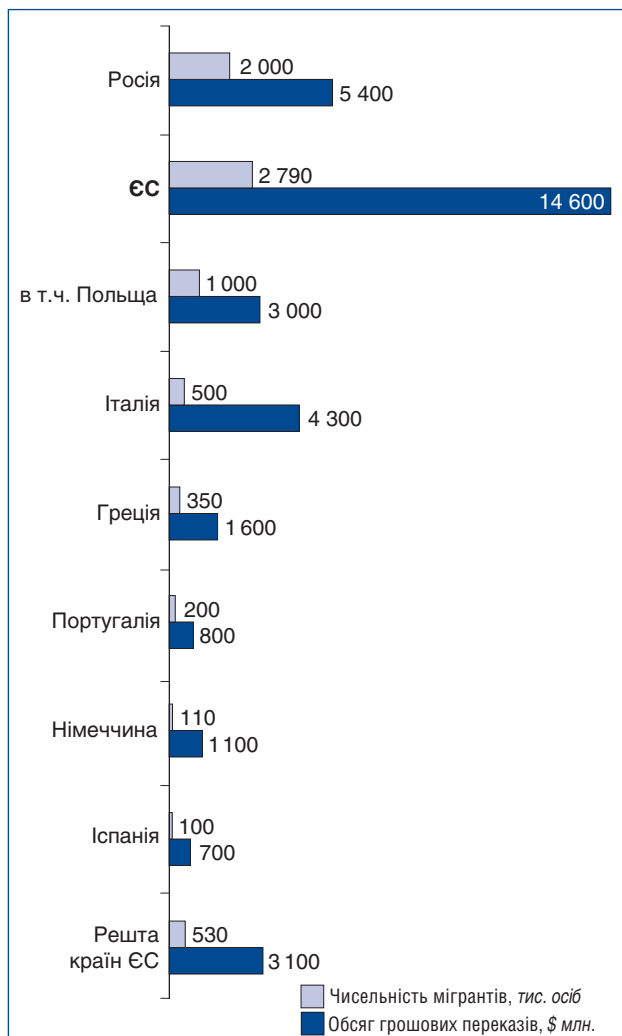
Соціальна привабливість євроінтеграції для України полягає в можливостях досягнення високих соціальних стандартів. Середньомісячна зарплата в ЄС є сьогодні майже вдвітьє вищою, ніж в Україні, і вчетверо вищою, ніж у Росії. В євразоні та окремих країнах ЄС рівень оплати праці ще вищий. Така ж динаміка характерна і для пенсійного забезпечення. Європейська система пенсійного забезпечення давно сформувалась як ринкова, трирівнева. Вона давно тісно прив'язана до доходів населення й не викликає нарікань стосовно неадекватного розподілу коштів пенсійних фондів. Це дуже важливо для української пенсійної системи, яка поки що надто слабо прив'язана до доходів населення, а більше – до віку і стажу, що зумовлює невдоволення пенсіонерів і соціальні проблеми.

Принципово важливим питанням для України є вихід на європейський стандарт оцінки робочої сили. Сьогодні робоча сила в Україні є недооціненою:

¹³ Розроблено за даними Центру гуманітарних технологій, 2011-2012рр.

¹⁴ Розроблено за даними Eurostat, 2012р.

Чисельність українських трудових мігрантів та обсяги їх грошових переказів

порівняно з середньою в ЄС і Єврозоні – вдвічі, а порівняно з Бельгією, Францією, Швецією – вчетверо.

Ще більші можливості України – в освоєнні інших соціальних стандартів країн ЄС, стосовно яких відставання є ще більшим. Ідеться про видатки на соціальний захист і соціальну допомогу. За цими показниками відставання України (як і Росії) від ЄС та Єврозони просто вражає – в десятки разів (діаграма “Видатки на соціальний захист...”¹⁵).

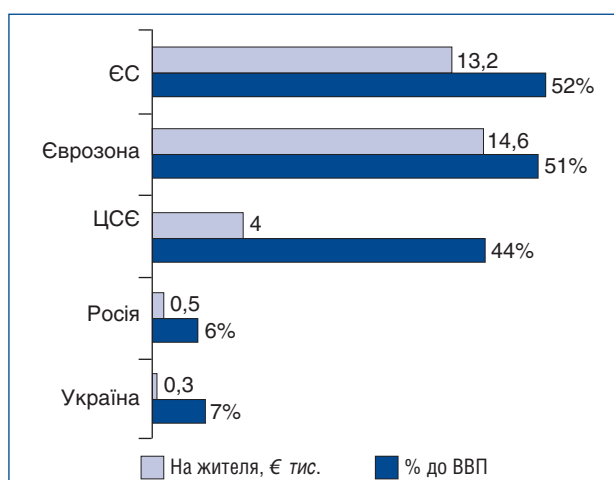
На цей час високі соціальні стандарти у країнах ЄС дозволили його громадянам сформувати значні фінансові заощадження. За цими показниками Україна, як і Росія, теж відстає від країн ЄС і Єврозони в десятки разів. При цьому, співвідношення фінансових активів у розрахунку на душу населення до ВВП в Україні та Росії є набагато нижчим, ніж у країнах ЄС і Єврозоні.

Таким чином, навіть зважаючи на істотне соціальне переважання економік країн ЄС, Україна, як і Росія, дуже відстає від основних європейських соціальних стандартів.

Проблеми інтеграції України в ЄС

Слабкість інтеграційного потенціалу торгівлі України з ЄС. Світовий досвід свідчить, що між-країнова економічна інтеграція зумовлена, як правило,

Видатки на соціальний захист населення та соціальну допомогу

інтенсивною зовнішньою торгівлею. Однак в Україні зовнішня торгівля поки що не створила реальних передумов для інтеграції. Упродовж останніх 16 років вона розвивалася різновекторно й не мала переконливих тенденцій до певних інтеграційних формувань. На початку 1990-х років основні обсяги зовнішньої торгівлі України припадали на країни СНД. Однак за 16 років частка країн МС у зовнішньому товарообороті України скоротилась із 49,3% до 36,7%. Таке скорочення лише частково компенсувалося за рахунок зростання товарообороту України з ЄС. Переважно воно було компенсоване зростанням товарообороту з іншими країнами світу.

Отже, чітко вираженої інтеграційної диспозиції в зовнішній торгівлі України ще немає. У цій сфері Україна істотно відійшла від СНД, у т.ч. від країн МС, однак мало наблизилася до ЄС і переважно диверсифікувала свою зовнішню торгівлю з іншими країнами.

Водночас ефективність зовнішньої торгівлі України з країнами – потенційними інтеграторами постійно знижується. Так, за останні 16 років негативне сальдо її зовнішньої торгівлі з ЄС зросло майже увосьмєро (з -\$1,2 млрд. до -\$9,2 млрд.) за зростання товарообороту лише у 5,4 разу. За цей самий період негативне сальдо зовнішньої торгівлі України з МС теж зросло майже вчетверо (з -\$3 млрд. до -\$11,7 млрд.) за зростання товарообороту лише у 3,6 разу. При цьому сальдо торгівлі України з іншими країнами світу за цей період було позитивним і зросло з \$1 млрд. до \$5,1 млрд., тобто вп'ятеро, за зростання товарообороту у 6,5 разу.

При цьому, структура зовнішньої торгівлі України свідчить, що вона не має альтернативного або конкурентного характеру. Частковий збіг структур українського експорту до ЄС і МС щодо машин та обладнання, матеріалів є лише по групах, але практично відсутній по номенклатурних позиціях. Аналогічно, частковий збіг структур імпорту України з ЄС і МС стосовно машин та обладнання, матеріалів та ін. промислових товарів є теж лише по групах, але практично відсутній по номенклатурних позиціях. Отже, за географічною структурою зовнішньої торгівлі ЄС і МС не є для України конкурентами між собою. Тому, незалежно від вибору

¹⁵ Розроблено за даними Eurostat, 2010р.

інтеграційного напрямку (чи МС, чи ЄС), Україна дуже зацікавлена в інших, не інтеграційних, напрямках зовнішньої торгівлі.

Неадекватність умов угоди про ЗВТ між ЄС та Україною. Серед головних умов Угоди слід відзначити: (1) безмитний експорт з України до ЄС промислової продукції з дати набуття Угодою чинності; (2) збереження квот на безмитний експорт з України до ЄС більшості видів сільгосппродукції; (3) безмитний імпорту більшості видів сільгосппродукції до України з ЄС; (4) спеціальні режими ввезення до України з ЄС автомобілів і вживаного одягу; (5) скасування в ЄС субсидій на експорт сільгосппродукції до України; (6) поступове скасування вивізних мит в Україні на експорт насіння соняшника, брухту кольорових металів і шкір; (7) перехідні періоди для лібералізації ввізних мит і лібералізації торгівлі послугами в Україні; (8) перехід на гармонізовані з ЄС стандарти та сертифікати.

Крім того, проект Угоди передбачає істотні коригування регуляторних практик України, зокрема у сфері конкуренції, державної допомоги, державних закупівель, санітарних і фітосанітарних заходів, технічного регулювання, захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення сталого розвитку (екологічні, трудові та соціальні питання) тощо, а також зобов'язання ЄС надавати Україні технічну допомогу в забезпеченні необхідних змін.

За оцінками експертів проєвропейської орієнтації, від впровадження Угоди про ЗВТ між ЄС та Україною **остання може отримати чималі вигоди, зокрема в результаті:** (1) зростання експорту української продукції до ЄС; (2) розширення доступу на ринки третіх країн через гармонізацію стандартів з ЄС; (3) покращення інвестиційного клімату через пристосування національного законодавства до норм і правил ЄС; (4) скасування субсидіювання експорту сільгосппродукції з ЄС до України; (5) поступового збільшення квот на експорт з України до ЄС окремих видів сільгосппродукції.

Однак ґрунтовний аналіз основних положень Угоди свідчить, що **можливими є також чималі втрати від її впровадження, зокрема внаслідок:**

- посилення конкуренції на внутрішньому ринку, особливо в короткостроковій перспективі, за рахунок усунення тарифних і скорочення нетарифних бар'єрів;
- обмеження доступу українських товарів на європейські ринки під приводом їх невідповідності європейським стандартам і сертифікатам. (Україна не зможе вживати адекватних заходів, оскільки, вступивши до СОТ, погодилася приймати сертифікати країн походження);
- обнулення (до 95%) експортних мит на українські товари та жорсткий режим тарифних квот решти видів товарів, що є ключовими позиціями українського експорту;
- вилучення з режиму вільної торгівлі майже 400 товарних позицій, переважно сільськогосподарських і продовольчих товарів, лібералізація експорту яких на ринки ЄС була б для України найбільш вигідною;
- запровадження ЄС для України дискримінаційної системи тарифних квот на дуже низькому рівні. Для більшості видів продукції ці квоти становлять менше 6% обсягу ринку ЄС з цих видів продукції (зерно, м'ясо тощо);

- скасування вивізних мит на насіння соняшника, що може позбавити вітчизняні олієжиркомбірати сировини. Сьогодні ці комбірати експортують близько 80% виробленої в Україні соняшникової олії і щорічно отримують близько \$2 млрд. валютної виручки;
- збереження в ЄС системи багатомільярдних дотацій аграрному сектору, що робить експорт української продукції до ЄС і третіх країн неконкурентоспроможним. Обсяг бюджетної підтримки сільського господарства в ЄС становить 45% вартості валової продукції галузі, а в Україні – лише 6%. Навіть у перспективі Україна не зможе дозволити собі таку підтримку та забезпечити адекватну конкурентоспроможність своєї продукції на ринку ЄС;
- зниження рівня тарифного захисту промислових товарів, який сьогодні в Україні здебільшого є вищим, ніж у ЄС, насамперед в автомобільній галузі, та лібералізації імпорту легкових автомобілів.

Ставки ввізних мит¹⁶

¹⁶ Розроблено за даними Митного тарифу України, RAKURS, Market Accens Map.

Слід також мати на увазі, що вигоди від безмитного експорту до ЄС українських промислових товарів не компенсують втрат від обмежень експорту сільгосппродукції. До того ж тут діють сильні конкурентні та сертифікаційні бар'єри. Експорт українських промислових товарів з високим рівнем доданої вартості до ЄС регулюватиметься його технічним регламентом. Це гальмуватиме технологічну модернізацію української промисловості, закріплюватиме за нею напівсировинний і напівфабрикатний експортний характер.

Непростою є ситуація із ставками ввізного мита. У разі набуття Угодою чинності високі ставки ввізного мита в МС для України принесуть їй значні втрати. Це видно з великої різниці ставок ввізного мита. Послаблення митно-тарифного режиму для експорту української продукції до ЄС може не компенсувати цих втрат. Адже зберігаються інші бар'єри щодо обсягу українського експорту до ЄС, зокрема тарифні квоти та режими технічного регулювання продукції пріоритетного українського експорту, а також конкурентний бар'єр. Тому низькі ставки ввізного мита до ЄС для України на продукцію харчової, деревообробної і паперової промисловості, рибальства та будматеріалів дуже ефективно “компенсуються” високими стандартами технічного регулювання.

Складається враження, що, як і у випадку із СОТ, Україна розпочала переговори щодо ЗВТ з ЄС без чіткої позиції стосовно того, чого б вона хотіла досягти. Україна не мала відповідного досвіду проведення таких складних переговорів, крім вступу до СОТ, у яких, по суті, теж прорахувалася. Тим часом ЄС як досвідчений перемовник (має ЗВТ з понад десятима країнами світу) ставив таку мету: він намагався забезпечити автоматичний доступ на український ринок для свого бізнесу, відмовляючись застосовувати такі ж самі принципи для України.

Висновки

Зовнішня торгівля України з ЄС поки що не є визначальною для євроінтеграції, її ефективність – є досить низькою й незбалансованою. Неадекватність умов Угоди про ЗВТ між ЄС та Україною може призвести до ще більшого дисбалансу в зовнішній торгівлі і зростання негативного сальдо України. Запровадження Митним союзом підвищених ставок ввізного мита для України не компенсується частковою лібералізацією торгівлі з ЄС, що може збільшити загальні втрати України у сфері зовнішньої торгівлі.

Враховуючи висновки з дослідження проблем інтеграції України з Митним союзом, можна стверджувати, що в обох напрямках інтеграції України (європейському та євразійському) економічні передумови є дуже слабкими. В обох напрямках рішення щодо інтеграції містять цивілізаційні пріоритети. Водночас у європейському напрямі цивілізаційні пріоритети для України мають набагато вищий пріоритет над економічними, ніж у євразійському.

Критичний аналіз інтеграційного потенціалу ЄС, а також проблеми євроінтеграції України аж ніяк не дають підстав розглядати євразійську інтеграцію як альтернативний варіант вибору. Для України європейський і євразійський варіанти – це полярність

цивілізаційного вибору. Навіть в економічному плані ці варіанти непорівнянні. У цивілізаційному плані євразійський вибір може бути таким самим трагічним для України, як соціалістичний вибір 1917р. для Росії.

На ЄС треба дивитися не як на “касу взаємодопомоги”, а як на школу ефективної інноваційної економіки, високих соціальних стандартів, розвинутої демократії та ефективного управління суспільним розвитком. **Європейська інтеграція – це курс на імплементацію європейських рецептів успіху на українському ґрунті.** Європа, попри всі свої нинішні негаразди, залишається взірцем успіху для країн світу. Євроінтеграційна політика України має зберегти свій пріоритетний статус, однак стати більш приземленою, прагматичною. **Євроінтеграційна політика повинна стати потужним чинником мотивації для модернізації України.**

Угода про асоціацію і зону вільної торгівлі – це важливий етап самооцінки, вибору та руху вперед. Це перевірка на “самодозрівання” до євростандартів за всіма основними параметрами – економічними, соціальними, правовими, гуманітарними, політичними, загальносуспільними. **Якщо Україна не пройде цього тернистого шляху “самодозрівання”, то навіть принесена на блюдечку євроінтеграція може стати для неї скринею Пандори, як це, по суті, сталося у Греції.**

Економічні можливості євроінтеграції України ще остаточно не з'ясовані та об'єктивно не оцінені. Європі сьогодні потрібне об'єднання технологічного ресурсу на Заході та енергетичного ресурсу на Сході. Асоціація і ЗВТ дає можливість Європі мати в особі України надійного партнера та форпост євроінтеграції без формального членства, але з масштабним залученням до окремих євроінтеграційних механізмів. **Ключовою ідеєю цього процесу є конвергенція України з нормами, стандартами та політикою ЄС. Це пішло б на користь і Україні, і ЄС.**

Сьогодні ЄС продовжує динамічно змінюватися. Мейнстрім цих змін – формування “демократичної федерації”. З одного боку, це може позитивно вплинути на оздоровлення економіки, фінансової і соціальної сфери європейської спільноти. А з іншого – спровокувати відцентрові, національно-егоїстичні процеси. У цій ситуації Україні, напевно, не слід кидати великі економічні втрати на вітар суто політичних рішень з непевними наслідками. **Україні треба мати політику і стратегію гідного руху до європейських цінностей.**

Схоже, це починають розуміти не тільки в Україні, але й у Європі. Заслугує на увагу нещодавнє висловлювання авторитетного європейського політика, колишнього голови Європейської комісії Р.Проді. Він переконаний: **“Україна важлива для Європи як джерело економічного зростання та енергетичної безпеки. Людський, інженерно-технічний потенціал і земельні багатства України допоможуть продовжити перетворення Європи на центр світового масштабу”.** Хочеться сподіватися, що така об'єктивна оцінка європейського політика високого рангу буде почута не тільки в Україні, але й у Європі. ■

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС З УРАХУВАННЯМ МОЖЛИВОЇ РЕАКЦІЇ РОСІЇ

Олександр ШНИРКОВ,
завідувач кафедри світового господарства і міжнародних
економічних відносин Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Значне поширення у світі регіональних інтеграційних процесів, що спостерігаються впродовж останніх двох десятиліть, створило нову ситуацію, коли багато країн постають перед альтернативами участі в різних регіональних утвореннях. Вибір однієї з них потребує неупередженого аналізу та чіткого усвідомлення можливих результатів і наслідків того чи іншого варіанту інтеграції.

Україна, з її проблемою вибору між європейським і євразійським інтеграційними векторами, є одним з найбільш виразних прикладів тих труднощів, які можуть виникати у процесі такого вибору. Серед них – аналіз результатів і наслідків вибору одного з векторів – європейського, з урахуванням можливої реакції іншої сторони, євразійського регіонального утворення, найбільш потужним представником якого є Росія.

Окремі дослідження наслідків лібералізації торгівлі Україна-ЄС: стислий огляд

Існує досить великий перелік досліджень економічних ефектів лібералізації торгівлі України з ЄС. Вони різняться як методологією дослідження, так і припущенням глибини інтеграційних процесів, остаточною невизначеністю динаміки і структури лібералізації економічної взаємодії. Тому часто їх результати не збігаються, навіть мають суперечливий характер¹.

Крім того, слід пам'ятати, що в наявних моделях розрахунку ефектів від різних форм міжнародної інтеграції перевага надається визначенню ефектів насамперед за рахунок скасування мит, не враховуються повною мірою зміни еластичності попиту і пропозиції після відкриття ринків, залишається відкритим питання про кореляцію різних факторів економічного зростання, іноді статистична похибка є співмірною з величинами ефектів тощо.

З іншого боку, розвинуті форми міжнародної інтеграції (починаючи з поглиблених і розширених зон вільної торгівлі та митних союзів) повинні розглядатись як складова регіональної моделі соціально-економічного та політичного розвитку в цілому. Отже рішення щодо участі в розвинутих формах міжнародної інтеграції не може бути зведене лише до співвіднесення ефектів від економічної лібералізації.

В одному з перших досліджень наслідків створення зони вільної торгівлі України з ЄС (2000р.) припускалося, що найбільший обсяг позитивних ефектів у торгівлі отримає вітчизняне сільське господарство: зростання експорту сільгосппродукції України до ЄС може сягнути 50%, промислової – 15%².

Інший аналіз на основі гравітаційної моделі показав, що за умови вступу України до ЄС у 2004р. питома вага промислової продукції в експорті країни у 2007р. зросла б удвічі. Цей висновок пов'язаний з процесом відхилення торгівлі, оскільки деякі нові країни ЄС прямо конкурували з українським експортом до ЄС³.

¹ Це також стосується оцінок економічних наслідків можливого приєднання України до Митного союзу. Див., наприклад: De Souza L.V. An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEC Customs Union on its members. – *The World Bank Economic Premise*, 2011; Ивантер В.В., Гец В.М., Ясинский В.А., Широ В.А., Анисимов А.М.. Экономические последствия создания ЕЭП и присоединения к нему Украины. – *Евразийская экономическая интеграция*, 2012, №1.

² Brenton P. Trade policies in the EU and Ukraine: Implications for a free trade agreement. – Prepared under EES Project UK 26: Study on the economic feasibility, general economic impact and implications of a free trade agreement between the European Union and Ukraine according to the Partnership and Cooperation Agreement. – Brussels, 2000.

³ Oleksandr Shepotylo, A Gravity Model of Net Benefits of EU Membership: The Case of Ukraine. – *Journal of Economic Integration*, 25(4), December, 676-702, 2010.

Дослідження 2006р. не виявило суттєвих позитивних ефектів для України від простої класичної зони вільної торгівлі, але довело значні переваги від поглибленої інтеграції – навіть до додаткового збільшення темпів економічного зростання на 1,5% на рік. При цьому зростання добробуту оцінювалося на рівні 4-7% тільки з урахуванням статичних ефектів, а з урахуванням динамічних ефектів відсоток зростання збільшувався у 2-3 рази⁴.

В іншому дослідженні доводилася пряма залежність зростання ВВП України (до 5,3%) від широти і глибини зони вільної торгівлі з ЄС⁵.

Ще в одному з досліджень наводилися аргументи негативного впливу на добробут країн СНД як від простої, так і від поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС. Стверджувалося, що поглиблена зона вільної торгівлі може призвести до зменшення добробуту на 0,4%, насамперед, внаслідок погіршення умов торгівлі. А позитивні ефекти від усунення нетарифних бар'єрів – можуть нівелюватися негативними торговельними ефектами⁶.

Однак, у переважній більшості наукових праць переваги економічної гармонізації з ЄС та відповідних економічних реформ в Україні є настільки значними, що вони набагато перевищують можливі втрати. Так, одне з досліджень, припускаючи падіння споживання окремими домашніми господарствами в Україні у випадку простої зони вільної торгівлі, водночас висвітлює значно більший обсяг позитивних ефектів від поглибленої зони вільної торгівлі⁷. Інше дослідження 2011р. оцінює зростання добробуту на 5,8% у довгостроковій перспективі лише за рахунок усунення нетарифних бар'єрів⁸. Ще один аналіз того ж року прогнозує збільшення добробуту України на 4,3% внаслідок статичних ефектів та на 11,8% від довгострокових ефектів (у моделі “стабільного стану”, *steady state*)⁹.

Основні сценарії лібералізації економічних відносин України з ЄС

Одне з останніх досліджень економічних наслідків різних форм інтеграції України з ЄС проведено *Oxford Economics* із залученням, у т.ч. українських фахівців¹⁰. Розглянуто три основні сценарії лібералізації економічних відносин з ЄС: класична (або вузька) зона вільної торгівлі (КЗВТ); поглиблена зона вільної торгівлі (ПЗВТ); митний союз. Усі три варіанти показують суттєві позитивні ефекти для економіки України (таблиця “Ефекти різних форм інтеграції...”¹¹).

З реально можливих на нинішньому етапі форм інтеграції з ЄС (КЗВТ та ПЗВТ) найбільш привабливою є остання, оскільки вона забезпечує суттєвіші, ніж КЗВТ, позитивні ефекти для української економіки. З іншого боку, автори підкреслюють, що досягнення цих ефектів є можливим лише за умов

Ефекти різних форм інтеграції України з ЄС (зміни порівняно з базовим періодом, %)

Вузька зона вільної торгівлі (КЗВТ)				
Рік	Рівень споживання	Реальний рівень доходу	Реальний рівень прибутку	Зайнятість
2013	0,23	0,29	0,16	0,12
2015	0,58	0,65	0,20	0,47
2017	0,71	0,93	0,28	0,78
2025	1,83	1,74	0,55	1,39
Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПЗВТ)				
Рік	Рівень споживання	Реальний рівень доходу	Реальний рівень прибутку	Зайнятість
2013	0,24	0,31	0,16	0,13
2015	0,79	0,92	0,27	0,65
2017	1,59	2,00	0,59	1,46
2025	5,67	6,56	2,21	4,58
Створення з ЄС Митного союзу (МС)				
Рік	Рівень споживання	Реальний рівень доходу	Реальний рівень прибутку	Зайнятість
2013	0,41	0,25	0,06	0,15
2015	1,19	0,75	-0,11	0,79
2017	2,18	1,90	0,06	1,83
2025	7,82	7,40	1,51	6,14

здійснення ефективних економічних реформ, зближення з регуляторним середовищем ЄС. Іншими словами, угода про ПЗВТ є важливим чинником реформування української економіки, асоціація з ЄС матиме суттєві позитивні наслідки для України тільки за умов активної та ефективної державної економічної політики¹². Повільні та поверхові економічні зміни суттєво мінімізують позитивний ефект від ПЗВТ. До речі, одним із чинників фінансової кризи останніх років у південноєвропейських країнах вважається слабка та неефективна політика відповідних урядів щодо її попередження, повільна адаптація реального та фінансового секторів до нових умов регіональної і глобальної конкуренції.

Розподіл ефектів від ПЗВТ по галузях економіки України не є однорідним (таблиця “Вплив ПЗВТ...”¹³).

Суттєві переваги отримують легка та харчова промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівля. Значно меншими будуть ефекти для видобутку корисних копалин, металевих руд, чорної металургії та хімії.

Наслідки можливої реакції Росії

Дослідження одне з перших окремо розглядає питання економічних наслідків для України можливої реакції Росії на підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Стурбованість Росії у цьому випадку має переважно та насамперед політичний характер. Хоча такі

⁴ Emerson M. et al. The Prospects of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine. – Center for European Policy Studies: Brussels, 2006.

Тут і далі “добробут” – вартісна (грошова) оцінка рівня споживання матеріальних і нематеріальних благ (товарів, послуг) з урахуванням як рівня грошових доходів, так і рівня цін. – *Ред.*

⁵ ECORYS. Trade Sustainability Impact Assessment for the FTA between the EU and Ukraine within the Enhanced Agreement. ECORYS Nederland BV: Rotterdam, Netherlands, 2010.

⁶ Francois J. & Manchin M. *Economic Impact of a Potential Free Trade Arrangement (FTA) between the European Union and the Commonwealth of the Independent States*, 2009. – CASE Network Reports, No.84.

⁷ Frey M., Oleksyuk – Viber Z. Effects of Trade Liberalization between the EU and Ukraine in a Computable General Equilibrium (CGE) Model. – Working Paper, (n.d.).

⁸ Maliszewska M., Orlova I. & Taran S., Deep Integration with the EU: Impact on Selected ENP Countries and Russia, in: Dabrowski M. & Maliszewska M. (eds.): EU Eastern Neighbourhood: Economic Potential and Future Development, Springer, 2011.

⁹ Movchan V. and Shportuk V., *Between two unions: optimal regional integration strategy for Ukraine*. – Paper prepared for the Thirteenth Annual Conference of the European Trade Study Group (ETSG), September 8-10, Copenhagen, Denmark, 2011; Вибір торговельної політики України: плюси та мінуси різних опцій регіональної інтеграції. Аналітичний звіт. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Київ, 2011.

У цьому дослідженні під “статичними ефектами” розуміються ефекти, що утворюються в середньостроковому (п'ятирічному) періоді. – *Ред.*

¹⁰ The Impact of an FTA between Ukraine and the EU. Oxford Economics, 2012.

¹¹ Складено за: The Impact of an FTA between Ukraine and the EU. Oxford Economics, 2012. P. 89, 94, 102.

¹² Станом на початок 2013р., проект Угоди про асоціацію передбачає імплементацію в регуляторне середовище України понад 500 нормативних актів ЄС.

¹³ Джерело: The Impact of an FTA between Ukraine and the EU. – Oxford Economics, 2012, p.92.

Вплив ПЗВТ на галузевий розвиток економіки України

Галузь економіки	Різниця з базовим рівнем 2012р., (%) [*]	Складний ^{**} річний показник зростання у галузі	Внесок у загальне зростання
Легка промисловість	49,4	8,1	0,1
Продукти харчування	15,9	7,1	0,3
Будівництво	8,7	6,1	0,1
Сільське господарство	7,0	3,5	0,3
Торгівля	6,5	5,7	0,7
Бізнес-послуги	5,6	6,1	0,6
Фінансове посередництво	5,5	6,8	0,3
Фінансові послуги	5,5	6,8	0,3
Комунальні послуги	4,8	5,8	0,2
Енергетика	4,5	6,1	0,0
Транспорт і зв'язок	3,7	5,3	0,6
Державний сектор	1,7	4,1	0,2
Машинобудування	1,0	5,9	0,2
Охорона здоров'я	0,6	1,1	0,0
Освіта	0,5	1,0	0,0
Хімічна промисловість	0,0	5,7	0,1
Залізо та сталь	-0,7	5,7	0,2
Видобуток корисних копалин	-1,5	4,5	0,2
Базові метали	-4,3	5,4	0,0
Інші послуги	3,9	4,5	0,6
Інша промисловість	2,1	5,5	0,2
Загалом	4,3	5,1	5,1

^{*} Від'ємні показники означають не падіння виробництва, а лише більш повільне зростання порівняно з базовим рівнем.

^{**} З урахуванням складних відсотків.

заходи у відповідь на Угоду можуть мати широкий формат ("по всіх фронтах"), тут проаналізовані саме економічні.

Занепокоєність Росії можливими негативними наслідками Угоди про асоціацію України з ЄС для російської економіки базується на припущенні про зростання конкуренції для російських компаній на українському, російському ринках і ринках ЄС, а також про зміни потоків українського експорту та міжнародного регіонального руху капіталів.

У дослідженні показано, що зростання рівня конкуренції буде відчутним лише для 230 категорій товарів з приблизно 4 700, які імпортуються Україною, що вплине лише на 5% російського експорту до України. За умов підписання Угоди про асоціацію конкуренція між українськими та російськими експортерами на ринках ЄС зросте лише для продукції чорної металургії, оскільки структури експорту до ЄС обох країн суттєво різняться. Нарешті, часткова переорієнтація українського експорту потенційно можлива для сфери сільського господарства та харчової промисловості, але ЄС зберігає (хоч і зменшив), значні обмеження для імпорту української аграрної продукції. За цих умов

Україна буде здатна задовольнити попит на обох ринках (до того ж швидкими темпами зростає російське виробництво відповідної продукції).

Отже, хоча рівень конкуренції для російських компаній зросте на внутрішньому, українському та ринку ЄС, але таке зростання буде незначним та не матиме суттєвих негативних наслідків для російської економіки в цілому. Більш того, для російських компаній, які розміщують виробництво в Україні, розширення доступу до ринку ЄС матиме позитивні ефекти.

Торговельні заходи Росії можуть містити застосування антидемпінгових тарифів, зменшення імпорту харчових продуктів шляхом використання санітарних і фітосанітарних стандартів, зменшення використання трубопровідного транспорту на території України, обмеження на міграцію робочої сили тощо. У Додатку №6 до Договору про зону вільної торгівлі країн СНД (2011р.) зазначено: якщо внаслідок участі окремих країн у зонах вільної торгівлі, митних союзів зростання імпорту відбуватиметься в обсягах, які завдають шкоди або загрожують завдати шкоди промисловості країн Митного союзу, то останній має право відновити режим найбільшого сприяння. Хоча зміст цього Додатка, як і ст.18 Договору, відповідає правилам СОТ, але в цьому контексті їх внесення до Договору може розглядатись як свідоме попередження, спрямоване проти підписання Україною Угоди про асоціацію. Використання ж Україною механізму розв'язання торговельних спорів СОТ є доволі проблематичним, оскільки, *по-перше*, окремі країни СНД та Митного союзу не є членами СОТ, *по-друге*, такі процедури в СОТ тривають іноді до 20 років.

З іншого боку, впроваджуючи обмежувальні торговельні заходи щодо української продукції, Росія повинна зважати також і на можливі негативні наслідки цих дій для внутрішнього ринку (обмеження асортименту, зростання цін, зменшення споживання, додаткові витрати на імпортозаміщення тощо).

У сценарії зроблено припущення, що внаслідок різних форм торговельних обмежень імпорту ефективна тарифна ставка Росії на продовольчі товари з України складе 40%, на металовироби – 20%, машини та обладнання – 15%, ціна на газ зросте на 20%. У коротко- та середньостроковій перспективі це призведе до значних негативних ефектів для економіки України (упродовж 3-4 років) – і лише в більш довгостроковій перспективі країна зможе їх подолати (діаграми "Вплив ПЗВТ на інвестиції і рівень споживання"), тому позитивний вплив ПЗВТ з ЄС на економічний розвиток України буде значно меншим (таблиця "Вплив ПЗВТ на добробут..."¹⁴).

Вплив ПЗВТ на потоки інвестицій і рівень споживання (з урахуванням можливої реакції Росії)

¹⁴ Джерело: Там само, р.120-121.

**Вплив ПЗВТ на добробут України у довгостроковій перспективі
(з урахуванням можливої реакції Росії)
(зміни порівняно з базовим періодом 2012р., %)**

Рік	Рівень споживання		Реальний рівень доходу		Реальний рівень прибутку		Зайнятість	
	ЗВТ+	ЗВТ+ та Росія	ЗВТ+	ЗВТ+ та Росія	ЗВТ+	ЗВТ+ та Росія	ЗВТ+	ЗВТ+ та Росія
2013	0,24	-0,12	0,31	-0,16	0,16	-0,04	0,13	-0,09
2015	0,79	-0,28	0,92	-0,31	0,27	-0,16	0,65	-0,11
2017	1,59	0,30	2,00	0,37	0,59	-0,01	1,46	0,34
2025	5,67	3,06	6,56	3,28	2,21	0,78	4,58	2,58

Під впливом торговельних заходів Росії може також змінитися секторальний розподіл економічних ефектів поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС (таблиця “Вплив ПЗВТ на галузевий розвиток...”¹⁵). Більш негативний вплив відчують сектори видобутку металевих руд, інша видобувна промисловість, машинобудування, хоч у довгостроковій перспективі вони зростатимуть. Ресурси з цих галузей перемістяться, насамперед, у текстильну галузь і харчову індустрію, питомо вага яких у структурі ВВП України зростає. Нарешті, сектори, пов’язані з інвестиціями і внутрішнім приватним споживанням (будівництво, металургія, торгівля, послуги, сільське господарство), матимуть відносно стабільні темпи зростання.

Вплив ПЗВТ на галузевий розвиток економіки України (з урахуванням можливої реакції Росії)

Галузь економіки	Різниця з базовим рівнем 2012р., (%) [*]	Складний** річний показник зростання у галузі	Внесок у загальне зростання
Легка промисловість	54,9	8,4	0,1
Продукти харчування	29,3	7,9	0,4
Будівництво	10,2	6,2	0,1
Торгівля	9,3	5,9	0,7
Бізнес послуги	8,5	6,3	0,6
Залізо та сталь	8,2	6,4	0,3
Фінансове посередництво	8,0	7,0	0,3
Фінансові послуги	8,0	7,0	0,3
Комунальні послуги	7,0	5,9	0,2
Транспорт і зв’язок	6,3	5,6	0,5
Сільське господарство	5,9	3,4	0,2
Енергетика	4,8	6,1	0,0
Хімічна промисловість	3,9	6,0	0,1
Державний сектор	2,7	4,2	0,2
Охорона здоров’я	1,1	1,1	0,0
Освіта	0,9	1,1	0,0
Видобуток корисних копалин	0,1	4,6	0,2
Видобуток енергетичних ресурсів	-0,7	1,4	0,0
Машинобудування	-8,6	5,2	0,2
Вироби з металу	-18,4	4,0	0,0
Базові метали	-23,3	3,8	0,0
Інші послуги	5,7	4,5	0,5
Інша промисловість	-3,6	5,1	0,2
Загалом	3,3	5,0	5,0

^{*} Від’ємні показники означають не падіння виробництва, а лише більш повільне зростання, порівняно з базовим рівнем.

^{**} З урахуванням складних відсотків.

Висновки

Отже, в разі підписання Угоди про асоціацію з ЄС, Росія має можливість значного торговельного (та іншого) впливу на економічний розвиток України – що може його загальмувати або навіть викликати кризові явища. При цьому позитивні ефекти від ПЗВТ з ЄС за згаданих вище припущень не компенсують у повному обсязі втрати української економіки від обмежувальних торговельних заходів Росії упродовж перших 3-4 років після набуття Угодою чинності. Співвідношення позитивних і негативних ефектів від ПЗВТ з ЄС та пов’язаних з цим торговельних обмежень з боку Росії залежатиме від глибини інтеграційних процесів з ЄС, форм реакції Росії, ефективності адаптації української економіки до нових умов торгівлі з основними партнерами. Тому домовленість з Росією про непогіршення нинішнього торговельного режиму фактично стає важливим чинником підписання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Головну роль у системі можливих негативних факторів впливу Росії на економічний розвиток України має ціна на газ. Часткова або повна нейтралізація впливу саме цього фактору суттєво мінімізує негативні наслідки від інших можливих торговельних обмежувальних заходів з боку Росії в коротко- та середньостроковій перспективі. Без розв’язання цієї проблеми підписання Угоди про асоціацію у 2013р. може бути відкладено в часі.

Відновлення позитивних темпів економічної динаміки за таких умов є можливим у результаті швидкої та ефективної регуляторної конвергенції з ЄС та, щонайменше, стабілізації попиту на українські товари та послуги в ЄС та на ринках третіх країн. Однак, при цьому відкритим залишається питання ефективності процесу адаптації українських виробників і споживачів до вимог ЄС (співвідношення витрат та результатів адаптації).

За нинішніх умов найбільш оптимальною моделлю (“перше краще”) участі України в міжнародних інтеграційних процесах є розширення доступу у формах зон вільної торгівлі до двох смних регіональних ринків – ЄС та країн СНД – з мінімізацією можливої негативної торговельної реакції Росії на Угоду про асоціацію України з ЄС. Можливі й інші моделі регіональної інтеграції України без Угоди про асоціацію (“друге краще”), але вони стримуватимуть структурну перебудову та модернізацію економіки країни, особливо в середньо- та довгостроковій перспективі, консервуючи периферійний характер національної економіки. ■

¹⁵ Джерело: Там само, р.92.

РОСІЯ, ЄВРАЗІЙСЬКИЙ МИТНИЙ СОЮЗ ТА ЄС: СПІВПРАЦЯ, СТАГНАЦІЯ ЧИ СУПЕРНИЦТВО?¹

Рілка ДРАГНЄВА,
старший викладач
юридичного факультету
Бірінгемського університету

Катарина ВОЛЧУК,
старший викладач
Центру російських і
східноєвропейських досліджень
Бірінгемського університету

Після розпаду Радянського Союзу з'явилися різноманітні ініціативи, спрямовані на (ре)інтеграцію нових незалежних республік. Вони супроводжувалися багатьма міжнародними угодами та політичними зустрічами на вищому рівні, але не дали особливих результатів². Численні амбітні, але нетривалі спроби пострадянської інтеграції викликали у сторонніх спостерігачів відчуття втоми і скепсису.

На цьому тлі ЄС у середині 2000-х років підвищив активність у пострадянських країнах, які стали розглядати його як головне джерело модернізації і покращення врядування в регіоні. ЄС висунув гармонізацію з його нормативною базою ключовою передумовою тісніших відносин у контексті Європейської політики сусідства (ЄПС) та ініціативи "Східне партнерство". Пропагуючи європейську модель правової та орієнтованої на перспективу системи врядування, ЄС не мав наміру втягуватись у протистояння з Росією на цій території.

Однак, створення Євразійського митного союзу (ЄМС) змінило ситуацію³. Незважаючи на слабку економічну базу⁴, угруповання має жорсткішу організаційну структуру, ніж його попередники, і попри ряд перехідних проблем, проект фактично реалізується. Більше того, Росія розглядає ЄМС як інструмент реінтеграції пострадянського простору, включно з країнами, що належать до східного сусідства ЄС.

Поява ЄМС означає, що ЄС – вже не єдино можливий шлях, і є інституційним викликом його стратегії на "спільній околиці" (пострадянські держави, охоплені ЄПС і Східним партнерством – Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Україна). Це особливо помітно в Україні, де Росія активно пропагує ЄМС як альтернативу механізму інтеграції ЄС, тобто Угоді про асоціацію.

Особливості ЄМС, порівняно з попередніми інтеграційними утвореннями на пострадянському просторі

ЄМС – не перший митний чи економічний союз, оголошений на пострадянському просторі, проте він суттєво відрізняється від попередників. Це стосується не лише політичної волі, яка рухає його вперед, але також, що важливо, його ефективності, яка контрастує з попередніми, погано організованими структурами, що мало впливали на дії державних або приватних чинників. Іншими словами, **на відміну від попередніх**

ініціатив, ЄМС дедалі більше впливає на державні та економічні інститути у країнах-учасниках та за їх межами.

Хоча варто зберігати децицію здорового скептицизму щодо майбутнього ЄМС і його трансформації у Євразійський економічний союз, але можна стверджувати, що наразі події свідчать про докорінну зміну схем інтеграції. Важливо, що ЄМС пропонує перспективну модель інтеграції в інституційних умовах, очевидно покращених як за структурою, так і за ефективністю.

¹ Скорочена версія дослідження, вперше оприлюдненого Chatham House у серпні 2012р. (REP BP 2012/01). Автори у 2013-15рр. досліджують методикую російського впливу в пострадянських країнах у рамках дослідницького проекту "Росія та ЄС на "спільній околиці": експорт врядування і правова (не)сумісність" (Russia and the EU in the Common Neighbourhood: Export of Governance and Legal (In) Compatibility) [що фінансується британською Радою економічних і соціальних досліджень].

² Dragneva, R. (2004), 'Is "Soft" Beautiful? Another Perspective on Law, Institutions, and Integration in the CIS. – Review of Central and East European Law, Vol. 29, No. 3.

³ Повна назва – Митний союз Євразійського економічного співтовариства. У цьому дослідженні використовується скорочена назва – Євразійський митний союз (ЄМС).

⁴ Так, В. де Соуза стверджує, що ЄМС буде "структурою зі зменшення ВВП, у якій негативні наслідки у вигляді порушення торговельних зв'язків переважають позитивні з їх створення". Див.: Vinhas de Souza, L. (2011), 'An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEc Customs Union on Its Member States'. – The World Bank Economic Premise No. 47, (2011), p.1.

Ідеться, зокрема про такі нормативно-правові та організаційні підвалини, а також практичні кроки ЄМС:

- більш упорядковані установчі угоди та наміри кодифікації правової бази ЄМС;
- встановлення принципу відповідності ЄМС правовому режиму СОТ (Договір про функціонування Митного союзу в багатосторонній системі);
- визначення статусу рішень органів ЄМС (зокрема, Євразійської економічної комісії) як рішень прямої дії;
- організацію Євразійської економічної комісії як розвинутої міжнародної бюрократичної структури з чималим штатом і достатніми бюджетними ресурсами, що може забезпечити її дієвість;
- прийнято новий статут Суду ЄврАзЕС, який встановлює обов'язковість рішень Суду, до якого, з метою розв'язання спорів або оскарження рішень органів ЄМС, можуть звертатися компанії і приватні особи (підприємці);
- ухвалення Митного кодексу ЄМС, що становить основу спільного митного режиму⁵.

Окремої уваги заслуговує питання колегіального прийняття рішень органами ЄМС.

Відомо, що попередні регіональні угруповання на пострадянському просторі були надто асиметричними, що дозволяло Росії використовувати її ринкові переваги та уникати рішень, пов'язаних з потенційно невідповідними зобов'язаннями. Натомість ЄМС намагається демонструвати прихильність до колегіальності, передавши деякі питання Євразійській економічній комісії на вирішення кваліфікованою більшістю. Колегія, що є виконавчим органом Комісії, складається з дев'яти членів (по три від кожної країни-учасниці) з одним голосом кожен. Отже, принаймні в теорії, з певних питань позиція Росії може бути забалотована.

Можна припустити, що рішення про рівну кількість голосів у Євразійській економічній комісії пов'язане як із тиском Казахстану та Білорусі, так і з планами залучення до ЄМС України та, відповідно – превентивним усуненням чутливого для неї питання можливого обмеження її суверенітету⁶. Підхід до України найвиразніше ілюструє зміну в політиці Росії, оскільки вона використовує ЄМС як інструмент впливу, що прямо конкурує з ЄС.

Експорт врядування з Росії до “спільних околиць”

ЄМС – це інструмент, за допомогою якого Росія дедалі більше вступає в “нормативне суперництво” з ЄС у т.зв. “спільній околиці”, яку складають пострадянські держави, охоплені ЄПС і Східним партнерством – Україна, Білорусь, Молдова, Азербайджан, Грузія і Вірменія. Це означає, що Росія покладається не лише на “м'яку” силу, енергетичні важелі та військову міць, але й на регуляторно-правовий режим для утвердження власної позиції на пострадянському просторі. Росія почала змагатися там, де дотепер мав монополію ЄС.

Зокрема, за допомогою ЄМС Росія пропонує спільну відповідь на експорт врядування з ЄС через ЄПС і Східне партнерство. Ці ініціативи спрямовані на прискорення інтеграції країн у “спільній околиці” з ЄС, де інтеграція означає пропозицію угод про асоціацію, поглиблені та всеохоплюючі зони вільної торгівлі, угод про спрощення візового режиму та повну лібералізацію віз у довгостроковій перспективі – але не членство. Загалом, визнано, що підхід ЄС поширює на відповідні країни внутрішній “європейський порядок”, який поєднує норми й цінності демократії, прав людини та верховенства права, а також модель управління економікою.

Хоча мета може бути похвальною, але фактичний зміст відносин ЄС з його східними сусідами не завжди легко досягнути через їх дуже політизовану та технократичну природу. **Найбільш амбітний механізм експорту врядування з ЄС до пострадянських країн – Угода про асоціацію.** Це угода нового покоління – за обсягом, деталізацією і повнотою. Т.зв. Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПЗВТ) є її складовою і поширюється за межі “стандартного” договору про зону вільної торгівлі, справляючи потужний вплив на нормативну базу країни, асоційованої з ЄС у багатьох сферах, охоплюючи складне регулювання конкуренції і санітарні та фітосанітарні стандарти. Серед подій останніх років у відносинах ЄС з пострадянськими країнами ці угоди, безумовно, є найважливішими, оскільки вони пропонують міцну, юридично обов'язкову базу для далекосяжної економічної інтеграції з ЄС.

Старт Східного партнерства навесні 2009р. відразу викликав стурбованість Москви⁷. Російське керівництво вперше так рішуче виступило проти ініціативи ЄС на пострадянському просторі (раніше її протести стосувалися НАТО, його розширення на Схід). Хоча позиція Росії з часом ніби пом'якшилася, але запровадження Східного партнерства дало потужний імпульс перегляду її стратегії у “близькому зарубіжжі”. Це видно не лише з формування ЄМС, але й зі спротиву Росії угодам про асоціацію. Проявилось це і в нормативній боротьбі за Україну, яка до 2011р. була регіональним лідером інтеграції з ЄС. Росія намагалася переконати Україну приєднатися до ЄМС, одночасно відмовляючи її від укладання Угоди про асоціацію з ЄС. Позицію Росії варто розглянути докладніше, аби проілюструвати суперництво, що розгортається, та його потенційні наслідки для ЄС.

Аргумент практичної вигоди

Реакція Росії на Угоду про асоціацію ЄС-Україна була однозначно негативною, і ця позиція була адресована радше Україні, ніж ЄС. Головна критика Росії була подана у вигляді прагматичного аналізу економічної користі та шкоди ПЗВТ для України, порівняно з вигодами вступу до ЄМС. Ці аргументи висувалися, попри сумнівну економічну раціональність ЄМС для Росії та інших країн-учасниць⁸. Понад те, враховуючи обмежений економічний вплив ПЗВТ на Росію, її спротив цій зоні вільної торгівлі фактично не має під собою економічного підґрунтя. Та попри сумнівність обґрунтування, Україні наполегливо накидали економічну

⁵ Кодекс Митного союзу критикували за велику кількість посилань на національні закони. Утім, наразі відбувається позитивний процес дискусій і перегляду Кодексу.

⁶ Однією з країн, чий вступ до ЄМС наразі стоїть на порядку денному, є Киргизстан. Але найважливішою країною для ЄМС і Росії є Україна, яку Росія не вперше намагається залучити до ініціативи регіональної інтеграції.

⁷ Див.: Averre, D. (2009), ‘Competing Rationalities: Russia, the EU and the “Shared Neighbourhood”’. – *Europe-Asia Studies*, Vol.61, No.10.

⁸ Враховуючи малу кількість самостійних досліджень Митного союзу з використанням ґрунтовних методик, його економічні наслідки для країн-учасниць та основних торговельних партнерів ще належить з'ясувати. У дослідженні В. де Соуза (2011р.) робиться висновок, що на відміну від країн-учасниць та основних торговельних партнерів, Україна є однією з країн, які фактично виграють від створення ЄМС, якщо вона залишиться за межами угруповання.

аргументацію. Прогрес та інституційне зміцнення ЄМС додає цій аргументації ваги.

Вступ до ЄМС, імовірно, міг би дати Україні вииграш у вигляді зростання ВВП на \$219 млрд. у 2011-2030рр. (тобто \$12,2 млрд. на рік у цінах 2010р.)⁹. ЄМС дозволив би Україні зберегти доступ до російського ринку, зокрема для сільгосппродукції. Росія підкреслювала, що деякі українські сільськогосподарські продукти підлягатимуть квотуванню навіть за ПЗВТ, тоді як ЄМС пропонує ширший доступ до ринку¹⁰. Участь у ЄМС також дозволила б Україні скористатися вигодами відновлення науково-дослідницького комплексу, який буде модернізований і стане більш конкурентоспроможним¹¹. Російські офіційні особи та оглядачі підкреслюють перспективи вирівнювання технічного рівня, промислової кооперації і спільної стратегії розвитку. Згідно з цим аргументом, поєднання зусиль у ЄМС дало б Україні конкурентну перевагу¹². **Отже, на відміну від попередніх ініціатив на пострадянському просторі, це перспективний економічний проект з наголосом на покращенні показників української економіки (що повторює аргументи ЄС).**

Водночас, Росія зображує ПЗВТ як переважно збиткову ініціативу для України, враженої міжнародною фінансовою кризою. На відміну від прогнозів експертів ЄС, російські оцінки наслідків ПЗВТ для України широко висвітлюються в українських ЗМІ. Згідно з ними, імпорту з ЄС до України зростає на 10%, що на 5% погіршить торговельний баланс та означатиме, що "Україна має втратити до 1,5% базового обсягу свого ВВП"¹³. У цих оцінках наголошується на слабкій, порівняно з ЄС, позиції України, фінансовій та економічній ціні зближення з ЄС та уявній втраті суверенітету після підписання Угоди про асоціацію. Аргументи Росії підкреслюють протекціоністські позиції ЄС під час переговорів про ПЗВТ і низьку конкурентоспроможність українських товарів на ринку ЄС. Загалом, Україна повинна буде виконувати правила ЄС, не маючи права голосу під час їх запровадження, тоді як ЄМС надасть Україні права повного членства, включно з правом голосу під час колегіального прийняття рішень.

Варто зауважити, що ЄС здається зовсім байдужим до кампанії проти ПЗВТ в Україні й фактично на неї не реагує. Він явно покладається на "силу власної привабливості" та давній "європейський вибір" України. Переговори стосовно Угоди про асоціацію були високоспеціалізованими, велись у вузьких офіційних колах, без особливих спроб заручитися прихильністю громадськості чи поінформувати бізнес про наслідки та вигоди. Під час самих переговорів помітним був протекціонізм ЄС, особливо стосовно сільгосппродукції. Це не є новиною: ЄС намагається підходити до будь-яких торговельних переговорів з третіми країнами з позицій можливостей власного споживчого ринку, не завжди надаючи належної уваги інтересам і потребам партнера, навіть для того, щоб аналіз економічної ефективності виглядав для нього більш прийнятним. Переговори з Україною... в цьому

аспекті не відрізнялися від інших. ЄС просуває власну позицію, надаючи мало уваги важливості економічних зв'язків України з Росією та СНД, – і тим самим ігноруючи конкретні економічні (не кажучи вже про політичні) втрати через її дистанціювання від Росії¹⁴. Саме до цих торгів і протекціонізму насамперед привертати увагу українські ЗМІ, тоді як в українському суспільстві мало хто розумів значення ПЗВТ для довгострокового розвитку України. Можливо, через власну кризу та постійну втому й розчарування Україною ЄС не зміг ефективно пропагувати цю передову та новаторську угоду в Україні.

Ставки для України підвищуються: можливість розплати та санкцій

Не покладаючись лише на озвучення значних довгострокових вигід і негайного економічного вииграшу для України, Росія використовує більш традиційний підхід "батога і пряника". Додатковим стимулом є знижка ціни на газ, що може дати Україні до \$8 млрд. на рік. Крім того, В.Путін пообіцяв покрити витрати України на компенсації її партнерам по СОТ – адже у випадку вступу до ЄМС їй довелося б підвищити узгоджені з СОТ тарифи до рівня тарифів ЄМС, що може змусити членів СОТ вимагати компенсації. Однак, невідомо, наскільки, і чи взагалі можна вірити цим обіцянкам. "Батіг", своєю чергою, складається з економічних санкцій проти України, які виправдовують негативними наслідками ПЗВТ ЄС з Україною для Росії.

Конкретні стурбованості Росії стосуються перспективи напливу українських виробів, витіснених з вітчизняного ринку більш конкурентним імпортом з ЄС у разі створення ПЗВТ. Але ці економічні прогнози не мають міцного підґрунтя. Малоімовірно, щоб ПЗВТ серйозно вплинула на Росію в сенсі безперешкодного напливу товарів з України, і тому вона навряд чи вплине на російську економіку¹⁵. У кожному разі, ПЗВТ дасть нові ділові можливості численним російським компаніям в Україні, особливо – вrahовуючи перехід самої Росії на міжнародні та європейські норми. Застерігаючи, що російський ринок можуть заповнити товари з України, В.Путін попередив: "Я певен, що [...] і Казахстан, і Білорусь негайно вимагатимуть, щоб Росія закрила свій митний кордон"¹⁶. Такого роду риторика свідчить, що Росія розглядає можливість застосування великого набору важелів, щоб "переконати" Україну у "вигодах" ЄМС. **Ця стратегія лише підсилює сприйняття ЄМС як засобу просування впливу Росії, особливо з огляду на те, що Росія вперто намагається ускладнити відмову від "запрошення".**

Як далеко Росія може зайти, "караючи" Україну? Членство Росії в СОТ забороняє їй використовувати деякі каральні торговельні заходи, а Україна, як член СОТ, могла б удатися до міжнародних механізмів для розгляду політично мотивованих торговельних санкцій. Але Росія може вжити позазаконних заходів всупереч правилам СОТ. Зрештою, Україні важко робити вибір, знаючи про готовність російської сторони порушити норми організації, до якої Росія щойно вступила.

⁹ Див.: Eurasian Development Bank, 'Ukraine and the Customs Union'. – Centre for Integration Studies, Report 1 (2012).

¹⁰ Див.: Путин: Украина продаст Европе 2 литра молока, а Таможенный союз даст ей \$9 млрд. в год. – ZN.UA, 6 жовтня 2011р., <http://news.zn.ua>.

¹¹ Див. Резолюцію конференції "Перспективи євразійської інтеграції України" (Київ, грудень 2011р.). – http://smi.liga.net/articles/2011-12-28/3693731-kuda_i_s_kem.htm.

¹² Див.: Путин: Украина продаст Европе 2 литра молока...

¹³ Див.: Eurasian Development Bank Ukraine and the Customs Union, p.29.

¹⁴ Багато посадовців з ЄС і його країн-учасниць, здається, впевнені, що українські олігархи надто бояться економічного домінування Росії, щоб підтримати будь-яку форму глибокої інтеграції з Росією.

¹⁵ Дуже мало аналітиків за межами Росії розглядають наслідки для україно-російських економічних відносин, тому бракує надійних незалежних досліджень, щоб перевірити різні заяви російських посадовців.

¹⁶ Путин В. Новый интеграционный проект для Евразии: будущее, которое рождается сегодня. – Известия, 3 октября 2011г.

Кампанія Росії в Україні – враховуючи важливість російського ринку для українських промислових товарів і продуктів харчування – породила відчуття непевності та сум'яття серед українських політичних та особливо економічних гравців.

Чи є ЄМС інструментом європейської інтеграції?

Росія подає ЄМС як оптимальний економічний вибір для України¹⁷. Стверджується також, що членство в ЄМС дасть й інші вигоди. Зокрема, ЄМС презентують як схему, яка в довшій перспективі спростила б інтеграцію України до ЄС, зменшуючи серйозну асиметрію. Як сказав В.Путін: “Тепер учасником діалогу з ЄС стане Митний, а надалі – і Євразійський союз. Таким чином, входження до Євразійського союзу, крім прямих економічних вигід, дозволить кожному з його учасників швидше та на сильніших позиціях інтегруватися до Європи”¹⁸.

По суті, аргумент полягає в тому, що Україна могла б “приєднатися” до Європи швидше і на кращих умовах, якби робила це “разом з Росією”. Але перспективи укладання всебічної угоди між Росією/ЄМС та ЄС є дуже далекими.

Кампанія Росії в Україні ускладнює й без того складні відносини України з ЄС, особливо в тому, що стосується демократичних стандартів. Варто підкреслити, що ЄМС не висуває умов демократичності до своїх нинішніх і майбутніх країн-учасниць. **Україні пропонують членство без політичних умов: в ЄМС вітають усі пострадянські країни, незалежно від їх політичного режиму.** Російська пропозиція Україні з'явилася в дуже делікатний момент відносин Україна-ЄС і контрастує з демократичними умовами ЄС.

Кампанію з відмови України від ПЗВТ можна розглядати як спробу швидко спокусити країну тоді, коли влада заявила про зацікавленість в укладанні Угоди про асоціацію замість вибору ЄМС. Звичайно, привабливість ЄМС послаблює перспектива виплати компенсацій у процесі перегляду тарифів, узгоджених під час вступу України до СОТ. Проте, це питання не лише негайного вибору, але й більш тривалої конкуренції.

Навіть якщо Угоду про асоціацію підпишуть і ратифікують, її імплементація буде тривалою, дорогою і дуже чутливою в політичному та економічному сенсі. Політичні та економічні гравці в Україні мають різні інтереси, багато з них дуже зацікавлені у збереженні доступу до ринку ЄМС. Водночас Україна має досвід підписання та надалі – невиконання міжнародних угод¹⁹. Олігарх і головний український переговорник щодо Угоди про асоціацію А.Клюєв весною 2011р. стверджував, що “Україна братиме участь у таких економічних союзах, від яких вона може отримати вигоду, зокрема, співпрацюватиме з певних торгових позицій, у той час, як було б вигідніше входити до зони вільної торгівлі з ЄС з деяких інших питань”²⁰. Ці заяви демонструють збереження прихильності до вибіркового і гнучкого підходу до економічної інтеграції, який Україна демонструє упродовж останніх 20 років.

Така ситуація дає Росії багато можливостей як пропонувати заохочення, так і чинити перешкоди різним

гравцям в Україні – для того, щоб затримати або зрівнати імплементацію Угоди про асоціацію та інших зобов'язань України перед ЄС (зокрема тих, що стосуються її членства в Європейському енергетичному співтоваристві).

Інтеграція з ЄС очевидно залежить від підвищення далекоглядності українського політичного класу. Така далекоглядність потрібна для початку політичних та економічних реформ, які принесуть вигоди в середній і довшій (5-10 років) перспективі. Водночас, слід враховувати, що Росія має вигідні позиції для висунення зустрічних вимог, щоб змінити ставки і звузити українські перспективи.

Висновок

Як загалом визнано, ідея глобальної конкуренції – економічної, військової та регуляторної – радо знаходить відгук серед російських політичних еліт. Прагнення Росії до “великодержавності” призводить до її претензій на гегемонію у “близькому зарубіжжі”. Однак, її статус “нової потуги” викликає чимало сумнівів. Щоб їх розв'язати, Росія змістила увагу на нормативний, правовий аспект інтеграції. Безперечно, до цього її підштовхнула активізація ЄС на “спільній околиці”, а вступ до СОТ – полегшив завдання.

Тоді як відносини ЄС з Росією з середини 2000-х років залишалися статичними, цього не можна сказати про їх відносини з країнами на “спільній околиці”. Щоб не допустити втрати впливу на пострадянському просторі, Росія вирішила переглянути свій підхід до регіональної інтеграції, зосередившись на економічній інтеграції, що ґрунтується на правовій основі та стійкому інституційному режимі. Наразі неясно, чи вдасться підтримувати цей швидкий темп, щоб реалізувати заяви про створення Євразійського економічного союзу до 2015р. Досі прогрес, поза сумнівом, значною мірою залежав від керівників трьох країн, що робить союз уразливим до будь-якої зміни лідерів. Тому розширення, особливо на Україну, суттєво зміцнило б ЄМС політично та економічно (тоді як вступ до нього Киргизстану та Таджикистану мав би переважно символічне політичне значення).

Доведена наразі життєздатність ЄМС означає, що ЄС вже не є єдиним джерелом ефективного врядування в регіоні, і Росія долучилася до сфери, в якій ЄС досі не мав конкурентів. Це зрушення тягне за собою багато далекосяжних наслідків, не останньою чергою через те, що Росія, користуючись політичною та економічною кризою в ЄС, прямо пропонує ЄМС як альтернативу економічній інтеграції під його егідою.

Найбільш нагальна загроза походить від змагання за Україну. Це суперництво між Росією та ЄС навряд чи припиниться, навіть якщо та коли Україна зрештою укладе Угоду про асоціацію. Її імплементація буде дорогим і тривалим процесом з численними зволаннями, зокрема через несприятливу внутрішню ситуацію в Україні. Залежність України від російського ринку означає, що країна муситиме одночасно адаптуватися до двох конкуруючих режимів інтеграції – ЄС та ЄМС.

¹⁷ Загалом, у ближчій перспективі початкові втрати, пов'язані зі вступом до ПЗВТ, для України дійсно будуть вищими, порівняно з ЄМС, але в довшій перспективі очікується, що ПЗВТ суттєво стимулюватиме торговельний та економічний розвиток України за зменшення залежності від Росії.

¹⁸ Путин В. Новый интеграционный проект для Евразии: будущее, которое рождается сегодня...

¹⁹ Про угоди з ЄС див.: Langbein, J. and Wolczuk, K. 'Convergence without Membership? The Impact of the European Union in the Neighbourhood: Evidence from Ukraine'. – *Journal of European Public Policy*, 2012, Vol.19, No.6.

²⁰ Korduban, P. (2011) 'Ukraine Sends Mixed Signals on Free Trade with The EU, Russia' *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 8, No. 62, March 30. Category: Eurasia Daily Monitor, Home Page, Europe, Ukraine, Foreign Policy, Economics

ГРОМАДЯНИ ПРО ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ФОКУС-ГРУП

У рамках проекту соціологічна служба Центру Разумкова 22-28 лютого 2013р. провела шість фокус-групових дискусій, що стосуються проблем європейської або євразійської інтеграції України (у Києві, Донецьку, Житомирі, Львові, Сімферополі, Харкові). Їх учасниками (загальне число – 55 осіб) були чоловіки й жінки віком 25-60 років, які цікавляться політичним і соціально-економічним життям країни, представники різних категорій населення: працівники бюджетних установ і приватних підприємств (у т.ч. великих підприємств), дрібні й середні підприємці, військовослужбовці, люди різного рівня освіти та доходів.

Фокус-групи, на відміну від репрезентативних опитувань, не дозволяють виявити рівень поширеності висловлюваних їх учасниками суджень і позицій в українському суспільстві в цілому. Однак, цей метод дослідження дозволяє аналізувати наявні у громадській думці стереотипи, мотивацію, суб'єктивне обрентування тієї чи іншої позиції і соціальної поведінки¹.

Актуальність теми інтеграції України

За словами учасників фокус-груп, тема інтеграції України є важливою, оскільки безпосередньо торкається їх життя, майбутнього країни.

- От этого зависит наше дальнейшее существование (Симферополь)
- У нас безнадежность сейчас. А какие перспективы развития? С кем сотрудничать дальше, чтобы выходить из этого? (Київ)
- Это связано с экономическим состоянием страны (Донецк)

Поінформованість стосовно проблем зовнішньополітичної інтеграції

За словами учасників фокус-груп, тема ЄС/Митний союз активно обговорюється у ЗМІ, весь час на слуху – тому навіть байдужі до неї мимоволі стикаються з різною інформацією і міркуваннями. Водночас, дискусії в рамках фокус-груп продемонстрували низький рівень інформованості їх учасників як про ЄС, так і про Митний союз, про країни-учасниці цих міжнародних об'єднань, про їх зв'язок і взаємодію з іншими міжнародними структурами (в т.ч. військово-політичними блоками).

- Англия отказалась сразу от ЕС (Житомир).
- Албанию приняли [в ЕС], какая бы там ни была коррупция (Харьков)
- Португалия не относится к ЕС (Київ)
- Модератор: А какие страны собираются присоединиться в ближайшем будущем к Таможенному союзу?
- Киргизия. Китай в перспективах.
- Я слышала, что даже Австралия подавала заявку.
- Судан, Абхазия (Харьков).
- [В Таможенный союз входят?] Узбекистан и Киргизия. Таджики. И бывшие азиатские республики СССР. Все, кроме Прибалтики (Симферополь)
- МВФ – это финансовый орган Евросоюза. Это точно (Житомир)
- МВФ – это самая главная организация в ЕС (Київ)
- Ну, с военными базами ЕС не будет связан никак, это больше НАТО.
- А НАТО – это что, по-твоему? Какая разница? (Харьков)

Недостатню обізнаність виявили учасники дискусій і в частині переваг і ризиків інтеграції України до того чи іншого союзу. Самі учасники пояснювали це тим, що у ЗМІ частіше обговорюють переваги того чи іншого вибору для держави в цілому, але не для певних соціальних груп. Реальна картина часто прикрашається, як правило, про ризики різних напрямів інтеграції України говориться мало.

- Дуже прикрашають дійсність в Євросоюзі (Львів)
- Я хочу знать, что я буду иметь в Таможенном союзе и в Европейском. Все плюсы и минусы. Мне конкретики не хватает (Симферополь)

Водночас, серед обставин, які зумовлюють загалом низьку поінформованість громадян про інтеграцію України, можна назвати й невиразну і суперечливу інтеграційну політику українського керівництва та, відповідно – брак послідовної інформаційної політики в цій частині. Так, учасники дискусій не змогли дійти одностайної думки стосовно того, яким шляхом веде Україну влада. Значна частина учасників вважають, що руху до інтеграції немає зовсім.

- Если взять последние 5-7 лет, то мы однозначно движемся в сторону Европы (Симферополь)
- [Влада] більше нас спрямовує до Митного Союзу (Львів)
- Мы никуда не движемся, мы в болоте сидим (Київ)

При цьому, більшість учасників фокус-груп не бачать в нинішній ситуації “неприєднання” України ні до ЄС, ні до Митного союзу жодних переваг.

На їх думку, ситуація невизначеності не може тривати довго, оскільки супроводжуватиметься подальшим занепадом економіки та падінням рівня життя. Україна не здатна розвиватися самостійно; країні не вистачає власних енергоносіїв, фінансових ресурсів, здатності забезпечити національну безпеку.

- Она совершенно не самостоятельная. Она вообще сама ничего не может.
- У нас проблема с газом, мы завязаны на России.
- Энергоресурсов у нас нет.
- Она даже защищаться сама не может, даже ядерного оружия лишилась (Харьков)
- Стоим на месте – у нас стагнация
- А все сейчас в мире таких глобальных размеров. Что самостоятельно развиваться ни одна страна не может (Симферополь)
- Мы должны куда-то присоединиться (Київ)

Також учасники фокус-груп перерахували внутрішні проблеми, які не дозволяють Україні стати успішною:

- корумпована, антинародна влада: політики і чиновники відстоюють інтереси олігархічного капіталу, наслідком чого є розкрадання природних багатств і бюджетних коштів;
- Разворовали, разграбили все, что могли (Донецк)
- Коррупция, разворовывание государства, законы, написанные для всех, только их выполняют обычные люди, а не высшая каста (Харьков)

¹ Висловлювання учасників фокус-груп наводяться мовою, якою вони розмовляли. Редакційні уточнення подані у квадратних дужках. Повний звіт про фокус-групове дослідження вміщено на сайті Центру Разумкова: 00000.

- **брак відповідальної політичної еліти, професіоналів у владі, патріотів своєї країни:**

- *Экономика слабая, потому что власть слабая (Житомир)*
- **несприятливе законодавство, що перешкоджає розвитку економіки:**
- *У нас нет законов, поддерживающих производство в Украине (Житомир)*
- **пасивність, брак громадянської позиції у більшості частини суспільства:**

- *Пенсионный увеличили срок. А так на улицу никто и не вышел. Сейчас коммунальные повысят – тоже все промолчат. Боятся. Или менталитет такой? (Симферополь)*

Лише незначна частина учасників фокус-груп називала переваги транзитного стану України:

- **збереження незалежного статусу, можливість відстоювати свої національні інтереси, вирішувати проблеми власними силами, демонструвати свою політичну, економічну спроможність, формувати привабливий міжнародний імідж.**

- *По крайней мере, нас еще не разорвали на кусочки. Мы сохраняем лицо. В какой-то степени мы независимы. (Симферополь)*
- *У Украины остается возможность продемонстрировать всем, что она успешная страна (Донецк)*

- **можливість, використовуючи вичікувальну позицію, отримати кращі умови участі в тому або іншому об'єднанні або “балансувати” між двома об'єднаннями, отримуючи переваги та допомогу від кожного з них:**

- *Обеим сторонам Украина интересна. И ей будут предлагать выгодные условия. А она немного и здесь помощь возьмет, и там (Житомир)*
- *Украине на сегодняшний день удобнее быть не там и не там. Потому что если куда-то вступят, то придется выполнять какие-то условия (Киев)*
- *Я считаю, что двигаться в обе стороны надо: одно другому не мешает (Киев)*

Привертає увагу та обставина, що в більшості фокус-груп відзначалася незацікавленість діючої влади в інтеграції України до будь-яких об'єднань, оскільки вона намагається зберегти у країні умови для власного збагачення. Водночас, на думку учасників, влада змушена вести переговори про підписання Угоди про асоціацію, оскільки не може обійтися без фінансової допомоги ЄС і МВФ (який у частини учасників фокус-груп стійко асоціюється з ЄС):

- *Они хотят сидеть на двух стульях. Они хотят иметь деньги со всех (Симферополь)*
- *Они куда-то присоединят Украину, когда грабитель станет нечего (Киев)*
- *Янукович [сначала] хочет, чтобы ЕС признал, узаконил все, что они награбили (Донецк)*
- *Мы движемся в сторону Европы, потому что мы им деньги должны (Житомир)*

Рівень поінформованості про Угоду про асоціацію між Україною і ЄС

Очікуване підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС учасниками фокус-груп переважно сприймається як етап процесу вступу до ЄС (тому, наприклад, їм було важко відрізнити наслідки для України підписання Угоди та наслідки її вступу до ЄС). При цьому, процес вступу після підписання Угоди переважно сприймався як тривалий.

- *Это политическое соглашение, оно не несет никакой смысловой нагрузки, никаких обязательств. То есть ассоциированным членом можно быть и 5, и 10, и 25 лет. Вон Турция ассоциированный член (Харьков)*
- *Ассоциация в моем понимании – это не членство, но это уже на пути, это ступенька какая-то (Симферополь)*

Учасники фокус-груп вважають, що Угода про асоціацію – це насамперед перелік вимог, що висуваються до України для її вступу до ЄС. Однак, більшість учасників не змогли описати ці вимоги:

- *Ассоциация с ЕС – это целый развернутый перечень условий на многих страницах, нужно иметь специальные правовые и экономические знания. Обычному человеку разобраться невозможно (Житомир)*

- *Мы ж не знаем, какая там Угода. Какие там требования в этом соглашении (Киев)*

Ті учасники, які вважають, що вони ознайомлені з вимогами, називали, серед іншого, й позиції, що не є вимогами ЄС. Так, називалися вимоги приведення судочинства у відповідність до європейських норм, припинення політичних репресій проти опозиційних політиків, а також – підвищення пенсійного віку та комунальних тарифів.

- *А вот женщинам продлили пенсионный возраст – это было требование Евросоюза (Киев)*
- *Тарифы поднимают зачем? Чтобы получить определенный кредит МВФ. И долги будем выплачивать не мы, а следующее поколение (Киев)*

Уявлення про ЄС і Митний союз: позитивні і негативні сторони, зацікавленість в Україні

- **Європейський Союз.** Серед позитивних сторін ЄС вирізняються насамперед такі:

- високі стандарти життя, доходів і соціальної захищеності громадян; висока якість медичних послуг, безкоштовна або страхова медицина; доступність освіти (невисока, порівняно з Україною, вартість навчання, наявність можливостей для студентів заробити й оплатити за своє навчання);
- розвинута демократія; низький рівень корупції;
- високий рівень науково-технічного розвитку;
- наявність чинників, що сприяють розвитку ЄС: соціально орієнтована політика, спрямована на підвищення якості життя громадян; досконале законодавство; значні фінансові ресурси.

- *Там навіть верстви населения, які не працюють, мають більшу можливість прожити, мають більшу захищеність, ніж наші мешканці (Львів)*
- *Все таки главная цель Евросоюза – улучшение жизни отдельного человека (Житомир)*
- *Самое позитивное то, что люди, хотя и много работают, получают за это действительно много денег (Житомир)*
- *Медицина лучше (Донецк)*
- *Моя племянница [в Германии] заболела, и всё бесплатно врачи сделали (Харьков)*
- *Там работают законы, меньше коррупции.*
- *Демократии у них намного больше (Житомир)*
- *Семестр (для студента) коштує 500-600 євро. Таку суму в ЄС за місяць влітку легко заробити (Львів)*
- *Там есть социальная защищенность (Симферополь)*
- *У них законы – адекватные и логичные, понятные для человека (Киев)*
- *Все направлено на развитие экономики, на зашит населения, законодательство у них трошки в іншому напрямку. Там законы є більш зроблені для людей (Львів)*
- *Все богатые украинцы хотят везти туда свой бизнес. Потому что там нормальные законы (Симферополь)*
- *ЕС деньги может выделить, финансовая поддержка. Поддержка в любой момент. Вон Греции как помогли (Харьков)*
- *В ЕС выполняются законы. Хотелось бы, чтобы, если мы туда присоединимся, и у нас законы работали (Донецк)*

Примітно, що як значну перевагу ЄС учасники фокус-груп вирізняли людський чинник: громадянську активність жителів країн ЄС, їх розвинуте почуття власної гідності, законослухняність, вищий, порівняно з українським, рівень культури.

- *Они бастуют, они выходят на улицы! Они больше выражают свое недовольство (Симферополь)*
- *У них порядок, чистота, красота. У них культура гораздо более высокая (Симферополь)*
- *В ЕС есть такое понятие как ценности (Житомир)*

У числі негативних сторін ЄС найчастіше називалися:

- брак сировинних ресурсів, необхідних для розвитку економіки;
- нестабільна економічна ситуація, криза, що вразила окремі країни союзу (Греція, Іспанія, Португалія);
- нерівномірний економічний розвиток країн-учасниць ЄС (у частини учасників це викликає підозри, що економічно сильні країни ЄС “наживаються” за рахунок

економічно слабких, інші вважають, що економічно менш розвинуті країни ЄС “гальмують” розвиток країн союзу в цілому);

- значна різниця менталітетів, культур, цінностей, ставлення до праці в різних країнах ЄС.

Також (хоч і дещо рідше) згадувалася неефективна імміграційна політика: неконтрольована чисельність нелегальних мігрантів, що створює ризики для корінного населення країн ЄС.

- *ЕС не хватает природных ресурсов. Оттого они зовут нас к себе в гости (Житомир)*
- *Те, кто слабее – из них вывозится абсолютно всё в более сильные страны (Харьков)*
- *Одни страны помогают другим: тянут их, тянут. От этого экономика и население в этих развитых странах страдает (Харьков)*
- *Им труднее найти общий язык, договориться (Киев)*
- *Те проблемы с эмиграцией, которые существуют в ЕС, приведут к тому, что коренное население в ЕС просто перестанет существовать (Симферополь)*

Митний союз. Примітно, що характеризуючи Митний союз, учасники дискусій апелювали фактично тільки до прикладу Росії, іноді – Білорусі, вкрай рідко – Казахстану. В окремих висловлюваннях ідеться про Митний союз як певну цілісність, в інших – він ототожнюється з Росією. При цьому деякі учасники дискусій просто заявляли, що “Все что связано с Россией, должно быть лучше (Симферополь)”.

Оцінюючи позитивні сторони Митного союзу, учасники дискусій найчастіше називали:

- наявність сировинної бази та енергоносіїв, приблизно однаковий рівень розвитку країн Митного союзу, цілісність їх економік (у т.ч. економіки України);
- зацікавленість країн-учасниць у спільному економічному розвитку;
- стабільна та передбачувана ситуація в суспільстві, що створює сприятливі умови для розвитку економіки;
- спільний менталітет, що дозволяє легко досягти компромісу у стратегічних питаннях. При цьому, схожість менталітетів, на думку учасників фокус-груп, може бути причиною для вступу України саме до Митного союзу, а не до ЄС.

- *Ресурсов [в Таможенном союзе] намного больше. Нефть, газ (Харьков)*
- *Экономические связи, то есть и заводы, и всё, что было выстроено в Союзе – это единая система (Харьков)*
- *В Таможенном союзе мы будем на равных, а в ЕС нахлебниками (Киев)*
- *В Таможенном союзе есть такой положительный фактор, что все участники Таможенного союза заинтересованы в экономическом росте каждой составной части этого союза (Харьков)*
- *У людей стабильность, уверенность в завтрашнем дне (Харьков)*
- *И менталитет одинаковый, потому что это бывший СССР (Киев)*
- *Таможенный союз лучше учитывает наш менталитет. Это однозначно (Киев)*

Серед негативних сторін Митного союзу вирізнялися наступні:

- брак демократії, корупція, обмеження політичних свобод, нездатність громадян впливати на рішення влади, порушення прав людини, наявність політв’язнів. Часто Митний союз асоціюється з поверненням до часів СРСР;
- несприятливі умови для ведення бізнесу;
- брак зорієнтованості економіки на потреби населення (більшою мірою економіка зорієнтована на зміцнення обороноздатності держави), унаслідок чого зростання ВВП не призводить до зростання доходів, підвищення рівня життя населення;
- недостатня увага розвитку наукоємних виробництв, науки;
- перспектива входження до Митного союзу проблемних країн – колишніх республік СРСР, які, маючи значні економічні проблеми і нестабільну політичну ситуацію, гальмуватимуть розвиток інших країн союзу

- *Таможенный союз – это “Совок”, в смысле – СССР (Киев)*
- *Главная цель России – это тоталитаризм (Житомир)*
- *Экономическая ситуация у них – лучше, политическая – хуже (Киев)*
- *В России та же самая коррупция есть, так же, как и в Украине. (Харьков)*
- *Однозначно хуже условия ведения бизнеса (Симферополь)*
- *У них на первом месте политические амбиции. В ущерб экономике (Житомир)*
- *В России не особо много дают денег ученым на развитие. И они все уезжают либо в Америку, либо в ЕС (Киев)*
- *Всеякие Киргизстаны, где три переворота за 5 лет, которых по политическим соображениям тоже включают и будут за уши тянуть (Симферополь)*

Часто висловлювалася думка, що рівень життя у країнах Митного союзу хоч і нижчий, ніж у ЄС, однак, вищий, ніж в Україні. Також поширеною є точка зору, що рівень життя в Митному союзі істотно не відрізняється від українського:

- *В России выше доходы населения.*
- *Смотря в каком регионе.*
- *В Москве – да. Ну и всё, только в Москве.*
- *По России высокая средняя зарплата.*
- *Да о чём вы говорите. И цены соответствующие.*
- *Примерно всё так же, как и у нас (Харьков)*

Підсумовуючи, значна частина опитаних констатували, що “там все так само, як у нас”: Кака ситуація в Таможенном союзе? Посмотрите в окно – и будете знать, кака она! (Житомир)

Інтереси ЄС і Митного союзу стосовно України

Учасники дискусій відзначили однакову зацікавленість в Україні з боку і ЄС, і Росії в таких аспектах:

(1) зацікавленість в Україні на геополітичному рівні. Ці два гравці, на думку учасників, зацікавлені у виведенні України з-під впливу іншої сторони, а Росія – ще й у відновленні контролю над втраченими територіями. Крім того, і ЄС, і Росія розглядають Україну як територію, на якій можна розмістити свої військові бази (в цьому випадку учасники дискусій свідомо чи несвідомо ототожнюють ЄС і НАТО)

- *Евросоюзу мы только политически нужны, а экономически нет. Противовес России (Донецк)*
- *Холодная война еще не закончилась (Донецк)*
- *Им [России] надо вернуть бывшую политическую мощь (Донецк)*
- *Им главное – потешить свое самолюбие. Что России снова много! (Житомир)*
- *Россия все хочет забрать Севастополь, Крым (Донецк)*
- *Навсегда исключить потенциальную возможность того, что Украину примет к себе ЕС (Симферополь)*
- *Русский флот здесь у нас будет стоять без проблем (Симферополь)*
- *Плюс нулевая вероятность размещения систем ПРО НАТО (Харьков)*
- *Сейчас они [ЕС] пытаются пихать свои полигоны в Старый Крым, Ай-Петри и Долгоруковскую. Они уже там на низком старте стоят, чтоб воткнуть нам свои базы (Симферополь)*

(2) зацікавленість у ринку України як ринку збуту власних товарів

- *Мы для них [ЕС] прежде всего – рынок сбыта. Они у нас будут продавать все свое (Донецк)*
- *Те же самолеты, которых у нас высокотехнологическое производство, оно в Европе никому не нужно. Там монстры со своей авиационной техникой (Симферополь)*
- *Для России Украина – это 40-миллионный рынок (Житомир)*
- *Наш самолет там [в Таможенном союзе] не нужен (Донецк)*

(3) зацікавленість у доступі до природних і трудових ресурсів України:

- *Уголь, металл, газ, нефть – ЕС не хватает природных ресурсов, которые есть в Украине (Донецк)*
- *Они [ЕС] просто наш чернозем вывезут (Донецк)*
- *На Украине при острове Зміїний были найдены великие поклады нефти, великие поклады газа, и вони [ЕС] имеют возможность дать нам инвестиции для того, чтоб це разорбляти (Львів)*
- *В настоящее время у нас много плодородных земель, которые не используются (Житомир)*
- *Земли, черноземы, климат. Она [Украина] всегда была лакомым куском [для Запада] (Харьков)*

- *Таможенный союз заинтересован в трудовых и земельных ресурсах Украины. Железная руда, Кривой Рог, Криворожский бассейн. Уголь. Марганец. Уран (Донецк)*

Особливі інтереси ЄС. Серед таких інтересів відзначалися зацікавленість ЄС у використанні дешевої робочої сили, в імпорті з України дешевої електроенергії. Досить часто стверджувалося, що ЄС зацікавлений у використанні української території для розміщення екологічно шкідливих виробництв, поховання радіоактивних і токсичних відходів.

- *Дешевая рабочая сила. У нас же защищенности нет – значит, нам уже можно меньше платить (Харьков)*
- *У нас самая дешевая электроэнергия, много атомных и гидроэлектростанций (Житомир)*
- *Разместят производства, которые загрязняют среду, вредные экологические предприятия (Житомир)*
- *Свою тяжелую промышленность они вынесут к нам (Донецк)*
- *Мы станем мусорной ямой Европы (Житомир)*

Водночас, на думку багатьох учасників фокус-груп, **ЄС сприятиме розвитку демократії і ринкових реформ в Україні** з метою зробити український ринок більш цивілізованим і захистити свої інвестиції.

- *ЕС, безусловно, будет развивать рыночные реформы в Украине, чтобы были общие стандарты осуществления бизнеса (Житомир)*

Особливі інтереси Митного союзу. Серед таких інтересів відзначалося використання транзитних можливостей України, зокрема для постачання нафти та газу її територією.

- *Мы для России прежде всего – транзитная территория. В случае присоединения снимается плата за транзит (Харьков)*

Разом з тим, частина учасників фокус-груп говорили про зацікавленість Митного союзу в імпорті української продукції.

- *Модератор: А какую продукцию украинскую может Таможенный союз потреблять, то есть импортировать, ввозить к себе?*
- *Во-первых, сельскохозяйственную продукцию.*
- *Металлургию.*
- *Космическая промышленность. Авиастроение (Харьков)*

Мотивація вибору інтеграційного напрямку

Проблема інтеграції України до ЄС чи Митного союзу часто сприймалася як проблема цивілізаційного вибору, вибору між європейською і східною (євразійською) цивілізаціями.

- *Выбор между западной цивилизацией и моделью восточной. Между демократией и полной отсутствием демократии на Востоке (Симферополь)*

З іншого боку, окремі учасники дискусій зазначали, що цивілізаційний вибір не може бути аргументом вибору для багатонаціональної України, регіони якої мають різне цивілізаційне коріння, історичне минуле та генетичну пам'ять:

- *Столько намешано в нашем народе, что в русском, что в украинском, кто-то с татарами, кто-то с Речью Посполитой был 200 лет, то есть столько здесь намешано различных цивилизаций, что каждый что-то находит, выбирает под себя (Харьков)*

Примітно, що деякі учасники вказують на наявність у них мотивів як на користь ЄС, так і на користь Митного союзу:

- *Душой как-то Таможенный союз, но разумом хочется в ЕС (Донецк)*

Мотиви вибору на користь ЄС. Результати дискусій у фокус-групах стосовно мотивації вступу до ЄС і Митного союзу корелюють з результатами загальнонаціонального соціологічного опитування².

Так, роблячи вибір на користь ЄС, учасники фокус-груп, так само як респонденти опитування, найчастіше керувалися міркуваннями економічної вигоди, а також перспектив соціального розвитку, спрощення пересування країнами ЄС для громадян України.

Економічна вигода пов'язувалася з отриманням нових технологій, можливістю отримання кредитів,

модернізацією промисловості, виходом українських товаровиробників на європейський ринок, зростанням рівня життя.

Що стосується перспектив соціального розвитку, то учасники дискусій згадували соціальну орієнтованість політики країн ЄС і висловлювали сподівання, що інтеграція до ЄС сприятиме розвитку соціальної політики відповідно до європейських стандартів, сприятиме розвитку демократії, реалізації принципу верховенства права та дотримання прав людини, подоланню корупції.

Мотиви вибору на користь Митного союзу. Так само, як і респонденти масового соціологічного опитування, учасники фокус-груп частіше називали мотиви культурної і ментальної близькості (культурна спорідненість, єдність народів, близькість менталітету, спільна історія), а також економічної вигоди (з акцентом не стільки на розвитку економіки, скільки на розширенні ринку збуту, зниженні вартості енергоносіїв, зниженні чи скасуванні митних платежів; появи нових робочих місць, зростанні рівня життя до середнього в Митному союзі);

Відзначаючи мотиви вибору Митного союзу, жоден з учасників фокус-груп не вказав на розвиток демократії, запровадження верховенства права і дотримання прав людини.

Оцінка умов, перспектив виконання Угоди про асоціацію і наслідків від її підписання

Учасники дискусій досить песимістично оцінюють вірогідність виконання умов Угоди. Часто висловлювалася думка, що ЄС не пропонує Україні жодних економічних вигід від асоціації, а навпаки – вимагає виконання ряду умов, спрямованих на довготривалу боротьбу з суспільними проблемами.

При цьому, стверджують учасники, українська еліта – політики, олігархи, чиновники – будуть усіма силами гальмувати реформи, потрібні для інтеграції України до ЄС, оскільки це істотно обмежує їх владу:

- *Политики подпишут Соглашение, а делать ничего не будут (Киев, Симферополь)*

З іншого боку, під час дискусій наголошувалося, що **ЄС не зацікавлений в інтеграції України, а тому висуває дуже тяжкі умови асоціації**. Європа не хоче наблизити до себе Україну – країну із складними соціальними та економічними проблемами, відкривати кордони перед мільйонами потенційних мігрантів:

- *Европа нас не хочет. Згідна з тим, що ми для них як тяжкий тягар. Розумієте? Їм треба буде допомагати вирішувати наші проблеми (Львів)*
- *Было социологическое исследование о том, что 67% населения хотят выехать из Украины на ПМЖ. Они все в Европу и уедут (Львов)*
- *Украина с ее коррупцией для Европы как раковая опухоль, от которой потом трудно будет избавиться (Житомир)*

Загальні наслідки підписання Угоди про асоціацію. Підписання Угоди про асоціацію переважно розглядається учасниками фокус-груп як перший етап інтеграції України до ЄС, і їм часто було важко відокремити наслідки від підписання Угоди про асоціацію і наслідки вступу України до ЄС.

Серед переваг підписання Угоди найчастіше називалися:

- розвиток демократії, покращення ситуації з дотриманням прав людини;
- удосконалення законодавства
- допомога в подоланні корупції;
- можливість безвізових поїздок до країн ЄС;
- створення сприятливих умов для розвитку національної економіки: законодавство, що забезпечує умови для розвитку підприємництва, отримання кредитів для розвитку підприємств, вихід на ринки ЄС;

² Докладно див. матеріал "Європейський Союз чи Митний союз: громадська думка".

- підвищення соціальних стандартів (соціальна захищеність, високий рівень медичного обслуговування)
- Появятся новые рабочие места.
- Уменьшение коррупции.
- Мы будем путешествовать без виз.
- Будет проще брать кредиты.
- Рынок сбыта.
- Украина получает европейские законы.
- Будет больше демократии (Житомир)
- У тому документі йдеться про забезпечення прав людини в Україні. Тобто виконання дій протикорупційних, виконання деяких обов'язків влади перед громадянами, там йдеться стосовно соціальної сфери (Львів)
- Наскільки я знаю – там безвізовий режим є. Якось буде спрощений (Львів)

Відзначалися також негативні сторони підписання Угоди. На думку багатьох учасників дискусій, підписання Угоди про асоціацію та інтеграція до ЄС передбачає ризики, яких Україні не вдасться уникнути, зважаючи на досвід приєднання до ЄС Польщі і країн Балтії. Більшість учасників відзначили, що перехідний період відбудуватиметься в несприятливих політичних умовах і виявиться випробуванням насамперед для простих українців: увесь тягар інтеграції нестиме суспільство, прості громадяни. Зокрема відзначалися такі ризики:

- погіршення економічної ситуації в найближчій перспективі, зупинка неконкурентоспроможних, збиткових, застарілих, підприємств, зниження ВВП, різке зменшення обсягів випуску продукції;
- обмежений доступ українських товарів на європейський ринок унаслідок їх неконкурентоспроможності, невідповідності стандартам якості і санітарним нормам;
- падіння доходів населення, підвищення цін на товари широкого вжитку, зростання безробіття;
- посилення еміграції з України до ЄС, “втеча інтелекту”;
- підвищення комунальних тарифів до європейського рівня за збереження нинішнього низького рівня зарплат, пенсій і соціальних виплат;
- посилення залежності від ЄС, деяке обмеження суверенітету: політичні та економічні рішення, законодавство доведеться погоджувати з керівництвом ЄС, підвищення рівня фінансової залежності України від ЄС;
- “експлуатація” України іншими країнами ЄС;
- погіршення екологічної ситуації через розміщення на території України шкідливих виробництв;
- втрата національної ідентичності, традиційних для нашої країни цінностей;
- погіршення відносин з Росією.

- Вследствие того, что импорт в стране будет превышать экспорт, падение нашего производства, закрытие многих производств, повышение безработицы (Харьков)
- Їхній бізнес сюди прийде, наш бізнес пропаде остаточно (Львів)
- Втрата трудових ресурсів. Люди дуже багато поїдуть звідси – особливо молодь (Львів)
- Повышение тарифов на коммунальные услуги (Харьков)
- Повышение пенсионного возраста (Симферополь)
- Греков кормить будем. Украина станет рабочей силой в ЕС. Украина станет работать за других. (Симферополь)
- Невозможность принятия самостоятельных решений в стране (Харьков)
- Нивелирование духовных ценностей, насаждение европейских духовных ценностей (Симферополь)
- Національна ідентичність – може втрата бути (Львів)
- С Россией отношения еще более напряженные будут. Они получат военные базы на границе с Россией. Мы будем плацдармом – и всё (Харьков)

Наслідки підписання Угоди для окремих соціальних груп. Частина учасників дискусій упевнені, що інтеграція до ЄС не справить жодного впливу на їх особисте матеріальне становище та добробут їх сімей. Якщо життя й покращає, то для наступного покоління, тобто підвищення рівня життя, якого так чекають від ЄС, – це питання далекого майбутнього.

- Куда ни вступит Украина, для меня ничего не поменяется (Киев)
- Люди, которые вступили в Евросоюз, у них мнение не совсем позитивное. Они приезжают и это рассказывают (Киев)

- Ну, позначиться, але не зразу, не на наступний день. Але все рівно мають пройти роки, щоб щось змінилося (Львів)

Що стосується оцінок зміни становища окремих соціальних груп, то вони є досить суперечливими. Песимістичні очікування частіше стосуються працівників АПК. Натомість Висловлювалися думки про не вигідність євроінтеграції для корумпованих соціальних еліт, представників тіншового капіталу.

- Модератор: Какие социальные группы выигрывают от ассоциации с Европейским союзом?
- Пенсионеры, за счет повышения стандартов. Выше будут пенсии.
- Половина умрет, не дожив до пенсии, а кто доживет, будет получать более высокую пенсию (Симферополь)
- Средний и малый бизнес выигрывает. Из-за того, что стандартизируют налоги под Европу (Симферополь)
- Малый и средний бизнес проиграет, потому что из ЕС привезут товары, и он не сможет конкурировать (Житомир)
- У крупных украинских корпораций будет еще больше проблем, потому что у крупных предприятий сейчас изношенные капитальные средства. Им надо будет все резать на металлолом и строить что-то новое. А средний и малый бизнес – он более поворотливый (Житомир)
- А работники агропромышленного комплекса выиграют?
- Нет. У них землю отберут (Донецк)
- Я смотрела репортаж о том, что наших коров всех зарезать надо, потому что мясо польское будет дешевле, чем наше (Донецк)
- Коррупцированные чиновники проигрывают [от интеграции в ЕС], потому что их возможности будут урезаны. А если будет меньше денег вороваться, то бюджетники выиграют (Житомир)
- Закроют офшоры, может быть. Прозрачно все будет (Донецк)

Оцінка умов, перспектив і наслідків приєднання України до Митного союзу

На думку більшості учасників фокус-груп, вступ до Митного союзу не вимагає виконання яких-небудь умов. Митний союз не зацікавлений в демократичних реформах в Україні, тому жодних вимог у цій сфері не висуває. Висловлювалися також сумніви в чесності можливого майбутнього співробітництва України і країн Митного союзу.

- Простая формальность: подписал и вступил (Симферополь)
- Их вообще демократия не очень интересует (Киев)
- Они готовы принять к себе Украину в любом состоянии (Житомир)
- Попастъ туда перспектив больше. А как насчет честного сотрудничества – сомнительно. Можем войти здесь и сейчас в Таможенный союз, но выход оттуда затруднен (Киев)

Позитивні результати приєднання. Головною перевагою приєднання до Митного союзу учасники фокус-груп називали розвиток економіки, насамперед – у результаті зниження чи скасування митних зборів, відновлення економічних зв'язків і доступу України до дешевих ресурсів (насамперед – газу, однак стосовно зниження цін на нього єдиної думки немає). Важливу перевагу вбачають також у “швидкому результаті” приєднання.

- € дуже великі плюси щодо Митного союзу в тому, що буде вільна торгівля. Ми на кінець-то почнемо виробляти щось своє і продавати (Львів)
- Экономический рост, снижение безработицы, развитие производства, за счет того, что газ будет дешевле.
- Будет временное понижение цены на газ, пока совет директоров Газпрома не примет другое решение. Пересмотрят таможенные ставки, пересмотрят договора с ЕС – и цена вырастет (Симферополь)
- Возобновление экономических связей, которые были когда-то (Харьков)
- Таможенный союз нам даст намного быстрее результат. Это будет практически моментальный результат (Харьков).

Недоліки та ризики приєднання. Для багатьох учасників дискусій приєднання до Митного союзу означає “повернення до “совка”, відсутність майбутнього для жителів України. Учасники дискусій свідомі також, що в рамках Митного союзу Україна не розв'яже свої головні проблеми (насамперед – проблеми корупції), які були успішно розв'язані сусідніми країнами у процесі їх інтеграції до ЄС. Решту застережень можна поділити на дві групи.

(1) Політичні – на думку багатьох учасників фокус-груп, наслідком вступу України до Митного союзу стане втрата державного суверенітету – головні політичні та

стратегічно важливі економічні рішення прийматимуться в Москві, погіршаться відносини України з ЄС.

- Политическая зависимость от России (Житомир)
- Напряжение с Европой однозначно. Россия сможет размещать свои системы ПРО на границе с Польшей, которая входит в состав ЕС (Харьков)
- У них там сидит диктатор и у нас такое же будет (Донецк)
- Они еще воюют, там, с Чечней... Мне бы не хотелось... (Донецк)
- Коли прийдуть росіяни, почувиться так, що російська мова стане першою мовою (Львів)

Водночас, слід зазначити, що прихильники вступу до Митного союзу, говорячи про загрози для суверенітету та демократії, визнають реальність цих загроз, однак, не висловлюють зацікавленості у збереженні суверенітету і зміцненні демократії:

- А Украина никогда не была политически самостоятельной. Ее продавали все, кому не лень.
- А как можно утратить то, чего нет? Его [суверенитета] и так нету (Симферополь)
- Потеря суверенитета - так это не минус (Донецк)
- Да демократия – это вообще фикция, о чём вы говорите. Это всё ерунда.
- Свобода слова, может быть, будет немножко меньше, но если хлеба с маслом будет немножко больше, то народу от этого хуже не будет (Харьков)
- А нужна эта демократия кому-то? В России никто не жалуется. И в Беларуси никто не жалуется. Не смотря на тоталитарную систему. (Симферополь)

(2) Економічні: посилення економічної залежності від Росії; скорочення надходжень до українського державного бюджету та Пенсійного фонду (отже – скорочення соціальних програм) внаслідок перерозподілу митних доходів. Окремі учасники висловили побоювання, пов'язані із згортанням деяких виробництв, підприємств-конкурентів, невідгінних Росії:

- Там таможенные платежи, которые собираются на границе – они распределяются не совсем справедливо. То есть там, по-моему, 70% идет России, 20% – Белоруссии и 10% – Казахстану. Ну, какие-то там цифры несоизмеримые (Харьков)
- Больше высосут из Украины крови, чем она получит (Житомир)
- Российскими продуктами питания будет все запружено (Донецк)
- Может, закроют еще пару заводов (Донецк)

Наслідки приєднання для окремих соціальних груп. Так само, як і в разі вступу до ЄС, значна частина учасників фокус-груп нічого для себе не очікують внаслідок вступу до Митного союзу:

- Для простых людей ничего не поменяется. Все так и останется как сейчас (Киев)
- Ничего не изменится. Пока у нас система не изменится (Симферополь)
- При присоединении к Таможенному союзу мы вообще не почувствуем никаких изменений (Житомир)

Разом з тим, у фокус-групах, більшість учасників яких позитивно налаштовані до Митного союзу (наприклад, у Симферополі), учасники дискусії очікують покращення життя більшості прошарків населення. Учасники сімферопольської групи також міркували про можливий вплив ЄС/МС на своє життя в контексті туристично-курортної специфіки Криму та висловили надію на розвиток туристичного бізнесу завдяки інвестиціям Митного союзу, зокрема, Росії.

- Модератор: если, скажем, Украина присоединится к Таможенному союзу, какие прежде всего социальные группы от этого выиграют?
- Средний класс.
- Государственные служащие, наверное.
- Бюджетные служащие, учителя, врачи выиграют
- Поднимутся пенсии. Потому что в России она выше (Симферополь)
- Бизнес, допустим, средний и малый (Харьков).
- Я считаю, что выиграют те [компании], которые занимались [сотрудничеством] с Россией. Остальные ничего не выиграют (Житомир)
- Возможно, у нас буде менший рівень безробіття серед молоді, якщо ми підемо в Митний союз і в нас з'являться ринки збуту (Львів)

- Представители сельского хозяйства выиграют от Таможенного союза (Киев)
- За счет капиталовложений России в туристический бизнес [снизятся цены и повысится сервис для туристов]. Они [российские бизнесмены] и сейчас владеют большим процентом земель и активов, и санаториев, но им не дают это все развивать" (Симферополь)

Регіональні особливості

Дискусії у фокус-групах у різних регіонах показали відмінності позицій жителів різних регіонів. Ці відмінності відзначають і самі учасники, які констатують наявність явних регіональних особливостей зовнішньополітичних орієнтацій українських громадян.

Учасники фокус-груп відзначили, що жоден з варіантів інтеграції не здатен усунути цю проблему та об'єднати країну. Навпаки, як вони вважають, остаточний вибір одного з варіантів може посилити відмінності. Також зазначалося, що багато залежатиме від поведінки українських політиків і влади в цілому: вони можуть як послабити регіональні розбіжності, так і посилити їх.

- Западная Украина всегда будет против вступления Украины в Таможенный союз, в любом случае
- А мы всегда будем против ЕС.
- В любом случае усилятся разногласия между регионами.
- Но большинство отнесется к любому выбору спокойно. У нас народ не пойдет на волнения. Согласятся все (Симферополь)

ВИСНОВКИ

Як показав перебіг дискусій, економічна мотивація відіграє істотну роль в обґрунтуванні необхідності як вступу до ЄС, так і до Митного союзу. Разом з тим, економічна ефективність ЄС пов'язується прихильниками інтеграції до ЄС насамперед з інноваційним розвитком, тоді як у прихильників Митного союзу – з ідеєю “відновлення втраченого”: економічних зв'язків між колишніми республіками СРСР, повернення низьких цін на енергоносії.

Якщо для прихильників інтеграції до ЄС велике значення має досягнення Україною демократичних стандартів, то для прихильників вступу до Митного союзу значення демократії є істотно меншим, ніж досягнення добробуту.

У процесі групових дискусій їх учасники схильні були більше акцентувати увагу не на перевагах, а на недоліках різних напрямів зовнішньополітичної інтеграції (до ЄС чи Митного союзу).

Поряд із висловлюваннями підтримки певних напрямів зовнішньополітичної інтеграції навіть серед прихильників вступу до цих міжнародних об'єднань проглядалося побоювання, що Україна в них виявиться нерівноправним партнером, буде використана іншими країнами (в ЄС – заможними країнами Західної Європи, а в Митному союзі – Росією) у їх політичних та економічних інтересах.

Значною мірою прихильність до того чи іншого вектору зовнішньополітичної інтеграції ґрунтується на невірі у здатність України самостійно вирішити свої соціальні, економічні, політичні проблеми. Насамперед це пов'язано з низькою довірою до політичної еліти України, яка, на думку переважної частини учасників дискусій, не зацікавлена в позитивних змінах. Такі зміни можуть стимулюватися в рамках міжнародних союзів. Найчастіше такі сподівання висловлюють прихильники вступу до ЄС.

З іншого боку, з недовірою до української влади також пов'язаний песимізм значної частини учасників дискусій стосовно успішності будь-якого напрямку зовнішньополітичної інтеграції, оскільки, на думку громадян, українська влада переважно лише схильна декларувати той чи інший політичний курс (у т.ч. у сфері зовнішньої політики), але не зацікавлена в його втіленні в інтересах простих громадян. ■

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЧИ МИТНИЙ СОЮЗ: ГРОМАДСЬКА ДУМКА

Вибір інтеграційного вектора України істотно залежить від його суспільної підтримки. Остання, своєю чергою, формується під впливом багатьох чинників: стереотипів масової свідомості, інформаційних впливів з боку мас-медіа, власних уявлень громадян про якість життя у країнах ЄС і Митного союзу, про переваги та недоліки цих об'єднань і про можливі наслідки вступу до них України.

Ці чинники, а також ставлення громадян до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, соціальні характеристики прихильників ЄС, Митного союзу та тих, що остаточно не визначилися стосовно курсу інтеграції України, були предметом соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у квітні 2013р.¹

Ставлення громадян до вступу України до ЄС або Митного союзу

Загалом, серед громадян переважає позитивне ставлення до вступу України до ЄС – його підтримують відносна більшість (46%) опитаних, не підтримують – 36% (діаграма “Чи потрібно Україні вступати до ЄС?”). Ставлення до вступу до Митного союзу є більш суперечливим: частки тих, хто підтримує вступ, і тих, хто його не підтримує, статистично значимо не різняться – 40% і 39%, відповідно (діаграма “Чи потрібно Україні вступати до Митного союзу?”).

У випадку вибору з трьох варіантів – вступ України до ЄС / до Митного союзу / неприєднання до жодного з них – 42% підтримали вступ до ЄС, 33% – до Митного союзу, 12% – підтримали ідею неприєднання (діаграма “Яким інтеграційним напрямом має йти Україна?”).

Вступ України до ЄС частіше підтримують жителі Заходу і Центру країни, україномовні громадяни, представники молодшої і середньої вікових груп, люди з високим рівнем освіти та матеріального добробуту. Найбільшими прихильниками ЄС є представники соціально-професійних груп з високим освітнім рівнем (фахівці, підприємці, студенти – в цих групах вступ до ЄС підтримують 57-68% опитаних).

Вступу до Митного союзу частіше віддають перевагу жителі Півдня і Сходу, російськомовні громадяни, респонденти старшого віку, люди з низькими рівнями освіти та добробуту². Найчастіше підтримують вступ України до Митного союзу пенсіонери (48%) і робітники (43%). А єдиною галуззю економіки, серед працівників якої частка прихильників Митного союзу переважає частку його противників, є **промисловість** (47% і 32%, відповідно)³. Також промисловість – єдина галузь, де частки прихильників і противників вступу до ЄС статистично значимо

не різняться (40% і 44%, відповідно), а обираючи відповідь з трьох варіантів, 39% працівників промисловості висловилися за вступ до Митного союзу, і лише 32% – за вступ до ЄС. Можна припустити, що більша прихильність працівників промисловості до Митного союзу пов'язана із зорієнтованістю багатьох українських промислових підприємств на російський ринок.

У всіх інших галузях переважають прихильники євроінтеграції.

Переваги та недоліки ЄС і Митного союзу

Найбільшими перевагами ЄС громадяни вважають насамперед високий рівень соціального захисту (47% усіх опитаних), верховенство права (32%), розвинуту демократію (27%), а також наявність фінансових ресурсів (22%), якість охорони здоров'я (19%), науково-технічний розвиток (17%), низький рівень корупції (14%) (таблиця “Якими є найбільші переваги Європейського Союзу?”).

Серед переваг Митного союзу найчастіше відзначається спільна історія, культура, схожий менталітет громадян країн Митного союзу (53%), наявність природних ресурсів, енергоносіїв (47%). Відносно часто називається також стабільна економічна ситуація (15%) (таблиця “Якими є найбільші переваги Митного союзу?”).

На високий рівень соціального захисту, якість охорони здоров'я, низький рівень корупції як на переваги ЄС найчастіше вказують жителі Заходу та Центру. Жителі Заходу частіше, ніж представники інших регіонів, вказують на верховенство права. Розвинуту демократію найчастіше відзначають жителі Заходу і Сходу, наявність фінансових ресурсів – жителі Сходу.

Представники найстаршої вікової групи рідше, ніж усіх інших вікових груп помічають переваги ЄС⁴.

¹ Дослідження проведене з 20 по 25 квітня 2013р. Опитано 2 010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними ознаками (регіон, тип поселення, вік, стать). Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

² Застосовується такий розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська області, Севастополь; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

³ Аналізуються зовнішньополітичні орієнтації груп респондентів, які працюють у різних галузях економіки: промисловості; сільському господарстві та агропромисловому комплексі; транспорті і зв'язку; сфері послуг; торгівлі; освіті, дошкільному вихованні, науці, культурі, мистецтві; охороні здоров'я.

⁴ Тут і далі – 60 років і більше.

Переваги Митного союзу найбільш помітні для жителів Півдня і Сходу, найменш – для жителів Заходу. Молодь відзначає головні переваги Митного союзу (спільну історію і наявність природних ресурсів) дещо рідше, ніж представники інших вікових груп.

Порівнюючи ЄС та Митний союз, громадяни майже не розрізняють, який із них є “простішим і надійнішим партнером”, “здійснює більший політичний і економічний диктат стосовно своїх членів”, “має більше можливостей для виходу товарів своїх країн-членів на ринки третіх країн” – майже рівні частки опитаних приписують ці якості і ЄС, і Митному союзу (таблиця “Якщо порівнювати ЄС і Митний союз...?”). Зате вони значно частіше вважають, що ЄС має більш соціально орієнтовану політику, де зростання ВВП означає зростання доходів громадян (47% проти 15% тих, хто вважає, що ця характеристика більш властива Митному союзу).

Загалом 49% опитаних вважають, що сучасна європейська модель організації держави й суспільства є більш привабливою, ніж російська (лише 23% з цим не згодні), а 43% – погодилися з тим, що у країнах Митного союзу немає демократії (не згодні 31%) (таблиця “Чи згодні Ви з наступними твердженнями...?”).

Найчастіше відзначаються такі недоліки ЄС: нестабільна економічна ситуація (34%), нерівний економічний розвиток країн ЄС (32%), домінування провідних країн над іншими країнами ЄС (31%), а також – різниця культур, цінностей, менталітету громадян країн ЄС (24%), брак природних ресурсів (23%), безробіття (16%) (таблиця “Якими є найбільші недоліки ЄС?”). Стосовно нинішньої кризи в ЄС 48% респондентів зазначають, що вона буде згодом подолана, а громадяни країн ЄС не зазнають кардинального погіршення рівня життя (не згодні з цим лише 20%) (таблиця “Чи згодні Ви з наступними твердженнями...?”).

Найрідше недоліки ЄС помічають жителі Заходу, найчастіше – Півдня. Жителі Півдня частіше вказують на домінування провідних країн над іншими країнами ЄС, різницю культур, безробіття, а разом із жителями Сходу – на нестабільну економічну ситуацію, брак природних ресурсів. Натомість жителі Заходу частіше вбачають недоліки ЄС у неефективній міграційній політиці (що, можливо, слід розуміти як засудження надто суворих, на думку респондентів, перепон для в'їзду українців до країн ЄС).

Головними недоліками Митного союзу, на думку громадян, є корупція (48%), тіньова економіка (33%), домінування Росії (29%), брак демократії (27%) (таблиця “Якими є найбільші недоліки Митного союзу?”).

Недоліки Митного союзу найчастіше помічають жителі Заходу, вказуючи на корупцію, брак демократії, домінування Росії (хоча досить часто ці чинники називають і в інших регіонах). На поширеність тіньової економіки приблизно однаково часто вказують жителі Заходу, Центру, Сходу, рідше – Півдня. Найрідше відзначають недоліки Митного союзу представники найстаршої вікової групи та люди з низьким освітнім рівнем (неповною середньою освітою).

Представники деяких соціально-професійних груп оцінюють недоліки Митного союзу з точки зору своїх

професійних інтересів. Так, підприємці частіше, ніж громадяни в цілому, вказують на такі його недоліки, як корупція (61%, по масиву опитаних у цілому – 48%), несприятливі умови ведення бізнесу (19% і 7%, відповідно).

Загалом, порівнюючи перспективи розвитку ЄС і Митного союзу, громадяни дещо частіше вказують на позитивні перспективи ЄС (38%), ніж Митного союзу (31%), хоча стосовно обох об'єднань багато респондентів вказують на невизначеність їх майбутнього (36% і 35%, відповідно) (діаграма “Як би Ви оцінили перспективи подальшого розвитку...?”).

Уявлення про позитивні перспективи ЄС переважають на Заході, серед україномовних громадян, частіше проявляються із зниженням віку і зростанням освітнього рівня респондентів.

Уявлення про позитивні перспективи Митного союзу більшою мірою виражені на Півдні і Сході, серед російськомовних респондентів, частіше проявляються із зростанням віку та рідше – із зростанням освітнього рівня респондентів.

Суперечлива ситуація спостерігається в оцінках “гуманітарного потенціалу” чи “людського капіталу” ЄС і Митного союзу. Тут за багатьма показниками перевага віддається ЄС: так, частіше респонденти вважають, що у країнах ЄС, порівняно з країнами Митного союзу, живуть більш культурні люди (48%), люди з більшим почуттям власної гідності (42%), більш соціально активні, небайдужі люди (42%). Натомість відзначається, що у країнах Митного союзу живуть люди, ментально більш близькі до громадян України (64%). Але, судячи з логіки опитуваних, ця ментальна близькість полягає, в т.ч. у виявах негативних характеристик: відносно низький рівень культури, соціальна пасивність, брак почуття власної гідності (таблиця “Якщо порівнювати країни ЄС і країни Митного союзу, то де живуть...?”).

Мотивація ставлення до вступу України до ЄС або Митного союзу⁵

Прихильники вступу України до ЄС найчастіше мотивують свою позицію економічними причинами: “краще буде жити, зросте добробут, ми забезпечимо краще життя дітям і онукам” (21% прихильників вступу до ЄС), “рівень життя в ЄС вищий, ніж в Україні” (21%), “оскільки Європа технологічно і соціально більш розвинута, ніж Україна, вступ до ЄС прискорить розвиток України, це забезпечить перспективи розвитку України” (11%), “це сприятиме економічним реформам, розвитку економіки, промисловості” (10%). Водночас, понад 5% прихильників вступу до ЄС називають також такі причини: “це забезпечить можливість громадянам України вільно пересуватися країнами ЄС” (8%), “європейська модель суспільства більш приваблива” (7%), “це забезпечить зниження безробіття” (6%) (таблиця “Чому Ви вважаєте, що потрібно вступати до ЄС...?”). Отже, крім економічних причин, прихильники євроінтеграції називають і соціальні перспективи, соціальні зміни, що мають відбутися в Україні після вступу до ЄС, а також спрощення пересування країнами ЄС для громадян України.

Відмова від вступу до ЄС найчастіше мотивується такими чинниками: “нас не чекають в ЄС” (19% противників вступу до ЄС), “наші люди не пристосовані, не готові жити в ЄС” (14%), “зараз в ЄС криза, він розпадається” (13%), “Україна потрапить у залежність

⁵ Питання про мотивацію ставилися у формі відкритих питань, тобто респондентам не пропонувався перелік можливих варіантів відповіді, з яких потрібно було зробити вибір, а респонденти формували власні відповіді. У процесі обробки масиву анкет ці відповіді кодувалися та узагальнювалися.

від країн ЄС” (10%), “Україна повинна самостійно розвивати свою економіку, йти власним шляхом” (10%), “в Україні і Європі різний менталітет, культура, вони надто не схожі” (9%), “треба дружити з Росією, а не з Європою” (5%) (таблиця “Чому Ви вважаєте, що не потрібно вступати до ЄС...?”). Отже, у мотивації відмови від вступу до ЄС можна вирізнити такі головні групи мотивів:

- **мотив культурно-ментального дистанціювання від ЄС** (“в Україні та ЄС різна культура”, “нас там не чекають”, “наші люди не пристосовані”, “треба дружити з Росією”);
- **мотив нерівноправності** (“Україна потрапить у залежність”);
- **мотив невизначеності майбутнього ЄС** (“зараз в ЄС криза, він розпадається”).

Слід зауважити, що мотив “нас не чекають в ЄС” найчастіше називають також і ті, хто вагається стосовно вступу до ЄС (7% тих, хто вагається при відповіді на питання стосовно вступу до ЄС. Отже, можна припустити, що для формування позицій цієї групи громадян заяви з боку лідерів ЄС стосовно його готовності/неготовності прийняти Україну до ЄС можуть мати значення.

У мотивації підтримки вступу до Митного союзу явно переважає мотив культурної і ментальної близькості – “ми всі – слов’яни, у нас спільна історія” (41% прихильників Митного союзу) та “ми – сусіди” (12%). Наступний за значимістю – мотив економічної вигоди і стабільності: це забезпечить “відновлення економічних зв’язків, економічне партнерство” (18%), “доступ до дешевих енергоресурсів” (7%), “стабільність, як за часів СРСР” (7%), “ринки збуту продукції” (6%) (таблиця “Чому Ви вважаєте, що потрібно вступати до Митного союзу...?”).

У запереченні доцільності вступу до Митного союзу переважають мотиви нерівноправності, домінування Росії, загрози втрати Україною незалежності: (“у Митному союзі Україна назавжди залишиться в тіні “великого брата”, Росія буде нами командувати” (20% противників Митного союзу), “створять ще один СРСР” (19%), “це призведе до втрати Україною незалежності” (8%), Україна повинна самостійно розвиватися, будувати економіку, бути незалежною, йти своїм шляхом (7%), а також мотиви безперспективності та відсталості Митного союзу (“Україні це нічого не дасть, у Митного союзу немає перспектив” (16%), “низький рівень життя в країнах Митного союзу, однакові соціальні проблеми, що в Україні, що в Митному союзі, Росія – економічно відстала країна (10%) (таблиця “Чому Ви вважаєте, що не потрібно вступати до Митного союзу...?”).

Ті, хто вагається, чи потрібно вступати до Митного союзу, також частіше мотивують це побоюваннями втрати Україною незалежності та посилення домінування Росії (5% тих, хто вагається).

Рівень поінформованості про ЄС і Митний союз і джерела отримання інформації

Відносна більшість (44%) опитаних оцінюють власний рівень поінформованості і про ЄС, і про Митний союз як низький. Як середній – 39% (стосовно ЄС) і 38% (стосовно Митного союзу). Як

високий – лише 5% і 4%, відповідно (діаграма “Як Ви оцінюєте рівень своєї поінформованості...?”).

Рівень поінформованості і про ЄС, і Митний союз зростає із зростанням освітнього рівня респондентів. Представники середнього класу оцінюють свій рівень поінформованості про обидві міжнародні структури вище, ніж представники нижчого класу.

Краще поінформованими про ЄС вважають себе жителі Півдня, про Митний союз – Півдня та Центру. Найменше знають про Митний союз представники наймолодшої вікової групи⁶.

Власний досвід перебування у країнах Митного союзу мають істотно більше громадян України, ніж досвід перебування у країнах ЄС – 48% і 21%, відповідно. Це ж стосується й досвіду тривалого проживання у якійсь із країн Митного союзу або ЄС, наявності родичів чи друзів, які мають досвід відвідування або тривалого проживання у країнах Митного союзу чи ЄС, а також наявності родичів чи друзів, які зараз живуть у цих країнах (діаграма “Чи маєте Ви...?”). Тобто у площині особистих контактів та особистого досвіду країни Митного союзу є більш знайомими для громадян України, ніж країни ЄС.

Особистий досвід відвідування країн ЄС найчастіше мають жителі Заходу, а відвідування країн Митного союзу – жителі Півдня і Сходу. При цьому частка тих, хто відвідував країни Митного союзу, на Сході перевищує частку тих, хто відвідував країни ЄС, майже вчетверо, на Півдні та в Центрі – більш ніж удвічі, і лише на Заході ці частки є приблизно рівними.

Громадяни, які мають власний досвід відвідування країн ЄС, значно частіше, ніж ті, хто такого досвіду не має, підтримують вступ України до ЄС (70% і 40%, відповідно). Так само ті громадяни, які мають власний досвід відвідування країн Митного союзу, частіше, ніж ті, хто такого досвіду не має, підтримують вступ України до Митного союзу (50% і 31%, відповідно). Однак, різниця у ставленні до вступу до ЄС між тими, хто його відвідував, і тими, хто не бував, є істотно більшою, ніж різниця у ставленні до вступу до Митного союзу, між тими, хто його відвідував, і тими, хто не відвідував (30% і 19%, відповідно). До того ж, відвідання ЄС робить його привабливим більш ніж для двох третин тих, хто його відвідав, а відвідання Митного союзу – лише для половини.

Та обставина, що серед тих, хто ніколи сам не був у країнах ЄС, частка прихильників вступу до ЄС, більша, ніж частка прихильників вступу до Митного союзу серед тих, хто ніколи не був у країнах, що до нього належать (40% і 31%, відповідно), дозволяє припустити, що більш позитивний імідж ЄС, порівняно з іміджем Митного союзу, створюється в т.ч. і під впливом ЗМІ.

Головним джерелом інформації і про ЄС, і про Митний союз є центральні українські телеканали – понад 75% громадян отримують інформацію саме з цього джерела (таблиця “З яких засобів масової інформації...?”). Також значна частина інформації отримується з місцевих (регіональних) і російських телеканалів, українських газет (центральных і місцевих) та українських Інтернет-сайтів (ці джерела інформації називають понад 20% респондентів).

Роль Інтернету як джерела інформування про ЄС і Митний союз зростає із зменшенням віку респондентів, тоді як роль преси та державного радіо – із зменшенням віку також зменшується (за зростання

⁶ Тут і далі – 18-29 років.

значення FM-радіостанцій), в наймолодшій віковій групі також рідше фіксується інформаційний вплив телебачення. Власне, ці тенденції характеризують загальні відмінності в ролі джерел інформації у формуванні свідомості різних вікових груп, а не лише в інформуванні про ЄС та Митний союз.

Оцінка чинників, що впливають на вступ до ЄС чи до Митного союзу

Найбільшою мірою, на думку опитаних, інтеграції до ЄС перешкоджають високий рівень корупції в Україні (80%), низький рівень її економічного розвитку та недостатні темпи реформ (78%), проблеми у сфері демократії (70%) (таблиця “Чи перешкоджають наступні чинники інтеграції України до ЄС?”).

Стосовно відмінності культурного розвитку України від загальноєвропейського, мовних бар’єрів, геополітичної (історичної, культурної) близькості до Росії, то ці чинники називаються рідше (40% і 38%, відповідно), до того ж, частка тих, хто вважає що вони не перешкоджають інтеграції до ЄС, є більшою, ніж частка тих, хто вважає, що вони здатні перешкодити євроінтеграції.

Процесу інтеграції України до Митного союзу, на думку більшості (53%) опитаних, може перешкодити лише інтеграція України до ЄС. Ні корупція, ні низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ чи проблеми у сфері демократії, на думку більшості (від 51% до 60%) опитаних, не здатні перешкодити вступу України до Митного союзу. Отже, якщо процесу вступу до ЄС перешкоджає висока планка вимог, які Україна має виконати, то подібні вимоги при вступі до Митного союзу не ставляться (таблиця “Чи перешкоджають наступні чинники приєднанню України до Митного союзу?”).

До вирішальних чинників вступу України до тієї чи іншої організації можна віднести цілеспрямовану політику влади. Однак, громадяни найчастіше вважають, що українська влада насправді не веде країну ні до ЄС, ні до Митного союзу (27%), ще 20% – упевнені, що влада намагається поєднувати обидва інтеграційні напрями, стільки ж – не змогли відповісти на питання. І лише 22% вважають, що влада веде країну до ЄС, а 10% – що до Митного союзу (таблиця “Яке Ваше враження про політику української влади...?”).

Оцінка наслідків вступу до ЄС та Митного союзу

В оцінках наслідків для України інтеграції до ЄС переважають позитивні очікування: можливість вільно подорожувати країнами ЄС (38%), вдосконалення судової системи (26%), отримання сучасних технологій, модернізація підприємств (23%), отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки (22%), зміцнення верховенства права (21%), зниження безробіття, створення нових робочих місць (21%). Серед негативних наслідків – вплив кваліфікованих кадрів до країн ЄС (24%) і погіршення відносин з Росією (22%)⁷ (таблиця “Які наслідки матиме для України інтеграція до ЄС?”).

Оцінюючи наслідки вступу України до Митного союзу, респонденти називають як позитивні: об’єднання братських народів (31%), відновлення зруйнованих економічних зв’язків, вільну торгівлю між країнами Митного союзу (30%), покращення відносин з Росією (23%), доступ до дешевих енергоресурсів

(22%), збереження культури, традицій, моральних цінностей (21%), знижки на товари та послуги Росії, Білорусії, Казахстану (20%), так і негативні: залежність від Росії, вплив РФ на внутрішні процеси в Україні (31%), крок назад у політичному, соціально-економічному розвитку, повернення до СРСР (27%). Також серед найчастіше згадуваних наслідків – віддалення від ЄС (32%) (таблиця “Які наслідки матиме для України вступ до Митного союзу?”). Судячи з того, що серед респондентів, які дають останню відповідь, переважна більшість (67%) є прихильниками вступу до ЄС (і лише 21% – противниками), цей наслідок сприймається більшістю тих, хто його називає, як негативний.

Відносна більшість (48%) респондентів вважають, що країни Східної Європи, що вступили до ЄС, більше виграли, ніж програли (більше програли... – 23%), і можна припустити, що подібна констатація впливає й на оцінку можливих наслідків вступу України до ЄС (таблиця “Чи згодні Ви з наступними твердженнями...?”).

Стосовно оцінок наслідків заснування Митного союзу для Білорусії, Росії і Казахстану, то тут теж відносна більшість (37%) вважають, що ці країни більше виграли (програли... – 28%). Однак, респондентів, які вважають, що країни Митного союзу виграли, істотно менше, ніж тих, хто вважає, що виграли ті східноєвропейські країни, які вступили до ЄС. Немає переважаючої позиції стосовно того, чи допоможе вступ України до Митного союзу впоратися з кризою: 37% респондентів вважають, що так, 36% з цим не згодні.

Оцінюючи вплив вступу України до Митного союзу на різні сфери її життя, відносна більшість респондентів очікують позитивного впливу на економіку (44%), освіту, науку та технології (38%), доходи населення (35%), рівень цін (34%), рівень безробіття (34%). Водночас, відносна більшість опитаних не очікують жодного впливу на екологію (41%), ефективність органів влади (37%), рівень розвитку ЖКГ, доріг, інфраструктури (34%), рівень соціального розшарування (33%).

Приблизно однакові частки респондентів відзначили: позитивний вплив / відсутність впливу на якість продуктів і негативний вплив / відсутність впливу на рівні демократії і корупції (таблиця “На який вплив Ви очікуєте від приєднання України до Митного союзу?”).

Досить скептично оцінюють громадяни перспективи зниження ціни на імпортований російський газ:

12% – Росія істотно знизить ціну на тривалий період і без додаткових умов

20% – Росія зробить це в обмін на українську ГТС

11% – Росія несуттєво знизить ціну, лише на кілька років і без додаткових умов

24% – Росія зробить це в обмін на українську ГТС

21% – Росія за будь-яких умов не знизить ціну на газ для України (діаграма “У разі приєднання України до Митного союзу...?”)

Порівнюючи умови для інноваційного розвитку України, перетворення її на країну з розвинутою економікою і соціально-культурною сферою в ЄС та в Митному союзі, 42% опитаних віддають перевагу ЄС, і лише 27% – Митному союзу.

⁷ Відзначили 20% і більше респондентів.

Перевагу ЄС віддають переважна більшість (70%) жителів Заходу, відносна більшість (45%) – Центру, більшість (52%) україномовних респондентів, частіше – працівники всіх галузей економіки.

Перевагу Митному союзу – відносна більшість жителів Півдня і Сходу (44 і 37%), відносна більшість (43%) російськомовних респондентів (діаграма “Де кращі умови для інноваційного розвитку України?”).

Оцінюючи зацікавленість ЄС у співробітництві з Україною, громадяни найчастіше відзначають, що ЄС зацікавлений у використанні її природних ресурсів (48%) та інтелектуального, наукового потенціалу, робочої сили (44%), в українському ринку для товарів ЄС (41%), у виведенні України з-під впливу Росії (33%), у транзиті енергоносіїв з Росії (31%) (діаграма “Чи зацікавлений ЄС у співробітництві з Україною?”).

Митний союз зацікавлений у транзиті енергоносіїв до країн ЄС (48%), у встановленні контролю над Україною, виведенні її з-під впливу Заходу (43%), в українському ринку (42%), у використанні інтелектуального, наукового потенціалу, робочої сили (39%), у відновленні економічних зв'язків (38%), у використанні природних ресурсів України (34%) (діаграма “Чи зацікавлений Митний союз у співробітництві з Україною?”).

Загалом, відносна більшість (45%) опитаних вважають, що Україна більшою мірою виграє від вступу до ЄС (програє – 30%); частки тих, хто вважає, що Україна виграє від вступу до Митного союзу, і тих, хто вважає, що програє, є рівними (по 37%) (діаграма “Україна більшою мірою програє чи...?”).

Оцінки особистого виграшу / програшу від вступу України до ЄС чи Митного союзу

Відносна більшість (41%) опитаних вважають, що вони самі більшою мірою виграють від вступу до ЄС (програють – 26%); частки тих, хто очікує особистого виграшу від вступу до Митного союзу, і тих, хто очікує програшу, є рівними (по 32%) (діаграма “Ви особисто більшою мірою програєте чи виграте...?”).

Від вступу України до ЄС більшість (65%) жителів Заходу і відносна більшість (42%) – Центру очікують особистого виграшу, відносна більшість (38%) жителів Півдня – програшу, а на Сході частки тих та інших є практично рівними (32% і 33%, відповідно).

Україномовні громадяни частіше вважають, що вони виграють від вступу до ЄС, тоді як російськомовні – що програють.

Чим молодші респонденти, тим частіше вони дотримуються думки, що виграють від вступу країни до ЄС, ця ж тенденція спостерігається із зростанням рівня їх освіти. Саме тому найчастіше очікують, що вони виграють від вступу до ЄС, представники соціально-професійних груп, для яких характерним є високий освітній рівень: підприємці (62%), студенти (64%), фахівці (50%), а найрідше – представники соціально-професійних груп з відносно низьким рівнем освіти (зокрема, пенсіонери – 30%).

Упевненість у виграші від вступу до ЄС, зростає із зростанням рівня доходів – від 29% серед тих,

хто “ледве зводить кінці з кінцями” до 49% серед тих, хто живе забезпечено.

Представники більшості галузей економіки частіше відповідають, що вони виграють від вступу України до ЄС, однак, серед працівників промисловості частки тих, хто очікує виграшу, і тих, хто очікує програшу, статистично значимо не різняться.

Від вступу України до Митного союзу виграють понад половина (51%) жителів Півдня та відносна більшість (44%) – Сходу, тоді як половина жителів Заходу та відносна більшість (34%) – Центру очікують на програш.

Російськомовні громадяни частіше очікують виграшу, тоді як україномовні – програшу. Чим старші респонденти, чим нижчим є рівень їх доходів і рівень освіти, тим частіше вони дотримуються думки, що виграють. Найчастіше очікують виграшу пенсіонери (41%), найрідше – студенти (17%) і фахівці (22%). Промисловість – єдина галузь, серед працівників якої частка тих, хто очікує виграшу, переважає частку тих, хто очікує на програш (38% і 33%, відповідно)⁸.

Порівнюючи, **де є більше перспектив для людей їх професії чи соціальної групи** відносна більшість (37%) опитаних віддають перевагу ЄС, Митному союзу – 25% (діаграма “Для людей Вашої професії або соціальної групи є більше перспектив...?”).

Якщо представники більшості галузей економіки вважають, що для людей їх професії або соціальної групи є більше перспектив у ЄС, ніж у Митному союзі, то лише серед працівників промисловості частки тих, хто віддає перевагу ЄС, і тих, хто віддає перевагу Митному союзу, статистично значимо не різняться. Серед різних соціально-професійних груп лише пенсіонери частіше вважають, що для представників їх групи є більше перспектив у Митному союзі, ніж у ЄС (34% і 25%, відповідно), представники інших соціально-професійних груп частіше віддають перевагу ЄС.

Ставлення громадян до підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС

42% опитаних підтримують підписання Угоди про асоціацію з ЄС, не підтримують – 33% (діаграма “Чи потрібно Україні підписувати Угоду про асоціацію з ЄС?”). При цьому далеко не всі прихильники вступу України до ЄС виступають за підписання Угоди: серед тих, хто виступає за вступ до ЄС, підтримують підписання 84%, 2% – проти і 14% – не визначилися. Серед противників вступу України до ЄС 78% виступають і проти підписання Угоди, 6% – за підписання, 17% – не визначилися.

Найчастіше прихильники підписання Угоди називають такі мотиви: “вищий рівень життя в ЄС” (28%) тих, хто виступає за підписання Угоди, “це початок процесу входження до ЄС” (18%), “це сприятиме економічному розвитку України” (12%), “європейське судочинство, норми правової держави, успіхи в подоланні корупції повинні стати прикладом” (6%) (таблиця “Чому Ви вважаєте, що Україні потрібно підписувати Угоду про асоціацію з ЄС?”).

Противники підписання Угоди найчастіше аргументують це тим, що “ми не будемо рівноправними

⁸ Розподіл відповідей на питання: “Україна більшою мірою програє чи виграте від вступу до ЄС (Митного союзу)?” у різних групах респондентів значною мірою відтворює розподіл відповідей на питання: “Ви особисто більшою мірою програєте чи виграте, якщо Україна вступить до ЄС (Митного союзу)?” (наприклад, так само частіше, вважають, що Україна виграє від вступу до ЄС, жителі Заходу й Центру країни, люди молодшого віку та з високим освітнім рівнем). Подібна тенденція проявляється також відповіді на питання: “Для людей Вашої професії або соціальної групи є більше перспектив у ЄС чи у Митному союзі?”.

партнерами в ЄС, ми ввійдемо туди на кабальних умовах" (19%), "це нічого не дасть Україні, не сприятиме розвитку економіки" (13%), "краще зближуватися з Росією" (11%), "зараз в ЄС криза, він розпадається" (9%), "ми не готові до підписання цієї угоди" (9%), "не треба підлаштовуватися під жодну структуру, потрібно самостійно наводити лад" (8%), "вітчизняне виробництво буде занепадати, ми перетворимося на сировинний додаток до ЄС" (6%) (діаграма "Чому Ви вважаєте, що Україні не потрібно підписувати Угоду про асоціацію з ЄС?").

При цьому, знань про зміст Угоди лише 30% респондентів – від 24% на Заході до 35% на Півдні (діаграма "Чи знаєте Ви щось про зміст Угоди про асоціацію Україна-ЄС?"). Рівень ознайомленості з Угодою зростає із зростанням освітнього рівня респондентів (від 15% серед людей з неповною середньою освітою до 39% серед тих, хто має вищу або незакінчену вищу освіту).

48% громадян знають, що ЄС висуває Україні вимоги, які вона має виконати до підписання Угоди, однак лише 7% з них знайомі з ними повністю, 81% – частково, а 11% – не знайомі зовсім (діаграми "Чи знаєте Ви про те, що ЄС висуває вимоги?", "Чи знайомі Ви з цими вимогами?").

Оцінюючи вплив Угоди про асоціацію на різні аспекти життя українського суспільства, респонденти частіше відзначають позитивний вплив на найбільші аспекти, названих в анкеті: рівень розвитку економіки (53%), демократії (52%), освіти, науки та технологій (51%), розвитку ЖКГ, доріг, інфраструктури (49%), якості продуктів (47%), ефективності органів влади (41%), доходів населення (41%), корупції (38%), безробіття (37%), екології (36%) (таблиця "Оцінка впливу Угоди про асоціацію..."). Відносна більшість (30%) опитаних не очікують жодного впливу на рівень соціального розшарування; 35% – очікують негативного впливу на ціни товарів і послуг – це дещо перевищує число тих, хто вважає, що вплив буде позитивним (31%).

Порівняно з очікуваннями від вступу Митного союзу, більш позитивний вплив від Угоди очікується частіше за всіма аспектами, крім рівня цін на товари та послуги (де дещо частіше очікується позитивний вплив від вступу до Митного союзу). **Найбільша різниця на користь підписання Угоди в очікуваннях стосовно:**

- рівня демократії (33%)
- рівня корупції (23%)
- ефективності органів влади (21%)
- розвитку ЖКГ, доріг, інфраструктури (20%)⁹.

За більшістю оцінюваних аспектів частіше очікують позитивного впливу від підписання Угоди про асоціацію жителі Заходу та Центру, представники молодшої вікової групи частіше, ніж люди літнього віку, люди з високим освітнім рівнем частіше, ніж ті, хто має освіту не вище середньої (див.: сайт Центру Разумкова).

Переважно позитивні очікування мають працівники всіх галузей економіки (наприклад, стосовно розвитку економіки – від 54% до 64%), хоч очікування працівників промисловості часто є більш стриманими (очікують на позитивний вплив у цій сфері 47%). Серед соціально-професійних груп найбільш оптимістичними є очікування підприємців і студентів, найбільш песимістичними – пенсіонерів.

⁹ Таблиця "Різниця в очікуваннях впливу...".

СОЦІАЛЬНІ ПОРТРЕТИ ПРИХИЛЬНИКІВ ВСТУПУ ДО ЄС, МИТНОГО СОЮЗУ ТА ТИХ, ЩО ОСТАТОЧНО НЕ ВИЗНАЧИЛИСЯ

На основі відповідей на три питання: "Яким інтеграційним напрямом має йти Україна?", "Чи потрібно Україні вступати до ЄС?", "Чи потрібно Україні вступати до Митного союзу?" були сформовані три групи респондентів: (1) послідовні прихильники вступу до ЄС (35% усіх опитаних); (2) послідовні прихильники вступу до Митного союзу (29%); (3) ті, що остаточно не визначилися стосовно курсу інтеграції (36%)*.

Прихильники вступу до ЄС (далі – прихильники ЄС)

Дві третини прихильників ЄС – люди, молодші 50 років. 69% – жителі Заходу та Центру. Більш ніж дві третини (68%) – становлять ті, чиєю рідною мовою є українська. 65% належать до електорату трьох найбільших опозиційних партій – ВО "Батьківщина", "УДАР" Віталія Кличка та ВО "Свобода". 40% – люди з вищою або незакінченою вищою освітою – що значно більше, ніж серед прихильників Митного союзу (25%) та серед тих, хто остаточно не визначився (27%). Більшість (57%) – люди з відносно високим рівнем доходів (тих, кому, за власною оцінкою, або "в цілому на життя вистачає", або "живуть забезпечено"). Як і загалом серед дорослого населення України, серед представників цієї групи дещо переважають жінки (54%)*.

Про значимість власного досвіду та особистих контактів у формуванні підтримки різних курсів зовнішньополітичної інтеграції свідчить той факт, що, наприклад, прихильники ЄС мають значно більший власний досвід відвідування країн ЄС, ніж прихильники Митного союзу (34% і 13%, відповідно). Так само частіше вони мають досвід проживання у країнах ЄС (7% і 2%, відповідно), родичів чи друзів, що живуть у країнах ЄС (42% і 17%, відповідно).

Великою є роль найближчого соціального оточення у формуванні зовнішньополітичних орієнтацій. Так, 37% прихильників ЄС відповіли, що серед їх родичів і друзів є прихильники євроінтеграції, а прихильників інтеграції до Митного союзу немає (тоді як серед послідовних прихильників вступу до Митного союзу таку відповідь дали лише 2% опитаних).

Свій рівень поінформованості про ЄС представники цієї групи частіше оцінюють як середній (48%), а про Митний союз – однаково часто як середній (42%) і низький (42%).

Якщо порівнювати інформаційні канали, які впливають на формування ставлення до ЄС і Митного союзу, то прихильники ЄС частіше, ніж прихильники Митного союзу, отримують інформацію з українських і російських Інтернет-сайтів – що зумовлено, ймовірно, вищою представленистю у групі молоді та людей з високим освітнім рівнем.

Оцінюючи напрям розвитку подій в Україні, прихильники ЄС дають найбільш критичну їх оцінку – 74% вважають, що події в Україні розвиваються в неправильному напрямі (що більше, ніж серед опитаних загалом – 66%).

Сприйняття прихильниками різних напрямів інтеграції найбільш болючих проблем суспільства загалом різняться мало. Однак, прихильники ЄС дещо частіше від представників інших груп називають проблему "неефективність влади, її нездатність проводити реформи та забезпечити виконання законів" (31%) – тоді як серед прихильників Митного союзу цю проблему називають 22%, серед тих, хто не визначився – 24%.

Попри невдоволення політикою української влади, майже половина (45%) прихильників євроінтеграції вважають, що ця влада все ж веде Україну шляхом інтеграції до ЄС.

Серед переваг ЄС найчастіше називають високий рівень соціального захисту (70%), верховенство права (43%) і розвинуту демократію (41%). 94% вважають, що саме в ЄС – кращі умови для інноваційного розвитку України, перетворення її на країну з розвинутою економікою і соціально-культурною сферою.

Також прихильники ЄС бачать у ньому й певні недоліки. Найчастіше це нестабільна економічна ситуація в ряді країн ЄС (25%), нерівний економічний розвиток країн ЄС (25%), домінування провідних країн над іншими (22%) брак природних ресурсів (19%), різниця культур громадян країн ЄС (16%). Не бачать недоліків ЄС – 28%.

У Митному союзі найчастіше вбачають такі його недоліки: корупцію (64%), домінування Росії (41%), брак демократії (41%), тіньову економіку (40%). Як переваги Митного союзу найчастіше називають спільну історію (35%), природні ресурси (35%). 40% прихильників ЄС не бачать переваг Митного союзу.

73% упевнені, що саме ЄС є простішим і надійнішим партнером, ніж Митний союз; 85% – віддають перевагу ЄС за характеристикою "має більш соціально орієнтовану політику, де зростання ВВП веде до зростання доходів громадян" (85%).

Більшість – вважають, що саме в країнах ЄС живуть більш соціально активні, культурні, моральні люди, з більшим почуттям власної гідності, ніж у країнах Митного союзу. Але ментально більш близькими до громадян України є люди, які живуть у Митному союзі.

Більшість переконані, що і Україна в цілому, і вони особисто виграють від вступу України до ЄС – і програють від її вступу до Митного союзу.

* До останньої групи віднесені ті, хто, відповідаючи на ці питання, або дають непослідовні і суперечливі відповіді (наприклад, підтримують і вступ до ЄС, і вступ до Митного союзу, або ж ухиляються від відповіді (обирають варіант "важко відповісти").

** Так само жінок дещо більше серед прихильників вступу України до Митного союзу (55%) і серед тих, що остаточно не визначилися (56%).

Прихильники вступу до Митного союзу
(далі – прихильники Митного союзу)

Більшість (55%) прихильників Митного союзу – люди від 50 років і старші. Найбільшу соціальну групу серед них становлять пенсіонери (40%). Більшість (58%) – люди з низьким рівнем доходів*. 70% – жителі Півдня і Сходу. Відносна більшість (45%) становлять люди, чиєю рідною мовою є російська. 46% належать до електорату Партії регіонів (що майже вдвічі більше, ніж загалом серед опитаних), а 13% – до електорату КПУ (удвічі більше, ніж серед опитаних загалом).

Частіше, ніж прихильники ЄС, мають власний досвід відвідування країн Митного союзу (61% і 44%, відповідно) та досвід проживання в цих країнах (17% і 7%, відповідно). Країни ЄС відвідували лише 13% прихильників Митного союзу, а мають досвід проживання в них – лише 2%.

Група істотно відрізняється від прихильників ЄС представленими працівників промисловості – 22%, тоді як серед прихильників ЄС – 12%.

Свій рівень поінформованості про ЄС представники цієї групи частіше оцінюють як низький (46%), а про Митний союз – однаково часто як середній (42%) і низький (42%).

Частіше, ніж прихильники ЄС, отримують інформацію і про Митний союз, і про ЄС з російських і регіональних телеканалів.

Серед прихильників Митного союзу немає переважаючої відповіді, яким шляхом веде Україну її керівництво (хоча найрідше все ж вони вважають, що шляхом євроінтеграції – лише 10%).

Як головні переваги Митного союзу називають спільну історію (86%), природні ресурси (69%), стабільну економічну ситуацію (34%). 80% прихильників Митного союзу вважають, що саме в цьому союзі існують кращі умови для інноваційного розвитку України.

Частина представників цієї групи бачать і недоліки Митного союзу, найчастіше називаючи корупцію (34%), тьшову економіку (26%), домінування Росії (18%). 38% – недоліків не бачать.

При цьому 41% не бачать і переваг ЄС, однак, 27% відзначають високий рівень соціального захисту, 21% – верховенство права, 19% – наявність фінансових ресурсів, 16% – розвинуту демократію.

Головними недоліками ЄС вважають домінування провідних країн над іншими (46%), нестабільну економічну ситуацію в ряді країн ЄС (46%), нерівний економічний розвиток країн (39%), різницю культур (34%), брак природних ресурсів (30%).

86% вважають, що Митний союз, порівняно з ЄС, є надійнішим партнером. Відносна більшість (42%) впевнені, що характеристика “має більш соціально орієнтовану політику, де зростання ВВП веде до зростання доходів громадян” більш властива Митному союзу (проти 14% тих, хто віддає перевагу ЄС).

Більшість дотримуються думки, що саме у країнах Митного союзу живуть більш доброзичливі, відкриті, привітні люди, а також ментально більш близькі до громадян України, а відносна більшість – більш моральні люди, ніж у країнах ЄС.

Більшість вважають, що і Україна загалом, і вони особисто виграють від вступу до Митного союзу, і програють від вступу до ЄС.

* Як і зазначають, що доходів вистачає лише на харчування та на придбання необхідних недорогих речей, або не вистачає навіть на харчування.

Узагальнюючи, можна констатувати наступне.

1. Серед громадян України переважає позитивне ставлення до вступу України до ЄС. Ставлення до вступу до Митного союзу є суперечливим – число тих, хто його підтримує, і тих, хто виступає проти, є приблизно однаковим.

2. Підтримка курсу на інтеграцію до ЄС або до Митного союзу істотно різниться в різних соціально-професійних і соціально-демографічних групах. Якщо вступ до ЄС частіше підтримують жителі Заходу та Центру, україномовні громадяни, представники молодшої і середньої вікових груп, люди з високим рівнем освіти та матеріального добробуту, то вступ до Митного союзу частіше підтримують жителі Півдня і Сходу, російськомовні громадяни, люди старшого віку, з низьким рівнем освіти та добробуту.

Громадяни, які не визначилися з підтримкою інтеграційного курсу України

Регіональний і віковий розподіли тих, хто остаточно не визначився з підтримкою того чи іншого інтеграційного курсу України, є близькими до розподілу за цими ознаками дорослого населення України в цілому, що свідчить про те, що у вікових і територіальних групах такі респонденти представлені приблизно рівномірно.

Представники цієї групи

- значно частіше бували у країнах Митного союзу (42%), ніж у країнах ЄС (16%);
- свій рівень поінформованості і про ЄС, і про Митний союз частіше оцінюють як низький (47%);
- у більшості своїй (51%) або не знають про інтеграційні уподобання свого оточення, або повідомляють, що в ньому немає ні прихильників ЄС, ні прихильників Митного союзу;
- як переваги ЄС найчастіше називають високий рівень соціального захисту (40%), верховенство права (29%) і розвинуту демократію (22%); як недоліки – нестабільну економічну ситуацію в ряді країн ЄС (34%), нерівний економічний розвиток країн ЄС (32%), домінування провідних країн над іншими (28%), брак природних ресурсів (22%), різницю культур громадян країн ЄС (22%);
- як переваги Митного союзу – спільну історію країн союзу (46%) і наявність природних ресурсів (42%); як його недоліки – корупцію (44%), тьшову економіку (33%), домінування Росії (25%), брак демократії (25%);
- частіше віддають перевагу ЄС за характеристикою “має більш соціально орієнтовану політику, де зростання ВВП веде до зростання доходів громадян” – 35% проти 6% тих, хто відносить цю характеристику до Митного союзу;
- дещо частіше віддають перевагу Митному союзу (27%), ніж ЄС (17%) як надійнішому партнеру, з яким легше домовлятися;
- частіше або вагаються із відповіддю, де для України – в ЄС чи Митному союзі – існують кращі умови для інноваційного розвитку (38%), або вважають, що і в ЄС, і в Митному союзі ці умови однакові (31%). Але тих, хто вважає, що в ЄС умови кращі, більше, ніж тих, хто вважає, що кращі умови в Митному союзі (22% і 10%, відповідно);
- частіше не можуть визначитися стосовно виграшу чи програшу їх особисто та Україна загалом від вступу як до ЄС, так і до Митного союзу;
- не можуть визначити, яким є інтеграційний курс керівництва України: найчастіше вони або вважають, що воно не веде країну ані до ЄС, ані до Митного союзу (36%), або обирають відповідь “не знаю” (28%);
- частіше вважають, що такі людські якості, як соціальна активність, культура, моральність, почуття власної гідності, доброзичливість, відкритість приблизно однаковою мірою властиві громадянам і країн ЄС, і Митного союзу. Але ментально ближчими до громадян України вважають громадян країн Митного союзу (61%);
- частіше погоджуються, ніж не погоджуються, з тим, що європейська модель організації держави й суспільства є більш привабливою, ніж російська (37% і 17%, відповідно), що сучасна криза у ЄС буде згодом подолана, а громадяни ЄС не зазнають кардинального погіршення рівня життя (37% і 18%, відповідно), що країни Східної Європи, які вступили до ЄС, більше виграли, ніж програли (37% і 20%, відповідно), але також, що й країни Митного союзу більше виграли, ніж програли (29% і 19%, відповідно), що у країнах Митного союзу немає демократії (38% і 28%, відповідно).

Загалом за сукупністю цих відповідей можна стверджувати, що оцінка ситуації в ЄС представниками цієї групи є дещо кращою, ніж ситуації у Митному союзі.

Серед працівників галузей економіки вирізняється позиція працівників промисловості, які більш прихильно ставляться до вступу України до Митного союзу, ніж до ЄС. Можна припустити, що така позиція пов’язана із зорієнтованістю багатьох українських промислових підприємств на російський ринок.

3. Більша привабливість ЄС значною мірою пов’язана з тим, що громадяни України частіше віддають

перевагу європейській моделі організації держави та суспільства, порівняно з російською.

Найбільшими перевагами ЄС громадяни вважають високий рівень соціального захисту, верховенство права, розвинуту демократію, наявність фінансових ресурсів, якість охорони здоров'я, високий рівень науково-технічного розвитку, низький рівень корупції. Соціальна орієнтованість політики ЄС, на думку опитаних, є найістотношою його перевагою над країнами Митного союзу.

Натомість перевагами Митного союзу респонденти найчастіше вважають спільну історію, культуру, схожий менталітет громадян країн Митного союзу, наявність природних ресурсів, енергоносіїв, а також стабільну економічну ситуацію.

Недоліками ЄС громадяни України найчастіше вважають нестабільну економічну ситуацію в ряді країн ЄС, нерівний економічний розвиток країн ЄС, домінування провідних країн над іншими, а також різницю культур, цінностей, менталітету громадян країн ЄС, брак природних ресурсів, безробіття.

На думку громадян, головними недоліками Митного союзу є корупція, тіньова економіка, домінування Росії, брак демократії.

4. Люди, які проживають у країнах Митного союзу, на думку респондентів, є ментально більш близькими до громадян України. Але, судячи з логіки опитуваних, ця ментальна близькість великою мірою полягає в негативних виявах (відносно низький рівень культури, соціальна пасивність, брак почуття власної гідності). Такі якості, як високий рівень культури, соціальна активність, почуття власної гідності, на думку респондентів, помітно більш виражені у громадян країн ЄС.

5. У площині особистих контактів та особистого досвіду перебування країни Митного союзу є більш знайомими для громадян України, ніж країни ЄС. Громадяни, які відвідували країни ЄС, значно частіше, ніж ті, хто їх не відвідував, підтримують вступ України до ЄС. Так само ті громадяни, які відвідували країни Митного союзу, частіше, ніж ті, хто їх не відвідував, підтримують вступ України до Митного союзу. Однак, відвідання ЄС робить його привабливим більш ніж для двох третин тих, хто його відвідав, а відвідання Митного союзу – лише для половини.

Результати дослідження дозволяють зробити припущення, що більш позитивний імідж ЄС, порівняно з іміджем Митного союзу, великою мірою створюється під впливом ЗМІ.

6. В оцінках наслідків для України інтеграції до ЄС переважають позитивні очікування: можливість вільно подорожувати країнами ЄС, вдосконалення судової системи, отримання сучасних технологій, модернізація підприємств, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки, зміцнення верховенства права, зниження рівня безробіття, створення нових робочих місць. Серед негативних наслідків найчастіше називаються вплив кваліфікованих кадрів до країн ЄС і погіршення відносин з Росією.

Серед наслідків вступу України до Митного союзу респонденти називають як позитивні (об'єднання духовно близьких братських народів колишніх республік СРСР, відновлення зруйнованих економічних зв'язків, вільну торгівлю між країнами Митного союзу, покращення відносин з Росією, доступ до дешевих енергоресурсів, збереження культури, традицій, моральних цінностей, знижки на товари та послуги Росії, Білорусі, Казахстану), так і негативні

(залежність від Росії, вплив РФ на внутрішні процеси в Україні, крок назад у політичному, соціально-економічному розвитку, віддалення від ЄС).

Порівнюючи умови для інноваційного розвитку України, перетворення її на країну з розвинутою економікою і соціально-культурною сферою в ЄС і в Митному союзі, відносна більшість опитаних віддають перевагу ЄС.

Відносна більшість (41%) опитаних вважають, що вони самі більшою мірою виграють від вступу до ЄС (26% – програють). Частки тих, хто вважає, що вони особисто виграють від вступу до Митного союзу, і тих, хто вважає, що програють, є однаковими.

7. Прихильники вступу до ЄС найчастіше мотивують свою позицію економічними причинами, але водночас називають і соціальні перспективи, соціальні зміни, що мають відбутися в Україні в результаті її вступу до ЄС, а також спрощення пересування країнами ЄС для громадян України.

У мотивації відмови від вступу до ЄС можна вирізнити такі головні групи мотивів: мотив великої культурно-ментальної різниці України з країнами ЄС, мотив нерівноправності ("Україна потрапить у залежність") і мотив невизначеності майбутнього ЄС.

У мотивації підтримки вступу до Митного союзу явно переважає мотив культурної і ментальної близькості. Наступним за значимістю є мотив економічної вигоди і стабільності.

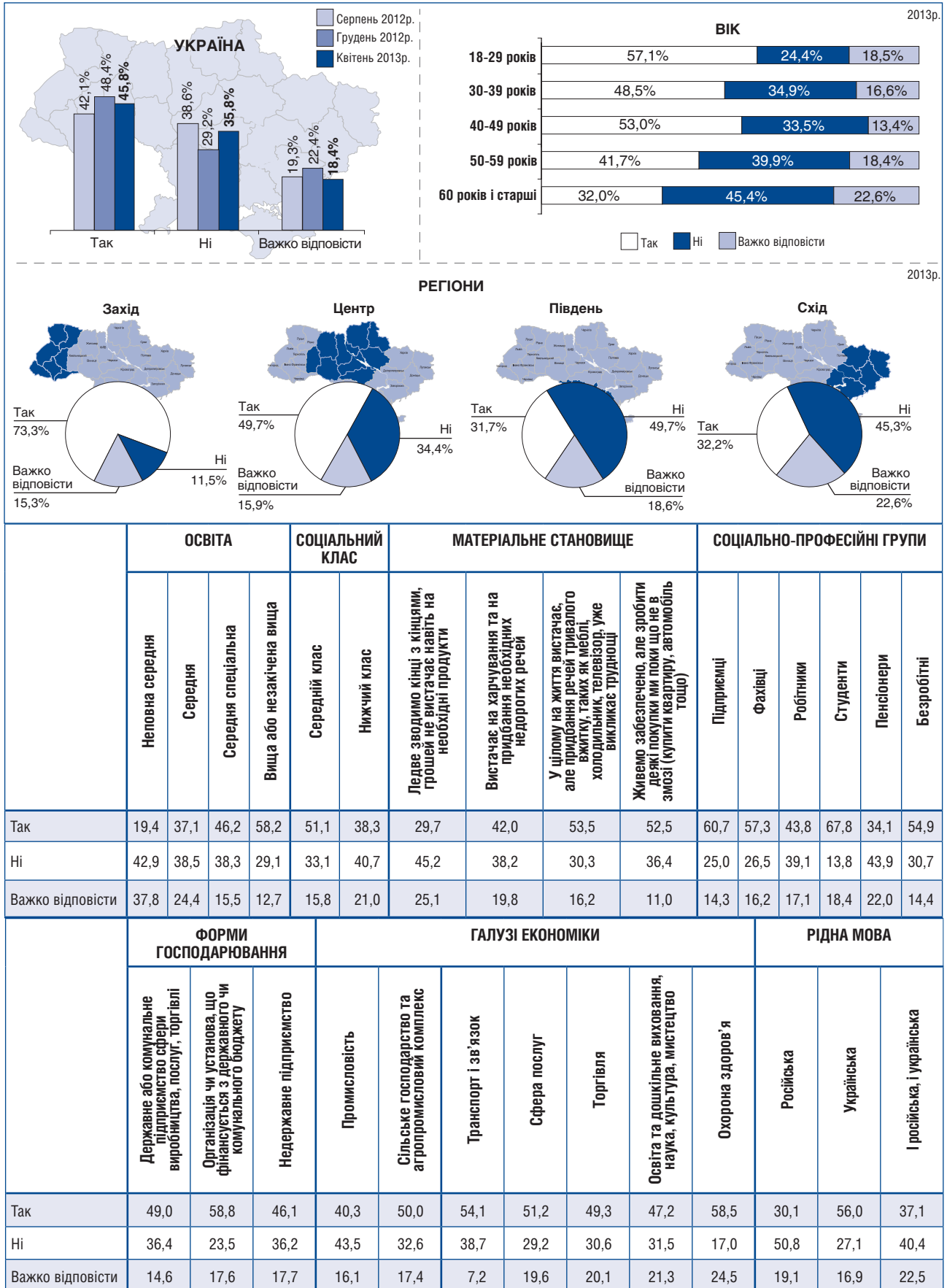
У мотивації відмови від підтримки вступу до Митного союзу переважають аргументи нерівноправності, домінування Росії, загрози втрати Україною незалежності, безперспективності та відсталості союзу.

8. Найбільшою мірою, на думку опитаних, інтеграції до ЄС перешкоджають високий рівень корупції в Україні, низький рівень її економічного розвитку та недостатні темпи реформ, проблеми у сфері демократії. Стосовно процесу інтеграції України до Митного союзу, то йому, на думку більшості опитаних, може перешкодити лише інтеграція України до ЄС. Отже, якщо процесу вступу до ЄС перешкоджає висока планка вимог, які Україна має виконати, то про подібні вимоги при вступі до Митного союзу не йдеться.

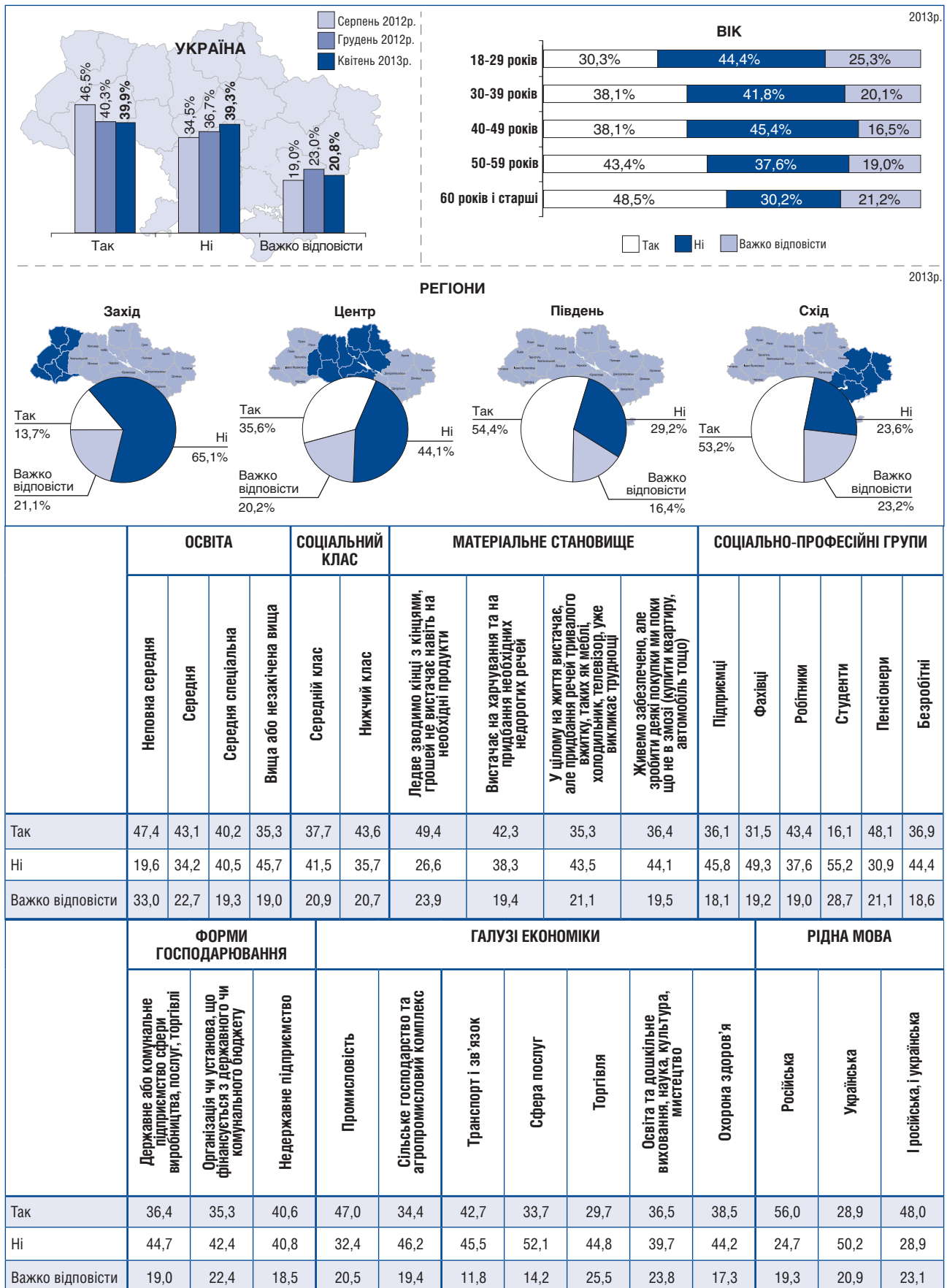
9. 42% громадян підтримують підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, не підтримують – 33%. Серед мотивів підтримки один із провідних полягає в тому, що підписання Угоди є початком процесу входження до ЄС. Водночас, знають зміст Угоди лише 30% респондентів.

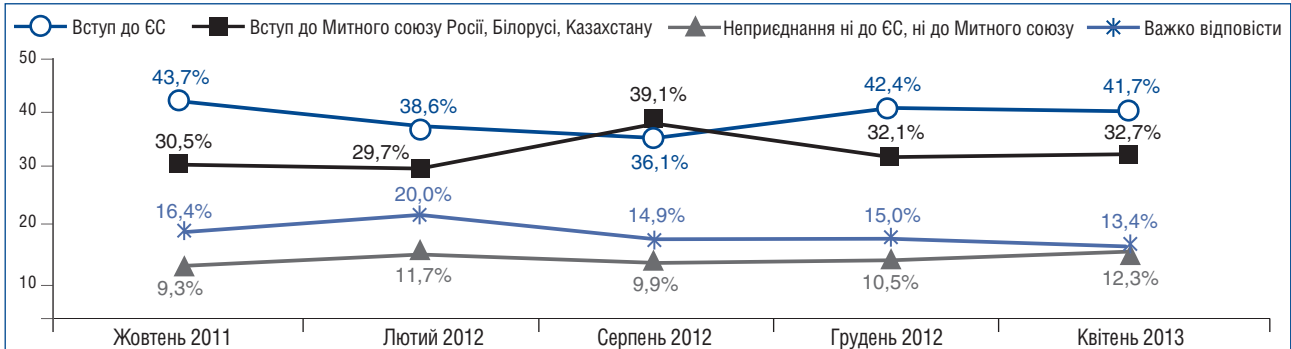
Оцінюючи вплив Угоди про асоціацію, респонденти частіше відзначають її позитивний вплив на більшість аспектів життя українського суспільства. Лише стосовно рівня цін на товари та послуги частка тих, хто очікує на негативний вплив, дещо перевищує частку тих, хто вважає, що вплив буде позитивним.

10. Прихильники вступу до ЄС і прихильники вступу до Митного союзу помітно різняться за соціально-демографічними та соціальними характеристиками. Так, якщо серед перших переважають люди молодшого та середнього віку, жителі Заходу й Центру, україномовні, люди з високим рівнем освіти та відносно високим рівнем доходів, представники електорату опозиційних партій, то серед других – люди старшого віку, жителі Півдня і Сходу, частіше – російськомовні, з низьким рівнем освіти та доходів, представники електорату Партії регіонів або КПУ.

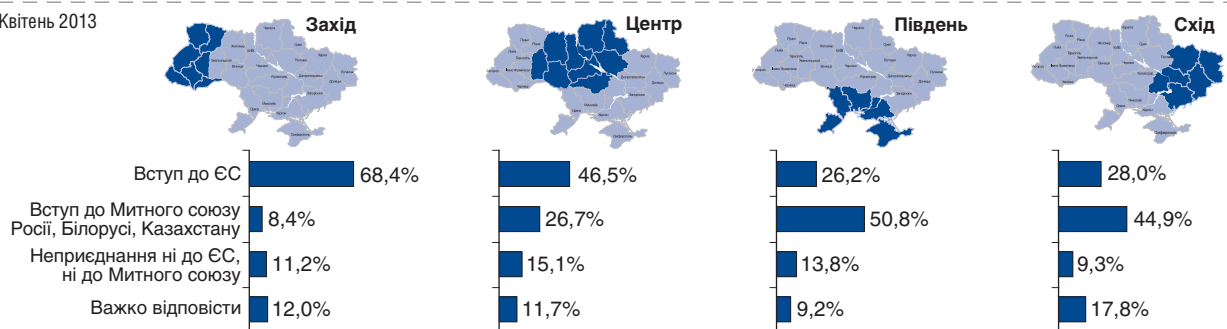
Чи потрібно Україні вступати до Європейського союзу (ЄС)?
% опитаних

Чи потрібно Україні вступати до Митного союзу Росії, Білорусії і Казахстану (МС)?
% опитаних

Яким інтеграційним напрямом має йти Україна?
% опитаних

Квітень 2013

	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС		РІДНА МОВА				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Середній клас	Нижчий клас	Російська	Українська	І російська, і українська		
Вступ до ЄС	54,9	44,5	45,4	38,2	27,9	16,3	34,7	40,1	54,6	46,6	34,7	28,1	52,5	30,3		
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану	21,1	29,6	31,4	34,8	44,6	44,9	36,2	33,5	26,3	30,5	36,6	49,7	22,0	38,8		
Неприєднання ні до ЄС, ні до Митного союзу	10,8	12,1	11,3	14,4	12,9	17,3	13,7	12,3	9,9	10,7	14,6	9,5	14,3	11,5		
Важко відповісти	13,2	13,8	11,9	12,6	14,6	21,4	15,4	14,1	9,1	12,2	14,0	12,6	11,2	19,4		
	СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ					ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ							
	Підприємці	Фахівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я
Вступ до ЄС	58,3	52,8	37,8	67,4	30,2	49,6	43,5	51,8	42,5	32,3	43,5	47,3	50,0	44,4	46,4	49,1
Вступ до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану	27,4	23,1	35,9	10,1	42,7	23,7	29,2	28,2	32,6	39,2	26,1	35,5	25,0	26,4	27,2	30,2
Неприєднання ні до ЄС, ні до Митного союзу	3,6	12,5	14,2	7,9	11,7	11,4	13,4	9,4	13,9	17,7	14,1	7,3	13,1	12,5	15,2	9,4
Важко відповісти	10,7	11,6	12,1	14,6	15,4	15,3	13,8	10,6	10,9	10,8	16,3	10,0	11,9	16,7	11,2	11,3

Квітень 2013

**Якими є найбільші переваги
Європейського союзу?***
% опитаних

Високий рівень соціального захисту громадян	46,9
Верховенство права	31,5
Розвинена демократія	27,1
Наявність фінансових ресурсів	22,2
Якість охорони здоров'я громадян	18,6
Науково-технічний розвиток	16,7
Низький рівень корупції	13,7
Доступність освіти	8,9
Високий рівень безпеки громадян	7,3
Високий рівень культури	7,3
Соціальна активність громадян	4,6
Спільна історія, культура, схожий менталітет громадян країн ЄС	3,5
Інше	0,8
Не бачу переваг Європейського Союзу	18,0
Важко відповісти	5,9

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

**Якщо порівнювати ЄС і Митний союз,
то яке з цих об'єднань ...?**
% опитаних

	ЄС	Митний союз	І ЄС, і Митний союз рівною мірою	Важко відповісти
... є простішим і надійнішим партнером, з ким легше і надійніше домовлятися	32,3	36,9	13,6	17,2
... здійснює більший політичний і економічний диктат стосовно своїх членів	29,4	30,7	20,6	19,3
... має більше можливостей для виходу товарів своїх країн-членів на ринки третіх країн, зокрема, країн Азії	30,5	26,7	20,6	22,2
... має більш соціально орієнтовану політику, де зростання ВВП веде до зростання доходів громадян	46,5	14,6	13,2	25,7

**Якими є найбільші недоліки
Європейського Союзу?***
% опитаних

Нестабільна економічна ситуація (криза в ряді країн ЄС)	34,2
Нерівний економічний розвиток країн-членів ЄС	31,8
Домінування провідних країн над іншими державами ЄС	31,0
Різниця культур, цінностей, менталітету громадян країн ЄС	23,5
Брак природних ресурсів	23,4
Безробіття	15,9
Споживацька ментальність, бездуховність	10,1
Неефективна міграційна політика	9,4
Інше	1,0
Не бачу недоліків Європейського Союзу	13,4
Важко відповісти	10,4

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

**Якими є найбільші переваги
Митного союзу?***
% опитаних

Спільна історія, культура, схожий менталітет громадян країн Митного союзу	53,4
Наявність природних ресурсів, енергоносіїв	47,1
Стабільна економічна ситуація	15,4
Дешева робоча сила	10,6
Науково-технічний розвиток	8,1
Доступність освіти	5,9
Високий рівень соціального захисту громадян	5,8
Якість охорони здоров'я громадян	4,0
Соціальна активність громадян	3,9
Демократичний розвиток	3,4
Високий рівень культури	2,0
Інше	1,3
Не бачу переваг Митного союзу	20,8
Важко відповісти	8,3

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Чи згодні Ви з наступними твердженнями?
% опитаних

	Так	Ні	Важко відповісти
Сучасна європейська модель організації держави і суспільства є більш привабливою, ніж сучасна російська модель	48,9	23,3	27,8
Країни Східної Європи, що вступили до ЄС, більше виграли, ніж програли	48,2	22,9	28,9
Сучасна криза у ЄС буде згодом подолана, громадяни ЄС не зазнають кардинального погіршення рівня життя	48,0	19,9	32,1
У країнах Митного союзу (Росія, Білорусь, Казахстан) немає демократії	42,8	31,3	25,8
Країни, що вступили до Митного союзу, більш виграли, ніж програли	37,0	28,2	34,8
У Митному союзі Україна може успішно впоратися з кризою	36,5	36,1	27,4
У країнах ЄС насаджуються гомосексуалізм	31,2	36,2	32,6
Більший порівняно з Україною рівень масових протестів у деяких країнах ЄС свідчить, що криза у ЄС є більшою, ніж в Україні	29,0	43,6	27,3
Україна спроможна самостійно впоратися зі своїми внутрішніми проблемами без зовнішньої допомоги	24,0	47,6	28,3

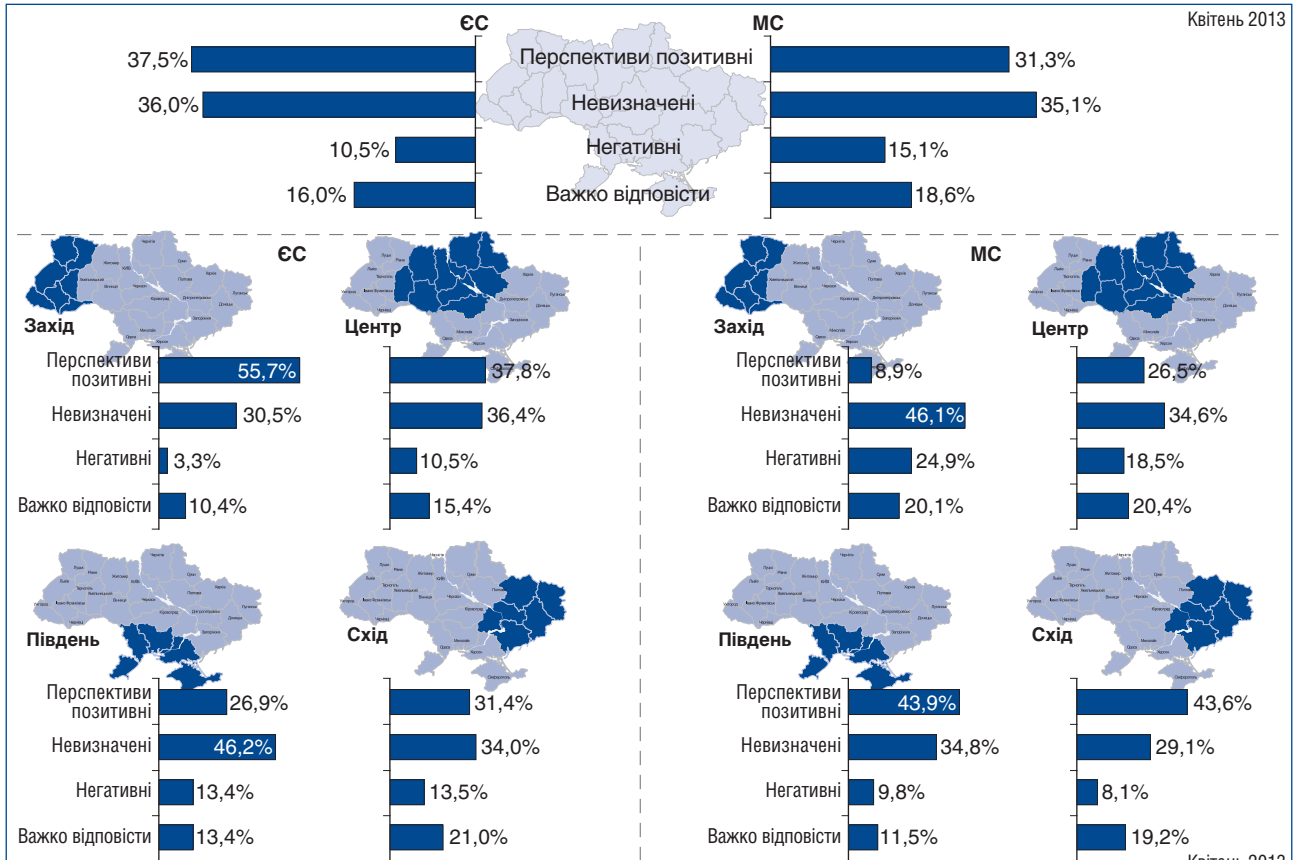
**Якими є найбільші недоліки
Митного союзу?***
% опитаних

Корупція	48,0
Тіньова економіка	33,2
Домінування Росії	28,6
Брак демократії	27,3
Неналежний рівень соціального захисту громадян країн Митного союзу	14,6
Неефективність органів державної влади	12,2
Низький рівень безпеки громадян	10,3
Несприятливі умови ведення бізнесу	6,7
Обмеження науково-технічного розвитку	4,3
Інше	0,9
Не бачу недоліків Митного союзу	14,5
Важко відповісти	10,2

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Як би Ви оцінили перспективи подальшого розвитку ЄС і Митного союзу?
% опитаних

Квітень 2013

Квітень 2013

	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						РІДНА МОВА			
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Підприємці	Факіці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я	Російська	Українська	І російська, і українська
Перспективи позитивні	45,4	42,5	40,4	34,8	27,2	16,5	31,7	37,9	46,3	55,4	43,9	35,7	52,3	28,7	46,2	39,5	42,9	39,6	30,6	41,8	42,3	46,7	44,4	37,0	34,0	29,1	43,2	31,6
Невизначені	35,2	36,9	35,3	34,8	37,2	34,0	38,6	36,3	33,3	25,3	37,6	38,7	29,5	36,3	30,4	38,7	36,5	37,9	40,3	37,4	38,7	33,7	38,9	33,9	43,4	36,7	34,6	40,7
Негативні	5,7	9,3	10,3	13,2	13,8	13,4	11,7	10,9	8,4	7,2	6,6	12,1	2,3	13,7	8,9	11,1	6,5	10,3	16,7	8,8	9,0	7,7	5,6	7,1	7,5	16,4	7,7	10,9
Важко відповісти	13,7	11,3	14,0	17,2	21,8	36,1	18,0	14,8	12,0	12,0	11,9	13,5	15,9	21,4	14,5	10,7	14,1	12,2	12,4	12,1	9,9	11,8	11,1	22,0	15,1	17,8	14,6	16,7
	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						РІДНА МОВА			
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Підприємці	Факіці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я	Російська	Українська	І російська, і українська
Перспективи позитивні	22,5	29,6	30,8	32,3	40,0	37,1	33,1	33,1	26,3	30,1	23,8	34,1	13,6	38,4	20,7	31,7	24,3	32,2	36,2	30,1	34,5	29,6	29,7	23,0	24,5	47,7	21,6	35,3
Невизначені	38,8	37,5	39,6	34,6	27,7	21,6	32,2	35,3	40,2	27,7	41,6	32,7	42,0	29,3	41,0	37,7	37,9	35,4	35,7	34,4	34,5	37,9	37,9	38,1	39,6	29,3	39,1	32,2
Негативні	16,7	17,7	14,6	15,0	12,1	5,2	14,2	15,4	17,2	25,3	16,2	17,6	19,3	11,6	15,1	16,7	18,3	17,7	13,0	19,4	18,2	20,1	16,6	15,1	17,0	8,6	19,0	13,4
Важко відповісти	22,0	15,2	14,9	18,2	20,3	36,1	20,5	16,3	16,3	16,9	18,5	15,7	25,0	20,6	23,1	13,9	19,5	14,7	15,1	16,1	12,7	12,4	15,9	23,8	18,9	14,4	20,4	19,1

Якщо порівнювати ЄС і Митний союз, то де живуть...?
% опитаних

	У країнах ЄС	У країнах МС	І там, і там рівною мірою	Важко відповісти
Більш доброзичливі, відкриті, привітні люди	25,1	22,8	44,5	7,6
Більш соціально активні, небайдужі люди	41,5	14,7	34,2	9,7
Більш культурні люди	47,6	11,2	32,2	9,0
Більш моральні люди	30,7	19,8	35,5	13,9
Люди з більшим почуттям власної гідності	42,1	14,1	32,5	11,3
Люди, які ментально більш близькі до громадян України	8,2	64,3	18,6	9,0

Чому Ви вважаєте, що ПОТРІБНО вступати до ЄС?*
% тих, хто вважає, що потрібно вступати

Краще буде жити, зросте добробут, ми забезпечимо краще життя дітям і онукам	21,4
Рівень життя в ЄС вищий, ніж в Україні	21,0
Оскільки Європа технологічно і соціально більш розвинута, ніж Україна, вступ до ЄС прискорить розвиток України, це забезпечить перспективи розвитку України	10,8
Це сприятиме економічним реформам, розвитку економіки, промисловості	10,1
Це забезпечить можливість громадянам України вільно пересуватися країнами ЄС, безвізовий режим	7,6
Європейська модель суспільства є більш привабливою	7,0
Це забезпечить зниження безробіття	6,3
Знизиться рівень корупції	3,7
У країнах ЄС поважають закон	3,5
Важко відповісти/не відповіли	5,9

* Наведені лише ті варіанти відповіді, що були названі понад 3% респондентів.

Чому Ви вважаєте, що НЕ ПОТРІБНО вступати до ЄС?*
% тих, хто вважає, що не потрібно вступати

Нас не чекають в ЄС	18,7
Наші люди не пристосовані, не готові жити в Європейському Союзі	14,3
Зараз в ЄС криза, він розпадається	13,3
Україна потрапить у залежність від країн ЄС	10,3
Україна повинна самостійно розвивати свою економіку, іти власним шляхом	9,7
В Україні та Європи різний менталітет, культура, різні шляхи розвитку, вони занадто не схожі	9,2
Треба дружити з Росією, а не з Європою	4,9
Це знищить українського товаровиробника, Україна перетвориться на сировинний додаток Європи	3,4
Україні від того краще не буде	3,2
Важко відповісти/не відповіли	8,2

* Наведені лише ті варіанти відповіді, що були названі понад 3% респондентів.

Чому Ви вважаєте, що ПОТРІБНО вступати до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану?*
% тих, хто вважає, що потрібно вступати

Ми всі – слов'яни, у нас спільна історія	40,9
Це забезпечить відновлення економічних зв'язків, економічне партнерство	18,2
Ми – сусіди	11,6
Це забезпечить Україні доступ до дешевих енергоресурсів	7,1
Це забезпечить стабільність, як за часів СРСР	7,1
Це забезпечить Україні ринки збуту її продукції	6,0
Це вигідно для України	4,5
Це призведе до покращення ситуації в Україні	4,0
Важко відповісти/не відповіли	3,9

* Наведені лише ті варіанти відповіді, що були названі понад 3% респондентів.

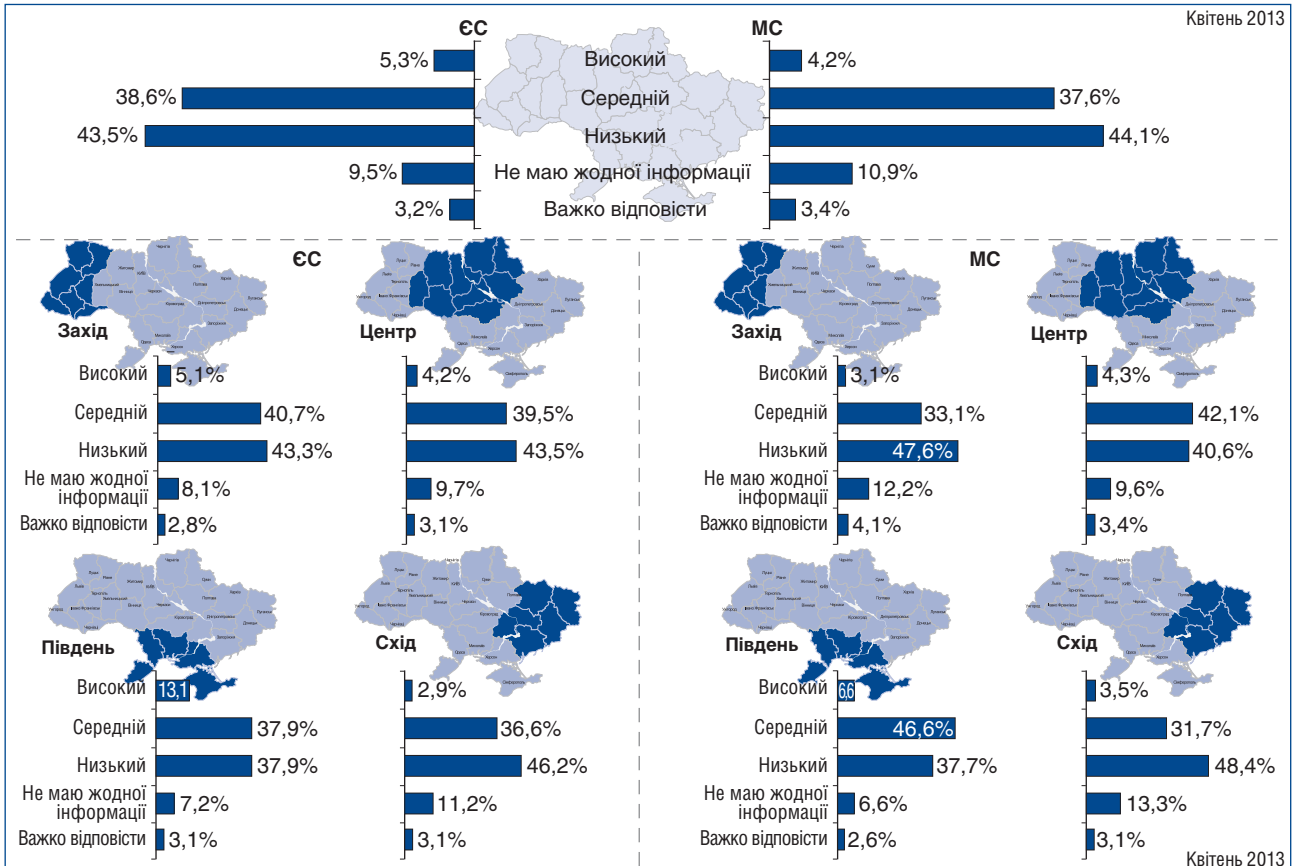
Чому Ви вважаєте, що НЕ ПОТРІБНО вступати до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану?*
% тих, хто вважає, що не потрібно вступати

У Митному союзі Україна назавжди залишиться у тіні "великого брата", Росія буде нами командувати	19,6
Створять ще один СРСР	19,1
Україні це нічого не дасть, у Митному союзі немає перспектив	16,3
Низький рівень життя в країнах Митного союзу, однакові соціальні проблеми, що в Україні, що в МС, Росія – економічно відстала країна	9,9
Це призведе до втрати Україною незалежності	8,3
Україна повинна самостійно розвиватися, будувати економіку, бути незалежною, іти своїм шляхом	7,1
Важко відповісти/не відповіли	10,8

* Наведені лише ті варіанти відповіді, що були названі понад 3% респондентів.

Як Ви оцінюєте рівень своєї поінформованості про ЄС і Митний союз?
% опитаних

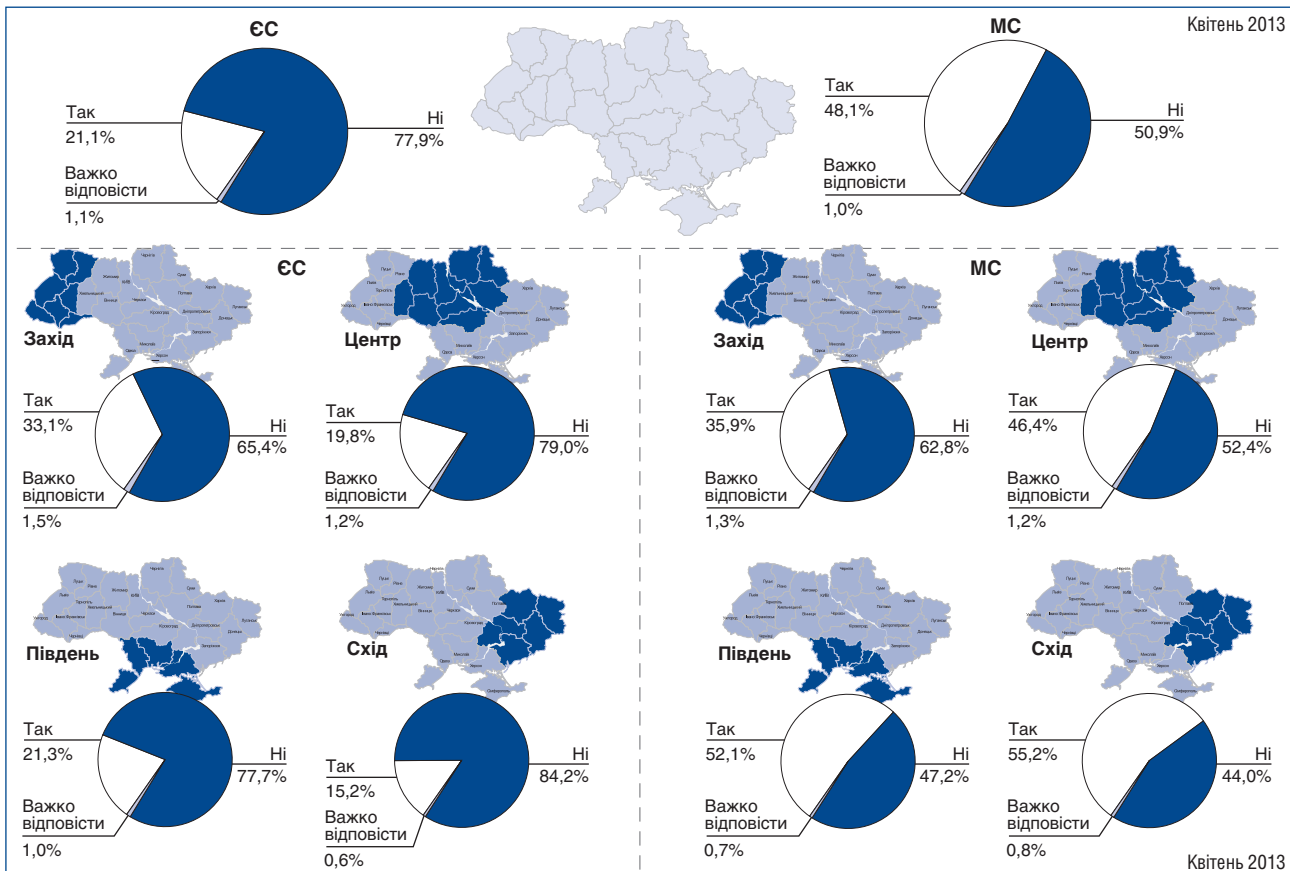
Квітень 2013

	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНИЙ Клас		СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗИ ЕКОНОМІКИ						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Середній клас	Нижчий клас	Підприємці	Факівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я
Високий	4,6	3,1	7,3	5,2	6,0	4,1	2,9	4,5	8,8	6,6	3,7	11,8	6,0	4,1	6,7	5,1	1,9	6,3	6,4	7,6	5,4	6,5	7,3	4,7	10,3	6,3	7,5
Середній	36,6	44,1	41,8	40,3	33,5	20,4	30,8	39,5	47,6	44,3	31,9	56,5	52,3	35,5	38,2	33,9	32,2	48,4	39,8	40,6	43,5	33,3	46,4	45,0	44,8	40,5	41,5
Низький	46,0	40,7	42,7	43,2	44,0	45,9	47,9	46,4	35,9	38,6	48,5	25,9	34,8	47,1	42,7	45,2	49,2	33,1	45,0	41,3	39,2	47,3	32,7	40,2	35,2	46,0	43,4
Не маю жодної інформації	9,9	8,8	6,4	7,2	13,0	26,5	14,6	6,7	4,9	7,6	12,2	5,9	3,6	10,5	10,1	12,5	11,9	9,8	3,5	8,4	9,7	9,7	10,0	7,1	9,0	3,2	1,9
Важко відповісти	2,9	3,4	1,8	4,0	3,5	3,1	3,9	2,9	2,8	2,9	3,7	0,0	3,3	2,8	2,2	3,4	4,8	2,4	5,3	2,1	2,2	3,2	3,6	3,0	0,7	4,0	5,7
	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНИЙ Клас		СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗИ ЕКОНОМІКИ						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Середній клас	Нижчий клас	Підприємці	Факівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я
Високий	2,9	1,7	5,5	4,6	5,8	3,1	1,9	3,2	7,6	5,0	3,0	8,4	5,3	2,5	4,6	5,1	1,5	5,9	5,8	3,8	4,3	5,4	2,7	3,6	4,1	6,3	7,7
Середній	32,4	40,3	41,6	40,5	35,8	23,5	30,3	40,9	42,9	42,3	32,5	55,4	44,6	36,5	33,3	35,8	29,1	44,1	35,7	41,4	42,2	35,5	50,9	39,6	46,9	34,6	34,6
Низький	48,5	42,8	41,3	43,1	43,4	43,9	48,1	45,1	39,1	39,5	48,5	30,1	40,6	45,9	49,4	43,9	47,7	35,4	46,8	42,6	40,0	43,0	29,1	47,9	36,6	51,2	42,3
Не маю жодної інформації	13,7	10,7	8,5	8,3	11,7	25,5	15,9	8,1	6,8	10,1	12,3	6,0	5,9	12,1	11,5	11,8	16,2	11,8	5,3	9,7	11,4	10,8	13,6	6,5	10,3	3,9	7,7
Важко відповісти	2,6	4,5	3,0	3,4	3,3	4,1	3,7	2,6	3,6	3,2	3,7	0,0	3,6	3,0	1,1	3,4	5,5	2,8	6,4	2,5	2,2	5,4	3,6	2,4	2,1	3,9	7,7

Чи маєте Ви власний досвід відвідування якоїсь з країн ЄС чи Митного союзу?
% опитаних

Квітень 2013

Квітень 2013

	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Підприємці	Фахівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я
Так	16,9	28,2	27,1	22,1	15,2	5,1	11,5	19,6	34,6	51,2	31,1	17,1	17,2	14,7	17,5	27,7	24,0	27,2	22,0	26,1	27,3	30,2	25,7	23,0	25,0
Ні	81,8	70,3	72,0	77,0	84,0	92,9	87,5	79,4	64,4	48,8	67,2	81,3	82,8	84,5	81,2	70,8	73,7	72,2	76,9	73,9	70,9	68,6	73,6	73,8	73,1
Важко відповісти	1,3	1,4	0,9	0,9	0,8	2,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,7	1,7	0,0	0,8	1,2	1,6	2,3	0,6	1,1	0,0	1,8	1,2	0,7	3,2	1,9
	ВІК					ОСВІТА				СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Підприємці	Фахівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я
Так	35,2	47,0	51,8	55,5	52,6	34,7	41,4	49,4	55,1	67,5	51,5	48,6	31,8	51,9	35,0	45,5	51,8	51,8	54,1	38,0	55,5	47,9	48,6	49,2	42,3
Ні	63,7	51,5	47,6	44,0	46,2	63,3	57,6	49,7	43,7	31,3	46,5	50,3	68,2	47,1	63,7	52,2	46,5	48,0	44,3	62,0	43,6	50,9	50,7	48,4	55,8
Важко відповісти	1,1	1,4	0,6	0,6	1,2	2,0	1,0	,9	1,1	1,2	2,0	1,1	0,0	1,0	1,2	2,4	1,8	0,2	1,6	0,0	0,9	1,2	0,7	2,4	1,9

З яких засобів масової інформації Ви отримуєте інформацію про ЄС, про Митний союз Росії, Білорусії і Казахстану?*

% опитаних

	Про ЄС	Про МС	Про ЄС				Про Митний союз				Про ЄС					Про Митний союз				
			РЕГІОНИ								ВІК									
			Захід	Центр	Південь	Схід	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Центральні українські телеканали	78,5	76,3	79,6	76,4	82,0	78,4	78,1	75,0	81,0	74,4	71,2	79,7	79,3	83,0	80,7	70,5	77,1	75,3	81,9	77,8
Місцеві телеканали	33,3	30,6	41,5	22,4	42,0	35,1	37,4	20,8	38,2	32,6	27,3	33,0	33,7	37,6	35,6	25,3	28,7	31,6	33,6	33,9
Центральні українські газети	25,4	24,4	30,0	29,2	22,2	20,5	26,7	27,8	22,3	20,7	12,3	24,3	29,5	29,3	32,5	11,4	23,4	29,6	27,9	31,0
Українські інтернет-сайти	23,3	21,0	21,9	27,1	20,3	21,7	16,5	25,6	18,0	20,7	38,2	36,3	27,7	15,2	3,9	35,0	31,0	24,9	14,4	3,9
Російські телеканали	22,7	24,4	10,9	19,9	35,7	26,3	10,9	23,1	40,0	26,5	23,1	24,6	22,2	24,7	20,0	22,4	27,6	25,3	27,9	21,1
Місцеві газети	21,5	20,3	30,5	16,8	26,8	18,2	26,7	16,8	26,6	17,0	13,8	19,2	21,6	20,7	30,2	12,7	17,7	19,8	20,7	29,2
Російські інтернет-сайти	14,7	14,5	8,7	15,3	18,0	16,4	7,6	15,9	17,7	15,8	24,4	21,8	17,4	10,3	2,7	24,2	22,0	16,7	10,3	2,3
FM-радіостанції	14,2	13,0	16,8	12,7	21,3	10,7	12,5	12,2	21,0	10,3	17,8	17,5	16,7	13,8	7,4	16,5	16,7	14,3	12,4	7,0
Центральне українське радіо	9,6	9,8	10,2	14,8	6,6	5,5	10,2	14,8	6,9	6,0	4,8	7,6	9,4	9,5	15,6	4,6	7,6	9,1	9,8	16,2
Місцеве державне радіо	5,4	5,6	7,4	5,6	5,2	4,1	6,6	6,2	4,9	4,9	2,0	4,2	4,3	4,6	10,5	2,4	4,2	4,6	4,9	10,3
Інші закордонні інтернет-сайти	4,6	3,2	4,8	3,9	10,5	2,5	3,3	2,6	7,2	1,7	9,9	5,1	4,3	3,2	0,8	5,9	3,7	4,0	2,6	0,4
Інші закордонні телеканали	4,0	2,8	6,4	3,1	5,9	2,6	3,3	2,3	5,2	1,7	4,6	5,4	3,4	3,4	3,3	3,3	3,4	2,1	2,0	2,7
Російські газети	2,7	2,8	0,8	3,2	1,3	4,0	1,0	4,0	1,0	3,5	1,8	2,3	1,5	1,4	2,3	1,8	2,8	2,4	3,4	3,3
Російські радіостанції	1,9	1,9	0,3	0,0	0,0	1,7	0,8	0,8	4,3	2,6	2,4	2,8	1,2	2,9	3,5	1,8	2,8	1,8	1,1	1,9
Інші іноземні газети	1,0	0,9	2,5	0,5	0,3	1,1	2,0	0,6	0,7	0,6	1,8	0,8	0,6	1,1	0,8	1,1	0,8	0,6	0,6	1,0
Інші закордонні радіостанції	0,6	0,4	0,6	0,4	0,6	0,4	0,3	0,0	0,3	0,9	1,5	0,3	0,0	0,3	0,6	0,9	0,0	0,0	0,3	0,4
Інше	4,3	4,5	2,3	4,5	7,5	3,8	2,5	4,5	7,2	4,3	6,2	4,2	4,0	3,2	3,7	6,2	4,0	4,3	3,4	4,1
Важко відповісти	5,1	6,4	4,6	2,9	5,2	7,5	5,3	3,4	5,2	10,7	8,8	3,7	3,6	4,6	4,3	11,0	4,5	5,2	4,9	5,4
	Про ЄС						Про Митний союз						Про ЄС				Про Митний союз			
	ОСВІТА										СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС									
	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Середній клас	Нижчий клас	Середній клас	Нижчий клас	Середній клас	Нижчий клас						
Центральні українські телеканали	77,6	77,5	81,0	76,9	74,5	75,6	78,5	74,6	77,1	80,3	75,4	77,3								
Місцеві телеканали	34,0	33,7	35,4	30,6	30,6	29,4	33,3	28,6	32,7	33,2	29,9	30,8								
Центральні українські газети	20,6	21,5	26,7	28,6	19,4	20,0	25,3	28,7	27,7	23,1	27,0	21,7								
Українські інтернет-сайти	2,1	16,2	21,0	36,3	1,0	14,2	18,9	33,3	29,8	14,9	27,3	13,3								
Російські телеканали	10,3	18,6	22,5	28,9	11,3	19,3	25,4	30,5	27,1	16,9	28,7	18,9								
Місцеві газети	23,5	23,4	21,9	19,2	22,4	22,5	21,5	16,9	19,1	24,7	18,1	23,4								
Російські інтернет-сайти	3,1	11,0	13,2	21,8	3,1	10,7	12,9	21,9	19,8	7,6	19,5	7,6								
FM-радіостанції	10,2	13,9	12,9	16,6	10,2	12,4	11,8	15,3	15,8	12,9	14,9	11,4								
Центральне українське радіо	19,4	8,5	10,3	8,5	18,4	9,1	9,9	9,1	8,3	11,9	8,7	11,9								
Місцеве державне радіо	12,2	5,4	6,2	3,4	12,2	6,4	6,0	3,4	4,7	6,4	4,7	6,8								
Інші закордонні інтернет-сайти	1,0	2,9	4,1	7,3	1,0	1,7	3,5	4,6	5,9	2,3	4,2	1,6								
Інші закордонні телеканали	1,0	3,6	3,0	6,0	1,0	2,5	2,2	4,1	4,8	2,5	3,3	2,0								
Російські газети	1,0	1,4	2,0	5,0	1,0	1,2	3,1	4,2	3,7	1,5	3,8	1,5								
Російські радіостанції	1,0	1,9	1,9	2,0	1,0	1,9	2,2	1,8	2,4	1,3	2,4	1,5								
Інші іноземні газети	0,0	0,8	1,0	1,3	0,0	0,8	1,0	1,0	1,4	0,6	0,8	0,9								
Інші закордонні радіостанції	1,0	0,5	0,6	0,7	0,0	0,3	0,6	0,2	0,8	0,4	0,4	0,5								
Інше	7,2	4,6	3,6	4,1	8,2	4,9	3,6	4,4	3,6	5,3	3,9	5,4								
Важко відповісти	7,1	8,0	3,3	3,9	9,3	9,8	4,6	4,7	5,4	4,9	6,7	6,1								

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Чи перешкоджають наступні чинники інтеграції України до ЄС?
% опитаних

	Так	Ні	Важко відповісти
Високий рівень корупції в Україні	80,2	7,9	11,8
Низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ	78,2	9,0	12,9
Проблеми у сфері демократії	69,8	14,4	15,9
Відмінність культурного розвитку України від загальноєвропейського та мовні бар'єри	40,0	43,6	16,4
Геополітична (історична, культурна) близькість до Росії	38,2	42,4	19,5

Чи перешкоджають наступні чинники приєднанню України до Митного союзу? % опитаних

	Так	Ні	Важко відповісти
Інтеграція України до ЄС	52,8	27,0	20,2
Високий рівень корупції в Україні	32,3	51,1	16,6
Низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ	27,7	56,1	16,3
Проблеми у сфері демократії	20,7	60,2	19,2
Відмінність культурного розвитку України від російського	9,6	75,9	14,5

Яким є Ваше враження про політику української влади, в якому зовнішньополітичному напрямі рухається Україна?
% опитаних

Які наслідки матиме для України інтеграція до...?

ЄС*
% опитаних

Можливість вільно подорожувати країнами ЄС	37,6
Вдосконалення судової системи	26,0
Відтік кваліфікованих кадрів до країн ЄС	24,4
Отримання сучасних технологій, модернізація підприємств	22,7
Отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки	22,3
Погіршення відносин з Росією	22,1
Зміцнення верховенства права	20,9
Зниження безробіття, створення нових робочих місць	20,5
Перетворення України на сировинний придаток ЄС	19,1
Зниження доходів населення, підвищення вартості життя	18,6
Зростання цін на товари широкого вжитку, енергоносії	18,0
Зміцнення незалежності від Росії	15,5
Підвищення комунальних тарифів	15,5
Зниження якості продуктів, притік низькоякісних товарів з ЄС	15,2
Підвищення конкурентоспроможності українських товарів	14,5
Підвищення якості життя громадян, ріст доходів	14,4
Зростання безробіття	14,0
Розвиток демократії	13,8
Вплив чужої культури	13,6
Зміцнення безпеки громадян	12,4
Посилення боротьби з корупцією	12,2
Покращення системи охорони здоров'я	11,3
Погіршення економічної ситуації (закриття неконкурентоспроможних підприємств)	9,1
Обмеження суверенітету країни	8,8
Погіршення екологічного стану через розміщення в Україні "брудних" підприємств	8,6
Політична, економічна залежність від ЄС	7,9
Обмеження доступу українських товарів на європейський ринок	7,6
Створення сприятливих умов для бізнесу	7,0
Розвиток освіти	6,5
Скорочення експорту українських товарів до країн Митного союзу	5,1
Розвиток культури	4,8
Інтеграція до ЄС не матиме наслідків для України	2,9
Інше	0,5
Важко відповісти	8,9

Митного союзу
% опитаних

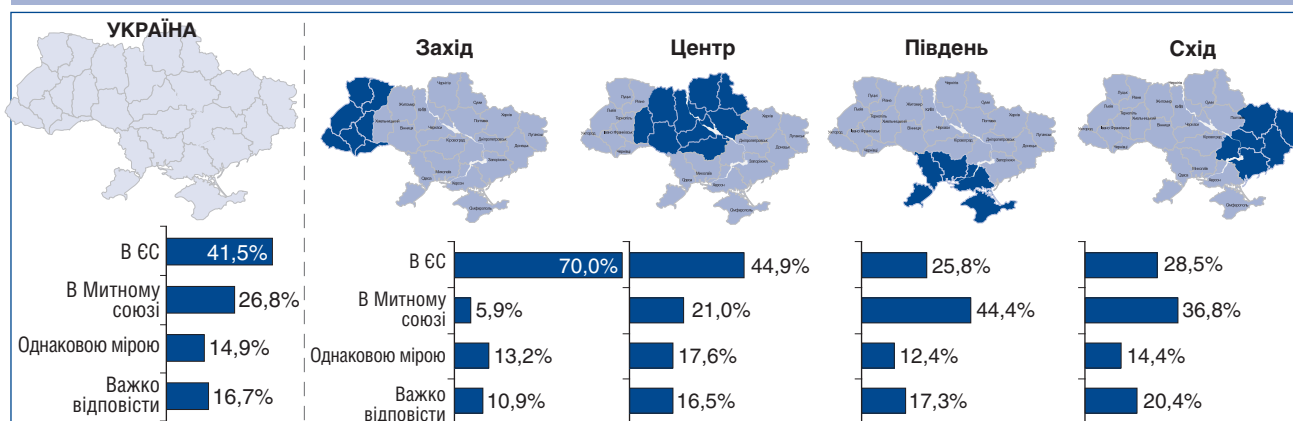
Віддалення від ЄС	32,1
Залежність від Росії, вплив РФ на внутрішні процеси в Україні	31,0
Об'єднання духовно близьких братських народів колишніх республік СРСР	30,7
Відновлення зруйнованих економічних зв'язків, вільна торгівля	30,4
Крок назад у політичному, соціально-економічному розвитку (повернення до СРСР)	27,4
Покращення відносин з Росією	22,5
Доступ до дешевих енергоресурсів	22,3
Збереження культури, традицій, моральних цінностей	21,1
Знижки на товари та послуги Росії, Білорусії, Казахстану	19,7
Корупція	18,3
Втрата ринків в Європі	17,6
Спрощення процедур відвідування країн Митного союзу	17,1
Розширення ринків збуту українських товарів	15,0
Обмеження суверенітету	14,7
Перетворення України на сировинний придаток Митного союзу	14,6
Підвищення рівня життя громадян України	13,4
Зміцнення безпеки країни, захист кордонів	13,2
Розвиток економіки України	12,5
Економічна відсталість	12,1
Зниження рівня життя громадян	9,4
Погіршення ситуації у сфері демократії	8,5
Зростання цін на імпорт	7,9
Створення нових робочих місць	7,6
Розвиток нових технологій	4,5
Підвищення рівня охорони здоров'я	3,8
Вступ до Митного союзу не матиме наслідків для України	4,0
Інше	0,3
Важко відповісти	8,4

Оцінка впливу приєднання України до Митного Союзу на...
% опитаних

	Позитивний	Негативний	Жодного впливу	Важко відповісти
Рівень розвитку економіки	43,5	19,5	24,4	12,5
Рівень освіти, науки та технологій	38,2	13,2	32,0	16,7
Рівень доходів населення	35,2	21,3	28,3	15,2
Рівень цін на товари та послуги	34,4	23,7	24,9	17,0
Рівень безробіття	33,8	22,4	26,7	17,1
Рівень якості продуктів	33,6	16,6	34,5	15,3
Рівень розвитку ЖКГ, доріг, інфраструктури	29,5	17,5	34,3	18,6
Рівень екології	20,6	19,1	41,4	18,8
Рівень ефективності органів влади	19,6	23,4	36,7	20,2
Рівень демократії	19,0	30,7	32,2	18,1
Рівень соціального розшарування	16,6	25,1	33,0	25,3
Рівень корупції	14,8	31,2	33,1	20,9

У разі приєднання України до Митного союзу російські політики заявляють про можливість зниження ціни на газ для України. Ви вважаєте, що...?
% опитаних

2013р.

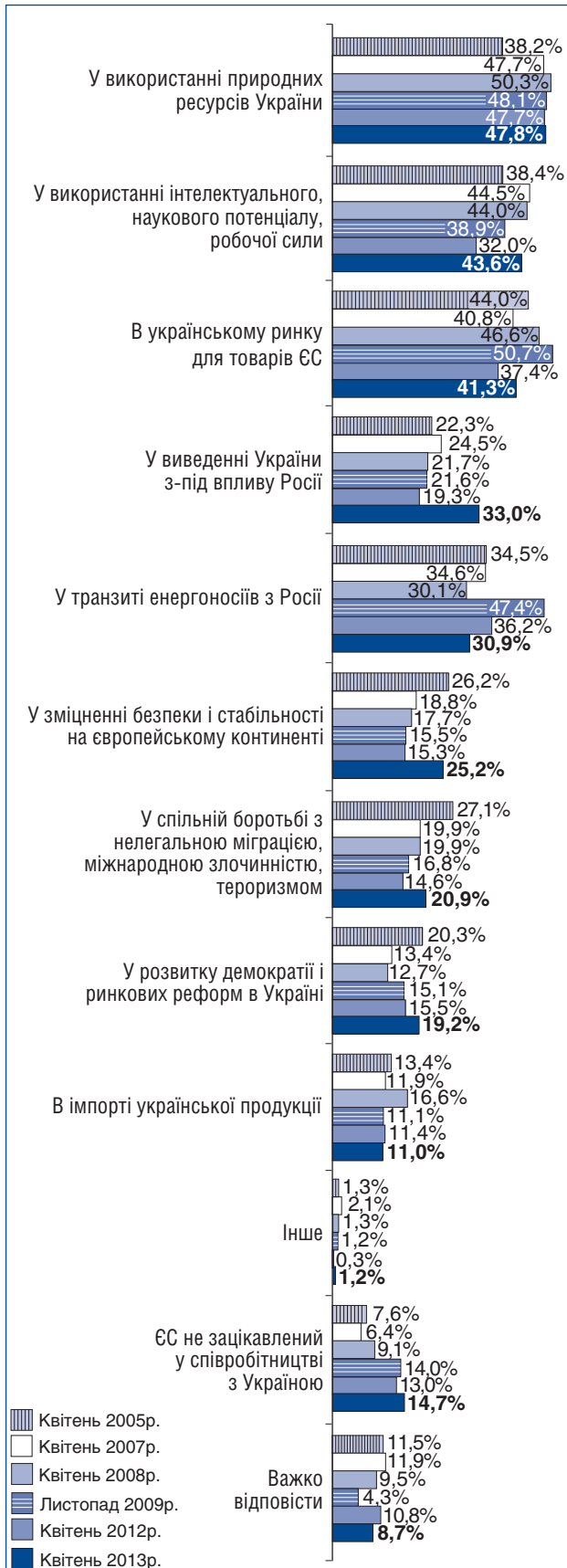
Де кращі умови для інноваційного розвитку України, перетворення її на країну з розвинутою економікою, соціально-культурною сферою – в ЄС чи в Митному союзі?
% опитаних

Квітень 2013

Квітень 2013

	ВІК					ОСВІТА			СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ		ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						РІДНА МОВА					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Підприємці	Фахівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я	Російська	Українська	І російська, і українська
В ЄС	53,2	44,9	47,4	35,9	29,2	20,4	34,9	40,9	52,4	54,8	53,2	39,3	67,4	30,4	49,1	45,7	54,4	41,4	33,5	44,0	48,2	45,0	47,6	47,2	54,7	26,7	52,4	31,9
В Митному союзі	17,6	23,2	22,8	29,9	37,7	36,7	29,4	27,4	21,5	23,8	19,6	27,5	7,0	35,8	18,7	25,2	23,1	24,2	25,4	23,1	26,4	26,6	19,3	22,8	26,4	43,1	17,3	30,4
Однаковою мірою	11,4	16,9	14,3	15,5	16,5	18,4	15,2	15,4	13,7	13,1	11,0	16,8	10,5	16,5	14,3	13,8	10,7	16,8	21,1	16,5	17,3	13,6	13,8	12,6	7,5	14,4	14,8	15,5
Важко відповісти	17,8	15,0	15,5	18,7	16,5	24,5	20,5	16,3	12,5	8,3	16,3	16,5	15,1	17,4	17,9	15,4	11,8	17,6	20,0	16,5	8,2	14,8	19,3	17,3	11,3	15,9	15,5	22,2

**Чи зацікавлений ЄС у співробітництві з Україною?
У чому полягає цей інтерес?***
% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

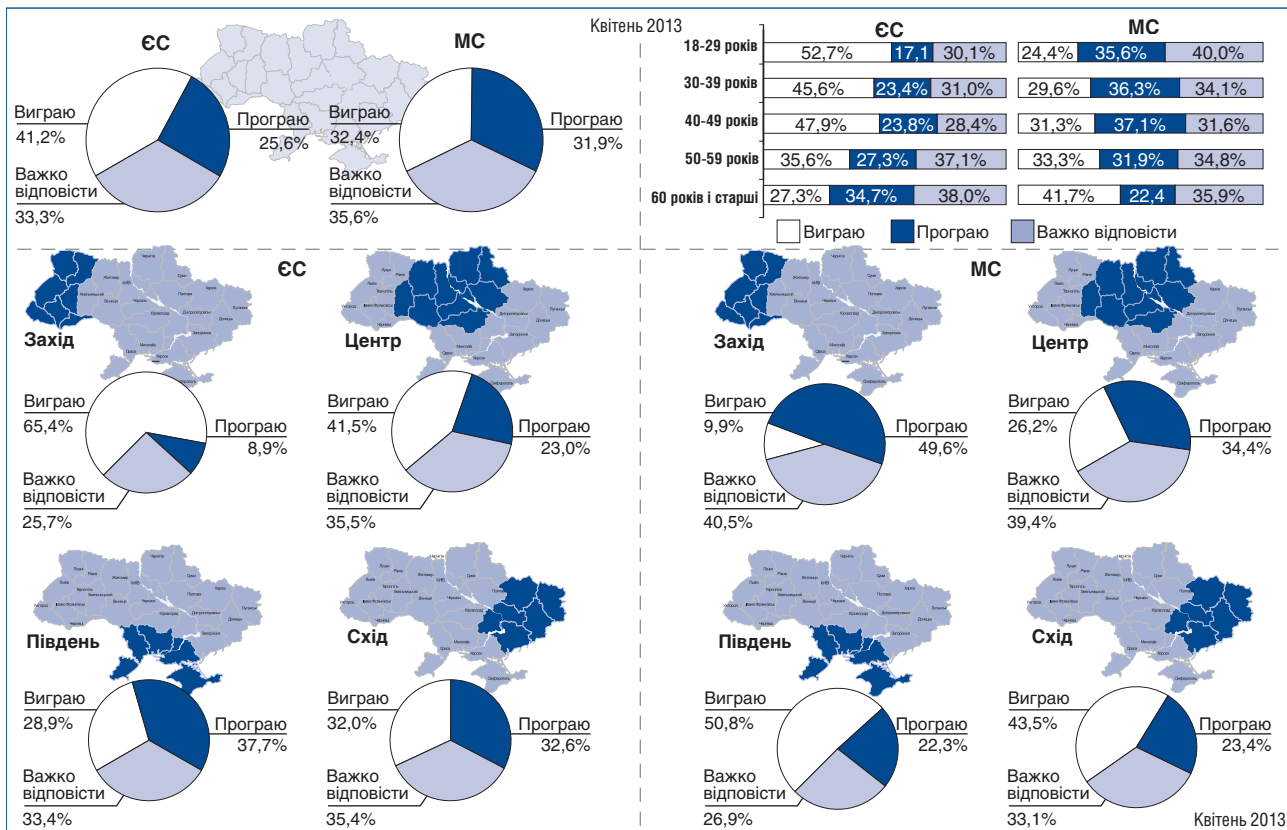
Чи зацікавлений Митний союз у співробітництві з Україною? У чому полягає цей інтерес?*
% опитаних

Квітень 2013р.

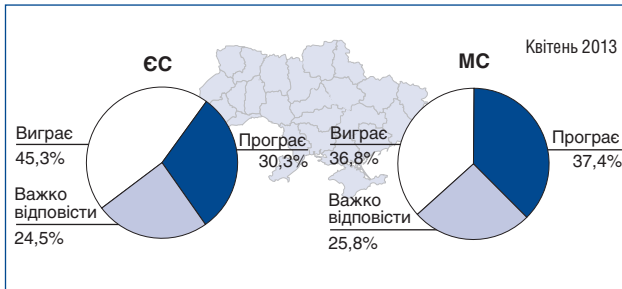
* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

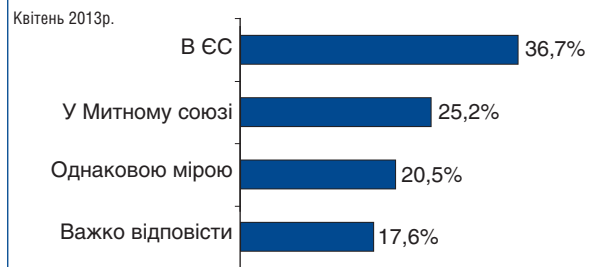
Ви особисто більшою мірою програєте чи виграєте, якщо Україна вступить до... ?
% опитаних

	ОСВІТА				СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС		МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						РІДНА МОВА			
	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Середній клас	Нижчий клас	Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)	Підприємці	Факівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я	Російська	Українська	І російська, і українська
Виграю	15,5	33,7	41,4	52,4	47,5	32,7	27,0	36,2	49,0	49,2	61,9	50,3	39,7	63,6	29,7	50,0	43,9	50,6	44,5	37,3	39,6	47,7	52,1	46,2	41,3	54,7	29,7	48,8	34,3
Програю	29,9	28,1	26,6	21,3	24,3	27,8	28,2	26,9	23,2	28,8	20,2	18,2	30,6	10,2	31,8	17,8	29,2	20,0	25,0	32,4	25,3	27,9	24,3	19,3	23,0	15,1	36,5	18,8	30,1
Важко відповісти	54,6	38,1	32,1	26,3	28,2	39,5	44,8	36,9	27,8	22,0	17,9	31,5	29,8	26,1	38,5	32,2	26,9	29,4	30,5	30,3	35,2	24,3	23,7	34,5	35,7	30,2	33,8	32,4	35,6
	ОСВІТА				СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС		МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ			ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						РІДНА МОВА			
	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Середній клас	Нижчий клас	Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)	Підприємці	Факівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я	Російська	Українська	І російська, і українська
Виграю	40,8	33,2	33,2	29,1	31,3	33,5	35,1	34,4	29,9	31,6	32,1	22,2	35,0	17,0	40,5	27,2	29,5	30,4	31,5	38,4	29,3	37,8	27,8	22,2	28,6	28,3	46,8	22,1	40,3
Програю	17,3	26,9	31,3	39,8	36,4	25,9	20,1	27,5	38,6	42,7	47,6	43,0	32,5	45,5	23,0	28,9	40,9	36,3	35,9	33,0	32,6	37,8	40,8	42,4	30,2	45,3	23,2	39,9	22,4
Важко відповісти	41,8	39,8	35,4	31,2	32,3	40,6	44,8	38,0	31,5	25,6	20,2	34,8	32,5	37,5	36,5	43,8	29,5	33,3	32,6	28,6	38,0	24,3	31,4	35,4	41,3	26,4	30,0	38,0	37,3

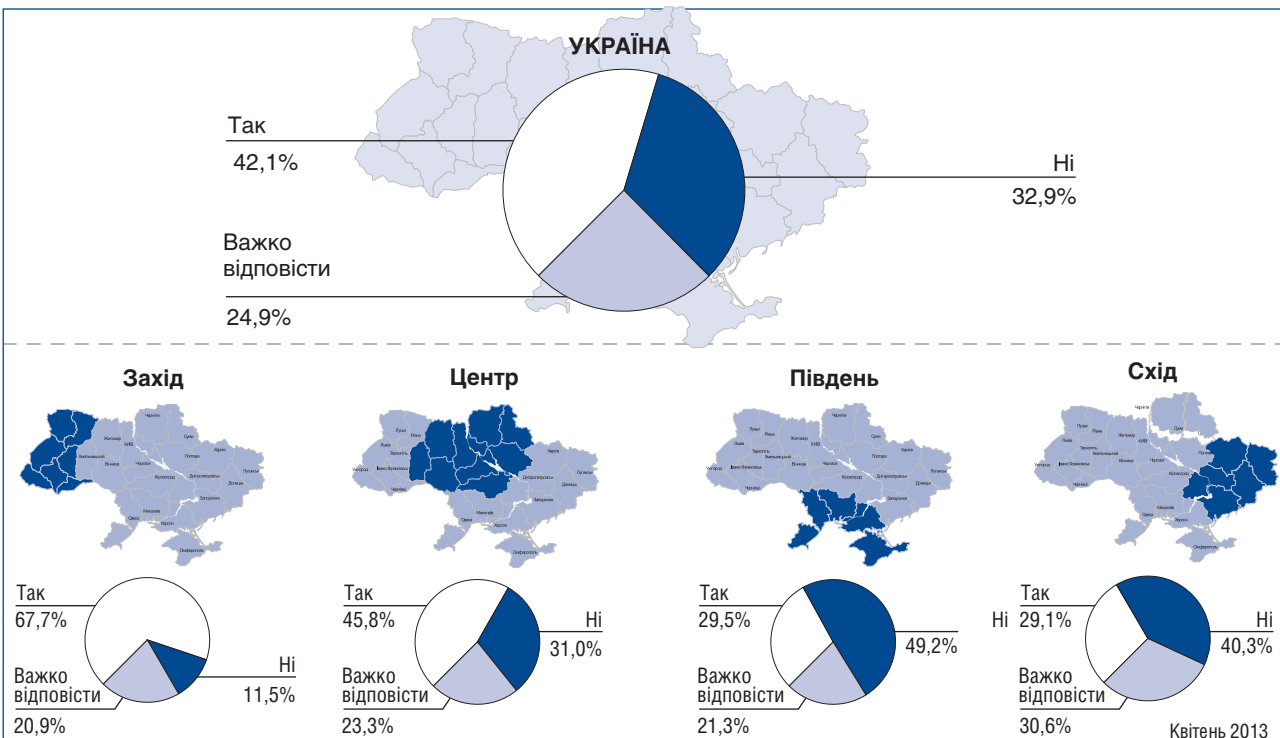
Україна більшою мірою програє чи виграє від вступу до...?
% опитаних

Для людей Вашої професії або соціальної групи є більше перспектив у ЄС чи у Митному союзі?
% опитаних

Чи потрібно Україні підписувати Угоду про асоціацію з ЄС?
% опитаних

	ВІК					ОСВІТА			СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ГРУПИ						ФОРМИ ГОСПО-ДАРЮВАННЯ		ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ						РІДНА МОВА					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Підприємці	Фахівці	Робітники	Студенти	Пенсіонери	Безробітні	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного чи комунального бюджету	Недержавне підприємство	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт і зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання, наука, культура, мистецтво	Охорона здоров'я	Російська	Українська	І російська, і українська
Так	53,6	46,2	48,0	38,8	27,6	17,3	33,3	42,8	54,0	56,0	53,3	39,9	62,1	30,2	50,6	42,7	54,7	43,2	35,7	41,3	45,5	51,5	45,1	45,2	52,8	29,9	50,9	33,4
Ні	22,2	33,5	31,6	32,5	43,4	40,8	34,7	35,7	26,8	23,8	25,5	38,3	8,0	40,1	24,0	34,8	25,9	33,5	43,2	26,1	35,5	28,4	29,2	28,6	32,1	46,7	24,1	39,5
Важко відповісти	24,2	20,3	20,4	28,7	29,0	41,8	32,0	21,5	19,2	20,2	21,2	21,8	29,9	29,7	25,4	22,5	19,4	23,4	21,1	32,6	19,1	20,1	25,7	26,2	15,1	23,4	25,0	27,1

Чому Ви вважаєте, що ПОТРІБНО підписувати Угоду про асоціацію з ЄС? *
% тих, хто вважає, що потрібно вступати

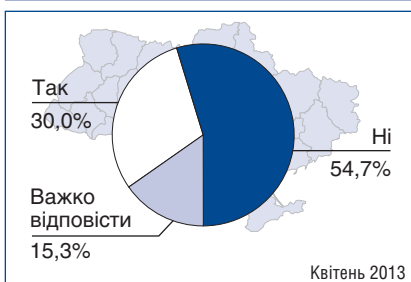
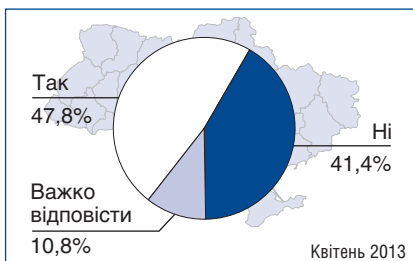
Вищий рівень життя в ЄС	28,3
Це початок процесу входження до ЄС	18,1
Це сприятиме економічному розвитку України	12,1
Європейське судочинство, норми правової держави, успіхи в подоланні корупції повинні стати прикладом	5,8
Це відкриє кордони з ЄС	4,3
Щоб краще жилося дітям	4,3
Високий рівень розвитку демократії в ЄС	3,2
Важко відповісти/не відповіли	11,4

* Наведені лише ті варіанти відповіді, що були названі понад 3% респондентів.

Чому Ви вважаєте, що НЕ ПОТРІБНО підписувати Угоду про асоціацію з ЄС? *
% тих, хто вважає, що не потрібно вступати

Не будемо рівноправними партнерами в ЄС, ми увійдемо туди на кабальних умовах	19,0
Це нічого не дасть Україні, не сприятиме розвитку економіки	13,1
Краще зближуватися з Росією	10,8
В ЄС криза, він розвалюється	9,3
Ми не готові до підписання цієї угоди	9,2
Не треба підлаштовуватись під жодну структуру, потрібно самостійно наводити лад	7,6
Вітчизняне виробництво буде занепадати, ми перетворимося на сировинний додаток до ЄС	6,0
Нас в ЄС не чекають	4,3
Важко відповісти/не відповіли	14,2

* Наведені лише ті варіанти відповіді, що були названі понад 3% респондентів.

Чи знаєте Ви щось про зміст Угоди про асоціацію Україна-ЄС?
% опитаних

Чи знаєте Ви про те, що ЄС висуває вимоги, які Україна має виконати перед підписанням Угоди про асоціацію?
% опитаних

Чи знайомі Ви з цими вимогами?
%тих, хто знає про існування вимог

Оцінка впливу Угоди про асоціацію України з ЄС на...
% опитаних

	Позитивний	Негативний	Жодного впливу	Важко відповісти
Рівень розвитку економіки	52,5	15,2	14,4	17,9
Рівень демократії	51,9	6,9	22,3	18,8
Рівень освіти, науки та технологій	51,4	8,0	21,7	18,8
Рівень розвитку ЖКГ, доріг, інфраструктури	49,4	7,6	22,5	20,5
Рівень якості продуктів	46,8	17,8	17,6	17,8
Рівень ефективності органів влади	41,0	8,2	28,0	22,7
Рівень доходів населення	40,5	20,7	18,2	20,7
Рівень корупції	38,0	12,8	25,8	23,4
Рівень безробіття	37,2	24,3	16,7	21,9
Рівень екології	35,6	18,0	25,8	20,6
Рівень цін на товари та послуги	30,6	34,5	14,3	20,7
Рівень соціального розширення	24,2	17,6	30,0	28,2

Різниця в очікуваннях впливу від підписання Угоди про асоціацію України з ЄС та приєднання до Митного союзу
% опитаних

	Різниця в очікуваннях позитивного впливу	Різниця в очікуваннях негативного впливу	Різниця в очікуваннях відсутності впливу
Рівень демократії	32,9	-23,8	-9,9
Рівень корупції	23,2	-18,4	-7,3
Рівень ефективності органів влади	21,4	-15,2	-8,7
Рівень розвитку ЖКГ, доріг, інфраструктури	19,9	-9,9	-11,8
Рівень екології	15,0	-1,1	-15,6
Рівень освіти, науки та технологій	13,2	-5,2	-10,3
Рівень якості продуктів	13,2	1,2	-16,9
Рівень розвитку економіки	9,0	-4,3	-10,0
Рівень соціального розширення	7,6	-7,5	-3,0
Рівень доходів населення	5,3	-0,6	-10,1
Рівень безробіття	3,4	1,9	-10,0
Рівень цін на товари та послуги	-3,8	10,8	-10,6

**ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРУП ПОСЛІДОВНИХ ПРИХИЛЬНИКІВ ВСТУПУ ДО ЄС,
МИТНОГО СОЮЗУ ТА ТИХ, ЩО ОСТАТОЧНО НЕ ВИЗНАЧИЛИСЯ
(ПОРІВНЯНО З НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ),**
% опитаних

	СТАТЬ		РЕГІОН					ВІК					ОСВІТА										РІДНА МОВА				
	Чоловіча	Жіноча	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Початкова (менш ніж 7 класів)	Неповна середня (менш ніж 10 класів)	РУ, ФЗУ, ПТУ після 7-8 класів	Повна середня, загальна (10-11 класів)	СПТУ, ПТУ після 10-11 класів	Середня спеціальна (технікум тощо)	Неповна вища (3 курси і більше)	Вища без вченого ступеня	Вища з вченим ступенем	Важко відповісти	Російська	Українська	І російська, і українська	Інша	Важко відповісти	
Усі опитані	45,1	54,9	19,6	32,4	15,3	32,7	22,8	17,7	16,4	17,4	25,7	1,3	3,6	1,4	17,7	10,4	34,4	4,9	24,2	1,7	0,4	27,8	53,5	16,5	2,0	0,3	
Послідовні прихильники вступу до ЄС	46,4	53,6	34,6	34,6	10,2	20,6	29,3	18,5	18,5	16,2	17,6	0,6	1,6	0,6	16,2	7,7	33,4	6,7	31,0	2,3	0,1	18,0	68,4	11,5	1,8	0,3	
Послідовні прихильники вступу до Митного союзу	44,8	55,2	3,8	26,2	24,5	45,5	14,7	16,1	14,7	18,9	35,7	1,7	4,9	1,9	18,9	12,2	35,3	4,0	19,1	1,4	0,5	44,7	34,5	19,4	1,1	0,4	
Ті, що остаточно не визначилися	44,1	55,9	17,6	35,1	13,0	34,3	22,8	18,4	15,9	17,3	25,6	1,5	4,4	1,7	18,3	11,8	34,8	3,7	21,8	1,4	0,6	23,9	54,1	18,9	2,8	0,3	
	МОВА ЯКОЮ ПЕРЕВАЖНО РОЗМОВЛЯЮТЬ УДОМА?					СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС																					
	Російською	Українською	І російською, і українською	Іншою	Важко відповісти	Керівник підприємства, установи	Керівник підрозділу підприємства	Підприємець	Спеціаліст технічного профілю	Спеціаліст з природничих наук	Спеціаліст гуманітарного профілю (в т. ч. економісти, юристи, фахівці в галузі освіти, мистецтва, охорони здоров'я тощо)	Військовослужбовець, службовець СБУ, МВС	Коаліфкований робітник	Службовець	Некваліфікований робітник	Робітник сільського господарства, КСП	Фермер, орендар	Учень, студент	Домогосподарка	Пенсіонер	Непрацездатний (в т. ч інваліди)	Непрацюючий (але не зареєстрований як безробітний)	Офіційно зареєстрований безробітний	Інше	Не відповіли		
Усі опитані	33,4	41,1	23,6	1,2	0,7	0,5	1,6	4,2	5,9	0,6	8,6	0,6	14,3	4,0	3,9	1,9	0,6	4,4	6,8	29,6	1,3	6,2	1,2	3,5	0,2		
Послідовні прихильники вступу до ЄС	23,3	56,5	18,0	1,7	0,6	0,7	1,6	5,5	8,5	0,7	10,5	0,3	12,2	4,0	4,7	1,4	0,6	7,2	8	21,6	1,0	7,0	1,6	3,0	0,0		
Послідовні прихильники вступу до Митного союзу	50,2	23,4	25,2	0,3	0,9	0,3	0,2	3,5	3,5	0,5	5,8	1,0	16,8	4,0	3,3	1,6	0,2	1,0	6,3	39,5	1,7	4,7	0,9	4,7	0,3		
Ті, що остаточно не визначилися	29,9	40,0	27,8	1,5	0,8	0,4	2,6	3,5	5,1	0,6	9,3	0,6	14,6	4,0	3,5	2,6	0,8	4,2	6,2	29,8	1,2	6,5	1,0	3,2	0,3		
	СЕКТОР ЗАЙНЯТОСТІ										ГАЛУЗЬ ЗАЙНЯТОСТІ (серед тих, хто працює)																
	Державне або комунальне підприємство сфери виробництва, послуг, торгівлі	Організація чи установа, що фінансується з державного о чи комунального бюджету – школи, лікарні, науково-дослідницькі установи, заклади культури тощо)	Органи влади, державного чи муніципального управління	Армія, міліція, Служба Безпеки України	Недержавне підприємство (приватне, акціонерне, колективне тощо)	Громадська організація	Політичне об'єднання, політична партія	Не працюю	Інше	Важко відповісти/Немає відповіді	Промисловість	Сільське господарство та агропромисловий комплекс	Транспорт	Зв'язок	Сфера послуг	Торгівля	Освіта та дошкільне виховання	Наука	Охорона здоров'я	Культура та мистецтво	Спорт	Громадська або політична діяльність	Органи влади, державного чи муніципального управління	Армія, міліція, Служба Безпеки України	Інше	Важко відповісти/Немає відповіді	
Усі опитані	12,7	8,5	1,7	1,0	23,8	0,3	0,0	45,8	1,1	5,2	17,0	8,5	8,3	1,8	15,6	13,3	9,8	0,5	4,9	1,3	0,6	0,5	3,3	1,8	3,3	9,3	
Послідовні прихильники вступу до ЄС	13,8	11,5	1,4	1,0	23,2	0,4	0,1	40,6	0,7	7,2	12,4	8,1	7,9	2,4	16,2	13,8	8,8	1,2	5,5	1,7	0,7	1,0	4,1	1,7	2,9	11,7	
Послідовні прихильники вступу до Митного союзу	11,3	6,6	1,7	1,4	23,4	0,0	0,0	50,3	1,2	4,0	21,8	7,0	10,9	1,4	12,7	11,3	8,8	0,4	4,2	1,4	0,7	0,4	2,8	2,5	4,6	9,2	
Ті, що остаточно не визначилися	12,7	7,0	2,1	0,7	24,6	0,3	0,0	47,2	1,4	4,0	18,6	10,0	6,8	1,3	17,1	14,2	11,5	0,0	4,5	1,0	0,5	0,3	2,9	1,6	2,9	6,8	

	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ					СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС			
	Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)	Вищий	Середній	Нижчий	Важко відповісти	
Усі опитані	12,9	38,9	41,4	5,9	0,2	55,1	39,6	5,1	
Послідовні прихильники вступу до ЄС	7,5	34,4	50,2	7,1	0,1	61,7	33,2	5,0	
Послідовні прихильники вступу до Митного союзу	16,1	42,3	35,5	5,4	0,0	50,0	45,8	4,2	
Ті, що остаточно не визначилися	15,8	40,5	37,8	5,0	0,3	52,8	40,9	6,1	
	ГОЛОСУВАННЯ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012р.								
	Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	Всеукраїнське об'єднання "Свобода"	Комуністична партія України	Партія регіонів	Політична партія "УДАР Віталія Кличка"	Інша партія	Не брав участі у голосуванні	Не пам'ятаю, важко відповісти	Не відповіли
Усі опитані	19,8	7,3	6,1	26,3	12,7	3,7	17,3	6,1	0,7
Послідовні прихильники вступу до ЄС	30,6	13,5	1,8	11,8	20,9	2,3	13,3	5,2	0,6
Послідовні прихильники вступу до Митного союзу	9,1	2,1	13,1	45,9	4,9	4,0	17,0	3,7	0,2
Ті, що остаточно не визначилися	17,6	5,3	4,6	25,2	11,1	4,7	21,4	8,7	1,4
Джерела інформації про ЄС					Джерела інформації про Митний союз				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу	Ті, що остаточно не визначилися
Центральні українські газети	25,4	26,7	28,0	22,1	Центральні українські газети	24,4	25,7	27,3	21,0
Місцеві газети	21,5	22,4	24,8	18,0	Місцеві газети	20,3	21,1	24,1	16,6
Російські газети	2,7	1,4	3,8	3,0	Російські газети	2,8	1,7	4,4	2,6
Інші іноземні газети	1,0	1,0	0,3	1,5	Інші іноземні газети	0,9	0,9	0,0	1,5
Центральні українські телеканали	78,5	80,0	81,1	75,1	Центральні українські телеканали	76,3	78,0	79,9	71,8
Місцеві телеканали	33,3	32,9	39,2	29,0	Місцеві телеканали	30,6	30,1	37,5	25,6
Російські телеканали	22,7	19,1	28,3	21,7	Російські телеканали	24,4	21,1	29,7	23,4
Інші закордонні телеканали	4,0	3,8	3,3	4,7	Інші закордонні телеканали	2,8	2,4	2,8	3,2
Центральне українське радіо	9,6	8,8	10,8	9,3	Центральне українське радіо	9,8	8,4	11,9	9,5
Місцеве державне радіо	5,4	4,4	7,9	4,4	Місцеве державне радіо	5,6	4,7	8,0	4,6
FM-радіостанції	14,2	16,1	14,0	12,4	FM-радіостанції	13,0	13,9	13,8	11,5
Російські радіостанції	1,9	1,0	3,5	1,5	Російські радіостанції	1,9	1,1	3,1	1,7
Інші закордонні радіостанції	0,6	0,1	0,3	1,1	Інші закордонні радіостанції	0,4	0,1	0,2	0,7
Українські Інтернет-сайти	23,3	33,2	17,0	18,7	Українські Інтернет-сайти	21,0	28,7	17,0	16,9
Російські Інтернет-сайти	14,7	18,2	12,9	12,9	Російські Інтернет-сайти	14,5	18,7	12,6	11,9
Інші закордонні Інтернет-сайти	4,6	6,5	3,8	3,2	Інші закордонні Інтернет-сайти	3,2	4,4	2,6	2,5
Інше	4,3	3,4	4,7	4,8	Інше	4,5	3,4	5,2	5,1
Важко відповісти	5,1	3,3	4,0	7,7	Важко відповісти	6,4	3,7	4,7	10,4

Власний досвід відвідування країн ЄС					Власний досвід відвідування країн Митного союзу				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу	Ті, що остаточно не визначилися
Так	21,1	33,5	12,8	15,6	Так	48,1	44,1	61,0	41,6
Ні	77,9	65,6	86,7	82,7	Ні	50,9	55,2	38,1	56,8
Важко відповісти	1,1	0,9	0,5	1,7	Важко відповісти	1,0	0,7	0,9	1,7
Власний досвід тривалого життя у якійсь з країн ЄС					Власний досвід тривалого життя у якійсь з країн Митного союзу				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	4,0	6,5	2,1	3,0	Так	10,3	6,8	16,6	8,8
Ні	94,5	92,2	96,9	95,0	Ні	88,3	92,2	81,8	89,6
Важко відповісти	1,5	1,3	1,0	1,9	Важко відповісти	1,3	1,0	1,6	1,5
Наявність родичів або друзів, які мають досвід відвідування або тривалого проживання у країнах ЄС					Наявність родичів або друзів, які мають досвід відвідування або тривалого проживання у країнах Митного союзу				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	43,6	58,2	35,1	36,1	Так	59,7	62,0	66,4	52,1
Ні	55	40,8	63,6	62,0	Ні	38,9	37,3	32,3	45,8
Важко відповісти	1,4	1,0	1,2	1,9	Важко відповісти	1,4	0,7	1,2	2,1
Наявність родичів або друзів, які зараз живуть у країнах ЄС					Наявність родичів або друзів, які зараз живуть у країнах МС				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	28,1	41,7	17,1	23,5	Так	52,4	50,1	63,4	46,0
Ні	70	57,3	80,4	74,2	Ні	45,7	48,7	34,7	51,4
Важко відповісти	1,9	1,0	2,4	2,3	Важко відповісти	1,9	1,1	1,9	2,6
Наявність родичів і друзів прихильників інтеграції до ЄС або до Митного союзу									
	УКРАЇНА				РЕГІОНИ				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися	Захід	Центр	Південь	Схід	
Є прихильники інтеграції до ЄС, прихильників інтеграції до Митного союзу нема	15,6	36,5	1,6	6,3	40,2	13,1	3,3	9,0	
Є прихильники інтеграції до Митного союзу, прихильників інтеграції до ЄС нема	11,5	3,4	28,5	5,9	2,5	7,6	16,7	18,4	
Є прихильники як інтеграції до ЄС, так і інтеграції до Митного союзу	38,9	40,3	40,4	36,4	32,8	43,9	53,1	31,1	
Немає прихильників інтеграції ні до ЄС, ні до Митного союзу	9,4	4,4	7,9	15,3	6,9	12,3	6,2	9,3	
Важко відповісти / ніколи не спілкувався зі своїми родичами та друзями на ці теми	24,6	15,3	21,7	36,0	17,6	23,1	20,7	32,2	
Оцінка напрямку розвитку подій в Україні					Оцінка зовнішньополітичного напрямку руху України				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися	Ті, що остаточно не визначилися
У правильному напрямі	16,8	11,8	25,6	14,7	Шляхом інтеграції до ЄС	22,3	45,2	10,1	9,7
У неправильному напрямі	65,7	73,9	59,9	62,5	Шляхом інтеграції до Митного союзу	10,4	4,5	25,2	4,3
Важко відповісти	17,5	14,3	14,5	22,9	Шляхом поєднання інтеграції з ЄС, і з Митним союзом	20,1	14,8	23,6	22,7
					Ані до ЄС, ані до Митного союзу	27,2	22,3	22,0	35,9
					Важко відповісти	20,1	13,2	19,1	27,5

Найбільші переваги Європейського союзу*					Найбільші недоліки Європейського Союзу*				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Високий рівень соціального захисту громадян	46,9	69,9	26,9	40,2	Нестабільна економічна ситуація (криза в ряді країн ЄС)	34,2	25,3	45,8	33,7
Верховенство права	31,5	43,3	20,6	28,6	Нерівний економічний розвиток країн-членів ЄС	31,8	25,1	39,2	32,4
Розвинена демократія	27,1	41,4	15,9	22,1	Домінування провідних країн над іншими державами ЄС	31,0	22,1	45,8	28,0
Наявність фінансових ресурсів	22,2	27,7	19,4	19,1	Різниця культур, цінностей, менталітету громадян країн ЄС	23,5	16,3	33,9	22,1
Якість охорони здоров'я громадян	18,6	24,7	12,8	17,3	Брак природних ресурсів	23,4	19,0	30,0	22,4
Науково-технічний розвиток	16,7	22,4	12,6	14,2	Безробіття	15,9	12,9	22,6	13,4
Низький рівень корупції	13,7	21,6	6,5	11,8	Споживацька ментальність, бездуховність	10,1	6,5	13,8	10,5
Доступність освіти	8,9	11,2	4,5	10,1	Неефективна міграційна політика	9,4	10,5	8,7	9,0
Високий рівень безпеки громадян	7,3	9,9	5,2	6,2	Інше	1,0	1,0	9,9	1,0
Високий рівень культури	7,3	8,7	7,2	6,1	Не бачу недоліків Європейського Союзу	13,4	27,9	1,7	8,4
Соціальна активність громадян	4,6	5,7	2,6	5,1	Важко відповісти	10,4	6,7	7,7	16,2
Спільна історія, культура, схожий менталітет громадян країн ЄС	3,5	3,4	3,5	3,5					
Інше	0,8	0,6	0,5	1,2					
Не бачу переваг Європейського Союзу	18,0	0,0	40,7	17,4					
Важко відповісти	5,9	0,7	5,1	11,5					

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Якими є найбільші переваги Митного союзу*					Якими є найбільші недоліки Митного союзу*				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Спільна історія, культура, схожий менталітет громадян країн Митного союзу	53,4	34,8	86,0	45,6	Брак демократії	27,3	40,5	14,2	24,9
Наявність природних ресурсів, енергоносіїв	47,1	34,6	68,9	42,2	Корупція	48,0	64,1	33,7	43,6
Стабільна економічна ситуація	15,4	3,7	34,1	12,0	Тіньова економіка	33,2	39,5	26,0	32,8
Дешева робоча сила	10,6	12,4	7,0	11,6	Несприятливі умови ведення бізнесу	6,7	11,3	4,0	4,4
Науково-технічний розвиток	8,1	4,5	14,0	6,9	Неефективність органів державної влади	12,2	16,6	8,2	10,9
Доступність освіти	5,9	2,1	8,4	7,5	Низький рівень безпеки громадян	10,3	12,1	7,9	10,4
Високий рівень соціального захисту громадян	5,8	2,3	10,7	5,4	Домінування Росії	28,6	40,7	18,2	25,0
Якість охорони здоров'я громадян	4,0	1,7	5,4	5,0	Обмеження науково-технічного розвитку	4,3	6,5	2,6	3,6
Соціальна активність громадян	3,9	1,8	5,9	4,4	Неналежний рівень соціального захисту громадян країн Митного союзу	14,6	19,6	11,0	12,7
Демократичний розвиток	3,4	1,7	5,6	3,3	Інше	0,9	0,4	1,4	0,8
Високий рівень культури	2,0	0,7	3,7	1,9	Не бачу недоліків Митного союзу	14,5	0,3	38,1	9,8
Інше	1,3	0,9	1,4	1,8	Важко відповісти	10,2	5,4	5,8	18,3
Не бачу переваг Митного союзу	20,8	40,3	0,3	17,8					
Важко відповісти	8,3	6,7	1,9	14,8					

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Чи згодні Ви з наступними твердженнями									
Країни Східної Європи, що вступили до ЄС, більше виграли, ніж програли					У країнах ЄС насаджуються гомосексуалізм				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	48,2	87,8	13,6	36,8	Так	31,2	11,5	57,2	30,0
Ні	22,9	1,8	52,3	20,2	Ні	36,2	61,5	16,3	27,2
Важко відповісти	28,9	10,4	34,1	43,0	Важко відповісти	32,6	27,0	26,6	42,7

Чи згодні Ви з наступними твердженнями									
Нинішня криза у ЄС буде згодом подолана, громадяни ЄС не зазнають кардинального погіршення рівня життя					Більший порівняно з Україною рівень масових протестів у деяких країнах ЄС свідчить, що криза у ЄС є більшою, ніж в Україні				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	48,0	81,0	20,6	37,4	Так	29,0	14,2	53,8	23,9
Ні	19,9	4,3	42,0	17,7	Ні	43,6	66,6	21,7	38,5
Важко відповісти	32,1	14,8	37,4	44,9	Важко відповісти	27,3	19,2	24,5	37,6
У країнах Митного Союзу (Росія, Білорусь, Казахстан) немає демократії					Нинішня європейська модель організації держави і суспільства є більш привабливою, ніж сучасна російська модель				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	42,8	70,9	14,2	38,2	Так	48,9	89,6	13,8	36,9
Ні	31,3	12,8	61,4	25,7	Ні	23,3	2,8	56,1	17,3
Важко відповісти	25,8	16,3	24,5	36,1	Важко відповісти	27,8	7,5	30,1	45,8
У Митному союзі Україна може успішно впоратися з кризою					Країни, що вступили до Митного союзу, більше виграли, ніж програли				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Так	36,5	7,1	81,1	29,9	Так	37,0	8,7	82,0	28,8
Ні	36,1	67,0	6,5	29,6	Ні	28,2	55,0	7,0	19,0
Важко відповісти	27,4	26,0	12,4	40,5	Важко відповісти	34,8	36,4	11,0	52,2
Україна спроможна самостійно впоратися зі своїми внутрішніми проблемами без зовнішньої допомоги									
	Усі опитані		Послідовні прихильники вступу до ЄС		Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу		Ті, що остаточно не визначилися		
Так	24,0		18,2		19,4		33,6		
Ні	47,6		56,5		57,3		31,3		
Важко відповісти	28,3		25,4		23,3		35,1		
Якщо порівнювати ЄС і Митний союз, то яке з цих об'єднань:									
... є простішим і надійнішим партнером, з ким легше і надійніше домовлятися					... здійснює більший політичний і економічний диктат стосовно своїх членів				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
ЄС	32,2	73,2	1,7	16,6	ЄС	29,4	22,6	50,0	19,8
Митний союз	36,9	7,4	85,7	27,2	Митний союз	30,7	51,3	19,1	19,8
І ЄС, і Митний союз рівною мірою	13,6	7,1	7,9	24,3	І ЄС, і Митний союз рівною мірою	20,6	11,1	17,3	32,4
Важко відповісти	17,2	12,4	4,7	31,9	Важко відповісти	19,3	15,0	13,6	28,1
... має більше можливостей для виходу товарів своїх країн-членів на ринки третіх країн, зокрема, країн Азії					... має більш соціально орієнтовану політику, де зростання ВВП веде до зростання доходів громадян				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
ЄС	30,5	52,0	14,0	22,5	ЄС	46,5	84,9	13,7	35,0
Митний союз	26,7	15,8	50,2	18,9	Митний союз	14,6	1,4	41,7	6,1
І ЄС, і Митний союз рівною мірою	20,6	14,6	18,4	27,9	І ЄС, і Митний союз рівною мірою	13,2	4,3	15,1	20,5
Важко відповісти	22,2	17,6	17,5	30,6	Важко відповісти	25,7	9,4	29,6	38,5
Де кращі умови для інноваційного розвитку України, перетворення її на країну з розвинутою економікою, соціально-культурною сферою – в ЄС чи в Митному союзі?									
	Усі опитані		Послідовні прихильники вступу до ЄС		Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу		Ті, що остаточно не визначилися		
В ЄС	41,5		93,8		2,4		21,7		
В Митному союзі	26,8		,9		80,2		9,8		
Однаковою мірою	14,9		3,0		9,4		30,7		
Важко відповісти	16,7		2,4		7,9		37,8		

Оцінка перспектив подальшого розвитку ЄС					Оцінка перспектив подальшого розвитку Митного союзу				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Перспективи позитивні	37,5	78,0	4,4	24,3	Перспективи позитивні	31,3	3,1	78,7	21,3
Невизначені	36,0	17,2	50,8	42,6	Невизначені	35,1	46,0	13,3	41,8
Негативні	10,5	1,0	26,6	7,1	Негативні	15,1	33,5	0,7	8,4
Важко відповісти	16,0	3,8	18,2	26,0	Важко відповісти	18,6	17,4	7,3	28,5
Якщо порівнювати країни ЄС і країни Митного союзу, то де живуть...									
більш доброзичливі, відкриті, привітні люди?					більш соціально активні, небайдужі люди?				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
У країнах ЄС	25,1	48,9	5,2	17,6	У країнах ЄС	41,5	71,7	19,4	29,6
У країнах МС	22,8	2,3	56,6	15,9	У країнах МС	14,7	1,1	38,3	9,1
І там, і там рівною мірою	44,5	43,3	34,6	53,7	І там, і там рівною мірою	34,2	22,7	34,6	44,9
Важко відповісти	7,6	5,5	3,5	12,9	Важко відповісти	9,7	4,4	7,7	16,3
більш культурні люди?					більш моральні люди?				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
У країнах ЄС	47,6	72,4	28,6	38,5	У країнах ЄС	30,7	57,0	10,3	21,4
У країнах МС	11,2	0,7	28,8	7,3	У країнах МС	19,8	3,0	48,3	13,7
І там, і там рівною мірою	32,2	21,9	36,3	39,0	І там, і там рівною мірою	35,5	29,7	32,2	43,9
Важко відповісти	9,0	5,0	6,3	15,2	Важко відповісти	13,9	10,4	9,3	21,0
люди з більшим почуттям власної гідності?					люди, які ментально більш близькі до громадян України?				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
У країнах ЄС	42,1	69,1	19,1	34,0	У країнах ЄС	8,2	18,3	0,4	4,3
У країнах МС	14,1	2,4	36,5	7,9	У країнах МС	64,3	48,2	89,0	60,6
І там, і там рівною мірою	32,5	22,7	35,0	40,1	І там, і там рівною мірою	18,6	23,3	7,7	22,7
Важко відповісти	11,3	5,8	9,4	18,0	Важко відповісти	9,0	10,2	3,0	12,4
Виграш / програш і перспективи в разі вступу України до ЄС чи Митного союзу									
Ви особисто більшою мірою програєте чи виграєте, якщо Україна вступить до ЄС?					Ви особисто більшою мірою програєте чи виграєте, якщо Україна вступить до Митного союзу?				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Виграю	41,2	88,1	2,1	26,4	Виграю	32,4	1,8	82,7	22,4
Програю	25,6	0,7	60,2	22,4	Програю	31,9	67,0	0,9	22,5
Важко відповісти	33,3	11,2	37,7	51,2	Важко відповісти	35,6	31,2	16,4	55,1
Україна більшою мірою програє чи виграє від вступу до ЄС?					Україна більшою мірою програє чи виграє від вступу до Митного союзу?				
	Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися		Усі опитані	Послідовні прихильники вступу до ЄС	Послідовні прихильники вступу до МС	Ті, що остаточно не визначилися
Виграю	45,3	94,8	4,4	29,5	Виграю	36,8	3,0	90,6	27,0
Програю	30,3	0,1	73,1	25,7	Програю	37,4	78,0	1,6	26,3
Важко відповісти	24,5	5,1	22,6	44,8	Важко відповісти	25,8	19,0	7,9	46,7
Де є більше перспектив для людей Вашої професії або соціальної групи – в ЄС чи Митному союзі?									
	Усі опитані		Послідовні прихильники вступу до ЄС		Послідовні прихильники вступу до Митного Союзу		Ті, що остаточно не визначилися		
В ЄС	36,7		85,1		0,7		18,0		
У Митному союзі	25,2		0,6		74,7		10,1		
Однаковою мірою	20,5		8,4		12,9		38,3		
Важко відповісти	17,6		6,0		11,7		33,6		